

Valik riigikaitsealaseid artikleid

Koostanud: **Kaitseministeerium**

Kujundus, küljendus: **Eesti Ekspressi Kirjastuse AS**

© Kaitseministeerium, 2005

Kogumiku artiklid on avaldatud esmaväljaandjate kirjalikul loal

Sisukord

Eessõna	7
Eesti julgeolekupoliitiline keskkond ja ohud:	
• Raul Mälk, “Eesti julgeolekupoliitika uus etapp”, Diplomaatia, juuni 2004	9
• Jüri Luik, “Eesti ja USA ühine heidutuspoliitika”, Riigi Kaitse, 12.05.2004	12
• Toomas Hendrik Ilves, “Plejaadid jõuavad taevasse”, Diplomaatia, jaanuar 2004	14
• Dominique Moïsi, “Lääs tuleb uuesti välja mõelda”, Diplomaatia, märts 2004	16
• Rein Tammsaar, “Terrorismiohust ja neofundamentalismist Põhja-Euroopas”, Diplomaatia, veebruar 2004	19
• Jüri Luik, “Eesti riik ja ülemaailmne küla”, Diplomaatia, oktoober 2003	20
• Sven Mikser ja Margus Hanson, “Meie eesmärk on Eesti julgeolek”, Eesti Päevaleht, 25.08.2003	23
• Toomas Hendrik Ilves, “Ajaloole kadu: julgeolekuruum 21. sajandil”, Postimees, 19.11.2002	24
• Sven Sakkov, “NATO tuleb ohu korral Eestile appi”, Eesti Päevaleht, 07.03.2002	25
• Jaak Jõerüüt, “Kaks küsimust, kaks vastust”, Riigi Kaitse, 22.02.2005	26
• Paul Goble, “Riiklikku julgeolekut ei tohi unustada”, Postimees, 31.08.2004	27
• Paul Goble, “Balti riikide kaitstus sõltub nende tegevusest”, Postimees, 29.09.2004	28
• Paul Goble, “Teispool ajaloo lõppu”, Välisministeeriumi aastaraamat 2004	29
• Sven Mikser, “Kuidas Eestit kaitsta”, Eesti Päevaleht, 25.04.2002	30
• Jaak Jõerüüt, “Kuidas kaitsta Eestit?”, Eesti Päevaleht, 21.04.2005	31
NATO integratsioon ja Euroopa Liidu ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika:	
• Jüri Luik, “Eesti olgu NATO tuumikus”, Postimees, 14.11.2002	33
• Harri Tiido, “Euroopa julgeolekust kitsamas ja laiemas plaanis”, Diplomaatia, veebruar 2004	34
• Alyson Bailes, “Euroopa kaitsekontseptsiooni argumendid”, Diplomaatia, jaanuar 2004	35
• Oksana Antonenko, “NATOga ühinemine tähendab ka ühinemist NATO-Venemaa Ühisnõukoguga”, Diplomaatia, aprill 2004	38
• Harri Tiido, “Klimbid ja lusikad”, Riigi Kaitse, 12.05.2004	39
• Charles Grant, “Kas Euroopa Liidu ühisel välis- ja julgeolekupoliitikal on tulevikku?”, Diplomaatia, oktoober 2003	40
• Kyllike Sillaste-Elling, “Eesti välispoliitilised väljakutsed ja võimalused”, Diplomaatia, jaanuar 2005	43
• Toomas Hendrik Ilves, “Euroopa julgeolek ja selle piiratus”, Diplomaatia, november 2004	45
• Neeme Väli, “Esimene aasta liitlasena”, Sõdur, 4/2004 (43)	47
• Toomas Riim ja Viljar Veebel, “Eesti julgeolekupoliitika areng tulenevalt Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitikast”, teoses “Eesti julgeolekuperspektiivid ELi julgeoleku ja kaitsepoliitika valguses”, Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži Toimetised nr 22, 2004, lk 26–31	48
• Toomas Riim ja Viljar Veebel, “Kokkuvõte”, teoses “Eesti julgeolekuperspektiivid ELi julgeoleku ja kaitsepoliitika valguses”, Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži Toimetised nr 22, 2004, lk 34–35	48
• Holger Mölder, “Uued ohud esitavad Euroopa julgeolekule uusi väljakutseid”, Heureka, jaanuar 2005	50

Eesti riigikaitse alused:

- Lauri Almann, "Riigikaitsekorraldus olgu avatud ja selge", Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 09.12.2003 52
- Jaan Murumets, Margus Valdre, "Eesti totaalkaitsesüsteem", Sõdur, 3/2003 (38) 53
- Taimar Peterkop, "Jurisdiktsiooni regulatsioon NATO vägede staatust käsitlevas lepingus", Juridica, 3/2002 55
- Richard H. Kohn, "Sõjaväe ohjamine demokraatlikes riikides", Sõdur, 3/2004 (42) 62
- Siim Kallas, "Realkaitse – meie doktriin", Eesti Päevaleht, 02.10.2003 68

Eesti Kaitsejõud:

- Leo Kunnas, "Liitumine NATOga tähendab väljakutseid I", Sõdur, 3/2003 (38) 71
- Leo Kunnas, "Liitumine NATOga tähendab väljakutseid II", Sõdur, 2/2004 (41) 74
- Ahti Piirimägi, "Milleks Eestile merevägi?", Riigi Kaitse, 26.06.2004 79
- Erik Reinhold, "Kaitseliit – rohkem kui peab", Riigi Kaitse, 09.12.2003 79
- Mats Leis, "Kaitseliit – Eesti inimese füüsilise ja vaimu harija", Kaitse Kodu, 5/2004 (53) 80
- Vello Loemaa, "Moodne sõjatander", Diplomaatia, juuli/august 2004; 83
- Margus Kolga, "Murrangulised muutused sõjapidamise põhimõtetes", Riigi Kaitse, 28.09.2004 86
- Tarmo Kõuts, "Kaitseväge seob sotsiaalse mõrdina ühiskonda", Riigi Kaitse, 22.02.2005 87
- Glen Grant, "Eesti valikud", Riigi Kaitse, 22.02.2005 88
- Sven Mikser, "Liitlaste tagant ei varastata", Postimees, 26.05.2005 90

Rahvusvahelised rahutagamisoperatsioonid:

- Margus Kolga, "Stabiliseerimisoperatsioon – kaitseväge uus väljakutse", Diplomaatia, märts 2004 91
- Sven Mikser, "Eesti valikud Iraagi sõja taustal", Diplomaatia, detsember 2003 93
- Erik Reinhold, "Miks ja millal ameeriklased sõtta lähevad? Kas ka Eestile oma Weinbergeri doktriin?", Kaitse Kodu, 3/2004 (51) 95

Rahvusvaheline kaitsealane koostöö:

- Tarmo Kõuts, "Ühiselt edasi", Riigi Kaitse, 26.06.2004 98
- Kaarel Tarand, "Euroopa kindralite sepikoda", Riigi Kaitse, 26.06.2004 99
- Alar Laneman, "Balti pataljon – NATO-kõlblikkuse proovikivi", Riigi Kaitse, 26.06.2004 100
- Sven Sakkov, "Suund Põhjalale", Riigi Kaitse, 26.06.2004 101
- Merle Maigre, "Kes annab, *sii om kuningas*", Riigi Kaitse, 26.06.2004 102
- Ingvar Pärnamäe, "Balti koostöö tähtsus kasvab", Riigi Kaitse, 12.05.2004 103
- Jaak Jõerüüt ja Seppo Kääriäinen, "Eesti ja Soome kaitsekoostöö süveneb", Eesti Päevaleht, 03.05.2005 103

Riigikaitsealane koostöö Eestis:

- Jaan Murumets, “Tsiviil-militaarsuhted ja sõjaväeline nõuanne”, Sõdur, 4/2003 (39); 1/2004 (40) 105
- Kalev Stoicescu, “Tsiviil-militaarkoostöö peab tihenema”, Riigi Kaitse, 09.12.2003 109

Riigikaitse lähem ajalugu ja avalik avamus:

- Juhan Kivirähk, “Rahvas näeb NATOs turvalisuse garantiid”, Riigi Kaitse, 12.05.2004 110
- Margus Kolga, “Vaidlused võtsid liiga palju energiat”, Riigi Kaitse, 12.05.2004 111
- Hellar Lill, “Elu võimalikkuse loomine kaitseväes”, Riigi Kaitse, 12.05.2004 112
- Ants Laaneots, “Eesti NATOs – mitte tarbija, vaid partner”, KVÜÕA Toimetised, 2/2003 113
- Juhan Kivirähk, “Avalikkuse suhtumisest elukutselisse sõjaväeteenistusse”, Sõdur, 3/2003 (38) 119

Eessõna

Käesolev artiklitekogumik on eelkõige mõeldud kasutamiseks õppevahendina kaitseministeeriumi poolt korraldatavatel Kõrgematel Riigikaitsekursustel. Just Kõrgematel Riigikaitsekursustel osalejaid silmas pidades kujuneski ajapikku nimekiri artiklitest, mis ühelt poolt annavad ülevaate riigikaitse erinevatest valdkondadest teisalt aga võimaldavad jälgida riigikaitse mõtte arengut aastatel 2002 – 2005.

Ilmselt võivad siit huvipakkuvat lugemist leida nii sõjaväelased kui ka poliitikud, aga miks mitte ka riigikaitsehuviliste kõige laiem ring. Samuti on nende kaante vahele koondatud tekste võimalik kasutada riigikaitseõpetuse õpetamisel üldhariduskoolides.

Aitäh kõigile autoritele ja väljaannetele!

Kaitseministeerium

Eesti julgeolekupoliitika uus etapp

Raul Mälik

Diplomaatia, juuni 2004

Eesti julgeolekupoliitikas seatakse pä-
 rasti riigi liitumist NATO ja Euroopa
 Liiduga sihte järgmiseks perioodiks. Seni
 eri valdkondade poliitika üldise suuna
 määratlenud dokumendi "Eesti Vabariigi
 julgeolekupoliitika alused" kinnitas riigi-
 kogu 2001. aasta märtsis. See keskendus
 integratsioonile NATO ja ELiga. Nüüd
 on saanud valmis "Eesti Vabariigi julge-
 olekupoliitika alused (2004)" (edaspidi
 JPA), mis vaatab edasi. Dokument kiideti
 heaks vabariigi valitsuses 27. mail ning on
 antud üle arutamiseks riigikogule. Kesk-
 pikka perspektiivi silmas pidades mõel-
 di seda tehes üldsundade osas 8–10 aas-
 ta peale ette. Samas võib eeldada, et 3–4
 aasta pärast arutatakse valitsuse julgeole-
 kukomisjonis, millal võiks vastavalt olu-
 korra muutumisele hakata koostama uut
 dokumenti.

JPA on põhimõtteline raamdokument,
 mille ülesanne on määratleda riigi julge-
 olekuolukorra hinnang, julgeolekupoliitika
 eesmärk ning tegevus selle saavutamiseks.
 Selle koostamine on ette nähtud rahuaja
 riigikaitse seadusega.

Eelmise dokumendi vastuvõtmisest möö-
 dunud kolme aastaga on edasi arenenud
 julgeolekupoliitiline olukord nii maail-
 mas kui ka Eestis. 2001. aasta 11. septem-
 ber, sõjalised operatsioonid Afganistanis
 ja Iraagis, NATO ja Euroopa Liidu enda
 arengu probleemid ja paljud muud asja-
 olud sunnivad meid jätkuvalt tõsiselt võt-
 ma Eesti julgeoleku tagamist.

Samal ajal on edasi arenenud ka julgeole-
 kupoliitiline analüüs nii maailmas kui ka
 Eestis. NATO on Praha tippkohtumisel
 lisandanud mõtteid 1999. aasta strateegi-
 lises kontseptsioonis kirja pandule ja EL
 võttis 2003. aastal vastu oma julgeoleku-
 strateegia. Need on nüüd Eesti kui mõle-
 ma ühenduse liikme jaoks põhimõttelise
 tähtsusega dokumendid.

I

JPA sätestab julgeolekupoliitika ees-
 märgi: "Eesti julgeolekupoliitika eesmärk
 on säilitada Eesti iseseisvus ja sõltumatus,
 territoriaalne terviklikkus, põhiseaduslik
 kord ning rahva turvalisus." Dokumentis
 puudub termini "julgeolek" vahetu
 definitsioon, kuid samas annab eespool
 toodud lause skeemi "julgeolekupoliitika
 eesmärk on julgeolek" kaudu selge mõist-

mise, mis on olemas siis, kui julgeolek on
 tagatud, ja millega on tegemist siis, kui
 seda pole, s.o esitab julgeoleku koostis-
 osad.

JPA defineerib järgmised julgeolekupoliitika
 põhisuunad:

- aktiivne osalemine NATO ja Euroopa Liidu struktuuride töös ning koostöö tõhustamine teiste liikmesriikidega;
- osalemine oma kohustuste ja võimaluste piires rahvusvahelises julgeolekusüsteemis ja -koostöös, sealhulgas rahvusvahelistes kriisireguleerimis- ja rahuoperatsioonides;
- koostöös liitlastega sõjalise riigikaitse arendamine Eesti kaitsevõime tagamiseks;
- ühiskonna demokraatliku arengu tagamine ja riigi sisejulgeoleku tugevdamine;
- ühiskonna sotsiaalse, majandusliku ja keskkonnavalase turvalisuse tugevdamine.

Tänapäeval on julgeolekuprobleemid
 üksteisega tihedalt seotud ja omavahel
 läbi põimunud, julgeolek on jagamatu.
 Julgeolekupoliitika ühtsust toonitades
 märgib JPA, et vajalik on välispoliitilise
 tegevuse, sõjalise riigikaitse ning põ-
 hiseadusliku korra, rahva turvalisuse ja
 elutähtsate valdkondade kaitse vahendi-
 te rakendamine omavahelises kooskõlas.
 Jõupingutused ühes või teises põhisuunas
 ei suuda asendada nende puudumist mõ-
 nes muus. Julgeoleku tagamine ei ole ühe-
 kordne ülesanne, vaid pidev suuri vahendeid
 ning jõukulu nõudev tegevus.

JPA oluline osa on julgeolekupoliitiliste
 arengusuundade ja Eesti asendi rahvus-
 vahelises julgeolekukeskkonnas kirjeldamine.
 2001. aastaga võrreldes on pilt tugevasti
 muutunud ja lisandunud on eelkõige NATO
 ja ELi laienemine, terrorismiteema suur
 tähtsus ja n-õ kõva ja pehme julgeoleku
 uuenenud vahekord. Samas näeb tähelepanelik
 lugeja, et rahvusvahelise julgeolekukeskkonna
 kohta leitakse JPAs nagu varem:

- seda mõjutab suuresti globaliseerumine;
- see pole saavutanud stabiilsust;
- n-õ suure sõja oht on lühiajalises perspektiivis väike, eriti Euroopas;

- endiselt püsib kohalike ja rahvusvaheliste kriiside ettearvamatute tekke ja arengu oht;
- maailmas on oluliseks saanud uued, mittekonventsionaalsed julgeolekuohud.

Ametkonnad on koostanud regulaarselt
 oma valdkonnas ohu- ja riskianalüüse ning
 need olid aluseks julgeolekuohtude
 koondesitamisel JPAs. 2001. aastaga
 võrreldes on need kirjas detailsemalt just
 n-õ pehme julgeoleku poolel, mis siis olid
 kõik üheskoos kirjas kui "uued julgeole-
 kuriskid". Julgeolekuohud on loetletud
 (ja dokumendis ka pikemalt kirjeldatud)
 järgmiselt:

- kontrollimatud arenguteed maailmas ja rahvusvahelised kriisid;
- sõjalise konflikti oht;
- välise surve oht;
- rahvusvaheline terrorismioht;
- organiseeritud kuritegevusest tulenev oht;
- inimtegevusest ja loodusjõududest tingitud ohud;
- sotsiaalsed ohud;
- majanduslikud ohud;
- infotehnoloogilised ohud.

II

NATO ja ELi liikmesus mõjutab mär-
 gatavalt kogu välispoliitilist tegevust,
 meie julgeolek on seeläbi kindlustunud.
 Muudes tegevussuundades on Eesti sage-
 li aktiivne osaline NATO või ELi vastava
 poliitika ja ettevõtmiste kaudu.

NATO liikmestaatusest tulenevalt eraldab
 Eesti selle töös osalemiseks ja kohustuste
 täitmiseks vajaliku raha ja muud ressur-
 sid, osaleb NATO sõjalises struktuuris ja
 ühises kaitseplaneerimises. JPA kinnitab,
 et "Eesti täidab Põhja-Atlandi lepingu ar-
 tiklist 5 tulenevaid kohustusi NATO liik-
 mesriigi vastu suunatud sõjalise rünna-
 ku ärahoidmiseks ja tagasitõrjumiseks".
 NATO riike koondavad ühised põhiväär-
 tused.

Eesti toetab kõrvuti märgitud NATO põ-
 hüülesande jätkuva täitmisega NATO val-
 midust globaalselt tegeleda terrorismi jt
 uute ohtudega ning osaleda rahvusvaha-
 lise konfliktide ärahoidmisel ja rahvus-
 vahelises kriisireguleerimises. Eestist ku-

juneb kindlasti selline NATO liikmesriik, kes pöörab mitmetele uutele ülesannetele vaatamata suurt tähelepanu NATO ühise kaitse usutatavuse tagamiseks.

Eesti panustab NATO ühistesse relvajõududesse ja osaleb selle operatsioonides, milleks arendatakse välja asjakohased võimed. Eesti täidab nagu muud NATO liikmesriigid endale võetud kohustust parandada sõjalisi võimeid. See pole liitlastele olnud kerge, mäletatavasti tuli Praha tippkohtumisel varasemaid plaane kärpida ja ega ka praegu lähe kõik libedalt. Eesti töötab selle nimel, et NATO või muudel välismissioonidel võiksime üheaegselt välja panna kuni 250 meest.

Eesti osaleb koostöös NATO partnerriikidega, seda nii laia Euro-Atlandi Partnerlusnõukogu raames kui ka Venemaa ja Ukrainaga. NATO-Vene Partnerlusnõukogu avamine uutele liikmetele kulges teatavasti sujuvalt.

Euroopa Liiduga ühinemine on kõrvuti liikmesusega NATO kindlustanud Eesti julgeolekut, seega vaadeldakse kahte laienemist kui teineteist täiendavaid paralleelseid protsesse.

ELi tegevus julgeoleku vallas on tõhustunud. Ettevalmistatavas ELi põhiseaduslikus lepingus avatakse koostööks veelgi suuremad võimalused, tulemas on ka vastastikust solidaarsust kinnitavad sätted. JPA kinnitab, et Eesti suurendab võimet osaleda Euroopa Liidu ühises välis- ja julgeolekupoliitikas (ÜVJP). Euroopa Liidu julgeolekustrateegia kohaselt osaleb Eesti aktiivselt Euroopa Liidu välistegevuses maailma julgeolekuohtude vähendamisel ning stabiilsusvõõndi laiendamisel ja kindlustamisel oma naabruses ja kaugeimal. Siin on taas tegemist JPA läbiva loogikaga: selleks et NATO ja ELi võimalused meie jaoks realiseeruksid, peame me neis olema aktiivsed, panustama ja vastavalt eraldama ressursse. Nii on JPAs ka kirjas, et Eesti panustab ühise julgeoleku ja kaitsepoliitika (ÜJKP) sõjalistesse ja tsiviilsetesse kriisireguleerimise meetmetesse. Teatavasti on Eesti valmis panustama ELi sõjalise peaesmärgi saavutamisse ühe pataljoni ja mõnede erivõimete osas.

Osalemine Euroopa Liidu ÜVJP ja ÜJKP operatsioonides on muutumas üha tõsisemaks ülesandeks – nii on seni tagasihoidlikult tegutsenud EL varsti võtmas üle suuremahulist operatsiooni Bosnias. Ettevalmistamisel on ELi lahingugruppide loomine kriiside reguleerimiseks ja julgeoleku tagamiseks maailma eri piirkondades.

JPA väljendab ka Eesti muret, et Euroopa Liidu ÜVJP ning ÜJKP raames teh-

tav koostöö ja areng “peab toimuma viisil, mis välistab NATO raames tehtava kaitsekoostöö dubleerimise ning toetab transatlantilist koostööd”. Euroopa julgeolekupoliitika alus on NATO ja Euroopa Liidu toimiv partnerlus. Nende organisatsioonide kaitsekoostöö korraldamiseks saavutatud kokkulepped (“Berliin pluss”) on selleks loonud kindla raamistiku. Tema olulisust Eestile aitab mõista tõsiasi, et NATO ja ELi poolel panustatakse meilt sisuliselt samad üksused.

Aktiivne osalemine rahvusvahelistes organisatsioonides pakub JPA kohaselt võimalusi globaalse ja regionaalse julgeolekukeskkonna tugevdamiseks ning seeläbi Eesti julgeoleku kindlustamiseks. Eesti huvides on demokraatlike väärtuste levik ning isikute põhiõiguste ja -vabaduste kaitse.

Eesti lähtub JPA kohaselt oma välispoliitilises tegevuses ÜRO põhikirjast ja inimõiguste kaitse ning rahvusvahelise julgeoleku ja demokraatia leviku tagamise põhimõtetest. Dokument märgib ühe meie panusena osalemist ÜRO rahuoperatsioonides. Samas tuleb märkida, et ÜRO rolli on mõjutanud selle julgeolekunõukogu korduv suutmatus saavutada kriisiolukordades üksmeelt.

Eesti osaleb OSCE normide ja põhimõtete väljatöötamises ja elluviimises ning konfliktide ärahoidmise ja kriiside lahendamise praktilises tegevuses. Samuti võtab Eesti osa selle missioonidest ning koostööst relvastuskontrolli ja usaldusmeetmete alal. OSCE osa rahvusvahelise julgeoleku tagamisel on olnud viimasel ajal siiski tagasihoidlik.

JPA osutab, et “Eesti julgeoleku tagamisele aitab kaudselt kaasa ka osalemine rahvusvahelises arengukoostöös”. Eesti osalus on suunatud rahu, demokraatia ja inimõiguste järgimise kindlustamisele. Eelolevatel aastatel oodatakse Eestilt selles vallas suuremat panust kui senine 7–8 miljonit krooni aastas.

Kahe- ja mitmepoolsete suhete osas on tegemist väga suure suhete kompleksiga, mille raames Eesti tegutseb oma julgeoleku tagamiseks, JPAs tuuakse detailsemalt välja vaid osa sellest.

JPA kohaselt on “Eesti julgeoleku tagamise seisukohalt esmatähtis liitlase suhe Ameerika Ühendriikidega”. Eesti arendab USAga ulatuslikku ja tihedat koostööd. JPA kinnitab, et “Euroopa julgeoleku nurgakivi on USA sõjaline kohalolek ja pidev osalemine maailmajao julgeoleku tagamises”. Eesti jaoks on JPA kohaselt “oluline USA aktiivne huvi ning osalemine Põhja-Euroopa ja Läänemere piirkon-

na julgeoleku tagamises”. Analüüs kinnitab, et keskpikas perspektiivis säilib USA eriline roll ja vastutus maailmas ja siit ka heade suhete tähtsus Washingtoniga Eesti julgeolekupoliitikas.

Eesti kindel veendumus on olnud ja JPA sätestab taas, et tugev transatlantiline suhe on Euro-Atlandi piirkonna stabiilsuse, majanduskasvu ja kestva arengu alus. Maailmamajanduses kasvab samas Aasia osakaal. Kindlasti suureneb ka sealsete riikide poliitiline kaal, sh USA poliitiliste otsustajate silmis, ja meile on oluline, et see ei tooks kaasa nende tähelepanu hajumist Euroopalt. Euroopa koht USA maailmapildis sõltub palju Vana Maailma enda aktiivsusest, eelkõige NATO ning NATO ja ELi suhetes.

Eesti julgeolekule on tähtis stabiilsus, demokraatlike väärtuste kindlustamine ja rahvusvahelise koostöö areng Läänemere piirkonnas. JPAs leitakse, et NATO ja Euroopa Liidu olulisus Läänemere regioonil julgeolekukoostöös on pärast laienemist kasvanud ning kasvab veelgi. Eesti ei vaatle siiski Läänemere piirkonda isoleeritult muust Euroopast, mille julgeolek on jagamatu.

JPA kirjeldab Eesti häid suhteid Põhja- ja Lääne-Euroopaga, samuti Saksamaa ja Poolaga, lisaks räägitakse Läänemere Nõukogust ja Balti riikide kolmepoolsest koostööst.

Venemaa osas märgitakse dokumendis kokkuvõtvalt: “Eesti ja Venemaa kahepoolsed suhted kattuvad NATO ja Euroopa Liidu mitmepoolsete jõupingutustega luua Venemaaga vastastikku kasulikud partnerlussuhted” 2001. aastal oli see JPA osa pühendatud kahepoolsele läbikäimisele. Kahe- ja mitmepoolsete suhete vastastikust mõju nägime hiljuti kas või 1995. aastast Venemaa poolt rakendatud topelttollide äralangemises vastavalt partnerlus- ja koostöölepingu laienemisele uutele ELi liikmetele 1. maist. Tahaks loota, et varsti on võimalik ka piirilepingute küsimuse laheneda – tegu ju nüüd ühtlasi ELi ning NATO välispiiriga.

JPA osutab poliitika suhtes Venemaa suunal, et demokraatia areng ja heaolu kasv Venemaal on oluline Läänemere piirkonna kui terviku turvalisuse seisukohast. Eesti rakendab jõupingutusi koostöövõimaluste ärakasutamiseks Venemaa ja tema piiriregioonidega, sealhulgas võitluses selliste ühiste ohtudega nagu organiseeritud kuritegevus, terrorism ja keskkonnakatastroofid.

Eesti julgeolekupoliitika oluline osa on rahvusvaheline julgeolekukoostöö, mille üks

elemente on osalemine kriisireguleerimis- ja rahuoperatsioonides.

JPA kinnitab, et rahvusvaheliste kriiside lahendamisel osalemiseks töötatakse välja kriisireguleerimissüsteem, mis hõlmab sõjalisi, õiguslikke ja rahalisi aspekte. Praegu tehakse Eestis liiga palju asju ühekordsel alusel, kasutades eelarve reservvahendeid.

Rahvusvaheline julgeolekukoostöö põimub tihedalt terrorismivastase võitluse temaatikaga. JPA sätestab, et Eesti mõistab hukka terrorismi kõik võimalikud vormid ja toetab kõiki rahvusvaheliselt tunnustatud terrorismivastaseid meetmeid. Selles võitluses ei saa olla kõrvalejääjaid ehk halle laike – ja nii on ka väikesel Eestil oluline koht. Eesti teeb JPA kohaselt kõik, et vältida massihävitusrelvade sattumist terroristide valdusse ning likvideerida nende rahastamisallikad.

Eesti toetab kõiki Euro-Atlandi piirkonnas rakendatavaid julgeolekut ja usaldust tugevdavaid meetmeid. Samuti järgib Eesti rahvusvahelise relvastuskontrolli ning usaldust ja julgeolekut tugevdavate meetmete norme.

Euroopa julgeoleku tagamisel on oluline Euroopa tavarelvastuse leping. JPA sätestab: “Eesti jälgib lepingu arengut ja lepingujärgsete kohustuste täitmist ning on valmis alustama läbirääkimisi Euroopa tavarelvastuse lepinguga liitumise üle pärast 1999. aastal muudetud lepingu jõustumist. Eesti ühineb lepinguga ainult vastuvõetavatel tingimustel ja kooskõlas Eesti muude rahvusvaheliste kohustustega.” Teatavasti pole Venemaa poolt Istanbulis võetud kohustuste täitmata jätmise võimaldanud osalistel uuendatud tavarelvastuse lepingut ratifitseerida.

JPA kinnitab, et “Eestil ei ole massihävitusrelvi ja ta on ühinenud peamiste nende levikut tõkestavate rahvusvaheliste lepingutega.” Toimib riiklik strateegilise kauba kontrolli süsteem, toimib laialdane rahvusvaheline koostöö. Paraku pole meil õnnestunud veel saada mitme olulise rahvusvahelise kontrollisüsteemi liikmeks.

III

Sõjalise riigikaitse osa dokumendis algab tõdemusega, et Eesti kaitseb end igal juhul ja ükskõik kui ülekaaluka vaenlase vastu. Selline selge avaldus on tähtis nii üldrahvaliku kaitsetahte seisukohast kui ka välismaale mineva signaalina osana heidutusest.

JPAs tõdetakse, et Eesti kaitsevõime peamine alus on NATO liikmesus, mis loob agressiooni ärahoidmiseks piisava hei-

dutuse ja ohjelduse. See kajastab tõsiasja, et NATO on oma liikmetele eelkõige viie aastakümnega ennast tõestanud ennetusühendus. Äärmiselt oluline säte kaitsealenduse osas on kinnitus, et “Eesti sõjaline kaitse on kavandatud Põhja-Atlandi lepingu artiklis 5 ette nähtud operatsioonina koostöös liitlasvägedega”. NATO lennukite osalemine õhuruumi valves kohe algusest peale andis veenva kinnituse alliansi otsustavusest kaitsta Eestit osana NATO ühisest ruumist.

Euroopa Liidu ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika areng annab võimaluse määratleda juba laiemalt, et sõjalise riigikaitse arendamise alus on võime NATOga ja NATO liikmesriikidega koos tegutseda ning koostöö Euroopa Liidu ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika raames.

Vastavalt rahuaja riigikaitse seadusele lähtutakse sõjalise riigikaitse ülesehitamisel riiklikest prioriteetidest ja vajadustest, millest põhilised esitatakse JPA-le tuginevas sõjalise kaitse strateegilises kavas. Selle dokumendi ettevalmistamine praegu käib.

JPA märgib totaalkaitse põhimõtte olulist rolli Eesti riigikaitse ühtsuse säilitamisel. Totaalkaitse on defineeritud kui “riigi tsiviilstruktuuride, omavalitsuste, kaitseväge ja Kaitsealiidu ning kogu rahva vaimse, füüsilise, majandusliku ja muu potentsiaali alaline valmidus kriiside lahendamiseks ning kooskõlastatud ja ühendatud tegevus ohu või kallale tungi ärahoidmisel ja tõrjumisel ning rahvuse ellujäämisel”. Viimaste kuude avalikes vaidlustes on vahetevahel totaalkaitse kui põhimõtte aetud segamini territoriaalkaitsega kui kaitsealendust puudutava küsimusega.

Eesti tagab JPA kohaselt kaitseväge ja Kaitsealiidu ning nende tegevust toetavate asutuste ja organisatsioonide ajakohase väljaõppe ja nende alalise valmisoleku riigi kaitseks. On heameel tõdeda, et kaitseväel on küsitluste kohaselt püsivalt kõrge avalikkuse toetus ja kõrge on ka inimeste valmidus kodumaad kaitsta.

Avalikkuse suurt tähelepanu pälvinud küsimuses ajateenistuse tulevikust märgib JPA: “Ajateenistuse kaks põhiülesannet on luua eeldused kaadriksõjaväelaste värbamiseks prioriteetsete üksuste komplekteerimiseks ja tagada reservüksuste komplekteerimine.” Teatavasti on meil olnud ka arutlusi ajateenistusest loobumise üle ja üleminekust ainult kutselisele kaitsevägele. JPA tekst osutab arusaamisele, et niipea seda ei juhtu.

JPA vastuvõtmise korral riigikogus saab kinnituse, et “Eesti hoiab senist kaitsekulutuste taset 2% SKTst”. Teatavasti on

sama kirjas ka praeguse valitsuse moodustamise aluseks olevas koalitsioonilepingus. Riigikogus kinnitatud JPA saadab tugeva signaali Eesti kaitsealaste jõupingutuste tõsidusest ka väljapoole. Niisugusel otsusel on küsitluste kohaselt ühiskonnas laialdane toetus.

JPA toob esile Eesti kaitsepoliitika põhimõtted:

- Julgeoleku jagamatus, mille kohaselt julgeolekukeskkonna muutused väljapool Eestit mõjutavad rohkem või vähem Eesti julgeolekut ning vastupidi.
- Solidaarsus ning kahe- ja mitmepoolne ning regionaalkoostöö liitlastega ühisväärtuste kaitse ning usaldust ja julgeolekut suurendavate meetmete rakendamisel.
- Usutav sõjaline heidutus, mille järgi on riigikaitsetegevus eelkõige suunatud sõjalise ohu tekkimise ja suurenemise ärahoidmisele. Eesti sõjalise kaitse usutavus tekib kollektiivse kaitse kaudu, milles osalemiseks tagatakse ohuhinnangule vastav esmane iseseisev kaitsevõime, kaitsevõime suurendamise valmidus ja vastuvõtva riigi toetus.
- Riigikaitse ühtsus ja totaalkaitse.
- Kollektiivne kaitsetegevus NATO liikmesriikide, sh Eesti enda kaitsemisel ja sõjalise rünnaku ärahoidmisel ning vajaduse korral tagasitõrjumisel.
- Toetus Euroopa Liidu sõjaliste võimete väljaarendamisele ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika raames ja selles osalemine.
- Tsviiljuhtimine, mille alused on: sõjaväelaste allutatud riigi põhiseaduslikule juhtkonnale; kutseliste sõjaväelaste professionaalsuse kõrge tase ühes oma pädevuse piiride tunnustamisega ning riigi poliitilise juhtkonna ja ametkondade vajalik pädevus sõjalistes küsimustes. (JPA ettevalmistamise käigus jäeti kõrvale omaaegne toortõlkena tekkinud termin “tsiviilkontroll” ja võeti kasutusse sisult täpne “tsiviiljuhtimine”.)

JPA esitab kaitseministeeriumi ja kaitseväge ning Kaitsealiidu vahekorra: “Kaitseväge on Vabariigi Valitsuse alluvuses Kaitseministeeriumi valitsemisalas olev sõjaväelisel korraldatud täidesaatva riigivõimu asutus. Kaitsealiit on Kaitseministeeriumi valitsemisalas tegutsev vabatahtlik riigikaitseorganisatsioon.” Edasi sätestatakse, et kaitseväge ja Kaitsealiidu prioriteet on kaas-aegsete mitmeotstarbeliste, ümberpaigutatavate, mobiilsete, jätkusuutlike ning kiire reageerimisega üksuste arendamine. Olulise järeldusena tõdetakse, et “NATO kollektiivses kaitstes osalejana ei ole Eestil vajalik kõiki kaitsevõimeid iseseisvalt

välja arendada”. JPA ettevalmistamise perioodil toimusid ka arutelud piirivalve ja päästeameti sõjaväestatud üksuste tuleviku üle. Eespool toodud sõnastus kajastab saavutatud kokkulepet, et neid JPA tekstis ei märgita, kuna need ei kuulu kaitseväge operatiivstruktuuri koosseisu.

Kaitseväge ja Kaitseliit koos kaitseministeeriumiga tagavad JPA kohaselt valmisoleku järgmiste sõjalise riigikaitse põhirollide täitmiseks:

- kollektiivne kaitse ning Eesti ja/või teiste NATO liikmesriikide julgeolekut otsest ohustavate rahvusvaheliste kriiside reguleerimine;
- riigi suveräänsuse demonstratsioon eesmärgiga tagada kontroll Eesti maismaaterritooriumi, territoriaalvete ning õhuruumi üle;
- osalemine rahvusvahelistes kriisireguleerimis- ja rahuoperatsioonides, sh Euroopa Liidu operatsioonides;
- rahvusvaheline kaitsekoostöö;
- abi osutamine tsiviilstruktuuridele hädaolukordade lahendamisel.

Vastavalt rahuaja riigikaitse seadusele sätestatakse Eesti sõjaline kaitselahendus ja kaitseväge koosseis sõjalise kaitse strateegilise kavaga.

IV

JPA neljas osa on pühendatud riigisesele tegevusele n-ö pehme julgeoleku vallas. Diplomaatia kui väljaande eripära arvestades jätaaksin ülevaate sellest osast napisõnaliselt. Samas on sageli tegemist suuri ressursse nõudvate valdkondadega.

Ühiskonna demokraatliku arengu tagamine hõlmab JPA kohaselt järgmisi peamisi tegevusi:

- tagatakse demokraatlike institutsioonide ja õigusriigi toimimine ning isikute põhiõiguste ja -vabaduste kaitse;

- toetatakse kodanikuühiskonna pidevat arengut;
- jätkatakse aktiivse integratsioonipoliitika elluviimist;
- viiakse ellu rahvastikupoliitikat, mille eesmärgid on pidurdada rahvastiku vähenemise ja vananemise protsessi ning saavutada tulevikus positiivne iive.

JPA kasutab terminit “sisejulgeolekupoliitika”, mis hõlmab riigi sisejulgeolekustruktuuride ülesandeid ja süsteemi üldist korraldust ning see sisaldab osavõttu rahvusvahelist julgeolekut tagavast tegevusest. Julgeolekupoliitika eesmärgi saavutamiseks on sisejulgeolekupoliitika põhiülesanded Eesti riigi stabiilsuse kindlustamine ning inimelu päästmine ja kaitsmine.

Küllaltki põhjalikult vaadeldakse julgeolekuasutuste (Kaitsepolitsei ameti ja Teabeameti) tegevust eesmärgiga tagada riigi julgeolek ja põhiseadusliku korra püsimine, kasutades selleks mittesõjalisi ennetavaid vahendeid. Nimetatud ülesande täitmiseks ja riigi julgeolekupoliitika kujundamiseks koguvad ja töötlevad julgeolekuasutused informatsiooni. Neile dokumendis pühendatud tähelepanu kajastab eriteenistuste ees seisvate ülesannete rahvusvahelist kasvutendentsi seoses võitlusega rahvusvahelise terrorismiga, aga ka muid nende julgeolekuasutuste ees seisvaid keerulisi ettevõtmisi. Julgeolekuasutuste tegevust koordineeritakse vabariigi valitsuse julgeolekukomisjoni kaudu.

Edasi antakse JPAs ülevaade sellistest olulistest sisejulgeolekupoliitika suundadest nagu võitlus organiseeritud kuritegevusega, piiride valve ning kvalifitseeritud piirikontroll, migratsioonikontroll, tegevus hädaolukordades.

JPA vaatleb ka olulisi suundi riigi majandusliku, sotsiaalse ja keskkonnanalase julgeoleku tugevdamisel. Oluliste märkustena võiks esile tuua:

- Eesti julgeoleku tagamiseks on tähtis majanduse kiire, tasakaalustatud ja jätkusuutlik kasv.
- Eestitagabriigi finantssüsteemi usaldusväärsuse.
- 2001. aastaga võrreldes on seekord JPAs pööratud rohkem tähelepanu julgeoleku tagamisele energiavaldkonnas.
- Rahvusvaheliste standardite kohaselt rakendab Eesti sadamate, laevade, lennujaamade ning õhusõidukite julgeoleku- ja turvanõudeid.
- Varasemast palju olulisem on IT turvalisuse valdkond.
- Riigi sotsiaalse stabiilsuse tagamiseks on oluline lahendada tööturu probleemid, rakendada riskigruppe hõlmav jätkusuutlik sotsiaalkindlustussüsteem ning valmistada ette kvalifitseeritud tööjõudu mahus, mis kindlustaks majanduskasvu jätkumise.
- Varasemast on palju tugevamini esile toodud tervishoiualaste hädaolukordade oht. Riigi ülesanne on võitlus nakkushaiguste, sealhulgas HIVi/AIDSi ja tuberkuloosi levikuga.
- Eesti tegutseb keskkonna puhtuse tagamisel, sh Läänemere piirkonna merekeskkonna kaitsel ja ohutuma laevaliikluse korraldamiseks.
- Eesti suurendab valmisolekut tegetsemiseks hädaolukordades, sh keemilise ja radioloogilise saastuse korral.

Lõpetuseks tahan loota, et JPA ettevalmistamine, arutamine ja vastuvõtmine annavad panuse Eesti julgeolekupoliitilise mõtte arengusse.

Eesti ja USA ühine heidutuspoliitika

Jüri Luik

Riigi Kaitse, 12.05.2004

Jüri Luik kirjutab, et kui Eestis kohtab inimesi, kes kahtlevad, kas ohu korral meile abi osutatakse, siis USAs pole ta selliseid inimesi kohanud ei diplomaatide, poliitikute, sõjaväelaste ega isegi nende ameeriklaste seas, kes NATO laienemist ei toetanud.

Eesti ja Ameerika Ühendriikide sõjalisest koostööst räägitakse meie välispoliitikute seas palju, ometi ei ole USA meie suurim partner sõjalise abi ja koostöö alal. Selleks on meie naabrid – mitte-

liitunud Soome ja Rootsi. Kuid USA abi oluliseks ja vähem mainitud elemendiks on need 10 mobiilset diviisi, mis on maailma võimsaim sõjaline jõud.

Viimasel ajal on meedias palju juttu olnud raskustest, mida partnerlus USAgagi Eesti rahvale kaasa toob. Kindlasti pole ameeriklased alati sellised, nagu me neid näha sooviks. Tõenäoliselt pole ka meie

alati sellised, nagu ameeriklased loodaksid. Aga julgeolekupoliitilised faktid selgitavad, et USA on endiselt meie tähtsaim julgeolekupoliitiline tugi.

USA ehitab oma relvajõud üles külma sõja aastatel, vastaseks N. Liit, kes võis kulutada kuni neljandiku SKTst kaitsega seotud projektidele. Kui N. Liit lagunes, jäid USA relvajõud maailma ilma väärilise vastaseta. Täna kulutab USA riigikaitsele umbes 420 miljardit, samas kui kõigi riikide kulutused kokku on umbes 900 miljardit. USA kulutab kaitsele rohkem kui kaheksa järgmist riiki kokku: Venemaa, Hiina, Jaapan, Suurbritannia, Prantsusmaa, Saksamaa, Saudi Araabia, Itaalia, India, Lõuna-Korea.

USA-l on seetõttu eriline roll täitmaks NATO põhilist ülesannet: vältida sõda. Julgeolekupoliitikas nimetatakse seda võimaliku oponendi heidutamiseks (inglise keeles *deterrence*). Oponent peab ise loobuma igasugustest agressiivsetest katvustest.

Külma sõja ajal tehti suuri jõupingutusi, et õppuste, relvade arendamise ja staapide koostöö harjutamisega muuta kaitse usutavaks. USA heidutusväärtus on eriti kõrge, sest USA sõttasekkumise hind ei ole tänu tema mäekõrgusele ülekaalule nii suur kui teistel rahvastel, kelle puhul otus sõdida põhjustaks üldmobilisatsiooni, arvukalt inimohvreid, majanduse kokkukukkumist jms. Selle võrra on USA sekkumine ka usutavam. USA sekkumine on usutavam ka tänu sõjalise jõu kasutamise ajaloole, mis muudab USA pakutava "heidutuse" reaalseks.

USA hiiglaslik ülekaal viib selleni, et potentsiaalsed vastased proovivad vältida igasugust konfrontatsiooni USAGA ja hoiduvad seetõttu (mis meile oluline) ka väiksematest sõjalistest seiklustest. USA puhul pole jutt mitte ainult relvastuse arvukusest, vaid eelkõige kvaliteedist. USA hiiglaslikust relvaostueelarvest läheb ligi kolmandik igal aastal teaduslikuks uurimistööks. Julgen väita, et just nn revolutsioon USA relvastustehnoloogias tegi võimalikuks Balti riikide NATOsse võtmise, sest NATO-l on nüüd, tänu ameeriklaste nn targale tehnoloogiale, võimalik kujundada veenev kaitsemudel Balti riikide kaitseks.

USA võimalik abi

Pildi saamiseks USA võimalikust sõjalisest abist Eesti kaitsmisel refereerin ühte

tuntud kaitseanalüütikut, RANDi instituudi (mida rahastavad USA õhujõud) uurija doktor Stephen Larrabee 2003. a kirjutatud raamatut "NATO idapoliitika uuel strateegilisel ajastul". Autor kirjeldab, kuidas võiks USA Balti riike sõjaliselt kaitsta. Alljärgnev on loomulikult akadeemiline mõtteharjutus. Paradoksaalsel kombel tagab see üsnagi sõjaline vaatenurk rahu Eestis kindlamalt kui mõne rahuvõitleja kurblik mõtisklus.

Larrabee lähtub eeldusest, et Balti riikides pole USA baase ja reaktsiooniaeg kriisi puhkemisest alates on lühike. Sellega seoses arvab Larrabee, et üks võimalus oleks Balti riikide kaitseks kasutada valdavalt "võrgukeskseid (*network centric* ehk infotööstlust rakendavaid) kaitsejõude, millest paljud oleksid n-õ horisondil (näiteks raketid kaugpommitajatelt – J.L.), samuti nn tarku pomme, mis kasutaksid reaajas ühendust sensori (mida kannab satelliit, lennuk, mehitamata lennuk, kust tehakse kindlaks vaenulikke objekte – J.L.) ja tulistamiseadme vahel". On selge, et kirjeldatud tehnoloogia on vaid Ühendriikidel.

Larrabee soovib peatükis kasutada neid relvi koos traditsioonilisema kaitsega, mille moodustaksid kohale saabuvad NATO maaväed. Sellist kombineeritud kaitsemudelit peab Larrabee kõige efektiivsemaks poliitiliste ja sõjaliste vajaduste sulamiseks, mis parimal mõeldaval viisil "heidutab" võimalikku vaenlast.

Kas USA on valmis meid aitama?

Kui Eestis olen ma kohanud inimesi, kes kahtlevad, kas meile abi osutatakse, siis USAs pole ma selliseid inimesi kohanud ei diplomaatide, poliitikute, sõjaväelaste ega isegi nende ameeriklaste seas, kes NATO laienemist ei toetanud. Kuid nagu leiab Euroopa Liidu üks väljapaistvamaid diplomaate Robert Cooper raamatus "Rahvaste murdumine", on USA maailma ainus riik, kel on iseseisev globaalne strateegia. Teised riigid ainult reageerivad sellele, kardavad seda või sõltuvad sellest. Seetõttu on meie huvi, et USA strateegiliseks eesmärgiks jääks ka pikas perspektiivis tugev NATO, sest USA huvi nõrgenemine selle organisatsiooni vastu vähendab NATO heidutusvõimet.

Nii nagu inimlikus sõpruses hindame me kõrgelt neid sõpru, kes meile raskel

tunnil appi tulevad, nii on ka USA poliitilises mälus leidnud olulise koha need rahvad, kes USAd pärast 11. septembri katastroofi toetavad. Meie sõdime koos USAGA Iraagis, Kosovos, Bosnias. Eesti sõdurid, kes oma elu hinnaga Iraagis võitlevad, tagavad USA huvi NATO vastu ja kindlustavad NATO heidutusvõimet.

Ülalkirjeldatud poliitilise maastiku taustal muutub ka paremini mõistetavaks Eesti ja USA sõjaline koostöö. Sel on kaks võrdselt tähtsat poolust. Esiteks Eesti kaitsejõudude üldise struktuuri kujundamine võimalikult tänapäevasel moel. USA kaitseministeerium on põhjalikult nõustanud Eesti kaitsejõude, tuntuks nõustajaks nüüdseks erru läinud kindral Henry A. Kievenaar. USA Kongress on andnud meile igal aastal mõõdukalt finantstoetust tehnika (mitte relvastuse) ostuks, näiteks oleme ostnud kerged kopterid R44. Eesti noormehi-neide on õppinud kõigis olulistes USA sõjakoolides, kaasa arvatud Annapolise Mereväeakadeemias ja West Pointis. Eesmärgiks kaitsejõudude üldstruktuur, mis on suuteline koostööks USA vägedega Eestis.

Teiseks peavad sellesama struktuuri kaudu kujunema väiksemad üksused, millega oleme suutelised täitma oma liitlaskohustusi Eestist väljaspool. Need üksused tegutsevad praegu koos ameeriklastega Bagdadis ja Priština tänavatel Kosovos. Mõlemal koostöosuunal on suur poliitiline ja sõjaline tähtsus.

Kui süngel 1939. aastal Venemaa Eestile ultimaatumit esitas, oli Eesti alles palavikulises tegevuses, et taastada oma saatkond Washingtonis. See näitas hoolimatut suhtumist USAsse, mis ehk teataval määral maksis meile kätte Jalta lepete ajal. Saadikul (Georg Meri) ei õnnestunud aga Eestist enam lahkuda ja poliitilised sidemed USA ja Eesti vahel hakkasid arenema suuresti väliseestlaste toel. Üks Eesti toonase valitsuse, nagu ka paljude teiste Euroopa demokraatlike valitsuste viga oli USA kasvava potentsiaali mittetajumine. Võib-olla tollal oli meie viga mõistetav, sest vahemaad olid suured ja USA maavägi väike (väiksem kui Poolal, Tšehhoslovakkial või Rumeenial). Kui me praegu alahindaksime USAd, näitaks see, et me ei tunne rahvusvahelist olukorda ja pole oma ajaloost midagi õppinud.

Plejaadid jõuavad taevasse

Toomas Hendrik Ilves

Diplomaatia, jaanuar 2004

Milline on uute liikmesriikide mõju Euroopa Liidu raskesti tekkivale ühisele välis- ja julgeolekupoliitikale (ÜVJP)? Kui rääkida ELi liikmesriikide esindajatega, siis suurim mure – või lootus – seostub idaeurooplaste ameerikalembusest johtuva teistsuguse lähenemisega USA-le. Oma essees väidan, et sellise arengu tõenäosus on tunduvalt väiksem kui arvatakse, samal ajal pole praegused ELi riigid adunud survet, mida hakatakse avaldama idasuunalise poliitika korrigeerimiseks.

Möödunud aasta tähtsaimale välispoliitilisele sündmusele Iraagi sõjale järgneb läänemaailma edetabeleis kindlasti Euroopa ja USA suhete halvenemine. USA otsus mitte lubada Saksamaal, Prantsusmaal, Belgial, Rootsil, Soomel ja teistel sõda vastustanud riikidel osaleda Iraagi ülesehitusprojektides on vaid suhete kehva seisu järjekordne näide. Kuna Ida-Euroopa riigid võivad neis projektides osaleda, siis see ainult süvendab arusaama väidetavast lõhest kahe Euroopa vahel.

Erinevusi Lääne-Euroopa ja USA seisukohtades leiab ka kaugemalt: USA ja paljude ELi riikide erinev ettekujutus multilateraalsuse vajadusest konfliktide lahendamisel, jõudude vahekorra muutmine ja tasakaalustamise vajaduse kadumine pärast NSV Liidu kokkuvarisemist, USA kiire tõus maailma sõjanduslikuks ja majanduslikuks juhtriigiks jpm.

Poliitikute, julgeolekuteoreetikute ja ajalehekommentaatorite üheks lemmikratsuks on saanud uute ELi liikmesriikide erinevus ja USA-lembus. Levinumaid erinevuste kirjeldusi ja seletusi:

- “uus” ja “vana” Euroopa. USA kaitseministri Donald Rumsfeldi kirjeldus nende kohta, kes toetasid või ei toetanud USA-d;
- Marsilt ja Veenuselt pärit riigid. Viidates USA, aga ka idaeurooplaste suuremale valmisolekule vajadusel sõjajõudu kasutada, täpsustas USA julgeolekupoliitika viimase aasta moestaar Robert Kagan, et meie arusaam maailmast on nagu ameeriklastelgi hobbeslik ehk olemusvõitluslik. Nn vanad eurooplased jagavad aga Immanuel Kanti “igavest

rahu” austavat juriidilist ja läbirääkimistel põhinevat maailmanägemist;

- “modernistlik” Ida-Euroopa ja “post-modernistlik” Euroopa Liit, millega Euroopa ÜVJP-guru Robert Cooper eristab meie jätkuva usu rahvusriiki lääne-eurooplaste kosmopoliitsemast arusaamast;
- “lastetoata lapsed” ehk idaeurooplased ja “täiskasvanud” lääne-eurooplased, millega Prantsuse president Jacques Chirac näitas meile koha kätte, kui kaheksa Ida-Euroopa riiki tegid USA poliitikat toetava ühisavalduse.

Juba aastaid on mõned Lääne-Euroopa riigid muretsenud, et NATO ja ELi laienemine tähendab sisuliselt USA “Trooja hobuse” pääsu Euroopa otsuste laua taha. Et ka ameeriklased ise on rääkinud Euroopa n-ö poliitilisest lahtiharutamist (eesmärgiks idaeurooplastega parem läbisaamine, mille viimane näide on ülal mainitud hangete pakkumine), siis ei pruugi need mured olla alusetud.

On iseküsimus, kas tasub kedagi süüdistada selles, et tema suhtumine ameeriklastesse on teistsugune. Ajalugu erineb, sellest lähtuvalt erinevad ka moraalsed hoiakud. Lääne-Euroopa “võlg” USA-le on märkamatuks kustunud enam kui 50 aasta vältel. Ida “võlg” on värskem, sest tekkis alles külma sõja ajal.

Postmodernistlik, eneseirooniline ja intellektuaalselt üleolev Euroopa muigas, kui “primitiivne näitleja” Ronald Reagan nimetas Nõukogude Liitu 1983. aastal kurjuse impeeriumiks. Küüditatud, represseeritud, jälitatud ja viletsuses vaevlev idaeurooplane arvas teisiti. Kui aasta hiljem piinasid Poola tšekistid surnuks noore preestri Jerzy Popieluszko, veendusid idaeurooplased, et Ronald Reagan on see, kes nimetab ainsana asju õigete sõnadega.

Ka Eestile lähemal, Põhjamaades näis valitsevat Olof Palme inimõiguste koolkond, kelle tähelepanu määr sõltus otseselt sellest, kui kaugel Stockholmist, Oslost ja Helsingist inimõigusi rikuti. Guatemala, Tšiili ja Vietnam olid pidevalt luubi all. Samal ajal polnud Eestit, Lätit ja Leedut “inimõiguslaste” jaoks olemas. 1985. aastal teatas kirjanik Günter Grass Jalta lepingu 40. aastapäeval, et Ida-Eu-

roopale peale surutud maailmajagamine oli väga hea asi.

Märkigem ka USA juhtivat rolli inimõiguste mõõtme sisseviimisel CSCE (hiljem OSCE) lepingusse 1975. aastal. See sundis NSV Liitu kas või pisutki paremini kohtlema teisitimõtlejaid. Veel pean silmas USA raadiosaateid Ida-Euroopasse, samamoodi USA Kongressi viljeldud ikestatud rahvaid puudutavaid seadusi ja mittetunnustamispoliitikat, mida teised riigid järgisid vaid USA surve tõttu.

Olulisim on siin siiski USA juhitud NATO laienemisprotsess, millele mitmed Euroopa riigid olid vastu ja käisid seejuures välja Venemaa pahandamise argumenti.

Seda kõike arvesse võttes: kas tõesti tuleb imestada, miks liituvad Euroopa Liidu riigid suhtuvad USAsse teisiti kui vanad olivad?

Järelikult ei tasu imeks panna ka idaeurooplaste õlakehitust, kui lääne-eurooplased loevad meile õpetussõnu oma kogemuste kohta lahendada probleeme läbirääkimiste ja diplomaatia abil. Idaeurooplasel on õigus küsida: diplomaatia nagu München 1938? Molotovi-Ribbentropi sobing? Jalta? Ramboulliet' läbirääkimised Kosovo veretöö ajal?

II

Ida-Euroopas näib valitsevat tunne, et moraalne võlg on tänaseks tasutud. Kui mitte lõplikult, siis päris palju on juba tagasi makstud. USA on ise olnud liitlaskoostöö kullalt kohmakas, nendega vähe arvestanud rahvusvahelise kriminaalkohtu, Kyoto keskkonnaprotokoll, terasetariifide küsimustes. Seepärast ei saa USA enam arvestada Ida-Euroopa autoomaatse toetusega.

Teine põhjus on põhimõttelisem. Väikesed ja nõrgad riigid toetuvad tavaliselt palju rohkem rahvusvahelisele õigusele ja multilateraalsele süsteemile. Ida-Euroopa vaatas kevadel sellest mööda ja toetas USA “ennetavat”, ÜRO julgeolekunõukogu sanktsioonita rünnakut. See oli tegelikult Ida-Euroopa huvide vastu, mis kuulutab rahvusvahelise õiguse ülimalikkust. Kui ühel lubatakse reegleid rikkuda, siis hakkavad varsti ka teised seda nõudma. Oktoobris avalikustatud Venemaa uus kaitsekriis sisaldab samu-

ti “ennetavat” tegevust, mis lubab rakendada oma lähinaabrite suhtes samasugust lähenemist, nagu USA kasutas Iraagis.

Sellest kõigest palju olulisem on meie ees seisev Euroopa Liidu tegelikkus. Ida-Euroopat hakkab koormama hõivatus Euroopa Liidu sisepoliitika pisimate detailidega. Välispoliitiline moraalne võlg kaalub aga väga vähe, kui sõltume otseselt teistest liikmesriikidest ühes või teises sisepoliitiliselt tähtsas ja enamasti rahaga seotud küsimuses. Ehkki liituvatele riikidele tundub jätkuvalt, et just välispoliitika saame oma teadmiste ja sidemete tõttu konkureerida vanade liikmetega, kaotab see valdkond kiiresti oma tähtsust. Meile saavad märgatavalt tähtsamaks need valdkonnad, kus meil kogemused ja teadmised puuduvad ning kus meil tuleb vanade olijatega konkureerida: ühine põllumajandus-, kalandus-, konkurentsi- või siseturupoliitika.

Varasemate laienemiste osavamad uued liikmed on tavapäraselt keskendunud nendele valdkondadele, mis on neile sisepoliitiliselt kõige olulisemad. Siin paistavad silma eriti Iirimaa ja Soome. Üsna pea ei hinnata kodus enam valitsusi selle järgi, kui osavad on nad välispoliitikat ajama. Määravaks kujuneb oskus tuua koju raha põllumajandus-, struktuuri- või ühtekuuluvusfondidest. Eestis võime ikka veel vaielda ÜVJP otsustamismehhanismide üle, kuid järgmisel aastal võtab ajakirjandus ette ELi rahaeraldused Ida-Euroopa riikidele. Summa jaotatakse elanikkonna järgi ja riigid seatakse edetabelisse. Koht mõõdab valitsuse hakkamasaamist.

III

See kõik ei tähenda, et uued liikmed hülgaksid välispoliitika. Ei hülgata, kuid riigid keskenduvad nendele küsimustele, mis puudutavad kõige rohkem nende huve. Ses kontekstis kaalub hea läbisaamine parema kalakvoodi saamiseks määratult rohkem kui USA ja ELi suhted. Hoopis teistsugune on aga lugu ELi Venemaa ja “uute” naabrite poliitikaga.

Seitsmes uues liikmesriigis ei olda rahul praeguste liikmete naiivsusega Venemaa suunal. Kolme Balti ja nelja Visegrádi riiki ühendab ja eristab teistest pikaajalisem

kogemus NSVLi ning viimase 13 aasta Venemaaga. Nimetaksin neid riike Plejaadideks, seitsme Orioni poolt taga aetud õe järgi, kes leidsid lõpuks taevaotuses varjupaiga eraldi tähtkujuna (eesti keeles ka Taevasõel). Nad erinevad nii praegustest kui ka teistest uutest liikmetest eeskätt oma idakogemuste pärast, mis lisab ELi välispoliitikale uue mõõtme.

Paraku pole Plejaadide kogemus oma kunagise valitsejaga hea. Eiramine tuleb tunnistada rahuldavaks, laias laastus on aga Venemaa suhtumine olnud agressiivne ja üleolev, justkui polekski tegu “päris” Euroopa riikidega. Venemaa nõudis näiteks alles mõni aasta tagasi osalemist täieõigusliku partnerina Plejaadide liitumisläbirääkimistel; Eesti puhul tähendanuks see Venemaa Föderatsiooni esindaja kohalolu kõigil ELi läbirääkimiste istungitel.

Hiljutisel Venemaa ja ELi tippkohtumisel jäi ühisdeklaratsioonist välja Tšetšeenia teema, sest Venemaa nõudis vastutasuks märget vene vähemuse diskrimineerimise kohta Eestis ja Lätis. Venemaa on jätkuvalt seisukohal, et tema leping ELiga ei laiene automaatselt uutele liikmetele.

Euroopa see-eest suhtub Venemaasse erandliku aupakkumusega: Venemaa halvast käitumisest vaadatakse mööda, Venemaale tullaakse vastu seal, kus isegi liituvad riigid mõistmist ei leidnud. Tõsimeeli kaalutakse viisavabaduse andmist riigile, kel kulub aastaid jõudmaks tasemele, kus Ida-Euroopa vaevles viisavabaduseta. Kui Venemaa keeldus osalemast ELi ja VFi tippkohtumisel Kopenhaagenis, sest üks kodanikuühendus oli Taani seadusi järgides sõandanud kohale kutsuda Ahmed Zakajevi, tuli EL kohe vastu ja pakkus uueks kohtumispäigaks hoopis Brüsselit.

Mõne aja eest küsisin Itaalia välisministri rilt Franco Fratinilt Euroopa Parlamendi väliskomisjonis, millal saadab Euroopa USA kombel oma kõrge esindaja Gruusiasse. Fratini vastas: “Ainult pärast konsultatsioone Venemaaga,” andes sellega selge signaali, et ELi eesistujariigi meelest kuulub Gruusia Venemaa mõjusfääri.

Lisagem Venemaa käitumine Gruusias, Ukrainas ja Moldovas, riikides, kes kannavad ELi terminoloogias “uue” naabri tiitlit, olles faktiliselt ju ennekõike Plejaadide

naabrid. Venemaa keeldumine viia Moldovast oma sõjavägi välja ning jätkuv sõjaline toetus Transdnestria kriminaalsele valitsusele teevad ELi uutele liikmetele ikka enam muret. Lisame siia ka Ukraina jätkuvalt nõrga seisu iseseisvalt toime tuleva riigina ja Valgevene totalitarismi, samuti äsjased Venemaa Riigiduuma valimised. Viimaste tulemusena püsib võim Venemaal kahel sambal: sisepoliitilisel autoritaarsusel ja välispoliitilisel agressiivsusel “lähivälismaa” suhtes. Üldmainitud “ennetavaid” rünnakuid lubav Venemaa uus kaitsedoktriin üksnes lisab kaalu Plejaadide murekoormale.

Venemaa on ise eelistanud suhelda ELiga suurriikide pealinnade Berliini, Londoni, Pariisi ja viimasel ajal eriti Rooma kaudu, Brüsselit eirates. Sellel on oma loogika: hoides suhted head üksikute liidritega, väldib Venemaa ÜVJP ebameeldivusi. Siit ka üks järeldus uutele liikmetele: selmet üritada ühise välispoliitika arengut pidurada, peaksid Plejaadid nõudma hoopis tugevamat ÜVJPd. Kuni hea läbisaamine Itaalia peaministriga võimaldab Putinil vältida Euroopa kriitikat, ei hakka Venemaa ka arvestama ELi välispoliitikaga.

Plejaadides laialt levinud arvamus Euroopa sinisilmsest suhtumisest Venemaasse, Venemaa agressiivne käitumine Plejaadide naabruskonnas ning üleolev suhtumine Plejaadide suhtes on need kolm ÜVJP valdkonda, mille muutmine on uute liikmete rahvuslike huvide keskmes. Mõned vanad liikmed on seda märganud ja on juba ennetavalt muretsenud Plejaadide “russofoobsuse” pärast. Pole võimalik ennustada nende vastuolude lahendeid, sest juttudel ühise välispoliitika teemal pole pärast Euroopa põhiseadusliku leppe läbikukkumist sügavat mõtet.

Väga palju ELi uute liikmete tulevase välispoliitilise käitumise kohta kokkukirjutust põhineb Iraagi sõjal, kus esimest korda ilmnesid ida- ja lääne-eurooplaste vastuolud. Need vastuolud on olemas, ent uute liikmete suuremaid muresid analüüsides ei pääse me järeldusest: jutt käib valede küsimuste ja vastuste ümber. Plejaadid, “uus”, “hobbeslik”, “modernistlik” ning “lastetoata” kogum, hakkavad alles end näitama – ja ennustan, et üldse mitte sellisena, nagu siiaamaani on arvatud ja kardetud.

Lääs tuleb uuesti välja mõelda

Dominique Moïsi

Diplomaatia, märts 2004

Globaliseerumisprotsessi hoogustumise ja ajalooliste kuupäevade 9. novembri 1989 ja 11. septembri 2001 kokkusattumine on muutnud maailma. Kindlasti ei olnud see pöördepunkt, kuid väljendab sellegipoolest külma sõja lõppemisega võimalikuks saanud globaliseerumise tumedat ja traagilist poolt. Kuni 1989. aastani ühendasid Läänt ühised väärtused, tunded ja huvid. Nõukogude Liidu lagunemisest peale on mõned meie huvid erinevad; 11. septembrist alates jagame me üha vähem samu tundeid. See erinevus tuleb kindlasti kõige selgemalt esile Iisraeli-Palestiina konfliktis. 1990. aastatel viisid Oslo rahuprotsessi lootused Euroopa ja Ameerika Ühendriikide läheneamisele. Oslo läbikukkumine ning vägivalda levimine tekitasid lõhe Atlandi kahe ranniku vahele. Kui kõrvale jätta Saksamaa, siis mõjusid ühtede Iisraeli- ja teiste Palestiina-meelsed seisukohad hävitavalt transatlantilistele suhetele.

Peale emotsionaalse erinevuse ei ole Euroopa enam ka Ameerika Ühendriikide kaitse eesliinil; Euroopa tähtsus on kahanenud seoses laienemise ja levimisega itta. Kui Balkani sõjad hoidsid peaaegu kümme aastat alal illusiooni huvide ühtsusest, siis uue, Kirde-Aafrikast Kagu-Aasiani ulatava Lähis-Ida esilekerkimine ning Hiina võimsuse kasv jätvavad Euroopale vähe ruumi Ameerika Ühendriikide strateegilistes huvides.

11. september ei muutnud niivõrd Ameerikat, kuivõrd tugevdas seniseid suundumusi. Emotsionaalselt süendas see lahkenvusi Atlandi kahe ranniku vahel. Sellest hetkest alates on ameeriklased sõjas, eurooplased mitte. Eurooplased tunnistavad lõunast tuleneva ohu olemasolu, kuid usuvad, et Ameerika vastus sellele ohule on ebaefektiivne, lisab ebastabiilsust ning tekitab vihkamist. Nad arvavad, et mida ebaühtlasemalt jaguneb maailma rikkus, seda suurem on oht, et maailm ühineb ainukese üliiriigi vastu. Võimsa riigi vastu, mille tegevus ja tegevusetus mõistetakse ühtviisi hukka.

Miks on vaja uuesti välja mõelda Lääs?

Miks uuesti välja mõelda Lääs, see Euroopa enesetapust sündinud ajaloo riugas, mille eesmärgiks oli saavutada võit ühe oma võsukese Nõukogude Liidu

üle ning mille eluiga oli vaid pool sajandit? Asjatu on kujutleda, et oleks võimalik taastada tema sünni ajal valitsenud tingimused. Nagu tema kõige vaatamängulisem inkarnatsioon NATOgi, eksisteerivad transatlantilised suhted edasi, meenutades veidi tuntud reklaami: Lääne värvuse ja maitsega, kuid olemata samas tegelikult Lääs... Euroopa ja Ameerika Ühendriikide harmoonilised suhted ei ole muide eluliselt vajalikud mitte ainult Atlandi kahele rannikule; need on eluliselt vajalikud ka ülejäänud maailmale.

Ameerika Ühendriikide jaoks

Washingtonist on kerge vaadata Euroopat haletsuse, ükskõiksuse ja isaliku üleolekuga. Eurooplaste sõnad ja teod – või tegude puudumine – õigustavad seda negatiivset hoiakut, eriti julgeoleku- ja kaitseküsimustes.

Tegelikuses, vaatamata eurooplaste pakutud südantlõhestavale etendusele, on Ameerikal Euroopat vaja, kuid mitte ilmingimata põhjustel, mida usub Euroopa. Washington püüab rõhutada eurooplaste “koristaja” või “abišerifi” rolli. Ameerika võitleb, Euroopa maksab, ÜRO toidab: selline kohustuste jaotus tundub olevat kooskõlas asjaosaliste võimetega. Probleem seisneb selles, et see ei vasta ei tänase maailma tegelikule olukorrale, eriti Lähis-Idas, ega sellele, mida endast kujutavad Ameerika Ühendriigid; see on riik, kes armastab hoopis vähem sõjalisi avantüüre, kui arvab Robert Kagan. Globaliseerunud, keerulises ja vastastikuselt sõltuvuses maailmas on *hard* ja *soft power* üha enam segunenud, samuti nagu on üha ebaselgem see, mis kuulub sõjaliselt valdkonda ning mis mitte. Ameerika Ühendriikidel on niisiis vaja Euroopa sõpru ning mitte ainult nende luureteenistuste kõrge taseme, politsei pädevuse, terrorismivastase võitlusega tegelevate kohtunike professionaalsuse või nende kalduvuse pärast tegeleda humanitaarsete ning sõjaliste operatsioonidega.

Mitmes suhtes on Euroopa Ameerika Ühendriikide parim kaitse sisemiste deemonite vastu: ennast imetlev uusisolationism ning ülbe võhiklus selle suhtes, mida teised mõtleavad ja tunnevad. Ameerikal on vaja Euroopat selleks, et jääda positiivses mõttes rahvusvaheliseks, konstruktiivseks ja “vabariiklikuks”. Euroopa kehastab Ameerika sidemeid oma ajaloo kõige ilusamate lehekülgedega.

Ameerika peab niisiis kaitsma erilisi suhteid oma Euroopa juurtega, et säilitada oma rahvusvahelisuse allikad ning mitte järele anda kiusatusale järgida odava maigulist “impeeriumi mudelit”. Kuidas saaksid ameeriklased jääda illusioonideta idealistideks ja mitteküünalisteks realistideks, kui nad unustaksid oma sidemed Euroopaga?

Ameeriklased olid kõrgvormis Ameerika Ühendriikide loomise hetkel, mil olid katkenud sidemed usuliste eelarvamuste küüsis ning sõdadest laastatud Euroopaga ning mil ameeriklased soovisid luua “anti-Euroopat”. Nad olid kõrgvormis, kui nad mõõdunud sajandil tulid Euroopale kahel korral appi valgustatud rahvusvahelisuse vaimus. Selle mineviku unustamine võib seada ohtu viisi, kuidas Ameerika Ühendriigid mõistavad maailma. Ameeriklastel on vaja ka Euroopa minevikku, kuid teisel põhjusel. Ameerika jaoks on eluliselt tähtis eurooplaste koloniaalne kogemus, kui ta ei soovi korrata samu vigu, eriti viga teistele ette kirjutada, mis on neile hea... Kahtlemata võivad ameeriklased anda eurooplastele kindlameelsuse õppetunde, eurooplased aga õpetada neile mitmeplaanisust.

Euroopa jaoks

Rahvusvaheliste suhete süsteemile oleks kahtlemata parem multipolaarse maailma olemasolu, kus Ameerika üliiriigi positsioon ei domineeriks. Kuid vastupidiselt paljude eurooplaste arvamusel oleks maailm veelgi korratum ja ohtlikum ilma võimsa ja rahvusvahelisust pooldava Ameerikata. Eile kujutasid Ameerika Ühendriigid endast Lääne-Euroopa riikidele viimset elukindlustust ning “röövitud eurooplastele” parimat võimalust viia täide unistus tagasi pöörduda Euroopasse protsessi käigus, mille oleks pidanud nimetama taasühinemiseks, mitte laienemiseks. Kui Euroopa lepitusprotsess sai võimalikuks tänu Ameerika Ühendriikidele, siis mitte sellepärast, nagu kujutab Robert Kagan: “Ameerika laskis eurooplastel uskuda, et võimsus ei mängi enam tähtsat rolli.” Selline diagnoos ei ole õige ei Ühendkuningriigi ega Prantsusmaa puhul ning ei väljenda enamiku eurooplaste austust Ameerika võimsuse vastu, võimsuse, mille saavutamise ei saa eurooplased isegi unistada. Sellegipoolest ei oleks ilma Ameerika Ühendriikide kohalolekuta Euroopas saanud Vana Kontinenti taasühendada.

Maailmas, mis on vähemalt sama ohtlik kui vanasti, kuid kus ohud on mitmepalgelisemad, on tugeva ja rahvusvaheliselt aktiivse Ameerika olemasolu Euroopale jätkuvalt oluline. Eurooplaste väide, et nende üleolek *soft power*'i valdkonnas tasakaalustab Ameerika üleolekut *hard power*'i omas, ei ole sugugi veenev ning ärritab vältimatult ameeriklasi. Kui eurooplased soovivad, et Washington võtaks neid tõsiselt, ei saa nad rahulduda Ameerika Ühendriikide sõjalisele võimsusele toetumisega. Kuid samas ei saa nad ka rahulduda Euroopa pidamisega Ameerika alternatiiviks. Prantslaste mitte kuigi salajane unistus on "uue Euroopa" valitsustele košmaar ning tekitab sügava lõhe selliste maade vahel nagu Prantsusmaa ja Poola.

Lisaks ei saaks võimas Euroopa, vastandina Euroopa vabamajanduspiirkonnale, eksisteerida ilma Ühendkuningriigiga ega luua end vastandina Ameerika Ühendriikidele. Londonist võiks isegi ühel päeval saada ideaalne sild Atlandi kahe ranniku vahel. Minnes kaugemale julgeolekukaalutlustest, jääb Ameerika eurooplaste silmis selleks, mis ta on maailma silmis: võimaluste ja tubliduse, individualismi ja edukuse, paindlikkuse ja integratsiooni jaoks.

Maailma jaoks

Lääs on täna maailmas samaaegselt vähem ja rohkem see, mis ta oli eile. Demograafilises mõttes on tema tähtsuse oluliselt vähenenud, sest rohkem kui pool inimkonnast sünnib Aasias, mitte monoteistlikus maailmas. Majanduslikus mõttes on tuleviku hiiglased pärit Aasiast. Kuid poliitiliselt ja kultuuriliselt, rääkimata strateegilisest ja sõjalisest aspektist, on Lääne mõjuvõim endiselt märkimisväärne, isegi kui ameeriklased ja eurooplased ei oska enam hästi öelda, mida Lääs õieti tähendab.

Ülejäädud maailma silmis on Lääs rikkaste valge elanikkonnaga riikide ja impetuumide sünonüüm: vana (Euroopa) või uus (Ameerika). Lääs on ka egoismi, üleolekutunde, ülbuse ja demokraatliku imperialismi sümbol. Ja ometi, kui mõelda, et rahvusvaheline süsteem peab arenema ning selle institutsioonid saama reformitud, kui uskuda, et peab suveräänsusest kaugemale minema, säilitades samal ajal identiteedi mitmekesisust, siis on Lääne ühtsus hädavajalik. Ainult selline, vajadusest tingitud Lääs, kus olulisel kohal on ka lähimuse mõiste selle sõna kõige laiemas tähenduses, on võimeline sekkuma maailma asjadesse, näiteks Lähis-Idas. Loomulikult eesmärgiga kaitsta majanduslikke huve, kuid samuti seetõttu, et elu Läänes ei saa enam olla "normaalne", kuni selles

piirkonnas valitseb praegune despotismi, ebaõigluse ja viha olukord.

Mõningad Lähis-Ida režiimid võivad kindlasti lühiajaliselt kasu lõigata Lääne lõhestumisest. Kuid mitte selle piirkonna rahvad, kes saaksid kõige rohkem kasu võimalikult "ühtsest" Läänest. Muu maailm ei võida midagi meie tülide ekspordist. Mõned eurooplased, eriti prantslased, võivad unistada maailma ühendamisest Ameerika Ühendriikide vastu, kuid see on ohtlik illusioon. Rahva seas leiaks see vastukaja Beirutis, Damaskuses ja Tripolis, kuid see ei parandaks rahva elu nendes riikides. Lõhestunud Lääs tegevdaks vihkamisväärseid režiime, kuid samas ei annaks võimalust ellu viia vajalikke ja õigeid muudatusi, mida rahvad vajavad.

Mida peab tegema ja mida saab teha, et uuesti välja mõelda Lääs?

Vältida üksteise süüdistamist

Sõnasõda Atlandi kahe ranniku vahel on suuresti maha rahunenud, seda isegi Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa osas, nagu oleks sealne eliit märganud, et on mindud liiga kaugemale. Kuigi mõtteid ja tundeid väljendatakse vaoshoitumalt, ei ole need tegelikult muutunud. Fakte ja tundeid käsitatakse endiselt vildakalt, kadunud pole isegi tahtlikud võltsingud.

Ameerika poolel on vaja minna kaugemale uuskonservatiivsest võimsuse kinnisideest ning vales arusaamisest Kanti maailma olemusest, see tähendab üle saada sageli legitiimsest Euroopa nõrkuste paljastamisest. Samas ei tohi Ameerika Ühendriigid järele anda veelgi ohtlikumale kiusatusele käsutada eilset Euroopat tänase ja homse Euroopa vastu, nagu oleks "München või, mis veelgi halvem, Vichy taas ellu ärganud". Nagu oleks Euroopa määratud olema reetlikkuse ja antisemitismi kontinent. Vildakate ja äärmuslike analüüside avaldamine sellises laiale lugejaskonnale mõeldud ajakirjas nagu Vanity Fair on ohtlik. Antisemitlikud teod sellises riigis nagu Prantsusmaa ei tulene sugugi, nagu see oli Vichy valitsuse ajal, Prantsuse riigist ega ka mitte kristlikust Euroopast nagu möödunud aegadel. Need teod on suures osas Magribi päritolu ning halvasti integreerunud araabia-moslemi päritolu rahvastiku Lähis-Ida arusaamade otsene tagajärg. Sellel ei ole mingit pistmist eilse Euroopaga. Samuti nagu ei väljenda paremäärmuslike või vasakäärmuslike liidrite (nagu näiteks José Bové) esilekerkimine Prantsusmaal, Belgias ja Austrias tagasipöördumist 1930. aastatesse. Loomulikult tuleb osutada vastupanu kahele paralleelsele ja ohtlikule

mõtteväljendusele: juudid olevat Euroopas ohvrid ning nende kontrolli all olevat kõige mõjuvõimsam *lobby* Ameerikas. See on lihtsalt väär. Euroopas on eelarvamuste ja diskrimineerimise peamised ohvrid moslemid ning juutide mõjuvõimu Ameerikas tuleb tugevalt relativiseerida.

Üks asi on mitte tunnustada eurooplaste legitiimset rolli, eriti Lähis-Idas, küünilistel ja arvestusest lähtuvatel põhjustel, hoopis midagi muud on luua kunstlikke kontseptsioone Euroopa lõhestamiseks. See kahekordne kiusatus mõjub saatuslikult transatlantilistele suhetele. Donald Rumsfeldi loodud jaotus "uueks" ja "vanaks" Euroopaks ei ole mitte ainult skeemaatiline ja väär: see kujutab endast tõelist poliitilist agressiooni. Ajaloolisest seisukohast on "uus" Euroopa, eriti kui järgida Ameerika Teise maailmasõja järgset leppimise loogikat, prantsuse-saksa Euroopa. Kogu Euroopa üritab minna mööda seda teed, kuid vähesed riigid on saavutanud sellise küpsusastme. Sellest vaatenurgast on "vana" Euroopa Balkani poolsaarel ja Idas: Ukraina, Valgevene ja Venemaa. See osa Euroopast ei ole iseendaga leppinud ning jätkab võitlust demokraatlike institutsioonide loomise ning oma identiteedi määramise nimel. Uskuda, et ainus kaasaegsuse kriteerium "uue" Euroopa määramiseks võiks olla see, mis liiki suhted on neil riikidel Washingtoniga, ei ole muud kui Ameerika haiglaste eneseimetluse rikutud vorm. Oma suhetes Euroopa kontinendiga tuleb Ameerika Ühendriikidel tunnustada, et nende huvides on ühtne, tugev ja endasse uskuv Euroopa.

Euroopas on suhted Washingtoniga hakanud takistama juba niigi rasket integratsiooniprotsessi, mis soodustab vastastikkuseid kahtlustusi, seda isegi eurooplaste vahel. See on iseenesest halvav protsess. Euroopa ei saa end pidevalt määratleda kui parimat moodust vastandumaks Ameerikale. Selline eesmärk ei ole realistlik ning enamiku Euroopa riikide valitsused on sellest loobunud. On muide kahetsusväärne, et mõne Euroopa riigi valitsus julgustab nii populaarset Ameerika-vas-tasust. Selle hoiaku tekkimisele aitavad kaasa Bushi administratsiooni stiil, avaldused ja isegi teod.

Eurooplaste halvustav ja negatiivne suhtumine pole muud kui ameeriklaste deformeerunud Euroopa-pildi peegeldus. Ainult et paljude eurooplaste jaoks heidab just praegune Ameerika halba varju tema minevikule ja tulevikule. Nagu ei olekski olemas "elu pärast Bushi" või et kõige konservatiivsemad, ideoloogilisemad, usulisemad, natsionalistlikumad elemendid oleksid ainsad, millele nüüd

sest arvestada või millele mõelda. Mõlema leeri kalduvus lähtuda teise poole kõige ekstreemsematest avaldustest on olnud viimaste kuude üks kõige negatiivsemaid jooni. Sellele peab tegema lõpu.

Mida ameeriklased ja eurooplased peaksid tegema üheskoos?

Lähis-Idas

Jõupingutused tuleb suunata Lähis-Idale nii kiiresti kui vähegi võimalik. Lähis-Ida on möödunud ja praeguste transatlantiliste pingete allikas. See peaks olema üks meie lähenemise alustest: ükski pikaajaline lahendus selles piirkonnas ei ole võimalik, kui Ameerika ja Euroopa ei tegutse koos. Ameerikal ei olnud vaja Euroopat, et võita Saddam Hussein; kuid tal on vaja teisi riike ning järelkult Euroopat, et mitte kaotada rahu. Ameeriklased võib-olla teavad, mida on vaja teha Lähis-Idas, kuid neil puudub selge strateegia selle elluviimiseks.

Iisraeli-Palestiina konfliktist on saanud rahvusvaheliste suhete lihtsustatud mudel. Peaminister Sharoni ja president Arafati põrguliku tandemi juhtimisel teevad iisraeli ja palestiina rahvas meie silme all enesetapu. Nende konflikt on muutunud teatud sorti vendetaks, mille eesmärk on valada vastaspoole verd katkematus mõrvade ja kättemaksu keerises. Tulemuseks on see, et üha rohkem nii ühe kui ka teise poole noori suudab kujutleda end normaalset elu elamas vaid mujal. Iisraellased ja palestiinlased on nagu kaks vastutustundetud last, kes mängivad tulega püssirohutu juures. Välistel jõududel tuleb nad peatada, pakkuda välja lahendus, mida nad ise ei ole võimelised nägema. Mõlemad rahvad on end füüsiliselt ja psühholoogiliselt ära kurnanud. Mõlemad peavad olema nõus ohverdama veidike oma suveräänsusest vastutasuks suurema julgeoleku eest. Iisrael loodi, et tagada juutide julgeolek. Kas iisraellased näeksid neid palestiinlastest eraldavas, rahulepinguga paika pandud NATO väeüksuses julgeolekugarantiid, mida nende enda valitsus ei suuda enam pakkuda? Kas enamik palestiinlasi peaks seda võimaluseks saavutada legitiimsus ja öitseng? Lähiajal on võimalik vaid mõlema riigi olemasolu tunnistamisel põhinev lahendus ning ainus lahendus, millega iisraellased võiksid nõustuda, on ÜRO poolt toetatud Lääne kohalolu. Täna võib see ettepanek tunduda enneaegne ning ebareaalne, kuid see on ainus alternatiiv vägivallatsüklile, millesse iga nädal lisab uusi haripunkte. Kui Lääs soovib need lahkkelid lahendada, tuleks olla vaashoi-

tum Bagdadis ning tugevdada kohalolekut Jeruusalemmas.

Uuesti välja mõelda ÜRO

Iraagist Põhja-Koreani ei ole võimalik leida ühtki pikaajalist lahendust ilma ÜROta. Ameeriklased ei saa endale lubada luksust ÜROd eirata ning Euroopa näha temas vaid vahendit Ameerika Ühendriikide pidurdamiseks või sundimiseks. Ameeriklased saavad aru, eriti pärast Iraaki, kui vajalik on neile ÜRO legitiimsus. Selle asemel et kasutada ÜRO nõrkust oma ühepoolse tegutsemise õigustamiseks või pidada teda Ameerika otsustele vastandumise vahendiks, peaksid ameeriklased ja eurooplased mõtlema üheskoos, milline on parim viis reformida institutsiooni, mis seisab silmitsi üha suurenevate kääridega, mis on legaalne ja mis on legitiimne, ning samuti erisusega oma ülesannete ja oma võimaluste vahel, näiteks peasekretäri tasandil.

On saabunud aeg suurendada ÜRO jõudu. Ebaõnnestunud riikide normidest kõrvalekaldumise tõttu on sõjaline sekkumine üha vajalikum ja legitiimsem. Globaliseerunud, läbipaistvas ning vastastikku sõltuvas maailmas oleme me kaotanud privileegi olla võhiklikud. Kas see toimub ÜRO sõjaliste vahendite erastamise kaudu – ahvatlev, kuid ohtlik lahendus: mis saab siis, kui rahu palgasõdurid käituvad halvasti? – või traditsioonilisemate riikidevaheliste lahenduste kaudu, vajab veel arutamist. Kuid on selge, et Ameerika ja Euroopa peavad üheskoos läbi viima rahvusvahelise õiguse reformi, et teha humanitaarsetel eesmärkidel sekkumine kohustuslikuks.

Iraagi sõja ajal tulenes Ameerika Ühendriikide nõrkus nende väidete olemusest, kus rõhk pandi sellele, mida maailm võib karta Saddam Hussein režiimi poolt, mitte aga sellele, mida rahvas selle režiimi tõtu oli juba pidanud taluma. Sõda vastustavate eurooplaste nõrk koht oli põhjenduse leidmine, millisest loogikast lähtuvalt viisid nende rohked kõhklused selleni, et türann peab jääma võimule. Nende seisukohtade lepitamiseks oleks vaja olnud kahte asja: uusi põhimõtteid, mis võimaldaksid pida legaalseks seda, mis on legitiimne, ning vahendeid sellise revolutsiooni elluviimiseks. Tegelikult võib kõik see saada vaid siis, kui Ameerika ja Euroopa hakkavad ühiselt töötama selle nimel, mida võiks nimetada vastutustundliku revisionismi esilekerkimiseks. Sellest loogikast lähtuvalt peab rahvusülesed kohustused ja võimu andma ÜRO peasekretärile. Kofi Annan oli üks Iraagi sõja poliitilisi ohvreid. Rahvusvaheliste ja eriti transatlantiliste suhete huvides peaks ta praegusest kriisist välja tulema tugevnenud rolli ja vahenditega.

Legaaluse sümboli ÜRO ja võimsuse sümboli USA lepitamine võib teoks saada vaid Euroopa abil, kes on veendunud, et ameeriklaste revisionistlik käitumine on legitiimne, kuid ohtlik, ning kes samas mõistab, et maailm ei saa jääda selliseks, nagu ta on.

Mõjuvõimu jagamine

Kokkuleppe saavutamise ÜRO reformi osas on vajalik, kuid mitte piisav. Lisaks on vaja, et ameeriklased ja eurooplased jõuaksid mitteformaalsele kokkuleppele võimu jagamise osas, mis võtaks arvesse ajaloolisi ja geograafilisi tegureid ning "kahe Lääne" kasutuses olevaid vahendeid. Sellest vaatenurgast on vaja eristada valdkonnad, milles mõlemal on legitiimsus, mille allikaks võiks olla Itaalias asuva Aspeni Instituudi tehtud ettepaneku kohaselt teatud liiki Monroe doktriin, mida rakendatakse mõlema kontinendi suhtes. Selle ettepaneku kohaselt keskenduksid eurooplased Euroopale, eriti Balkanile ning Vahemere basseini. Ameerika Ühendriikidel oleks eelisõigus Ameerika kontinendil ning Aasias. Lähis-Ida jääks tiheda koostöö piirkonnaks, kuna eurooplased on kriitilisemalt meelestatud palestiinlaste ja araabia režiimide suhtes, Ameerika Ühendriigid on end näidanud vähem heatahtlikuna Iisraeli suhtes. Kõik annaksid oma toetuse mõõdukatele, kus need ka ei asuks, ning ühendaksid jõupingutused, et luua kõikjal õigusriik veendumusega, et õigeaegselt läbi viidud reformid nõrgendavad hävitava revolutsioonilise vaimu jõudu.

Ameeriklastel puudub Bismarcki avastamisel mõõdukus, mille annab pikk võimumängude kogemus. Eurooplased omakorda elavad teatud sorti postmodernses maailmas, kus puudub ameeriklaste idealism ja ambitsioon muuta maailma. Halvim stsenaarium oleks, et Ameerikast saab tohutu suur Preisimaa, kuid ilma Bismarckita eesotsas, ja Euroopast suur, egoistlik, jõukas, provintslik ning tegutsemisvõimetu. Šveits, mille neutraalsus seisneks põhiliselt passiivses enesekaitstes. Kuna Euroopa pole nii võimas, tuleb tal teha rohkem. Ilma edasimineku taga jääda tõsiselt ning süüdistada saab vaid ennast, kui ebakompetentsusest saab kibestumine Euroopa võimetust peegeldava Ameerika pärast. Kuna Ameerika on võimsam, siis peab ta taasavastama tagasihoidlikkuse ja enesepiiramise väärtused. Ühendriikidele on see raske ülesanne. Kuid just see kahesuunaline liikumine võibki anda uue sisu Läänele, mille eluiga ei ole pikk, kui see jääb selliseks, nagu ta praegu on.

Terrorismiohust ja neofundamentalismist Põhja-Euroopas

Rein Tammsaar

Diplomaatia, veebruar 2004

Julgeolekuohude globaliseerumine aktualiseerib paljud neist ka nende maailma piirkondade jaoks, kus need seni domineerinud ei ole. Terrorism kui nähtus on Eestis ja Põhjamaades olnud marginaalne või üldse puudunud ning seetõttu on sellega kaasnevat ohte ühiskonnas alahinnatud. Laiaulatuslike terroriaktide läbiviimine Eestis ja Eesti huvide vastu maailmas on lähiajal küll vähetõenäoline, ent terrorismioht on pidevalt muutuv suurus. Kitsas lokaalne mõtlemine ja tegutsemine globaliseerumise ajastul on eelkõige väikeriikidele lubamatu luksus.

Globaalne ühene arusaam terrorismivastastest tegevusest on sama keerukas kui universaalne terroristlik liikumine, juba sellepärast, et ei ole üldaktsepteeritavat terrorismi määratlust ning nii terrorismi kui ka selle vastu suunatud tegevuse näol on tegemist mitmete vastuoluliste huvide konfliktiga. Terrorismi läte mõistmise teevad veelgi keerulisemaks terrorismi poliitilisele mõõtmele lisanduvad ideoloogiline ja religioosne, tihtipeale aga ka majanduslik ja sotsiaalne varjund.

Uue (rahvusvahelise või globaalse) terrorismi ja äärmusliku islami fundamentalismi (neofundamentalismi) vahele tihtipeale tõmmatud võrdusmärk tundub ebaõiglane, kui arvestada, et islamistlike mitteriiklike gruppide sooritatud terroriaktid on vaid osa üldisest religioosse taustaga vägivaldast ning ideoloogiliselt konservatiivse ja poliitiliselt fundamentalistliku islami vägivaldne avaldumine ei ole alati pöördumatu iseloomuga.

Kui terrorismivastase võitluse tähtsust hakati USA kui maailmapoliitika hegemooni eestvedamisel rõhutama pärast 11. septembri terroriakte, siis Euroopas, kus on aastakümneid peetud võitlust sisemise nn euroterrorismiga, pole globaalne terrorism prioriteet olnud, kuna see pole seni Euroopa jaoks aktuaalne olnud. Selline positsioon on veelgi arusaadavam, kui arvestada, et USA ja ELi ohuhinnangud ja huvide mõõde erinevad ning maailmas hukub terroriaktide tagajärjel aastas mõnisada kuni tuhat inimest, sõdade, nälja ja põua tõttu aga miljoneid. Nüüd, kui luureorganisatsioonid on tuvastanud,

et al-Queda planeerib mitmeid terroriakte Euroopa südames – Inglismaal, Prantsusmaal ja Saksamaal – sinna juba ammu imbunud GSPC ning al-Takfiri ja al-Hijra terrorivõrgustiku kaudu kohaliku islami kogukonna radikaalsema osa toetusel, on probleemile hakatud rohkem tähelepanu pöörama. Mitmete konkreetsete juhtumite uurimise käigus on leidnud kinnitust halvim: terroristlike võrgustike leviku ulatusest ja võimekusest Lääne-, aga ka Põhja-Euroopa liberaalsetel demokraatlikel maadel pole siiani olnud adekvaatset ettekujutust.

Põhjamaade geograafiline asend, kliima, liberaalsed seadused, tugev sotsiaalpoliitika, kõrge elatustase ja tasakaalustatud välispoliitika on võimaldanud neil nautida terrorismi leviku seisukohalt perifeeria staatust. Siiski võis alates II maailmasõja lõpust kuni 20. sajandi 70.–80. aastateni täheldada Põhjamaade territooriumil mitmete radikaalsete rühmituste (Palestiina äärmuslikud liikumised, kurdide PKK-KADEK, horvaatide ustašid jne), paremääruslaste (White Power Movement jt) ning piiramatut mandaadiga Iisraeli eriteenistuste operatiivtegevust. Vaatamata šokeerivatele erandjuhtumitele oli vägivalda leviku ja vastava ideoloogia levimise aspektist tegemist endiselt äärmiselt turvalise regiooniga.

1990. aastate algusest liikus Euroopa tervikuna terrorismivastase võitluse perifeeriat keskmesse ja tahes-tahtmata läksid selles suunas ka Põhjamaad. Võib suure tõenäosusega väita, et turvalisuse vähenemine regioonis on eelkõige üleilmastumise seotud protsesside, migratsiooni- ja välispoliitilise tegevuse kompleksne tagajärg. Tuleb tunnistada, et suurema osa heaolu edendavaid ja majanduslikku sõltumatust, religioosset vabadust ning multikultuurilist sallivust edendavaid seadusandlikke initsiatiive on kohanemisvõimelise organiseeritud kuritegevuse ja terrorismi kummardajad kasutusele võtnud erilise jõhkru ja kiirusega. Arvestades aastakümnete jooksul hoolikalt kasvatatud tolerantsust ja pikaajalisi liberaalseid traditsioone, on üha teravamalt esile kerkimas küsimused inimõiguste ja

julgeoleku, demokraatia ja terrorismi ning vägivalda seostest, samuti õigus- ja korra- ja kaitse monopoolsest seisundist võitluses uute ohtudega. Traditsiooniliselt neutraalsetes Põhjala riikides on muude põhjuste kõrval ilmselt ka sellepärast hoogustunud sõjalis-poliitilistesse liitudesse kuulumise diskussioon.

Traditsiooniliste homogeensete ühiskondade ülehinnatud võime uustulnukaid sulandada on Euroopas toonud kaasa tagasilööke väga erinevatel suundadel ja radikalismi ning usulise fanatismi kasvu, millest vägivaldani jääb vaid üks samm. Aumõrvade ja teiste rassilistel ajenditel sooritatud kuritegude teatud esilekerkimine alates 1990. aastate keskpaigast (nt Sara, Pela Atroshi, Fadime Sahindali juhtumid Rootsisis) viitab võimalusele, et see samm võib olla juba astunud. Diskussiooni keskmesse on seeläbi sattunud üliliberaalne kodakondsuspoliitika, mille tagajärjel on toimunud ühiskonna polariseerumine ning paralleelsete isoleeritud kogukondade areng.

Sekulaarühiskonna jaoks kinnistes, kuid radikaalsetele religioossetele välismõjudele avatud jumala seaduse järgi talitavates kogukondades levivad nakkushaigusena äärmuslikud ideed ning mitmete ELi analüüside järgi (probleem hõlmab kogu Euroopat) värvatakse just nendest üha rohkem sõdalasi ja märtreid, kogutakse finantsressursse ja arendatakse logistikat terrorismi toetuseks teistes riikides.

Aastal 2003 vahistati Stockholmis 1984. aastal Rootsi elama asunud Oussama Kassir, keda süüdistati sidemetes al-Quedaga. Jaanuaris 2004 vahistati Norras juba mitmendat korda mulla Krekar, keda peetakse Ansar al-Islami terroriorganisatsiooni üheks vaimseks isaks. Mulla Krekari juhtumit käsitlemine – temale kuulub ütlus “Osama bin Laden on hea inimene ja islami kroonijuveel” ning väidetavalt tema käsul tapetakse Iraagis iga päev Ameerika sõdureid – annab hea ettekujutuse terrorismivastase tegevuse raskustest ja vajakajäämistest regioonis.

Põhjamaade eripära on siiani seisnenud selles, et seal elavad otseselt terrorismiga

seotud või seostatavad põgenikud ja väljandrändajad teistest maailmapiiirkondadest on seni konsensuslikult olnud asukohamaal terroriaktide korraldamise vastu. Kohaliku võimu suhtes parimal juhul ignorantsete ja radikalismi nakatunud kogukondade pikaajaline ja varjatud eesmärk on asukohariigi ühiskonna traditsioonide ja olemuse täielik väljavahetamine.

Erinevatel andmetel tegutsevad Põhja-Euroopas Tamil Tiigrigr, al-Aqsa märtrite brigaadide, Hamasi, Ansar al-Islamiga seotud isikud, kellest suurem osa on kodumaal tagakiusatud või surmaotsusega märgitud, mis soodustab nende asüüli-taotluse rahuldamist Põhjamaades. Rootsi julgeolekupolitsei Säpo tunnistab oma aastaraamatus, et Rootsis on al-Queda väljaõppelaagrid läbinud isikuid ja seal võib olla ka valveagente (ingl *sleeping agents*). Viimane väide võib olla tõene ka Taani ja Norra puhul, kuid on ilmselt vähem usutav Soome kohta. Veelgi pessimistlikuma pildi olukorrast on jätnud al-Queda uurija R. Gunaratna arvamused.

2003. aasta 21. mail šokeeris eelkõige Norra üldsust al-Queda peaideoloog Ayman al-Zawahiri sõnavõtt, milles ta lubas rünnakuid Norra ja Norra huvide vastu maailmas. Kui nurjusid ning tulid avalikuks mitmed 2003. aastal Norra saatkondade vastu (Addis Abeba, Nairobi ja Colombo) suunatud terroriaktid, sai selgeks, et see ei olnud paljalt ähvardus. Tihe terrorismivastane koostöö USAga ja aktiivne osalemine NATO koostöömehhanismides on suurendanud terrorioh-tu Norras, Taanis ja Islandil ning nende sõjaliste ja teiste missioonide ohustatust maailmas. Paradoksaalsel kombel on panustamine terrorismivastasesse tegevusse toonud kaasa riski kasvu. Samas võib seda vaadelda negatiivsena vaid lühemas perspektiivis, kuna on selge, et pikemas perspektiivis on terrorismi võimalik ohjeldada ainult koordineeritud ühiste jõupingutustega ning endassesulgumine

võib tuua kaasa haavatavuse kasvu ning marginaliseerumise. Terrorismivastane koalitsioon on just nii tugev kui selle nõrgim lüli. Eraldi küsimus on see, kas nende riikide ühiskonna valulävi on piisavalt kõrge, et taluda kõrbest saabuvald kaasmaalaste kirste; määravaks saab valitsuse aktiivne selgitustöö teemal, miks meie sõdurid on kodust kaugel ja kuidas nad eelkõige meie endi julgeolekut tõstavad.

USA sisejulgeolekuministeeriumi terrorismivastase strateegia üks postulaate on, et esimene nn meretagune kaitseliin paikneb liitlaste territooriumil. Meil tuleb aga aru saada, et see printsiip on vastastikune: Eesti esimene terrorismivastane kaitsevõõnd kulgeb mööda liitlasriikide territooriumi, läbi ELi, NATO riikide, sh Põhjamaade ja USA, kellega koos me terrorismi vastu võitleme. Küll eri viisidel ja vormides, mis tähendab, et kodus, Afganistanis või Iraagis.

Põhjamaade ja Balti riikide ohuhinnang terrorismi suhtes on sarnane. Peamine erinevus seisneb selles, et Balti riikides ei ole terrorism kui sotsiaal-poliitiline fenomen veel tärnanud ja seda pole siia veel ka imporditud. Kuigi pessimist on kord öelnud, et ajalugu kordub just sellepärast, et inimesed ei õpi sellest, saame selle väite ümber lükata, tõestades, et suudame ajaloost õppida, kuigi ajalooline mälu suunab meie tähelepanu julgeoleku kontekstis hoopis mujale. Suurimaks terrorismiga otseselt või kaudselt seotud ohuks Põhjamaades ja Balti riikides võib ilmselt tunnistada organiseeritud kuritegevuse, sh narkokaubanduse, mis on terrorismi elutalitust tagav süsteem. Ohtu suurendab teadmine, et terrorism on tihti ülimalt ratsionaalne võitlusvorm ja valik ning selle eesmärkide saavutamist tugevdab oluliselt religioosne pühendumine, mis kohati ei jäta võimalusi läbirääkimisteks. "Meie tahame rohkem surra kui teie elada" – Dubrovka estraaditeatri hõiva-

nud šahhiitide juhi Movsar Barajevi sõnad räägivad ise enda eest.

Terrorismiga seonduvaid ohte regioonis võib klassifitseerida järgmiselt: marginaalne ehk kriminaalne (sh üksikisikute) terrorism, mida soodustab VIPide haavatavus väikestes avatud ühiskondades; katastroofiterrorism ehk infrastruktuuri vastu suunatud tegevus (eelkõige laevad, sadamad, lennukid, tuumajaamad ning muud tööstusobjektid); keemiliste, bioloogiliste, tuuma- ja radioaktiivsete materjalide ladustamine ja transiit; huvide (infrastruktuur ja inimesed) kõrge haavatavus välismaal; radikaalsete ideede import ja mõjuvõimu laienemine; terrorismi finantseerimine ning logistiline abi; USA, Suurbritannia, Iisraeli jt riikide huvide regioonis; paremäärmusliku terrorismi jõulisem esiletõus; radikaalse globaalseerumisvastase liikumise vägivaldsed aktsioonid jne.

Tugev konsolideeritud tsiviilühiskond ja kultuuride ning religioonide dialoog, seadusandluse harmoneerimine, luureinfo vahetus, tihe koostöö erasektoriga ja rahvusvaheline koostöö kahe- ja mitmepoolsel tasandil loovad üheskoos eeldused terrorismi tõkestamiseks. Seda seisukohta jagavad kõik Põhjamaad. Õigus- ja korraaitse liberaalsemate vormide kõrval on vaja arendada ka sõjalist võimekust ning olla valmis terroriaktide tagajärgede likvideerimiseks tsiviil-militaarse koostöö toel kriisireguleerimise valdkonnas. Taani ja Norra otsus "minna sõtta Afganistanis ja Iraagis" ei olnud kerge, kuid see on tõstnud nende riikide autoriteeti, sest otsuse taga oli kindel arusaam ühistest väärtustest, mida minnakse kaitsma, ja ühine arusaam, et see on ennekõike panus omaenese julgeolekusse, millel võib olla ka kõrge – vere hind. Usun, et Eesti otsus lähtus samast põhimõttest ning varem või hiljem saabub üldine arusaamine, et see otsus oli ainuõige.

Eesti riik ja ülemaailmne küla

Jüri Luik

Diplomaatia, oktoober 2003

Pärast Eesti liitumist Euroopa Liidu ja NATOga 2004. aasta suvel muutub ka meie välispoliitika olemus. Eesti liitub moodsate postmodernsete ühiskon-

dadega, kes on endale maailmas rajanud mugava kodu. Ühtlasi on tegu jõukustega, kes mõjutavad ideoloogiat, majanduse ja vahel ka sõjalise jõu toel tei-

si, võib öelda, et peaaegu kõiki maailma riike. Globaliseerumine ulatub Brasiilia vihmametsadest Bagdadini ja Bosniast Vietnamini. Maailm on üha rohkem glo-

baalne küla, nagu tõdeb kuulus kommunikatsiooniklassik Marshall McLuhan, rahvad on tänu infoühiskonnale ja globaalsele majandusele lõimunud. Eestile on globaliseerumine soodne, võimaldab kompenseerida meie väiksust ja rasket geopoliitilist positsiooni. Kuid Eestile ei ole vähem oluline, kuidas mõjutab globaliseerumine teisi maailma riike, nii lähemal kui kaugemal. Ainult siis, kui rahvad globaliseeruvad maailmas osalevad ja enast hästi tunnevad, toodab see protsess stabiilsust ja rahvusvahelist korda.

Euroopa ennustab globaliseerumise tulevikku

Globaliseerumist on palju soodustanud internet ja kaabeltelevisioon, kuid kõige olulisemad siduvad tegurid on nn ühtsed väärtused. Suured globalismi jõukeskused (USA, Lääne-Euroopa, osaliselt ka Jaapan) levitavad väärtussüsteemi, mis on eestlastele väga sobiv. Sest see on ka meie väärtussüsteem. Ajalooliselt pärinevad just Euroopast need üksikisiku õigusi ja vabadusi, sõltumatut kohtuvõimu, omandi puutumatumust ja vaba akadeemilist suhtlemist puudutavad väärtused, mis on osutunud paljudele rahvastele paeluvaks, peaaegu universaalseks. Maailm, alates Argentiinast ja lõpetades Lõuna-Aafrika Vabariigiga, on nende väärtuste ümber kokku tulnud.

Me oleme ise nüüd ühe sellise jõukeskuse, Euroopa Liidu liikmed. Me peame sõnastama Eesti rolli ja võimalused globaliseerumist veelgi kiirendada, aga samas vältima sellega kaasnevat ohtusid. Euroopa Liidu ajalugu ise on sobiv mudel, millest eeskujuga võtta. Soov vältida uut suurt sõda viis piiride lõhkumise, vaba infovahetuse ja takistusteta kauplemiseni. Globaliseerumise ideestik on tegelikult Euroopa Liidu loomise ideestik, nüüd on lihtsalt tegu katsega luua sama ülemaailmselt. Kõik need arvutud mehhanismid, standardid ja institutsioonid, mille reegleid ka eestlased palehigis täitma hakkavad, aitavad kaasa sellele, et riigid ja rahvad oleksid üksteisega kindlate reeglite järgi tihedalt seotud. Euroopa Liit on globaliseerumise ülemaailmsete arengute eelkäija. Tema saavutus rakendatakse mujal maailmas, tema läbikukkumised on teistele hoiatuseks. Mitte kõik, mida Euroopa Liit pakub, pole ülemaailmses ulatuses vastuvõetav. Seda näitas Mehhikos Cancunis toimunud Maailma Kaubandusorganisatsiooni läbirääkimisteringi ootamatu katkemine.

Cancuni sündmused, aga eriti konflikt Iraagis, teravdavad vaidlusi selle üle, et globaliseerumine pole mitte univer-

saalsete, vaid hoopis läänelike väärtuste kandja ja seda peale surudes hävitatakse teisi kultuure. Eesti, kes osaleb rahuvalvajana Bagdadis ja nõunikuna Gruusias, aga varsti võib-olla nõunikuna Kongos, peab endalt küsima, millised on need universaalsed väärtused, mida me levitame. Paljud kultuurid ei tunnista eraomandi pühadust, meeste ja naiste võrdõiguslikkust pole kõikjal nii loomulik, kui me arvame. Kas meie, eestlased, oleme nii-öelda ideoloogilised globaliseerijad (pigem on seda praktiseerinud USA pärast Maailma Kaubanduskeskuse ründamist) või otsime tasakaalu muutuste ja kohalike arusaamade vahel (kirjeldatav kui Briti mudel)?

Kas kõik liituvad?

Globaliseeruvale turule ja infoliikumisele suletud riigid on paratamatult ka oht globaliseeruvale maailmale. Seetõttu on proovitud riike suruda avatud ühiskonna teele, et nad sulanduksid globaliseeruvasse maailma. Nagu öeldakse pidulikes kõnedes, on Eesti toetanud SRÜ riikide ja Venemaa lülitumist ühiste väärtuste süsteemi või kuldsesse hullusärki, nagu irooniliselt ütleb USA ajakirjanik ja üks globaliseerumise populaarteaduslikke analüütikuid Thomas Friedmann.

Hiigelsuur kultuuriline ja poliitiline keskus Venemaa on jäänud siiski kõhklevale seisukohale ja proovinud ennast varjata kinniste piiride ja infoleviku teatava tõkestamisega. Globaliseerumist pole ära põlatud, eriti majanduses, küll on liitunud valikuliselt.

Venemaa on aeglane globaliseeruja, sest selles protsessis osalemine nõuab suuri riigisiseseid muutusi. Muutusi, mis mõjutavad selle riigi sisepoliitikat. Eesti ülesanne on Venemaa avanemisele kaasa aidata. Suletud endassetõmbunud Venemaa on meile suurim oht.

Kui Venemaal pärsitakse ajakirjandusvabadust, mida väidab USA inimõigusteorganisatsioon Freedom House oma 2003. aasta raportis, siis on tegu Venemaa taandumisega ühtsest demokraatlikust infoväljast. Nii ei tarvitse Vene lugejani jõuda sõnum, et ümberringi pole vaenlasi, vaid ainult sõbrad. Kuid Venemaa vastuseis globaliseerumisele ei ole ideoloogiline, pigem taktikaline samm.

Eestile on väga tähtis ka nn laiem Euroopa, kelle väljajäämine globaliseeruvast maailmast põhjustaks meie maailmajaos musti laike, mis mõjuvad halvasti kõigile eurooplastele, eriti muidugi neile, kes nimetatud piirkondades elavad. Palju on teha veel Balkani piirkonnas (eriti Serbias ja Bosnias), arendamist vajab SRÜ lääne-

poolne osa Ukraina ja Moldova, rääkimata Valgevenest, eraldi suur projekt on Taga-Kaukaasia.

Suur ideoloogiline vastasseis (sarnane külma sõja aegse Lääne demokraatia ja Nõukogude Liidu ideoloogilise vastasseisuga) on täheldatav siiski vaid ühe religioosse ja kultuurilise ruumiga. See on poliitiline islam, millest on saanud globaliseerumise ideoloogiliste ja kultuuriliste aluste vastane protestiliikumine. 48st maailma kõige ebademokraatlikumast riigist 25 on islamimaad, nii arvab juba nimetatud Freedom House'i raport. Nagu NSV Liit omal ajal, nii areneb ka praegune vastasseis olukorras, kus globaalse maailma kõrkevõttev jõud neisse riikidesse lihtsalt ei pääse. Samas on bin Laden piisavalt rikas, et ära kasutada globaliseerumise tehnilisi vahendeid, olgu selleks siis arvutid, satelliittelevisioon või lennukid.

Islamireligiooni (ja sellega seotud poliitiliste liikumiste) suhtes on vastuvõtlikud väga paljud rahvad, eelkõige need, kes elavad lõunas, allpool teatud majanduslikku kindlustatust. Ainult üks viiendik moslemitest on araablased, pigem on tegu laiaulatusliku põhja-lõuna vastuoluga. Meenutame, et üks suuremaid Lääne elulaadi avalikke ründajaid, mees, kes tegi sellest oma karjääri alustoe, pikaaegne Malaysia peaminister Mahathir ei pärine sugugi Araabia maailmast. Islam on kõige kiiremini kasvav usk maailmas ja praegu on maailmas umbes miljard islamiusklikku.

Kuidas õnnestuks neid maid ja kultuure globaliseeruvasse maailma kaasa haarata? Aastaid tagasi kirjutas USA analüütik Fukuyama, et see toimub peatselt ja riikide sisemise arengu teel. Siin väljaandes tutvustatav Robert Kagan soovib sellised riigid nagu Iraak globaliseeruvasse ühiskonda liita sõjalise jõuga. Samuel Huntington ütleb omakorda, et kultuuriline taust on kõige tähtsam ja paljusid riike ei õnnestugi kaasa tõmmata. Intellektuaalne debatt jätkub. Aga praktikas jõutakse suures Iraagi sõja eelõhtul alanud lääneriikide vaidluses mõistliku kompromisslahenduseni. NATO, kellel vahepeal olid rasked ajad, on leidnud teise hingamise ja juhib praegu liitlaste ühisoperatsioone Afganistanis.

Samas jäävad Araabia poolsaar ja Egiptus siiski islamismi oluliseks vaimseks keskuks. Seetõttu on ka Eestil põhjust toetada ettepanekuid, mis näevad ette nn laiema Lähis-Ida (*wider Middle-East*) reformimist. USA presidendi julgeolekunõunik Condolezza Rice on kirjeldanud seda protsessi uue külma sõjana, mis võib võt-

ta aastakümneid, ja kutsunud oma liitlasi selles osalema. Terrorismi pidurdamine on Eesti huvides, aga – mil viisil suudame me selles suure aktsioonis kaasa lüüa? Ja mis vormi selline võitlus võtab? Külma sõja ajal sidus Euroopat ja USA-d NATO. Milline institutsioon seob aga praegu USA-d ja Lähis-Ida?

Kui kindlad on arenenud demokraatiad?

Eesti kui Euroopa Liidu ja NATO liige on tõstetud arenenud demokraatliku ühiskonna staatusesse. Kas Eestit enam mingid välisohud ei ähvarda? Kas Eesti on sisemiselt stabiilne küps demokraatia? On's moodsad, arenenud ühiskonnad konfliktivabad, nagu arvab Francis Fukuyama?

Kas võib tekkida tülisid, mis tulevad Ees- tile üllatusena ja mida meie vanad hirmustenaariumid ei kata? Euroopa Liidu mudeli järgi on rahvad hästi ära õppinud, kuidas vältida tüli tekkimist selliste traditsiooniliste ressursside nagu maade, transpordikoridoride või maavarade üle. Globaliseerumise eripära on aga ka selles, et need ressursid pole enam kõige tähtsamad. Praegu vaieldakse side lainepikkuste, puhta looduse ja autoriõiguste üle. Suur hulk konflikte toimub tänapäeval hoopis virtuaalses ruumis. Riigid, usudid ja organisatsioonid kaitsevad oma nii-öelda brändi. Isegi Talebanil oli oma pressisekretär ja Saddam Husseinil informater.

Ollakse nõus tooma suuri ohvreid, et kaitsta oma brändi puhtust.

Välise pingete ja kriiside puudumine ei tarvitse tähendada seda, et neid pole ühiskonna sees. Globaliseerumine viib paratamatult ühiskondade sarnastumiseni, see- ga võõrandumiseni, ja sellele vastuolek võib tihti võtta kõige radikaalsemaid vorme. Globaliseerumisvastased on suutnud tekitada olukorra, kus pärast Genua G8 tippkohtumise möllu ei riskita enam sama teema arutamiseks isegi kokku tulla. Jälle otsitakse väljapääsu vasak- ja paremradikalismis, fanaatilises ökoloogias või usulahkudes. Vanematele tundub, et noored tegelevad igavusest ehk heast elust mingisuguse jamaga, aga see on petlik. Protestituli, nagu oli selgelt näha Iraagi sõja eelõhtul, levib satelliitide ja interneti kaudu ning süütab vastupanu arenenud ühiskondade sees. Eesti ei tarvitse jääda sellistest moehaigustest puutumata.

Arenenud demokraatiates on siseprotest võtnud ka väga süngeid vorme. Briti loo-

makaitjad on oma kaitsealuste toetamisel üha vägivaldsemad. Poliitilised põhjused olid Hollandi poliitiku Pim Fortuyni tapmise taga. Olof Palme ja nüüd Rootsi välisministri Anna Lindhi mõrv ootavad endiselt selgitamist. Kõige süngemaks näiteks on siseterrorism USA-s, eriti Oklahoma valitsushoone hävitamine. Ja seda meeste poolt, kes olid kaljukindlad oma täiesti absurdse arusaamas, et ÜRO vallutab peagi USA. Sellised terrorismiaktid omakorda loovad olukorra, kus inimesed hakkavad demokraatia ideaalides kahtlema. USA-s on juba ilmunud Fareed Zakaria soliidne käsitlus “Demokraatia tulevik”, mis seab traditsioonilise Lääne demokraatia küsimärgi alla ja otsib sellele väärilisi alternatiive. (Näiteks juhitakse tähelepanu sellele, et ebademokraatlik USA Keskpang on alati olnud populaarsem kui üldemokraatlik ja vastuoludest vaevatud USA Kongress. Eks samasuguseid näiteid ole tuua ka Eestist.)

Kas Eesti on valmis globaliseerunud maailmas tegutsema?

Me oleme ülalkirjeldatud maailmas täiesti süütud ja kogematused. Me oleme NATO ja Euroopa Liidu liige, kuid see on ainult organisatsiooniline vorm. Me peame oma peaga mõtlema, et globaliseeruv maailmas hakkama saada. Nüüd, kus oleme oma positsiooni jõukeskuses kindlustanud, peame hakkama tegema valikuid.

Minu arvates peaksime tegema vähemalt kolme asja

Esiteks peab meil olema oma maailmapilt. Eesti välispoliitikute seas on kurdetud selle üle, et ühise Euroopa välispoliitika puhul meie roll väheneb. See on loomulikult tõsi. Kuid meie roll on minimaalne, kui me ei saa aru globaliseeruva maailma protsessidest. Me peame enne isekeskis selgeks vaidlema, milleks saab rahuvalvet kasutada või millised on need väärtused, mida me Bagdadiisse õpetama läheme.

Naljagal kombel ei alga Eesti globaalne välispoliitiline tegevus Kongos mitte Kongo olukorra uurimisest või Euroopa Liidu Hiina projektis osalemine Hiina ühiskonna tundmisest, ehkki ka see on vajalik. Alustada tuleb moodsa, analüütilise ühiskonna loomisest Eestis. Me peame arutelu all olevates küsimustes suutma kujundada ideaalpildi, arusaama, kuidas asjad meie arvates maailmas võiksid olla. See ei peaks olema üksikute analüütikute särav

soolo, vaid tuginema kogu Eesti ühiskonna kogemusele. Kas meil on arvamus islamimaailma tuleviku kohta? Selle kohta, mida tähendab demokraatia Lähis-Idas? Või Venemaal? Kas eelistame üldemokraatlikku Venemaad või on olulisem Venemaa stabiilsus?

Teiseks peame suutma realiseerida oma tahet. Meie riik ja ühiskond saavad vabalt areneda, kuid riik ei moodusta enam sellist kookonit, nagu mäletame sõdadevahelisest ajast. Avatud kultuuri ja piiridega globaliseeruv maailmas meenub jällegi, et oleme väike rahvas, mille moodsa rahvusriigi kujunemise katkestasid jõhkralt Nõukogude väed. Meie tahe peab realiseeruma teisel moel, koostöös, mitte vastandumises. Tänapäeval ei piisa ka suveräänse riigi suveräänse arvamus esindamisest. On vaja poliitikuid, ametnikke, analüütikuid, kes suudavad Eesti tahet maailmas teostada.

Me tunneme ennast Euroopas mugavalt, aga ka Euroopa peab end meiega mugavalt tundma. Meie kultuur ja ühiskond peab muutuma vastanduvast (n-ö vabadusvõitluse mudel) loovaks ja Euroopa kultuuriruumi täiendavaks. 1,45-miljonilise rahva puhul polegi see nii lihtne. Peale kunstilise kõrgkultuuri peab meil olema välja pakkuda oma professionaalsus ja kultuur ka välispoliitikas, Euroopa ja maailma ajaloos, politoloogias.

Kolmandaks peame vältima võõrandumist. See on tähtis, sest räägib meie riigi sisemisest töökindlusest globaliseeruv maailmas. Võõrandumisest oleme rääkinud Eesti riigi taastamisest peale, kuid alles nüüd, globaliseeruva maailma täievolilise liikmena, saame me selle riske põhjalikult tunda. Kogu Euroopa põhiseaduse kirjutamise suur aktsioon on mõeldud selleks, et vältida süvenevat ühiskonnast võõrandumist Euroopas. Ka eraldi teevad Lääne ühiskonnad hiiglaslikke jõupingutusi võõrandumise vältimiseks. Eesti poliitikud ja teadlased, meie sotsioloogia ja sotsiaalpsühholoogia eksperdid peavad olema valmis selleks, et võõrandumine aina süveneb. On jäänud mulje, et ühiskonda mõjutavad jõud, eriti rahvusvaheline massiteave, lähevad meie küldest ja alevitest kauge kaarega mööda.

Globaliseerumine on muutnud maailma. Me oleme täna vabamad kui kunagi varem oma piirkonna ajaloolistest probleemidest. Me oleme täna rohkem kui kunagi varem seotud kaugete maade, kultuuride ja probleemidega, millest oleme seni lugenud vaid raamatust.

Meie eesmärk on Eesti julgeolek

Sven Mikser & Margus Hanson

Eesti Päevaleht, 25.08.2003

Praeguse valitsuse kaitseminister Margus Hanson ja eelmise valitsuse kaitseminister Sven Mikser leiavad ühisartiklis, et tänapäevaste ohtude tõrjumiseks pole kohmakas, reservil põhinev massiarmee just kõige tõhusam vahend.

Riigikaitse on riigisisesest erakonnapoliitlikast kõrgemal seisev valdkond. Viimase kümnendi jooksul on kõik Eesti riigikogu koosseisud ja valitsused seadnud Euroopa Liidu ja NATO kaheks peamiseks välispoliitiliseks prioriteediks. Ja kumbki pole eesmärk omaette, vaid vahend Eesti turvalisuse ja majandusliku ning sotsiaalse heaolu tagamiseks.

Üle-eelmise valitsuse ajal läbi viidud kaitsejõudude reform, selle täiendus eelmise valitsuse ajal ning nüüd käivitunud uus, kindlat NATO liikmesust arvestav, Eesti kaitsejõudude ülesannete ja struktuuri korrastamine moodustavad ühe loogilise ahela. Käsil on järjekordne etapp Eesti kaitseüsteemi arengus.

NATO ja ELi liikmeks olek on parim ja Eesti-suuruse riigi puhul ka ainus viis pikaajalise julgeoleku tagamiseks.

NATO ja EL on andnud Euroopale selle ajaloo pikima rahuaja. ELi tagatav majanduslik ja sotsiaalne julgeolek pole mõeldav ilma sõjalise julgeolekuta ja vastupidi. Üksiolemise kibedaid vilju saime aastatel 1939–1940 piisavalt tunda.

Kollektiivne kaitse on NATO jääv põhialus

See pole pelgalt Põhja-Atlandi lepingu kohustus, vaid ka aastakümnete jooksul juurdunud praktika. Küsimus sellest, kas NATO tuleb meile appi, on esitatud tagurpidi, sest järgmise aasta aprillist meie olemegi NATO – alliansi tegevuse planeerimine käib Eesti valitsuse osalusel. Meie ettevalmistused NATO suunal annavad Eestile sõjalise võimekuse kaasa rääkida ka viimaste aastate jooksul vormi võtnud ELi kaitsepoliitilises. Sellega on Eesti julgeolekul topeltkindlustus.

NATO kaitseplaneerimissüsteem toimib Eesti kaitseüsteemile kui regulaarne auto tehnoülevaatus. Selgete kriteeriumideta võib seal ilmnedu varjatud defekte.

Alliansi soovitud Eesti kaitsejõudude arendamiseks meenutavad õpetaja Lauri sõnu, et saab teha vähem, aga paremini.

Eesti kaitsejõudude reformi näol ei ole tegemist kaitsejõudude kui terviku vähendamise – vähendatakse paberil planeeritud reserviüksuste arvu. NATO-suunaliste jõupingutusteta oleks Eesti kaitse-eelarve osa SKTst küllap endiselt 1,12%, nagu viis aastat tagasi. Nüüdseks oleme võimelised oma suutlikkust paremini ja realistlikumalt hindama – meenutagem, et kümme aastat tagasi sooviti luua rohkem kui sajatuhandelst struktuuri.

Ekslik oleks arvata, et Eesti hakkab nüüd ette valmistama üksnes NATO kollektiivseks tegevuseks tarvilikke sõjalisi võimekusi ja üksusi – kui Eesti kaitsejõudude üksus on võimeline täitma talle Eesti rahva usaldatud ülesandeid NATO ühisoperatsioonil võõrsil, siis on ta seda enam võimeline tegutsema oma kodumaal. Kui Eesti üksus on koostegutsemisvõimeline USA, Suurbritannia, Taani või Saksa üksusega Bosnias, siis seda enam on ta koostegutsemisvõimeline nende samade üksustega ka Eesti pinnal. Välismissioonidele eraldatav osa käesoleva aasta kaitse-eelarvest on muide ainult 3%.

Reservi tuleb tunduvalt vähendada

Kõikvõimalikud ettenähtavad stsenaariumid, mille puhul on vajalik Eesti kaitsejõudude kasutamine, eeldavad kõrget professionaalsust ja lühikest reageerimisaega. Tänapäevaste ohtude tõrjumiseks pole kohmakas, reservil põhinev massiarmee just kõige tõhusam vahend. See ei tähenda reservi kaotamist, vaid märkimisväärset vähendamist – isegi kui praegu ja nähtavas tulevikus Eestit ja NATOt otsene sõjaline oht ei varitse, peame olema võimelised tulevikus vajaduse korral taas kaitsejõudude struktuuri suurendama.

Ajateenijate arv peab olema küllalt suur, et kindlustada väljaõpetatud sõjaväelaste juurdekasv, ning samas optimaalne, vabastamaks vahendeid kaitseväge kvaliteedi tõstmiseks. Iga kokkuhoitud krooni-ga paranevad meie sõjaväelaste väljaõpe, varustus ja olmetingimused. Ajateenistus tänapäeva Eestis ei ole kaheaastane “seene all karauulis seismine” nagu Nõukogude armees – see peab muutuma osaks tarkväge loomise protsessist.

Ajateenistus ei kao ning ajateenijate arv ei vähene ka kohe ja kindlasti mitte enne NATO liikmeks saamist.

Kaitseliit liidab rahvast ja riigikaitset

Kaitseliidu rolli ja rahastamist peab parandama, esitades talle samas konkreetseid sõjaliseid ülesandeid, millest üks tähtsam on kindlasti osalemine vastuvõtva riigi toetuse osutamisel liitlasvägedele.

Eesti riigi kaitse ei alga enam meie riigipiirist, vaid tihtipeale tuhandeid kilomeetreid eemal. Tänapäeva Euroopat ei ohusta enam massiivsed tankiarmeed, vaid ebastabiilsus kaugel laienenud Euroopast. Ebastabiilsus ja kodusõjad tekitavad inimeste, relvade ja narkootikumide laialdast salavedu, mille järelmid võivad mõjutada ka Eestit. Riigikogu mandaadiga rahvusvahelistel rahutagamise operatsioonidel osalemine on ratsionaalne ja ühtlasi ka humanne.

Julgeolek pole nähtus, mis ühel hetkel “valmis saab” – seda peab kindlustama päev päeva järel – nii Kaitseliidu õpusel Alutagusel kui ka operatsioonidel Bosnias, Iraagis, Kosovos, Afganistanis. Seda õpetab meile poliitiline vastutustunne ning ajalooline mälu. Meil on valida, kas mängida end isolatsiooni või osaleda koos liitlastega uue Euroopa ülesehitamisel ja Eesti ning Euroopa julgeoleku kindlustamisel.

Ajaloo kadu: julgeolekuruum 21. sajandil

Toomas Hendrik Ilves
Postimees, 19.11.2002

Eesti saab kutse NATOsse. Oma ajalugu arvestades võime tunda end kindlamalt ja vabamalt kui ühelgi varasemal endast kirjallikke jälgi jätnud perioodil. Seda ülitähtsat sammu ei saa kuidagi alahinnata. Ja eestlasel on põhjust olla uhke, kindlasti ka tänulik neile sadadele inimestele, kelle töö on viinud Eesti sinna, kuhu ta on jõudnud.

Ent mis siis, kui kõik meie ajaloost pärinevad hirmud ja arusaamad osutuvad korraga ebaoluliseks ja aegunuks nagu kunagine tohutu teadustööstus nimega sovetoloogia? Mis siis, kui finišisse jõudes avastame, et me pole enam staadionil, vaid hoopis mingis täiesti tundmatus kohas?

Juba mitu aastat on väidetud, et NATO, mille liikmeks Eesti loodetavasti saab, polegi enam seesama NATO, millesse arваме end astuvat. Eriti pärast 11. septembri terrorirünnakuid ja arvestades, et julgeoleku all mõistetakse täna hoopis midagi muud kui külma sõja ajal.

Kasutud raamatud

Julgeoleku mõiste täielik ümberkujunemine tõusis eriti eredalt ja isiklikult esile, kui otsisin kevadise julgeolekupoliitika loengukursuse tarvis õppematerjali. Selgus, et kasutamiskõlbulikke käsitlusi sisuliselt pole. Pea kõik alles mõni aasta tagasi klassikaks peetu on iganenud.

Kogu arutelu teoreetiline alus – bipolaarne ehk kahepoolne maailm – on lakanud olemast. Mõisted, mis moodustasid 50 aasta, kohati aga sajandite vältel iga haritud julgeolekupoliitika asjatundja teadmiste aluse, lihtsalt ei kehti enam.

Külma sõja baasterminid, *Mutual Assured Destruction* (M.A.D.) ehk vastastikune tagatud häving ning *deterrence* ehk heidutus kaotasid viimase kümne aasta vältel loomulikult ja vaikselt oma aktuaalsuse.

Veelgi enam – olulisuse on minetanud isegi selline Westfaali rahulepingust (1648) tulenev mõiste nagu *balance of power* ehk jõudude tasakaal, mis pääses julgeolekupoliitika käsitluses maksvusele 19. sajandil. Terve teadusvaldkond, geopoliitika,

on sõjatehnika hüperarengu ja uute ohtude tõttu muutunud küll huvitavaks, aga mitte enam aktuaalseks erialaks.

Varustus vale vaenlase vastu

Kogu see vaikne revolutsioon on leidnud aset meie taasiseseisvuse perioodil, seejuures paljuski märkamatuult. Miks nii? Kõige rohkem on julgeolekupoliitilist mõtlemist mõjutanud bipolaarsuse kadumine, mis omakorda tulenes kommunistliku bloki kokkuvarisemisest, killustumisest ning endise NSV Liidu sõjamasina roostetamisest.

Teiselt poolt on mõtteviisi muutnud USA hüppeline tõus maailma sõjaliseks üli-ehk hüpervõimuks. See tuleneb täielikust tehnoloogilisest ülekaalust: tankidel ja sõjalaevastikel (kui need ei ole USA omad) pole enam sõjalist tähtsust.

Aastatuhandeid väldanud areng soomustamise vallas liigub tagurpidi: soomuse roll väheneb, sest kõrgtehnoloogilises sõjas sõjaväelane mitte ei sõdi, vaid teatab omadele vaenlase GPS-koordinaate. Mehitamata lennukid saadavad reaajas kaugele tagalasse pilte maastikust ja vaenlase vägede paiknemisest (pildil on tuvasatav inimese nägu), see lennuk ka tulistab ja hävitab vaenlast.

Kui ähvardaksid klassikalised ohud, oleks julgeolekuprobleem vähemalt USA sõpradele lahendatud. Kui keegi võtaks ette rünnaku USA liitlasele, piisab USA-l sellele riigile vaenlase asukoha edastamisest 10sentimeetrise täpsusega. Seetõttu peaks isegi väike Eesti õige varustusega päris hästi vastu hakkama ka üsna suurele rünnakule.

Probleem seisneb selles, et tehnikat on arendatud vale vaenlase tarvis. Oht, mille heidutamiseks NATO loodi, ja sõda, mille sõdimiseks on arendatud tehnikat ja julgeolekuteooriaid, on muutunud kas vähetoenäoliseks või ebarealseks. Aastatel 1949–1991 muretses NATO tavasõja kontekstis ennekõike kahe läbimurdekoha ehk *gap*'i pärast.

Esimene, Fulda Gap, on lai tasandikuline maariba Saksamaal, kus oodati Varssavi

pakti tankivägesid. Teine, GIUK (Gröönimaa-Island-Suurbritannia) Gap, tähistab Põhjameri piirkonda, kus kardeti Murmanski ja Arhangelski paiknevat NSV Liidu laevastikku. Viimase paiga strateegiline tähtsus muide seletab, miks oma sõjaväeta Islandist sai NATO asutajaliige.

NATO peaülesanne Varssavi pakti võimaliku rünnaku korral seisnes vasturünnaku alustamises vahepeal Reini jõeni taandunud vägedega; merel oli hädavajalik säilitada kontrolli kogu GIUK piirkonna üle.

Need skeemid kehtisid veel üsna hiljuti ning neist tuleneski osa julgeolekuanalüütikute ja koguni mõne Lääne välisministri mure selle üle, kas väikesel Eestil ikka on piisav *defense depth* ehk kaitstavuse sügavus (tegelikult lihtsalt laius) või kas Balti riike üldse on võimalik kaitsta. Laiemas plaanis aga keskendus kogu uurimistöo ja planeerimine võimalikule tuumasõjale, millest tekkiski mäguteoorial baseeruv vastastikuselt tagatud hävingu kontseptsioon: kui tuleb sõda, siis kõik kaotavad.

Tuntud sõdu ei tule

Neist asjust enam ei räägita ja põhjus pole ainult 11. septembri rünnakutes. Maailm oli lihtsalt nii palju muutunud, et igivana riikidevahelise konflikti problemaatika lakkas olemast. Esimese silmapaistvama katse kirjeldada uut olukorda tegi Francis Fukuyama oma essee ja hilisema raamatuga “Ajaloos lõpp”. Autor väidab, et liberaalne demokraatia on võitnud, mistõttu ideoloogilisi sõdu demokraatia ja fašismi või kommunismi vahel enam ei tule.

Hoiatav repliik tuli mõni aasta hiljem Samuel Huntingtonilt, kes oma essees (samuti hiljem raamatus) “Tsiivilisatsioonide kokkupõrge” nentis, et lõppenud on vaid ideoloogilised sõjad. Alanud on sõjad tsiivilisatsioonide vahel. Oma äsjases raamatus “Achilleuse kilp” võtab kolmas teoreetik Philip Bobbitt selle arengu kokku ühe pika (1914–1991) sõja lõpuna. See ei tähenda, et sõjad on lõppenud. See tähendab, et sõdu, nagu me oleme neid tund-

nud, sellises vormis enam ei tule. Kõik see kehtib ka siin, Läänemere idakaldal.

Oht mitteriikidelt

Tänapäevane julgeolekupoliitiline analüüs, mida kirjeldati juba ammu enne 11. septembrit 2001, viitab üheselt tulevaste konfliktide asümmeetrilisusele. See tähendab, et ühel poolel on riik või riigid ja teisel poolel mitteriiklikud tegijad.

Koos bipolaarse maailmaga kadus ka klassikaline kahepoolne sõjategevus. Selle asemele on tulnud massihävituspotentsiaaliga terrorism, millega võitlemiseks on avatud, liberaalsed ühiskonnad eriti nõrgad ning mille vastu pole erilist abi ka kahepoolseks sõjapidamiseks arendatud kõrgtehnoloogilistest vahenditest.

Vanasti teati, mida ja millisest suunast oodata. NATO tippkohtumisi peeti küll kõrgendatud lahingvalmiduse öhkonnas, kuid oletatava rünnaku tuvastamiseks piisas pilgust radariekraanile. Nüüd on oht ja selle suund tundmata mõisted. Praha tippkohtumisel on taevas USA patrullhävitatuid, et tulistada kaaperdatud

reisilennuk alla enne, kui see suudab purustada tippkohtumist majutava hoone.

Kaks nädalat enne Praha kohtumist väljastas Suurbritannia siseministerium 35-leheküljeline häiredokumendi, milles hoiatatakse võimaliku mürkgaasi- või tuumarünnaku eest.

Dokumendis tunti muret, kas tsiviilkaitse tuleb toime massiliste inimohvritega. Samal päeval hoiatas Saksamaa vastuluure juht, et bioloogiliste ja keemiliste relvade kogemustega al-Queda liider Abu Musab Zarqawi planeerivat Euroopas midagi suurt ning et ainuüksi Saksamaal võib olla mitusada Afganistanis terroriväljaõppe läbi teinud elanikku.

Taustaks pimedus

Ülalöeldust saab selgeks, et Eesti astumine NATOsse ei lahenda igaveseks meie julgeolekuprobleeme. Tänapäeva maailm üritab end kaitsta vaenlase vastu, kelle välimus, taktika ja vahendid pole tuvastatavad. Samal ajal on varasemad ohutegurid haihtumas. Venemaa on hilinenult loobunud juba ammu mõtte kaotanud vastuseisust meie NATOsse astumisele.

Ida suunalt lähtuva võimaliku sõjaohu asemel on Eestil pigem põhjust muretse da selle pärast, kas Peterburi lähedal asuvas Sosnovõi Bori Tšernobõli-tüüpi tuumaelektrijaamas võiks juhtuda õnnetus või kas seda reaktorit ründavad terroristid. Viimased kaks riski on organiseeritud riiklikust kallaletungist palju tõenäolisemad.

Tänu NATO ja eriti USA tehnoloogilisele ülekaalule on Eesti juba kaitstav meie alateadvusse sööbinud kujuteldava sõja vastu. Elame olukorras, kus saame ainuüksi ettevalmistustest selliseks hüpoteetiliseks rünnakuks teada mitu kuud varem. Järgmist terrorirünnakut, selle aega ja vahendeid pole aga võimalik tuvastada. Täpsemalt, see on äärmiselt keeruline.

Ajaloo vältel Eestit tabanud õnnetuste taustal võime end tunda turvalisemalt kui iial varem. Kuid taust ise, tuntav ja tuttav, on paraku asendunud pimedusega. Pole mingit pidepunkti, puudub Rosette'i kivi, mille abil dešifreerida seda ohukeelt, mida mitte keegi, isegi kõige vägevamad ei mõista.

NATO tuleb ohu korral Eestile appi

Sven Sakkov

Eesti Päevaleht, 07.03.2002

Eesti ajakirjanduses on viimasel ajal kostnud häält, et kui me ka oleme NATO liikmed, siis ega keegi meile õnnetutele-vähetähtsatele appi tule. See on vilakas mõtteviis mitmel põhjusel.

Oluline artikkel

Päev pärast terrorirünnakut USA-le otsustas Põhja-Atlandi Nõukogu esmakordselt aktiveerida Põhja-Atlandi lepingu 5. artikli, mille järgi rünnakut ühe NATO liikmesriigi vastu käsitletakse rünnakuna kõigi liitlaste vastu.

Tulenevalt mõrust kogemusest, Kosovo nn komiteesõjast, ei tahtnud Washington end 18 liitlasega konsulteerimisega segada ja nii on artikkel 5 sõjaline rakendamine seni seisnud vaid NATO AWACSi radar-lennukite saatmises Põhja-Ameerika õhuruumi patrullima ja NATO ühise vahemerelaevastiku nihutamises kodusmere idaotsa. See on vabastanud USA sõ-

jalisi ressursse, mida on kasutatud Afganistani sõjas.

Põhja-Atlandi lepingu sõnastus sai meelega pikk ja ümmargune – vastasel korral kartis president Trumani administratsioon president Wilsoni läbikukkumise kordumist. Meenutagem, et president Wilson saabus 1919 Pariisi rahukonverentsilt Rahvaste Liidu põhikirjaga, mille ratifitseerimine USA kongressis nurjus. Kongress on läbi aegade kiivalt proovinud oma sõjakuulutamise privileegi säilitada.

Vaatamata segasele sõnastusele on NATO rohkem kui poole sajandi jooksul artikkel 5 konkreetse ja vaieldamatu sisuga täitnud. Külma sõja ajal, mil ülemaailmne sõda oli kogu aeg paari hoiatusminuti kaugusel, kindlustati selle lepingu sätte rakendumine USA, Suurbritannia, Prantsusmaa ja Kanada sõjaväebaaside rajamisega Saksamaa Liitvabariigi idapiiri lähedusse. Nii puudus N. Liidul võimalus

näiteks Saksamaade "ühinemise" sildi all vaid SLVD rünnata.

5. artikkel ja Eesti

Artikli mõtte (mitte kirja) järgi käimine on oluline mitte ainult väikeriigile alliansi äärealal, vaid kõigile liitlasile. Kui Euroopa julgeolekupoliitiline seisukord on niivõrd muutunud, et ühte liikmesriiki ähvardab otsese kallaletungi oht, kooritakse liitlaspealinnades kohe välja tolmu mattunud kindlustuspoliis ehk artikkel 5. Mitte pelgalt Tallinna ja Riia, vaid NATO riikide julgeoleku pärast. Kollektiivse kaitse tegudeks keeramine saab kõigi liikmete eluliseks vajaduseks, mitte hobiks.

Kui julgeolekukeskkond Euroopas muutub nii kardinaalselt, et Eestit ähvardab sõjaline oht, ei pea paika paljud praegu kehtivad seisukohad. Näiteks see, et NATO ei paiguta uute liikmete territooriumile oma vägesid. Tegelikult on selline küsimusepüstitus väär, sest liikmeks saa-

des on meie väed NATO väed. Peame üle saama väeti mentaliteedist, kes on ajaloo objekt, mitte subjekt. NATO laienemine ja sellest tulenev juhtub koos meiega, mitte meile.

Loodetavasti istub Eesti suursaadik paari aasta pärast NATO nõukogu ümmarguse laua taga võrdsetel alustel teiste liitlaste suursaadikutega. Siis saame ise ajaloo tegijaks. Olulisim on, et Washingtoni lepingu 5. artiklis sisalduv heidutusefekt on meie jaoks parim viis kindlustada, et seda kunagi meie kaitseks rakendama ei pea.

Põhja-Atlandi ehk Washingtoni lepingu 5. artikkel

- Osapooled lepivad kokku, et relvastatud rünnakut ühe või enama vastu Euroopas või Põhja-Ameerikas käsitletakse rünnakuna kõigi vastu. Lepivad sellest tulenevalt kokku, et kui sedalaadi relvastatud rünnak peaks aset leidma, asub igaüks – rakendades ÜRO harta artiklis 51 sätestatud õigust individuaalsele või kollektiivsele enesekaitsele – rünnatud osapoolt või -pooli abistama, rakendades üksi ning koos

teiste osapooltega abinõud, mida peab vajalikuks. Sh relvajõudude kasutamise, eesmärgiga taastada ning säilitada Põhja-Atlandi piirkonna julgeolek.

- Igast seesugusest relvastatud rünnakust ja selle tulemusel rakendatud abinõust teavitatakse viivitamatult julgeolekunõukogu. Nimetatud abinõude kasutamine lõpetatakse, kui julgeolekunõukogu on rakendanud rahvusvahelise rahu ja julgeoleku taastamiseks ja säilitamiseks vajalikud abinõud.

Kaks küsimust, kaks vastust

Jaak Jõerüüt

Riigi Kaitse, 22.02.05

Kui ma eelmise aasta novembris ametisse astusin, küsisid ajakirjanikud minult kümneid küsimusi. Need olid enamasti isiklikud, ainult mõned riivasid kaitsepoliitikat või selle poliitika päeva-probleeme.

Kõige sagedasem küsimus, mis uuele kaitseministrile eri variantides esitati, oli: “Mida te muutma hakkate?” Ja kannatlikult selgitasin, et ma pole ametisse astunud selleks, et iga hinna eest jäädvustada ministeeriumi ajalukku endanimelisi reforme.

Ajakirjanikud olid heatahtlikud ja uudishimulikud. Kuid minu kurvastuseks jäid esitamata ja vastamata mõned olulised küsimused, mõned kõige põhimõttelisemad. Esitasin neid siis endale ise ja need hakkasid peas keerlema, võttes ikka uusi sõnalisi vorme ja nõudes aina uusi vastuseid. Mida tähendab tänapäeval riigi kaitse, millest see koosneb? Mida ootab rahvas kaitseministeeriumilt ja mida kaitsevält? Kas eestlased teavad, kui hea või halb on Eesti riigikaitse tänane seis? Millised on ohud, millega riik ja rahvas täna arvestama peavad? Millised on need ohud homme? Millest algab kaitsepoliitika?

Niimoodi endamisi targutades jõudsin esimese lihtsa küsimuseni: millised on Eesti julgeolekuriskid ehk suurimad ohud? Meie ametlikud dokumendid vastavad kuivalt:

- kontrollimatud arengud maailmas ja rahvusvahelised kriisid;
- sõjalise konflikti oht;
- välise surve oht;

- rahvusvaheline terrorismioht;
- organiseeritud kuritegevusest tulenev oht;
- inimtegevusest ja loodusjõududest tingitud ohud;
- sotsiaalsed ohud;
- majanduslikud ohud.

Kuid see pole ammendav. Võib-olla on Eesti suurim julgeolekurisk ehk ohuallikas hoopis harimatus. Diplomeeritud või diplomeerimata harimatus, sel pole vahet. See harimatus, mis takistab mõistmast nähtuste seoseid ja praeguse maailma keerukust, mõistmast maailma muutumise paratamatust ja riikliku üksiolemise lootusetust. Harimatus, mis ei lase inimesel maailmapilti kokku panna. Aga tükkidest koosnev maailm, isegi mõtteline, ongi juba purunenud, selle kaitsmine on võimatu.

Lüigagi sageli arvatakse Eestis, et kui sise-majanduse kogutoodangust on kaitsekulutustele määratud 2%, siis on riigikaitsega kõik korras. Et NATO-le antud lubadus on siis täidetud ja raha relvade, kasarmute, polügoonide ning mundrite jaoks on piisavalt. Jätaks praegu kõrvale spetsiifilisema arutluse selle üle, mis mahub 2% sisse NATO arvates ja mis sellest seni on Eestis arvatud. See kõik on ühe omaette loo teema.

Probleem, mida ma märkan, seisneb aga selles, et olgu too müütiliseks muutuv protsendimäär 1,74 või 4,71, ikka tundub liiga paljudele inimestele, et sellega kõik piirdubki. Et ei peagi mõtlema, mis on relvade, polügoonide, kasarmute ja mundrite taga, ümber ning sees. Et ei

peagi hoolima, mida mõtlevad sõdurite ja ohvitseride pereliikmed ja sugulased. Mida mõtlevad polügoonide naabruse elavad inimesed. Mida mõtlevad riigiametnikud, kooliõpetajad, sotsiaaltöötajad, arstid Eestit varitsevatest ohtudest ja sellest, kuidas need ohud tänapäeva maailmas kombineeruvad. Mida mõtlevad eestlased kaitsetahtest.

Ja niimoodi endamisi arutledes jõudsin teise suure küsimuseni: millest algab kaitsepoliitika?

Ning vastasin iseendale: kaitsepoliitika algab armastusest selle maa vastu, mida sa kaitsesid. See ei alga sõjalisele kulutusele määratud rahasummast, sõdurite arvust ega teenistusaja pikkusest. See ei alga sõjaväeladude suurusest, riigiametnike töötütingimustest ega riigikaitse raamatute arvust koolipoiste kottides. See ei alga täpselt sõnastatud strateegilistest dokumentidest ega täiuslikust seaduste kogust.

Igale inimesele on sündides antud üks sünnimaa ja üks rahvas, mille sekka ta sünnib. Olgu maailm kui tahes avatud ja viigu elutee keda tahes kuhu tahes, jääb sündimise tõde iga inimesega surmani.

Kui kõik inimesed mõistaksid oma maa kaitsete vajadust ja sellega seotud tõde lõpuni, viimase täpini viimase i peal, siis olekski terve maailm kaitstud ja ühtlasi rahulik. Paraku see nii veel ei ole.

Eesti kaitsepoliitika algab armastusest Eesti maa ja rahva vastu. Ja kõik ohud tuleb sõnastada ning otsused tuleb teha ainult sellest arusaamisest lähtudes.

Riiklikku julgeolekut ei tohi unustada

Paul Goble

Postimees, 31.08.2004

Täna möödub kümme aastat Vene vägede lahkumisest Eestist.

See on sündmus, mida nii eestlased kui ka nende toetajad Läänes peavad enesestmõistetavalt oluliseks tähiseks Eesti iseseisvuse taastamisel.

Sama enesestmõistetavalt kippus nii toona kui kipub tänapäevalgi kahe silma vahele jääma asjaolu, et vägede lahkumisega tekkis Eestis ja terves Läänemere regioonis tegelikult uus julgeolekukeskkond, mis esitas eestlastele ja nende sõpradele kolm väljakutset.

Ja need on kindlasti märksa suuremad väljakutsed, kui paljud meist esmapilgul oskavad arvatagi.

Uus roll maailmas

Esimene Vene vägede lahkumisega 1994. aastal seotud väljakutse tuleneb hinnangu muutumisest, mida eestlased hakkasid omistama enda rollile maailmas.

Varem oli eestlasi ühendanud arusaam, et kuni väed pole lahkunud, ei saa Eesti iseseisvust kuidagi lõplikkuks pidada. See aitas kõigil eestlastel ühiselt koondada tähelepanu oma riikliku julgeoleku saavutamisele.

Pärast Vene vägede lahkumist hakkas ühtsus ja tähelepanu paratamatult vähenema.

Selle näiteks võivad olla kas või äsjased Eesti saavutused välispoliitikas – saamine NATO ja Euroopa Liidu liikmeks –, mis tekitasid kõikjal üpris suuri erimeelsusi ja vaidlusi.

Teistmoodi suhtumine

Osaliselt peegeldavad lahkumised mitmete inimeste arvamust, et Eesti põhilised julgeolekuprobleemid on juba lahendatud ning eestlased peaksid keskendu-

ma muudele teemadele, kuigi tegelikult tähendaks selline fookuse nihkumine lõppkokkuvõttes Eesti julgeoleku kahanemist, mitte tugevnemist.

Teine Vene vägede lahkumisega 1994. aastal seotud väljakutse on seotud lääneriikide, eriti aga Ühendriikide suhtumise muutumisega Eestisse.

Washington suhtles aktiivselt Venemaa valitsusega vägede väljaviimiseks Eestist, samal ajal kui need lahkusid Saksamaa idaosast ja Lätist.

On loomulik, et nii Washington kui ka Lääne-Euroopa pidas Moskva soostumist oluliseks võiduks.

Kuid Lääs nägi selles midagi enam – nimelt julgeolekualaste väljakutsete lõppu Läänemere piirkonnas. Paljud riigijuhid tegid järelduse, et nad ei pea siintoimuvale enam erilist tähelepanu pöörama. Ja nende tähelepanu liikuskij mujale.

Kui enne 1994. aastat olid lääneriigid Eesti ja selle probleemidega tegelnud sõna otseses mõttes päevast päeva, siis pärast vägede lahkumist kadus see teema tiptasandil peaaegu täielikult päevakorrast.

Üksi või koos?

Julgeolekule pühendatava tähelepanu hajumine nii Eestis kui Läänes on omakorda tähendanud: mitmes mõttes on eestlased oma julgeoleku eest hoolitsemisel üksi jäänud sellele vaatamata, et nad kuuluvad nüüd nii NATO kui ka Euroopa Liidu ridadesse.

See tähendab ka seda, et ei Eesti ise ega Lääs mõista täiel määral kolmandat Eesti julgeoleku ees seisvat väljakutset, mis saab alguse samast allikast, kuid on varasema ajaga võrreldes märksa teistsugusema palgega.

See kolmas väljakutse pärineb mõistagi Venemaalt, kes ei ole veel sugugi leppinud Eesti ilmumisega maailma uuele julgeolekukaardile ja on võtnud kasutusele uue taktika sel kaardil muutuste tegemiseks.

Sellest taktikast, mille väljendusvahendid ulatuvad rünnakutest Eestis valitseva inimõiguste olukorra ja ajaloo valupunktide vastu kuni poliitilise korrupsiooni ärakasutamise või isegi soodustamiseni, andsid Venemaa välispoliitilised dokumendid märku juba 1992. aastal.

Julgeolek on põhiteema

Dokumentidest kumas läbi seisukoht, et uus taktika võib tuua Moskvale hulga kasu.

Ühelt poolt külvab see Läänes paljudesse kahtlusesseemne Eesti võime kohta osaleda täisväärtusliku liikmena Lääne institutsioonide tegevuses.

Teiselt poolt aga ei vaadelda seda Venemaa taktikat Läänes üsna kindlasti sellena, mida see tegelikult on – katsena Eestit hirmutada.

Samuti jäävad tulutuks eestlaste katsed seda Läänele endi hirmutamiseks esitada.

Need katsed pigem põhjustavad isegi Läänes arusaama, et Eesti üleminek ühest režiimist teise pole olnud sugugi nii edukas, nagu arvatud. See on väljakutse, mis seisab veel pikka aega eestlaste ja nende sõprade ees.

Seepärast on Venemaa vägede Eestist lahkumise kümnes aastapäev kahtlemata eestlastele pidutsemise aeg. Kuid kindlasti ei ole see aeg, mil lõpetada mõtlemine Eesti julgeoleku ees seisvatele väljakutsetele ja selle peale, kuidas Eesti ja tema sõbrad nendesamade väljakutsetega edaspidi tegelema peaks.

Balti riikide kaitstus sõltub nende tegevusest

Paul Goble

Postimees, 29.09.2004

NATO võiks edukalt tagasi tõrjuda igasugused Venemaa sõjalised rünnakud Balti riikide suunas igal ajal vähemalt järgneva kümne aasta jooksul – välja arvatud siis, kui Venemaa salaluure operatsioonid suudaksid kolme riigi ühiskondi oluliselt destabiliseerida ning Venemaa psühholoogiline sõda Lääne-Euroopas suudaks alliansi lõhestada.

Sellised on grupi USA kaitseeksperptide analüüsi järeldused.

Nende järeldustega saab tutvuda teoses, mille koostas Ameerika Ühendriikide armeele RAND, USA juhtiv analüüsikeskus, mis on üle 50 aasta USA valitsusele erinevaid uuringuid koostanud. See 187-leheküljeline kokkuvõte on internetis üleväl aadressil www.rand.org/pubs/monographs/2004/RAND_MG112.pdf ning peaks olema kohustuslik kirjandus kõigile, kes on Balti regiooni julgeolekust huvitatud.

Uuringu üheksa autorit "arendasid välja erinevaid stsenaariume ning viisid läbi poliitilis-militaarseid simulatsioonimänge eri piirkondades otsustamaks, milliseid strateegiaid ja taktikaid võimalikud vastased võiksid kasutada, et USA kohalolekut võtmetähtsusega aladel takistada, ja kui efektiivsed oleksid sel juhul USA vastutaktikad".

Meeles tuleks pidada, et neid mänge ei viida läbi seepärast, et uuringu tellijad või tegijad konflikte ootaksid, vaid huvist konflikte ära hoida.

Üks võimalik stsenaarium

Euroopa sõjateatri "etenduseks" oli Venemaa otsus tungida Eestisse, Lätisse ja Leetu, et löigata need riigid lahti Euroopa Liidust ja NATOst ning võimendada Venemaa Lääne-suunalist mõjuvõimu.

Selle juhtumi stsenaariumiks oli USA-Venemaa suhete jahenemine, kus Venemaa tundis end ümberpiiratud ja USA-d vihastasid "Venemaa lähedased sidemed Iraaniga". Washington oli jõudnud järeldusele, et Venemaa toetus Iraani tuuma-programmile tähendab, et Moskva ei ole terrorismivastases võitluses enam nende

liitlane, vaid terrorismi ja seda toetavate valitsuste "võimaldaja".

Tänu sellele ei tundu Balti riikide NATO-liikmesus Venemaa jaoks enam pöördumatu ja üha enam NATO riikide ametnike jõudis järeldusele, et Venemaa agressiivsele enesekindlusele peab kiiresti ja efektiivselt vastama.

Venemaa ja Lääne vahelise Balti riikide kriisi "katalüsaatoriks", mis moodustas selle strateegilise planeerimismängu aluse, oli "Eesti ja Läti läbikukkumine etniliste venelaste täielikul integreerimisel oma ühiskonda".

See "läbikukkumine" viis vene vähemuse aktiviseerumiseni, mis omakorda avas Vene luurele võimaluse ekspuuteerida tekkinud protestiilminguid ja rahutusi, finantseerides erinevaid grupeeringuid ja pakkudes neile organisatsioonilist abi.

Stsenaariumi autorite arvates suurenes seejärel etniliste venelaste rahulolematuse dramaatilisele ning see viis rahutuste valitsustepoolse vägivaldse mahasurumiseni.

See andis Moskvale "võimaluse näidata end inimõiguste kaitsjana". Selline hoiak võiks aga viia NATO alliansi lõhenemiseni.

Vastakad arengud

Venemaa ähvardas mängus Balti riike, aga NATO reageeris teravalt, nõudes Moskvalt oma provokatiivse käitumise lõpetamist ja astudes samme Balti riikide kaitsmiseks Moskva tegutsemise korral. "Kartuses, et nii rahvusvahelise kui siseriikliku prestiiži kadumine viib Venemaal valitsuse kukkumiseni, alustas Venemaa juhtkond sisetungi Balti riikidesse," kirjutatakse dokumendis. Organisatsiooniliste probleemide tõttu nõuab armeekomandör sisetungiks aga vähemalt 30päevast ettevalmistusaega.

See viivitus muudabki autorite arvates kõik, sest annaks NATO-le võimaluse vastulöögiks valmistuda. Analüüsi kohaselt järgneb sellele sõjategevus, kus NATO võib ja suudab igasuguse Venemaa rün-

naku tagasi lüüa ning võita. Veel vähemalt järgmised kümme aastat.

Paljudele Balti riikide kodanikele võib selline lõpp tunduda unistuste täitumisenä – on see ju garantii Vene ohu vastu, vähemalt mõneks ajaks. Aga – ja see on RANDi uuringu tähtsaim aspekt – selle positiivse järeldusega kaasneb tõsine "aga".

Nimelt märgivad uurimuse autorid, et Vene armee "kroonilise ja parandamatu võimetuse" tõttu lahinguväljal peab Moskva rohkem tähelepanu pöörama luureoperatsioonidele ja psühholoogilisele sõjale kui kõige "efektiivsematele relvadele" lääneliitlaste vahele kiilu löömiseks ning Balti riikide vastaseks tegevuseks.

Millised need tegevused siis on? Ühelt poolt juba mainitud luureoperatsioonid: Venemaa julgeolekuorganid toetaksid üha rohkem etniliste venelaste äärmusgrupeeringute tegevust, mis omakorda põhjustab valitsuste poolt just selliseid mahasurumisi, mida Venemaa valitsusel oma edasiste sammude õigustamiseks vaja.

Aga need operatsioonid võivad stsenaariumi autorite arvates olla osaliselt suunatud ka NATO võimalike operatsioonide takistamisele.

Stsenaariumi kohaselt alustaks Moskva sel juhul psühholoogilisi rünnakuid – massiivseid propagandaoperatsioone ja diplomaatilist tegevust – Euroopa suurte NATO liikmesriikide vastu, proovides vähemalt mõnda neist allianssi selles küsimuses mitte toetama sundida.

Ise oma julgeoleku tagatis

Hoolimata kindlast järeldusest, et NATO suudaks Balti riikide võitlusväljal kindlasti võita, kui asjad nii kaugele peaksid jõudma, ütlevad RANDi autorid, et sellised Vene salaluure operatsioonid ja psühholoogiline sõda võivad NATOs tekitada vastakaid arvamusi küsimuses, kuidas ja isegi kas üldse reageerida, ning tekitada olukorra, kus kõik trumbid on Moskva käes.

Teispool ajaloo lõppu

Paul Goble

Välisministeeriumi aastaraamat, 2004

Paljude eestlaste jaoks tähistas aasta 2004 ajaloo lõpu Eesti versiooni, aega, mil täitsid kõik nii paljude aastate eesmärgid. Eesti on nüüd Euroopa Liidu ja NATO liige ning viimaste päevade sõnumite järgi otsustades võib isegi Venemaa Föderatsiooni valitsus olla lõpuks nõus alla kirjutama piirilepingule kahe riigi vahel.

Mitte keegi siin ei saa salata rõõmu nende kordaminekute ning Eesti, tema rahva ja valitsuse paljude muude saavutuste üle. Kuid mitmed nende sündmuste järelmõjud häirivad mind ning tekitavad kohedust. Eestlased paistavad üha rohkem veendunud olevat, et nende tähtsaimad ülesanded on täidetud ning et tulevikus nende ees sama tõsiseid väljakutseid ei seis. Teisalt, üha suuremale osale eestlastest tundub, et see, mis neist tulevikus saab, sõltub märksa vähem nende endi kui teiste – nüüdsel ajal pigem Brüsselis ja Washingtonis kui Moskvas langetatud – otsustest.

Mõlemad mõtteviisid pole ainult väärad, vaid ka ohtlikud. Valed on nad seetõttu, et praegu Eesti ees seisvaid ülesandeid saavad lahendada ainult eestlased ise, nagu minevikuski. Asudes riigina praeguse Euroopa idaserval, mitte Euraasia lääneserval, peavad eestlased tegema tõsisid tööd, et mitte olla lihtsalt sild või müür, vaid pigem värvavaga sild, selline, mille juures eestlastel on määrav osa öelda, kes ja mis sealt läbi läheb ning kes ja mis mitte.

Sedasorti uskumused on ohtlikud, kuna kannavad endas varjatud õigustust passiivsuseks ja on tõendiks, et kommunismiaja "õnnetablettidel", mida mullu lahkunud Czeslaw Milosz oma "Vangistatud mõistuses" nii säravalt kirjeldas, on jätkuvalt jõudu sees. Lääne abiga, kuid peamiselt siiski iseenda oskustega on eestlased oma lahingud pidanud ja need võitnud – ja teinud seda isegi siis, kui lahingu vahepeetuse tõttu oleks pidanud selle pidamata jätma.

Tegelikkus – Eesti riikluse jätkumise ning Eesti eksistentsiaalsete dilemmade selgroog – on see, millega kõik eestlased ning need, kes Eestist ja inimese vabadusest hoolivad, peaksid iga päev rinda pistma.

Kuidas seda teha? Tuleviku vaagimisel, ütleb põline tarkus, tuleb alati meeles pidada, et on olemas asju, mida me teame ja mille kohta me teame, et neid teame; on asju,

mida me ei tea, kuid millest teame, et me neid ei tea; ja on kolmandaid, mida me ei tea, ja mille kohta me ei tea, et me neid ei tea. Pole üllatus, et esimesed neist juhvivad poliitilisi valikuid, teised sunnivad ettevaatlikkusele ning kolmandad kujunevad sageli otsustavateks just nende asjade tõttu, mida oleme täielikult eiranud.

Järelikult peame tulevikku kavandades minevikku üle vaatama, arvesse võtma nii seda, mida teame Eesti liitlastest, vastastest ning Eesti enda olukorrast, kui ka seda, millest meil võiks tormiliselt muutuv rahvusvahelises keskkonnas puudu olla. Ainult sellisel juhul on meil võimalik selgelt mõelda, mida edasi tuleb teha.

Aasta 2004 on olnud hämmastavate muutuste aasta nii Eesti liitlaste, vastaste kui ka

Eesti enda osas, muutuste, mida tuleb arvesse võtta mõnede väga püsivate asjade puhul. Eesti liitlaste hulgas on muutused olnud eriti karmid, nii karmid, et eestlased kipuvad nende taustal igipüsiva unustama. Euroopa Liidus, mille uhke liige Eesti nüüd on, kasvab bürokrateerimine ning võtmeküsimustes, sealhulgas tuleviku laienemise osas lõunasse Türgi suunal ning itta Ukraina suunal, ollakse lõhenenud. Vastuolud on lehepealkirjade teema ja nii unustataksegi pahatihti, et EL on Eesti majandusliku tuleviku kindlaim ankur ka siis, kui ta Eesti siseprobleeme ei lahenda.

Ka NATO-l, mille liikmeks Eesti mulu sai, on selja taga raske aasta. Paljuski USA poliitika tõttu sõjas terrorismiga jätkub erimeelsuste kasv lääneliitlaste seas ja mitte ainult üle Atlandi, vaid ka nende vahel, keda mõni tavatseb nimetada "vanaks" ja "uueks" Euroopaks. Kuna NATO ei asutatud hoopiski paljude nende julgeolekuprobleemide lahendamiseks, mille ees tema liikmed praegu seisavad, siis kasvab sealgi ebakindlus küsimuses, milline NATO kollektiivne missioon üldse on. Kuid täpselt nagu ELi puhul – NATO on ja väga tõenäoliselt jääb ka tulevikus Eesti riikliku julgeoleku põhigarandiks, vähemasti selle tavatähenduses.

Ka Eesti kolmandal partneril, USA-l on selja taga 12 keerulist kuud. Mitte ainult et Iraagis on asjad rappa läinud, seljataga on ka valimised, mis riigis jätkuvat vastasseisu tekitavad ning nüüd asub riik hoopis muutunud rahvusvahelises keskkon-

nas, mis on süüdanud tõsise sisedebati selle üle, mida Washington peaks järgmiseks ette võtma. Mõned Bushi administratsioonis arvavad, et USA-l pole muud valikut kui jätkata terrorivastase sõja tõttu Moskvale toetumist ja järeleandmist, samas kui teised on veendunud, et Venemaa liigub vales suunas ning sündmused Ukrainas ja mujal tähendavad, et USA peaks laiendama oma toetust Venemaa naabritele ka juhul, kui Moskva on selle vastu. Selle debati tulemusel on Eesti jaoks väga tõsised tagajärjed, kuid sõltumata sellest, milline tulemus on, jääb USA ikkagi Eesti mõjutajaks nii otseselt kui ka Tallinna suhetes teiste riikidega.

Olukord Eesti peamise vastase, Venemaa Föderatsiooni juures oli 2004. aastal veelgi

segasem. Venemaa probleeme kodus ja välismaal ei jaksa kokku lugeda. Kodus on see riik korraga kasvavalt autoritaarne, kuna president Putin on asunud alla suruma meediat, kontrollima oligarhe, lõpetanud kuberneride valimised; ning samas üha nõrgenev jätkuva demograafilise kokkuvarisemise tõttu. Omaenda tagahoovis on ta saanud ühe tagasilöögi teise järel, viimati Ukrainas, mis pärast Viktor Juštšenko valimisvõitu kaugeneb Venemaast lääne suunas – areng, mis pingestab Venemaa ühiskonda ja poliitikat ning mis võib vallandada sedasorti vene nationalismi, mis pole vastuvõetamatu ainult Venemaa naabritele ja läänele, vaid ka Moskva enda kasvava arvukusega mittevõene rahvusgruppidele.

Ent pilvedes Venemaa horisondil võib Eesti jaoks olla oma päikesekiirigi. Putini pakkumine kirjutada alla piirileping võiks olla üks neist ja Ameerikas ning laiemalt läänes Moskvaga suhete ümberhindamine võiks olla teine.

Aasta pole Venemaa suhetele muu maailmaga olnud sugugi ainult halb. Sõda terrorismiga on võimaldanud Putinil kinnitada, et tema riik jääb Lääne ja eriti USA partneriks. Nafta ja gaasi kõrge ning kasvav hind annab jälle võimaluse esitleda riiki majanduslikult edukana, kuigi majanduse põhinäitajad pole sugugi paremuse poole liikunud. Kuid mainest tähtsam – ja eriti pärast Jukose hävitamist sügisel – on see, et Moskvale on nüüd võimalik kasutada nafta ja gaasi relvana, et saada, mida ta vaid soovib ELilt ja NATO-lt, mille mõle-

ma paljud liikmed sõltuvad Venemaa nafta- ja gaasitarneist.

Lähikuudel ja terve aasta vältel haarab Moskva tõenäoliselt aina rohkem selle relva järele, eeskätt muude vahendite puudumise tõttu, oma mitmesuguste plaanide teostamiseks. Kuid sellise käitumise tõenäosust suurendab veelgi teise peamise naftapiirkonna, Lähis-Ida olukorra halvenemine sel aastal, mis omakorda surub nafta hinda ülespoole ning teeb Euroopa Venemaa varudest veelgi sõltuvamaks. Eestlased, kes mäletavad 1992. aasta pimedat talve, teavad liigagi hästi, kui hävitav see Vene relv võib olla.

Ja hoolimata Putini hiljutistest protestidest tähendab selline olukord, et Venemaa kasutab endisest varmamalt telgitaguseid võtteid oma naabrite vastu, mis sest, et need Ukrainas kontraproduktiivseteks osutusid.

Kui selline oli olukord 2004. aasta lõpul Eesti põhiliste liitlaste ja vastaste juures, siis kuidas olid lood Eesti endaga? ELi ja NATO liikmesuse saavutamine andis Eestile võimaluse muutuda eeskätt julgeoleku tarbijast ka julgeoleku tootjaks. Eesti tahe suunata oma vägesid Afganistani, Iraaki ja Balkanile, isegi kui see on tähendanud traagilisi inimkaotusi, on andnud Eestile lääneliitlaste laudade taga olulise koha. Eesti toetus Gruusia presidendile Mikheil Saakašvilile ja Ukraina oranžile revolutsioonile on tähtis, et Eesti aitab teistel saavutada seda, mida ise soovis kümme aastat tagasi. Aasatalõpu otsus anda humanitaarabi Venemaa viletsuses vaevlevale Pihkva oblastile on veel üks märk Eesti uuest, laienenud osast maailmas.

Neist 2004. aasta saavutustest hoolimata seisab Eesti silmitsi kolme üsna tuntud ja tavalise väljakutsega, millest igaüks võib heita tumedaid varje tulevikule. Kõigepealt, eestlased peavad üle saama ülalpool viidatud iseendaga rahulolevast hoiakust, mille järgi eestlased, kes on näinud nii

palju vaeva oma riigi ülesehitamisel ja julgeoleku kindlustamisel kogu möödunud kümnendi jooksul, võivad nüüd lubada endale puhkust, ja et kuna suured mured on nüüdseks lahendatud, siis eesseeisvatel väikestest ülesaamine on lihtne.

Teiseks, eestlased peavad aru saama faktist, mis nii selgesti sõnastati mullusuvises RAND Corporationi uuringus, et NATO suudab kaitsta Eestit küll pea ükskõik millise sõjalise ohu eest, aga eestlased võivad end kaotajaks mängida, käitudes viisil, mis isoleerib nad lääneliitlastest, viisil, mida tema vastased saavad targalt kasutada Eesti näitamiseks mitte Lääne toetust vääriva eelpostina, vaid pigem riigina, kes ei ole suutnud oma minevikuga leppida ega ole täielikult õhtumaiseid väärtusi omaks võtnud.

Ja kolmandaks, eestlased peavad suutma vältida mõtlemisviga, mille järgi mängivad nad nüüd maailmas oma vahenditele mittevastavalt suurt osa, ning tunnistama, et geograafial ja ajalool on sellele maailmanurgale jätkuvalt suur mõju. Nii nõukogude okupatsiooni ajal kui ka esimestel iseseisvuse aastatel oli Eestil suhteliselt vähe jõudu rahvusvahelisel areenil oma ideede nimel tegutseda. Viimased aastad on näidanud, et nüüd on selleks võimalusi rohkem, kuid need ei ole piiramatud. Mõistmata nii võimalusi kui ka piiranguid, komistab Eesti peaaegu kindlasti uute probleemide otsa, sealhulgas usaldusväärse puudumisele ning ülekaalvaldamisele nii välis- kui ka kodumaal.

Kõik eespool märgitu sisaldab loomulikult teemasid, mida tavamõtlemises peetakse rahvusvaheliste suhete tuumaks. Kuid see, mida rahvusvahelised suhted sisaldavad, on samuti muutunud, ning viimase kümnendi ja eriti viimase aasta muutused tähendavad, et kõik, kes mõtlevad rahvusvahelistest suhetest, peavad keskendumata kodustele asjadele, sellele, kuidas lahendada probleeme, nagu demograafia või mig-

ratsioon, haiguste ja uimastite leviku tõkestamine, terrorismiohud jne.

Need on probleemid, mida ei osatud olemasolevate rahvusvaheliste institutsioonide rajamisel ette näha ja järelikult peab iga riik, sealhulgas Eesti, nendega ise tegelema, sest muidu avastab ta, et liitumine nende olemasolevate organisatsioonidega tähistab küll võitu eelmises sõjas, kuid mitte käimasolevates konfliktides.

Sergei Karaganov, Moskva analüütik ja ühtlasi Venemaa välis- ja kaitsepoliitika nõukogu juht, kes neile probleemidele oma maa seisukohalt palju ja tõsiselt on mõelnud, võttis detsembrikuu alguses antud intervjuus Nezavisimaja Gazeta – Dipkurjerile Venemaa Föderatsiooni välispoliitilised probleemid kokku nii: “Suurimad hädad välispoliitikas taanduvad tõsiasjale, et me ei suuna raha ja jõupingutusi inimressursi uuendamisesse, rahvaharidusse ja -tervisesse, uutesse tehnoloogiatesse.” Sellega on maa määratud, ütleb ta, “parimal juhul mõne Ladina-Ameerika riigi staatusesse – tohutute ressursside ja halva kliimaga”.

Kõik, kes vaatavad olukorda siin 2004. aasta lõpul selge pilguga, saavad aru, et Eesti ees seisavad mitmed samasugused ülesanded, kusjuures hoopis väiksemate ressursside juures. Väljakutsetele vastata pole lihtne, nad pole hoopiski nii romantilised ja selgepiirilised kui minevikus ja ka lahendused pole nii selged. Kuid nendele probleemidele keskendumata võib juhtuda, et 2004. aasta võidud, mida praegu tähistame, ei pruugi eesolevatel aastatel enam sugugi võitadena välja paista.

Paul Goble

Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži vanemuuri ja pikaajaline USA valitsuse nõunik Venemaa ja Balti küsimustes
Tõlkinud Kaarel Tarand

Kuidas Eestit kaitsta

Sven Mikser

Eesti Päevaleht, 25.04.2002

Ma riigi kaitsmine on iga valitsuse olulisemaid ülesandeid. Ohte, mis riigi ja rahva julgeolekut varitsevad, on erinevaid – halvenevast demograafilisest olukorrast looduskatastroofideni. Sama

erinevad on loomulikult ka viisid, kuidas ohtudele vastu astuda.

Kaitsepoliitika selle sõna kitsamas mõttes keskendub riigi kaitsmisele sõjaliste vahenditega ja sõjaliste ohtude eest. Täis-

väärtusliku riigina ei saa ka Eesti mööda vaadata vajadusest panustada oma riigi sõjalisse kaitsmisse. Uuenevas maailmas, kus ohupilt on oluliselt muutunud, tuleb ka riigikaitset teostada uut moodi ja uute

vahenditega. NATO, kelle liitumiskutset Eesti sel sügisel ootab, annab meile selleks võimaluse, mille sarnast meil ajaloo vältel varem pole olnud.

NATO kui kollektiivkaitseühendus. Mitmed järjestikused valitsused on rõhutanud NATOga liitumist kui Eesti julgeolekupoliitilist prioriteeti. Oluline on mõista, et liikmesus NATO ei saa olema Eesti riigikaitsele mitte väike väline lisaboonus, vaid et NATO ise kollektiivkaitse struktuurina saabki olema see mehhanism, mille abil Eesti ennast tulevikus kaitseb.

Eesti viimaste aastate kaitsepoliitika olulisemaid arenguid on olnud liikumine ohupõhiselt planeerimiselt ressursipõhisele. On selge, et kõigi võimalike ohtude tõrjumiseks vajalike sõjaliste võimekuste soetamine käib meile üle jõu. Kollektiivkaitsel põhinev liit lubab meil planeerimisel lähtuda olemasolevast inim- ja raharessursist ning spetsialiseeruda võimekustele, mis on meile olulisimad, toetudes ülejäänus liitlastele.

Pisut lihtsustades võib öelda, et eeskätt vajab Eesti NATO süsteemis toimetulekuks kolme liiki võimekusi.

Esiteks neid, mis on vajalikud meie oma elanike, institutsioonide ja infrastruktuuride kaitsmiseks selle aja jooksul, mis kulub kollektiivkaitsemehhanismide rakendamiseks. Teiseks nn vastuvõtva riigi toetuse süsteemi, see tähendab inimesi ja infrastruktuure, mis on võimelised teenindama meile liitlaste poolt saabuvat abi. Kolmandaks – ja seda on ehk kõige olulisem mees pidada – peame omama ka selliseid üksusi, mida oleme vajadusel võimelised rakendama oma liitlaste kaitseks väljaspool Eesti territooriumi.

NATO kollektiivkaitse on meile ühtaegu odavam ja efektiivsem oma riigi kaitsmise viis, lisaks aitab see paremini kui miski muu siduda Eestit nende riikide ja regioonidega, kus jagatakse meile traditsiooniliselt kalleid väärtushinnanguid.

Mis saab Eesti oma kaitsejõududest

Et partnerid meid tõsiselt võtaks, peame olema oma tegevuses järjekindlad ning vältima juhuslikke ja põhjendamatu otsuseid. Riigikaitse tähendab see lähtumist valitsuse poolt kinnitatud kaitsejõudude struktuurist ja arengueesmärkidest. Meie tulevased liitlased jälgivad meie arengut ülima tähelepanuga ning on võimelised märkama nii lubatust kõrvalekaldumist kui ka seda, kui mõni plaan on ebarealistlik ega ole kaetud kvalifitseeritud inimeste või rahaliste vahenditega.

Seetõttu on oluline, et kõik riigikaitse struktuurid lähtuksid parlamendi ja valitsuse heakskiidu saanud alusdokumentidest ega kavandaks endale üle jõu käivaid ülesandeid või ülikalleid relvasüsteeme. Unistamine saja tuhande melisest rahvaarmest, Eesti oma allveelaevastikust või tankibrigaadist ei vii meie riigikaitset edasi, pigem kahandab meie usaldusvärsust partnerite hulgas. Eesti kaitsejõudude tulevik on suuresti seotud mobiilsete, kõrgelt kvalifitseeritud ja spetsialiseerunud üksustega, ehk ka vabatahtlikul kaitsealgatusel on riigi kaitsmisel alati oma osa.

NATOga ühinemisel Kaitsealiidu ja teiste vabatahtlike riigikaitseliste organisatsioonide roll kindlasti ei kao, vaid täpsustub. Vastavalt kaitsejõudude struktuuri ja arengueesmärke käsitlevatele otsustele täidab Kaitsealiit Eesti tule-

vases sõjalises kaitses olulist osa mobilisatsiooni läbiviimisel, samuti kindlate riigikaitse objektide kaitsel. Ülimalt hinnaline on ka vabatahtlike organisatsioonide osa elanike kaitsetahte ja -teadlikkuse tõstmisel, sest ilma selleta ei ole võimalik oma riiki ja rahvast kaitsta ka kõige võimsamas sõjalises liidus.

Uus maailma julgeolekukeskkond

Tänases globaalses julgeolekupildis kahaneb traditsioonilise sõjalise konflikti tõenäosus võrreldes uute, ebasümmeetriliste ohtudega. Võitlus piire ületava terrorismiga, inim-, relva- ja narkoõriga on tõusnud tavaliste, territooriumi hõlvamiseks peetavate “kaevikusõdade” kõrvale või asemele.

Eesti-taoliste väikeriikidele annab see muutus enneolematu võimaluse regionaalsesse ja ülemaailmsesse julgeolekusse panustada. Esiteks on muutunud oludes varasemast väiksem tähendus sõjalise kaitsavuse mõistel – ei ole ju terrorirünnakute suhtes suuremad ja sõjaliselt võimsamad riigid tingimata paremini kaitsavad kui väikesed. Teiseks on terrori mahitamise ja rahastamise tõkestamine väljakutse, millele saab edukalt vastata vaid siis, kui suured ja väikesed sarnaseid põhimõtteid väärtustavad riigid sellega üheskoos tegelevad.

Seistes Eesti ajaloo ühe olulisema otsustuse lävel, on hea mõista, et me ei ole üksik ja veidi isemoodi väikeriik, kes peab omapäi võõra ja vaenuliku maailmaga toime tulema. Me oleme osa demokraatlikust maailmast, me anname oma parima, et seda maailma ja tema väärtusi kaitsta, ja me teame ühtlasi, et ta kaitseb vajadusel ka meid.

Kuidas kaitsta Eestit?

Jaak Jõerüüt

Eesti Päevaleht, 21.04.2005

Kunagi ammu, enne lennukite ajastut, tuli keegi mõttele, et kahurikuuli saaks kasutada reisilennukina, ja pani sellel lendama parun von Münchhauseni.

Ehkki ümmargused kahurikuulid on ammu moest, tuli keegi hiljaeagu mõttele, et reisilennukit saab kasutada kahurikuulina, ja tegi selle Ameerikas teoks. Annaks

jumal, et kõik, kes Eestis kaitseprobleemidega tegelevad, mõistaks: me ei ela enam Münchhauseni ajastus!

Üks võimalik allikas mõistmaks praeguse maailma turvalisuse probleeme on ÜRO märgi all 2004. aasta lõpul valminud raport “Turvalisema maailma poole: meie jagatud vastutus”. ÜRO raporti üks põhi-

väiteid on, et iga rahvusvahelist julgeolekut ähvardav oht suurendab teiste ohtude tõenäosust.

Vaesus, haigused, keskkonna halvenemine ja sõjad toidavad üksteist otsekui nõia-ringis. Vaesusel on tugev seos kodusõja puhkemisega ja suurt hulka inimohvreid

nõudvad haigused tõukavad omakorda tagant vaesumist.

Haigused ja vaesus on seotud keskkonna halvenemisega ning kliimamuutused soodustavad omakorda haiguste levimist. Rahvastiku tihedusest ja loodusvarade nappusest tulenev keskkonnastress tekitab tsiviilvägivald. Tsiviilkonfliktide puhkemise kasvupinnaseks on rahvusvaheline organiseeritud kuritegevus, mis korruptsiooni, salakaubanduse ja rahapesu kaudu nõrgestab riiki. Nõrgad riigid ahvatlevad pelgupaigana rahvusvahelisi terroristirühmitusi. Tuumarelvade levik suurendab võimalust, et need relvad satuvad terroristide kätte. Jne.

Vanade ja uute ohtude seos rõhutab kollektiivse julgeoleku vajadust, sest 21. sajandil ei saa ükski riik tegutseda päris üksi. Kollektiivse julgeoleku tagamiseks tuleb arvestada kolme tõsiasja: 1) tänased ohud ei tunnusta mingeid riigipiire, 2) need on omavahel seotud, 3) neile tuleb vastu astuda nii globaalsel ja regionaalsel kui ka riigi tasandil.

Kui me seda kõike endale nüüd tunnistame ning teadvustame, peaksime tegema ka mõne konkreetse järelduse. Olen veendunud, et Eesti peab pöörama üha rohkem tähelepanu ÜROs toimuvale ja olema seal ka üha aktiivsem. Rahvusvahelist õigust unustades või ignoreerides ei oska me riigina adekvaatselt käituda. Arvan, et Eesti peaks esitama taotluse ÜRO julgeolekunõukogu roteeriva liikme koha saamiseks. See oleks saavutatav järgmisel kümnendil ning periood on kaks aastat. Säärane avaldus annaks märku Eesti riiklikust küpsusest.

Eilse päeva armeed pole vaja

NATO on Eestile tähtsaim julgeolekut tagav ühendus. Viimase paari aastaga on NATO riikide tähelepanu kaitseplaneerimise alal keskendunud vägede nn kasutatavusele, mida NATO kõnepruugis nimetatakse ka Robertsoni 40/8 mudeliks. Alliansi eelmise peasekretäri Lord Robertsoni algatuse kohaselt peavad NATO riigid olema võimelised hoidma igal ajahetkel 8% maavägedest rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel. Sellega kaasneb vajadus, et 40% maavägesid oleks võimelised rahvusvahelistel operatsioonidel osalema ehk olema ümberpaigutatavad.

40/8 mudeli ajendiks oli vajadus NATO Euroopa liitlaste kaitse reforme tagant tõugata, kuna seni keskendusid paljude riikide kaitseväed minevikuohutude tõrju-

misele. Pean silmas raskeid statsionaarseid väekoondisi, mille eesmärgiks oli Varssavi pakti tankiarmeede tagasitõrjumine. Selliseks ülesandeks valmistatud väed on tänapäevastes oludes kasutatavad – neid on keeruline transportida, neil puuduvad või pole piisavalt välja arendatud operatsioonipiirkonnas hädavajalikud lahingtoetusüksused ning tihtipeale puudub neil rahvusvahelises keskkonnas töötamiseks vajalik väljaõpe. Meenutades ÜRO raportis kirjeldatud uusi ja vanu julgeolekuohte, ütleb nii talupoja- kui ka linnainimesemõistus, et selliste ohtude tõrjumiseks ei ole meil külma sõja aegse ülesehituse ja varustusega vägedega suurt midagi peale hakata.

Kui te küsite, kas me oleme kindlad homses päevas ega vaja ühel hetkel just nimelt staatilisi maakaitseüksusi ning rasket soomust, siis vastan nii: kui meie liitlase Y brigaad on ümberpaigutatav Afganistani, siis seda enam on ta ümberpaigutatav Eestisse. Kui meie liitlane X on suuteline tagama ning roteerima oma pataljoni Kosovos, siis seda enam on ta võimeline seda tegema Eestis. Kui NATO kiirreageerimisjõud on suutelised paari nädala jooksul paiknema ümber mis tahes maailma piirkonda, siis Eestisse saabumine on sellega võrreldes logistiliselt lihtne.

NATOta tõuseks kaitsekulud

Rääkides NATOst ja Eesti panusest alliansi kollektiivsesse julgeolekusse, ei saa üle ega ümber müütilisest 2% kaitsekulutuste nõudest. Me võime targutada, kas 2% rahvuslikust kogutoodangust on palju või vähe, kuid kindel on, et NATO ja ELi liikmeks olemata peaksime riigikaitsele kulutama mitu korda rohkem ning tulemus oleks määratult kesisem. Praegu turvavad meie õhuruumi liitlaste hävitajad. Kui me peaksime seda ise tegema, nõuaks see kas maaväe ees seisvate ülesannete olulist kokkutõmbamist või riigikaitse-eelarve järsku suurendamist. NATO liikmesus tähendab ka seda, et me ei pea tingimata kõike ise tegema. Eriti kui see käib meil üle jõu. Muide, NATO liikmete kaitse-eelarvete kogusumma ületab 570 miljardi USA dollari piiri, seega võime vaid natuke liialdades väita, et Eesti kaitse-eelarve ulatub nüüd 7 triljoni kroonini.

Eesti on rahvusvahelistel operatsioonidel osalenud aastast 1995. Selle ajaga on meie sõdurid ja ohvitserid võtnud osa missioonidest Balkanil, Lähis-Idas, Afganistanis, Iraagis – kokku üle 1000 kaitsevälase. Täna on Eesti riik oma kaitsevägega esin-

datud rahvusvahelistel sõjalistel missioonidel Kosovos, Afganistanis, Iraagis ning Bosnias ja Hertsegoviinas.

Enim tähelepanu on endale tõmmanud meie kaitsevälaste teenistus Iraagis, mis kahtlemata on missioonide kümneaastase ajaloo kõige keerulisem piirkond. Estpla missiooni pikendamiseks on tõsine vajadus: rahvusvaheline üldsus peab toetama Iraagis käimas olevat poliitilist protsessi, mis parimal juhul kulmineerub selle aasta lõpus Iraagi põhiseadusliku valitsuse ametisseastumisega, kuid me peame olema valmis ka viivitusteks protsessi graafikus. Uus demokraatia vajab aega.

Ma tajun selget vajadust õige pea analüüsida Eesti missioonide strateegiat ja määrata siht tulevikuks. Tõenäoline on, et väiksemate üksuste laialipillutatuse peaks asendama enama kontsentreeritusega. Mida see võiks praktiliselt tähendada, see ongi analüüsi aine.

Alates Eesti NATOga liitumise hetkest on meie õhuruumis patrullinud mitme NATO riigi lennukid. Norra Kuningriigi hävitaja F16 ülelend Tallinnast 24. veebruaril paraadi ajal oli sümbolne, muljetavaldav ja meelde jääv. Oma otsusest võtta osa Balti õhuruumi kaitsmisest on teiste riikide seas teatanud ka USA – ameeriklaste patrull-lennud kestavad selle aasta oktoobrist detsembrini.

Eesti vajab analüüsikeskust

Eesti, Läti ja Leedu on võtnud kohustuse arendada välja õhuturbeks tarvilik vastuvõtva riigi toetuse süsteem, mis tähendab investeringuid Zokniai lennuvälja infrastruktuuri ja tehnikasse. Õhutorve pole odav. Lennukeid saatvad riigid panustavad Eesti julgeolekusse suuri summasid. Eestil endal sellist võimet ei ole, hinnakem siis liitlaste tahet ja vastakem samaga valdkondades, kus oleme valmis kaasa rääkima kui võrdne võrdsega.

Ja lõpetuseks esitan veel ühe veendumuse: Eesti vajab kiiremas korras analüüsikeskust (*think tank*), kus tegeldaks meie oluliste ja spetsiifiliste kaitseküsimuste uurimisega. Seda mitmel põhjusel: et rahvusliku relvajõuga samal ajal areneks ka intellektuaalne jõud ning et mõtlemine vabaneks ametkondliku alluvuse pitserist.

Artikli aluseks on Jaak Jõerüüdi ettekanne 12. kõrgematel riigikaitsekursustel.

Eesti olgu NATO tuumikus

Jüri Luik

Postimees, 14.11.2002

Külma sõja aegne korrastatud ja ette planeeritud, ilma suurte üllatusteta julgeolekusüsteem, kus mõlemad pooled mängisid nagu male suurmeisterid kinnisilmi samu kombinatsioone, on tänaseks kokku kukkunud.

Traagiline 11. september 2001, mil varisesid Maailmakaubanduskeskuse tornid, muutis teoreetikute analüüsid uutest ohtudest kõigile nähtavaks reaalsuseks. Uued riskid, eriti terrorism, tõusid julgeolekualases mõtlemises esiplaanile. USA, kes oli pärinud ja hiljem säilitanud ainsa superriiği staatuse, alustas terrorismivastast võitlust, pühkides kõrvale kogu külma sõja aegse korrastatud maailma.

Põhimõtted muutuvad

Oma tegevusega, mille hulka kuulub lepingutest, näiteks ABMist (raketitõrjesüsteemide piiramise leping – toim) väljaastumine või ennetava sõja planeerimine nagu Iraagi puhul, defineerib USA ümber mitmeid rahvusvahelise julgeoleku aastakümneid pühadeks peetud aluspõhimõtteid.

Meie, eestlased, oleme 1939. aastast alates õppinud, et maailmas ei saa väike riik olla isoleeritud, ta peab osalema maailma probleemide lahendamises, mitte tegelema ainult kodutanumaga.

Uus maailmakord, mille piirjooned juba aimuvad, kuid mille lõplikke kontuure me ei tea, eeldab ka meilt endalt suurt tähelepanelikkust ja osavust. Teooriad ei jõua kiiresti muutuvale maailmale järele, pole raamatuid, kust õppust võtta, pigem peame suutma kiirelt arenevaid sündmusi käigult mõtestada.

Meie (tõenäoline) kutsumine NATOsse Prahast NATO riikide tippkohtumisel saab olema mitmekihiline otsus: see on nii vana perioodi lõpetamine kui ka uue alustamine.

See on külma sõja ja Jalta otsuste lõpp, see on oluline psühholoogiline läbimurdetegur ning muudab meie vaateid Venemaast ja Venemaa vaateid meist. Võrdsete positsioon toob kaasa suhete paranemise. Viimast on mõõnnud ka venelased, viimati Putini PR-meessergei Jastržemski intervjuus Postimehele.

Improviseeritud kord

Kui rahvusvaheline maailmakord põhines külma sõja ajal teatavatel, ehkki

eestlastele ebameeldivatel printsiipidel, siis hetkel on palju improvisatsioonilist. See tuleneb uute ohtude iseloomust. Terroriorganisatsioon al-Qaeda on mitme näoga oht.

Rakuke Hamburgis, mehed Ameerika lennukoolides, laagrid Afganistanis on seotud peaaegu nähtamatute niidikestega. Võitlus nende vastu eeldab uusi liite, teistsugust filosoofiat ja taktikat.

Vanasti võis pärast NATO liikmeks saamist loota, et võimas organisatsioon lihtsalt hoolitseb sinu eest. Täna asub institutsionaalsuse ja rahvusvahelise õiguse stampitlenduste asemele palju paindlikum ja dünaamilisem mehhanism, seda ka NATOs.

Tugevneb suurriikide roll ja tähtsus. NATOs juhib mängu riikide tuumik, nii suured kui väikesed, kes on suutelised maailma julgeoleku tugevdamisel kaasa rääkima. Neile lisanduvad riigid väljaspool NATOt, näiteks Soome ja Rootsi, kes võivad vahel olla aktiivsemad kui mõni NATO liige.

NATO siseringis püsimine nõuab väikeriigilt suuri pingutusi ka pärast liikmeks saamist. Eesti kohalikud reheapid, kes arvavad, et töö julgeoleku nimel pärast NATOsse saamist lõpeb, eksivad rängalt.

NATO on eelkõige riikide solidaarsus, kuid seda solidaarsust ei too paljalt lepingud. Vanasti tekitas selle Nõukogude Liidu oht, nüüd pole ka seda. Solidaarsust tuleb hoolsalt hoida ja kasvatada, olla teistele vajalik, mis kasvatab teistes riikides tahet olla meile vajalik. Meil pole nende otsest sõjalist abi hetkel õnneks vaja, neil meie oma on.

Oluline tunda maailma

Peame tegema mõningaid mitte väga keerulisi ega isegi mitte kalleid strateegilisi valikuid. Suurriikide suurenevast rollist ma juba rääkisin. See võib meile meeldida või mitte, aga see on tänapäeval paratamatus. Eesti sisepoliitiline debatt meie liitlassuhetest USaga pole seetõttu mitte ainult oluline, vaid lihtsalt hädavajalik. Hea, et enamik vaidlustes osalejaid leiab, et USA-d on vara maha kanda.

Oluline on paremini tunda kaugeid maid, näiteks poliitilisi arenguid islamimaades, võtame või Saudi Araabia, Iraagi, Lähis-Ida rahuprotsessi. Kui meil on midagi öelda, siis meid kuulatakse, hoolimata sellest,

kas me oleme suured või väikesed. Eestis on seda veenvalt tõestanud näiteks Lennart Meri. Me peame olema intellektuaalsed osalised maailma julgeolekusüsteemis.

Väga raske küsimus on meie valmisolek osaleda rahvusvahelistes sõjalistes operatsioonides. Rahvusvaheline arvamus ei tarvitse neid üheselt toetada. Võib-olla tuleb sekkuda ennetavalt ehk siis, kui oponent pole veel midagi teha jõudnud. Meie väike hääl võib olla olulise tähtsusega suurema koalitsiooni moodustamisel.

Kas me oleme sisemiselt nii haritud, et näha sidet Afganistanis või Iraagis toimuva ja oma julgeoleku vahel? Selliseid kaugaid paiku võib veelgi ette tulla, sõjas ei saa välistada ka surmaohtu meie vägedele. Kas meil on neid poliitikuid, kes on valmis valijatele seletama, miks me seda teeme?

Meie riigi sisemised struktuurid, nii poliitilised kui sõjalised, peavad olema valmis kiirelt tegutsema ebastandardsetes oludes, mis võivad puudutada kaugeid maid. Nii pole Eesti puhul selge, kes annab korralduse (pärast parlamendi positiivset otsust) rahuvälistele riigist lahkuda ja kes võib nad sealt tagasi kutsuda.

Just neile küsimustele peaks andma vastuse uus, peatselt valitsusse jõudev rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus. Väikeriiki Eestit pole kellelgi aega järele oodata. Kui tahame osaleda, peame kiiresti otsustama.

NATO ei sõltu riikide kaal ainult sellest, kas nad suudavad pakkuda toetust, vaid ka sellest, kas nad suudavad pakkuda lahingüksusi, olgugi väikseid. Afganistanis on meil praegu päästekompanii rühm, tulevikus eeldatakse meilt kindlasti veel kopsakamat panust.

Tulevad appi, kui vaja

Eesti skautpataljon peab olema meie absoluutne prioriteet. See on kallis, kuid NATO uutele doktriinidele vastavat üksust luues kindlustame ka oma julgeolekut. Meil peab olema julgust seda seost näha.

Aga ikkagi pesitseb keskmises eestlases kahtluseus, et olgu uus NATO, aga kas nad meile appi tulevad? Muidugi tulevad. Muudatused NATOs ei vähenda NATO valmisolekut oma territooriumi kaitsta. See, et NATO ei pea invasiooni NATO riikidesse lähema kümne aasta jooksul tõenäoliseks, pole hinnang mitte ainult NATO naabrite poliitikale, vaid ka nen-

de sõjalisele võimsusele. See, et ohtu peetakse ebatõenäoliseks, ei tähenda, et selle vastu ei suudetaks astuda.

NATO on maailma konkurentsivõime suurim ja võimsaim sõjaline allianss. Uus moodne sõjatehnika, mida ameerikla-

sed nimetavad “Revolution in Military Affairs”, annab vastused paljudele Balti riikide kaitsmise probleemidele – nagu vähene kaitseülgavus, raske ligipääsetavus, lühike reaktsiooniaeg. Meid on võimalik kaitsta ja meid kaitstakse.

Aga me peame seda sõbralikku solidaarsustunnet, mida teised meie vastu tunnevad, ka ise arendama. Me ei saa olla liulaskjad, rehepapid suurel NATO reel.

Euroopa julgeolekust kitsamas ja laiemas plaanis

Harri Tiido

Diplomaatia, veebruar 2004

Diplomaatia eelmises numbris vaates Alyson Bailes Euroopa Liidu kaitsekontseptsiooni tausta. Kaitsekontseptsioonid tulenevad aga julgeolekuhinnanguist ja järgnevalt põgus pilk Euroopa julgeolekupoliitilisele mõtlemisele.

Eeldades, et Euroopa Liitu võib käsitleda Euroopana kitsamas mõttes, on käepärane materjal mullu detsembris heaks kiidetud dokument uhke nimetusega “Turvaline Euroopa paremas maailmas”. Täpsemalt on tegemist ELi julgeolekustrateegiaga, mis on olemuselt sarnane USA “Rahvusliku julgeoleku strateegiaga” (2002) ja NATO “Strateegilise kontseptsiooniga” (1999). ELi julgeolekustrateegiat ehk nn Solana paberit on hinnatud mitmeti, kuid toon esile vaid kaks aspekti.

Esiteks on tegemist ühe julgeolekupoliitilise mõtteprotsessi tulemusega, mis sündis väga põhimõttelistes vaidlustes. Need vaidlused ei käinud niivõrd selle dokumendi üle, kui võrd püüdsid leida Euroopa kohta ja eesmärged laiemas julgeolekukontekstis. Teiseks ilmestab strateegia teatavat kainenemist Vana Maailma suhtumises julgeolekutemaatikasse ja laiemas julgeolekukonteksti kaudset tunnustamist.

Euroopa julgeolek ei piirdu ainult ELiga, lisanduvad nii NATO kui ka eraldi USA roll turvalisuse tagajaina. Vahepeal kiskus diskussioon juba ELi täiesti sõltumatu julgeolekupoliitika taotlemisele, kuigi poliitikud vältisid selle otsest väljaütlemist. See mõttelaad ei ole ka pärast ELi strateegia avaldamist kadunud, sest kes see ikka viitsib kõiki dokumente lugeda, kui ajus juba pilt selgelt ette tulnud. Siit ka arvamus, et NATO on niikuinii hääbumas, EL võtab alliansi rolli üle ja keskendub tulevikus Vana Maailma või äärmisel juhul selle lähiümbruse stabiilsuse tagamisele. Ameeriklastele jäägu aga vabad käed kaugemal askeldamiseks.

Sellise mõtteviisi juured ulatuvad külma sõja perioodi alateadvusesse ja sealt edasi külma sõja järgse aja teadvusesse. Teise maailmasõja lõpust kuni NLi kokkuvõtteamiseni ei olnud eurooplastel põhjust pead murda: julgeolekustrateegia oli ette määratud kahe bloki vastasseisuga ja USA vägede kohalolekust tulenenud turvatagatistega. Euroopa oma kaitsejõud koosnesid territoriaalkaitseks mõeldud üksustest ja ohtu nähti ainult ühelt suunal. Kõik oli lihtne ja selge. Selle selguse varjus toimusid aga alateadvuslikud protsessid. Paljudele eurooplastele ei mahtunud hinge sõltuvus jänkidest, keda oli siiani peetud ikkagi kaugeteks ja vähem arenenud sugulasteks. Seega küdes tänuhinnatuse varjus ka teatav annus kibestumist ja vimma.

Külma sõja lõpp näis lahendavat kõik probleeme. Suur vastasseis oli kadunud, valitses eufooria, kaitsekulutusi võis hakata kokku tõmbama, NATO näis muutuvat mittevajalikuks ja USA-nimeline Suur Vend võinuks justkui hakata asju pakki-ma... Mitmed Euroopa poliitikud leidsid, et Vana Maailma asjadega saadakse edaspidi ise hakkama. Muu maailmaga tegelegu ameeriklased, kui tahavad, Euroopal ei maksa end kaugetesse konfliktidesse segada. Sellise muust kurjast maailmast eraldumise mõttelaadi on kokku võtnud Michael Hirsh raamatus “At War With Ourselves”: “Me muretseme end ribadeks väikeste ja tühiste asjade pärast – nagu oleks ühiskonna normaalse toimimise alus rahu ja vabadused loomupäraselt antud ja enesestmõistetav asi. See on illusioon, mis paneb meid uskuma, et vaenlast värvata taga ei ole ja võime rahulikult eirata maailma väljaspool oma piire.”

USA, muide, võttis Euroopa sõnadeta pakkumise mujal maailmas askeldamiseks vastu, kuigi sai seejärel kaela süüdistuse unilateraalsuses. Euroopa ei osutunud

ki aga sedavõrd turvaliseks piirkonnaks, kui arvati. Üha enam leidis kinnitust Briti diplomaadi Robert Cooperi poolt raamatus “The Breaking of Nations” välja öeldud tees: “Meie ei pruugi huvituda kaosest, kuid kaos huvitab meist.” Balkani sündmused tõestasid seda vägagi veenvalt ja tõid eurooplaste teadvusesse ka ebameeldiva arusaamise oma suutlikkuse puudulikkusest. Hilisem terrorismiteemaatika tõusmine tähelepanu keskmesse näitas Cooperi kirjutatu paikapidavust veelgi selgemalt.

Eurooplaste järeldus oli lihtne ja sisuliselt õige: sõjalist suutlikkust on vaja tõsta. Kuid endiselt valitses soov teha seda Euroopa kontekstis, NATOst ja USAst sõltumatult. EL tundus laienemise väljavaatest tulenevalt sobiv üle-euroopalik kondikava, millele tasuks jõuline lihaskeha juurde kujundada. Tegelikult saanuks oma võimekust enamiku ELi riikide puhul ju arendada ka NATO kontekstis. Kuid ei, ELi mitme liikmesmaa julgeolekupoliitiline mõte oli suundunud kitsalt euroopalikele radadele.

See diskussioon jõudis oma kõrgpunkti möödunud aastal ja näib, et aasta lõpuks olid mitmed teravad nurgad maha lihvitud ning realistlik maailmapilt hakkas taas ekraanile pääsema. Nii ELi julgeolekustrateegia kui ka detsembris tehtud ELi ja NATO ühisdeklaratsioon Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika kohta, samuti ELi presidentuuri ettepanekud NATO-le ühistegevuseks kinnitasid, et taas on hakatud nägema Euroopa julgeolekut laiemas kontekstis, kuhu mahuvad nii Põhja-Atlandi allianss kui ka USA. NATO tunnistati ühiselt Euroopa kaitsepoliitika aluseks, transatlantiline side aga Euroopa välispoliitika teljeks. Maad võttis mõistmine, et Euroopa julgeolek on laiem kui EL ning et julgeoleku tagamisel ei pääse maailma asjadesse sekkumisest ka Euroo-

pa. Seda kinnitas ELi operatsioon Kongo ning ka ELi liikmesmaade osalus Afganistanis ja Iraagis. Sama seisukoha ütles aasta algul välja ka ELi välis- ja julgeolekupoliitika juht Javier Solana, kelle sõnul on ELi sise- ja välisjulgeolek lahutamatu seotud ning ohtudele saadakse vastu astuda vaid globaalsel tasandil.

Eespool toodu ei tähenda, et diskussioon on lõppenuks tunnustatud. Kaugel sellest, küllap vaidlused veel jätkuvad. Lisaks on Euroopas endiselt levinud patsifistlikud ja mittesekumisele kutsuvad meeleolud, mida on puhuti tunda ka Eestis. Seda on aga alati esinenud, tegemist ei ole mingi uue ja meie ajastule eriomase nähtusega. Seisukohal "ärgem segagem teisi, siis ehk ei sega teised ka meid" on tugev külgetõmbejõud. Kuid nii nagu minevikus, nii seda enam ka nüüdismaailmas ei taga julgeolekut karpitõmbumine. Laenates vabas vormis veel kord Robert Cooperit, on selline lootus võrdne usuga, et ajude söömine teeb targemaks.

Erinevate julgeolekutagatiste eripära seisneb paraku nende unustamises otsese ohu puudumisel. See pädeb ka NATO kohta: kuni avalikkus ja poliitikud ei tunneta otsest ohtu kuklasse hingamas, näib allianss justkui vähetähtsana, eriti olukorras, kus palju rahalubavamat sõnumit pakub EL. Alles siis, kui kaos koju kätte tuleb, karjatatakse hirmunult: aga kus on NATO (USA vms)?!

Kuna EL on nüüdseks julgeolekupoliitilise mõõtme kord juba külge võtnud, tuleb otsida sellele võimalikult kasulikku rakendust. Eelkõige torkab silma vajadus tegevuse koordineerimise ja tööjaotuse järele. Nii ELi-NATO kui ka Euroopa-USA teljel on nende erinevusest tulenev loogiline tööjaotus juba sisse programmeeritud. NATO on eelkõige kaitse- ja julgeolekorganisaatsioon, ELi funktsioonid on märgatavalt laiemad ning julgeolekuaspekt alles uudne lisand. Seega oleks loogiline puhtsõjaliste operatsioonide puhul jätta esimehe sõna- ja tegutsemisõigus NATO-le, samas kui EL saaks oma laiemaid võimalusi rakendada teistes, kriiside vältimise või

haldamise faasides, jättes otsese sõjalise tegevuse viimaseks variandiks ja juhuks, kui NATO mingil põhjusel sekkumisest loobub või ei suuda leida selleks konsensust. Euroopa riigid jagunevad selles küsimuses kahte leeri: ühtede arvates peaks puhtsõjaline tegevus jääma NATO pärusmaaks ja EL tegeleks "pehmema" kriisilahendusega; teised eelistavad ELi võimekuse väljaarendamist kogu skaala ulatuses.

Tööjaotus julgeoleku tagamisel on veel paika loksumata ja aasta 2004 toob selles plaanis tihedat mõtetööd ning ilmselt sõnavahetustki. Hetkeseis on kompromiss: NATO säilitab prioriteedi sõjaliste operatsioonide puhul, kuid ka EL peaks teatud juhtudel neiks valmis olema. Lõpptulemus selgub eelkõige ELi ja NATO kõnelustel, kus peatselt Eestigi mõlemal pool lauda kaasa räägib.

Ka Euroopa-USA teljel on tegevusmõned "olemuslikult loogilised". USA eripära on selles, et ta võib mitte ainult mõelda, vaid – suutlikkusest tulenevalt – ka tegutseda iseseisvalt. Teiseks on USA-le loomupärane probleemide globaalne nägemine, Euroopale aga suurem enesele keskendumine. Kolmandaks, nagu märgib hollandlane Rob de Wijk, püüab Euroopa probleeme administreerida, USA aga lahendada. Viimati mainitud omadus võib edukalt olla aluseks ELi ja USA (või NATO) tööjaotusele – eeldusel, et see omavahel koordineeritakse. Nagu tõestavad Afganistani ja Iraagi operatsioon, on ülesehitustöö palju raskem kui puht sõjaline operatsioon. EL võib lisaks olla edukam ka konflikti või kriisi puhkemise vältimisel, kus ta panustab poliitilistesse meetmetesse ja USA (või NATO) annab taustal oma sõjalise jõuga neile meetmetele täiendava kaalu.

ELi julgeolekustrateegia juurde tagasi tülles tahan tähelepanu juhtida veel ühele, meie olulisele seigale. Nagu märgib Soome veteraanpoliitik Max Jakobson, sisaldub strateegias vaid põgus viide vajadusele pürgida tihedamale koostööle Venemaaga. Jakobsoni sõnul kinnitab see fraas, et ELi julgeolekustrateegia sisaldab lääne-eurooplaste

julgeolekumõistmist, mis erineb Kesk- ja Ida-Euroopa omast. Osaliselt võib selle hinnanguga nõustuda, osaliselt aga mitte. Võib-olla olnuks Venemaa pikemas perspektiivis käsitlemine julgeoleku ülddokumendis kurjast, kuna olukord meist ida pool muutub pidevalt ja sellele hinnangu andmine peaks jääma operatiivsete seisukohavõttude pärusmaaks. Teiseks on suhtumine Venemaasse ka Lääne-Euroopas ja Põhja-Ameerikas eelmise aastaga kriitilisemaks läinud. Selle muudatuse ilmekaim näide oli OSCE välisministrite kohtumine Maastrichtis, kus oma käitumisega pilli lõhki ajanud Venemaa jäi lihtsalt isolatsioonile. Ehk üldistatult: Venemaa tegemistelt ei pöörata enam nii tihti häbelikult pintsakuhõlma näppides pilku ära.

Samas on Venemaast kaude juttu strateegiadokumendi energeetilist julgeolekut käsitlevas osas. Venemaa on ELi jaoks üks suuremaid energiakandjate tarnijaid, sõltuvus energia impordist võib aga alati kaasa tuua muid sõltuvusi või tekitada energeetilise julgeoleku probleeme. Järelikult tasub ELi kontorites tähelepanelikult jälgida nii selles vallas Venemaal toimuvat kui ka hoolitseda energiainpordi lähtemaade mitmekesistamise eest.

Milline peaks olema Eesti seisukoht Euroopa julgeoleku plaanis? Eks ikka põhimõtteliselt sama mis seni: Euroopa julgeolek on meie jaoks jagamatu ning lahutamatu transatlantilisest sidemest; Euroopa kaitsepoliitika aluseks on ja jääb NATO; EL ja NATO peavad julgeoleku-alast tegevust koordineerima ja vältima dubleerimist; ohtudele tuleb vastu astuda võimalikult varases faasis ja enne, kui need jõuavad Euroopa territooriumile; Eesti panuse võimaldamiseks peavad meie kaitsejõud muutuma mobiilsemaks, paindlikumaks ja võimekamaks.

Euroopa julgeolekut laias plaanis on lootust tugevdada vaid juhul, kui selle eri osad omavahel ühilduvad ja kui sinisilmisus või kadedus ühegi ilmakaare suunas pilku ei hägusta.

Euroopa kaitsekontseptsiooni argumendid

Alyson Bailes

Diplomaatia, jaanuar 2004

“Euroopa kaitse” on keeruline ja ebaselge mõiste. Kui lähtuda sõnasõnalisest tähendusest, st mõista seda kui

Euroopa territooriumi kaitsmist (kõigi ohtude vastu), siis on selge, et selle suudab tagada üksnes NATO koos USA strateegili-

se toetusega. Kui aga määratleda seda kui “Euroopa moodi kaitsepoliitikat” või Euroopa integratsiooniga seotud kaitsemõõ-

det, on lihtsam mõista, miks sellega peaks tegelema Euroopa Liit. Kuna aga suur osa Euroopa riike kuulub mõlemasse organisatsiooni (alates 2004. aastast 19 riiki), siis mis mõtet oleks neil püüelda sama eesmärgi poole kahel eri viisil kahes kohas?

Nagu sageli, on ka siinkohal kasulik otsida vastuseid ajaloost. Praeguse ELi raames arendatava ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika (ingl k ESDP) alged ulatuvad tagasi 1999. aasta Kosovo kriisi aega. Kriisi sõjalises faasis oli Euroopa võimeline välja panema üksnes väikese osa kõrgetasemelisest sõjatehnikast, mida oli tarvis õhurünnakuteks Serbia ja Montenegro vastu. Domineeriv sõjaline roll kuulus USA-le ning USA määras ka operatsiooni olemuse, mis paljudele eurooplastele päris meeltemööda polnud. Euroopa kahel suuremal sõjalisel jõul Suurbritannial ja Prantsusmaal oli eriti põhjust pidada olukorda nõrritavaks. Nad olid investeerinud palju raha ja energiat oma õhujõudude reformimisse, et muuta need paindlikumaks ja tõhusamaks uut tüüpi kriisilukordade tarvis. Kuid nad olid sunnitud vaatama pealt, kuidas Euroopa tervikuna jäi üha rohkem maha USA suutlikkusest, kuna enamik ELi liikmesriike, iseäranis Saksamaa, ei olnud valmis andma ligilähedaseltki samasugust panust. Sellest nõrdimusest kasvas välja Prantsusmaa ja Suurbritannia tehtud St. Malo deklaratsioon, milles kutsuti eurooplasi ühinema, et panna paika standardid kaasajale vastava sõjalise suutlikkuse väljakujundamiseks, koordineerida paremini omavahelist tegevust ning olla vajadusel valmis ise samasuguseid operatsioone juhtima.

St. Malo vormel, mille lõpuks võttis omaks kogu EL ja mis Helsingi Euroopa Liidu ülemkogul 1999. aasta detsembris muudeti ametlikult Euroopa ühiseks julgeoleku- ja kaitsepoliitikaks, sisaldas kahte habrast kompromissi. Kõigepealt prantslaste ja brittide kompromiss, kus esimesed soovisid säilitada sõltumatu NATOst ning teised olid täis otsustavust säilitada NATO staatus Lääne kaitsekoostöö põhilise foorumina. ESDP raames välja pakutud lahendus oli, et EL peaks juhtima üksnes "ilma NATO osalusega toimuvaid" iseseisvaid operatsioone ning et ELil peaks olema võimalus laenata NATO sõjalisi vahendeid (eeskätt planeerimis- ja juhtimisstruktuure), selle asemel et hakata ise looma täiesti uusi. Teiseks, arvestades nii Suurbritannia vastuseisu NATO duplitseerimisele kui ka seda, et tol ajal oli ELis neli "neutraalset" liikmesriiki (Iirimaa, Soome, Rootsi, Austria – toim), lepiti kokku, et ELi kaitsekoostöö peaks puudutama üksnes rah-

vusvahelisi kriisiohjamise missioone ning hoiduma täielikult Euroopa territooriumi "reaalsest" kaitsetegevusest. Neutraalsetel ELi liikmesriikidel oli võimalus teha tõhusat koostööd ad hoc rahvusvaheliste sõjaliste missioonide raames, ilma et olnuks tarvis jagada alalisi kaitsetagatise teiste panuse teinud riikidega, ning seda võimalust ka kasutati. See tähendas, et vähemalt esialgu oli neil võimalus saada teiste ELi liikmesriikidega võrdne staatus ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika arendamisel ning sõjalise suutlikkuse eesmärkide poole püüdlemisel.

Iseäranis Põhjamaade survele tunnistas EL, et tema kasulikem panus paljude välismaiste kriiside puhul ei pea sugugi tingimata olema sõjalise loomuga. EL nõustus välja töötama harmoneeritud standardid ning arendama suutlikkuse politseiope- ratsioonideks ja muud tüüpi mittesõjalisteks panusteks. Üldisemal tasandil paigutati ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika ühise välis- ja julgeolekupoliitika (ingl k CFSP) raamistikku ELi teise samba all, mis on justkui märk sellest, et sõjaline meede võib olla üks mitmetest, mida EL koordineeritult kasutab – kaasa arvatud näiteks diplomaatilised, poliitilised, majanduslikud, humanitaar- ja muud abimeetmed –, et vältida kriisisituatsiooni tekkimist, seda kontrollida või lõpetada.

Ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika kujutas endast seega ajalooliselt uut, kuid tasakaalustatud ja keerulist arengut, mis oleks pidanud olema esmapilgul justkui kõigile meeltemööda. Tõepoolest, kui vaadata esimest kolme aastat, siis võib märgata paljusid positiivseid aspekte, kus kõik läks täiesti plaanipäraselt. Helsingi ülemkogul seatud eesmärgid saavutati kiiresti (vähemalt ELi liikmete ja koostöövalmidust näidanud mitteliikmesriikide pakutava vägede koguarvu osas), kuigi endiselt on lahendamata mitmed kvaliteedi ja tegevuse koordineerimisega seotud küsimused. Politsei- ja tsiviiljõudude suutlikkuse arendamine läks isegi kavandust paremini ning juba 2002. aastal oli EL võimeline läbi viima olulise politseioperatsiooni Bosnias ja Hertsegoviinas Balkani konflikti järgses normaliseerimisprotsessis. 2003. aasta alguses võttis EL NATO-lt üle sõjaväelise operatsiooni konflikti ennetamiseks Makedoonias ning viis 2003. aasta kevadel läbi esimese sõjalise operatsiooni "ELi lipu all" väljaspool Euroopat, et peatada verevalamine Kongo Demokraatliku Vabariigi ühes piirkonnas. Vahepeal komplekteeriti vastavalt plaanile vajalik personal ja moodustati struktuurid Brüsselis. Vastutuse nii ESDP kui ka CFSP üldise po-

liitika ja tegevuse suunamise eest võttis üle uus alaline poliitiline ja julgeolekukomitee, mis esindab liikmesriike suursaadikute tasandil. See avas ELi jaoks uued võimalused varasemast konkreetsemate ja komplekssemate "strateegiate" kasutamiseks mitmete liidust väljapoole jäävate probleemide ja vastutusega toimetulekuks, olgu siis tegemist regionaalsete või üldiste probleemidega, nagu näiteks massihävitusrelvade levik.

Mis läks aga valesti? Ehk teisisõnu, miks käib 2003. aasta lõpus riikide vahel endiselt vaidlus ESDP üle, justkui oleks tegemist täiesti uue ja hereetilise kontseptsiooniga? Lühidalt öeldes on probleemi juured seotud ESDP aluseks oleva kahe esialgse delikaatse ja hapra kompromissiga ning püüetega säilitada kõigi Euroopa riikide lojaalsus nende suhtes kolme aasta jooksul, mis Lääne julgeolekusuhetes olid üldiselt väga tormilised.

Kompromiss, mis tehti vältimaks NATO-le väljakutse esitamist või selle duplitseerimist ESDP kaudu, oli ilmsel põhjustel äärmiselt oluline, et saada USA-lt nõusolek kogu initsiatiiviga (või vähemalt vaikiv leppimine sellega). Kuid juba 2000. aastal tekkisid raskused. Täpsemad kokkulepped, mida oli tarvis, et EL võiks hakata laenama NATO vahendeid, viibisid Türgi ja Kreeka pidevate pingete tõttu ning Türgi hirmude tõttu, et ESDP võib kahjustada tema kui ELi mitteliikmesriigi julgeolekuhuvisid. Selle takistuse ületamine võttis aega kuni 2002. aasta lõpuni ning see seletab ka, miks EL ei saanud kuni 2003. aasta alguseni üle võtta Makedoonia operatsiooni (milleks ELil oli ilmselt vaja NATO tagatud järjepidevust ja toetust). Samas soovisid mõned ELi liikmesriigid, kes omistasid suurema tähtsuse ESDP sõltumatuks, jätkuvalt näha selgemaid tõendeid selle kohta, et Euroopal on olemas pädevus ja suutlikkus, mis oleks kõrgemal puht riiklikust tasandist. 2003. aasta kevadel, kui ELis valitses sügav lõhe tulenevalt liikmesriikide erinevast suhtumisest Iraagi sõtta ja USA vastutusse selle algatamise eest, korraldas neli liikmesriiki (Belgia, Prantsusmaa, Saksamaa, Luksemburg) minitippkohtumise Brüsselis. Kohtumine tipnes teatega sõjalise peakorter loomisest Brüsseli lähedal Tervurenis. See ärritas suuresti USA-d ning Ameerika-meelsemaid eurooplasi ning tõi kaasa rea "vastužeste" ehk lojaalsusdeklaratsioone USA-le ja NATO-le iseäranis NATO/ELi kandidaatriikide poolt.

Tagasivaates peaks olema kergem näha minitippkohtumise tegelikku tähendust ning seda, et kohtumine puudutas paljusid küsimusi. Samas aga ei saa öelda, et koh-

tumisel väljapakutu oleks andnud ESDP-le uue usaldusväärse ja jätkusuutliku suuna. Paljuski olid selle kohtumise taga Belgia siseriiklikud motiivid ja 1999. aasta eelne “zestipoliitika” traditsioon Euroopa kaitsepoliitikas, samuti tol ajal valitsenud USA-vastased meeleolud. Kuid mis tahes ELi planeerimisorgan, mis ei kaasa Suurbritanniat või mida Suurbritannia koguni vastustab (ning samamoodi ka Itaalia, Hispaania ja Poola), ei jõua tõenäoliselt eriti kaugemale. Selle sammu usaldusväärst õonestas ka see, et Belgia, Saksamaa ja Luksemburg olid endiselt kõige väiksemate kaitsekulutustega riigid. Alates 2003. aasta juunist, kui ELi suuremad liikmesriigid uuesti kokku hoidma hakkasid, et püüda üle saada Iraagiga seotud lahkhelidest, püüti Berliinis toimunud Suurbritannia, Prantsusmaa ja Saksamaa kohtumisel leida alternatiivseid teid andmaks ELile paremaid planeerimisvõimalusi ja juhtimisotsesiooni, ilma St. Malo kompromissi otseselt ohustamata. Selle artikli kirjutamise ajaks ei ole täpsed lahendused veel selgunud ning USA kahtlusi pole õnnestunud kaugeltki hajutada. Kuid on põhjust uskuda, et selles kontekstis võtmerolli mängiv Prantsusmaa on veennud end vajaduses luua taas telg Suurbritanniaga, kuna see oleks ainus võimalus ESDP edasiarendamiseks reaalse operatiivtegevuse mõttes (vastandina puhtretoorilisele arutelule). Britid loomulikult ei ole nõus ühegi sammuga, mis võiks NATOt kahjustada, kuid ka Pariisis on hakatud mõistma, et on parem NATOt elus hoida kui lasta USA-l tegutseda täiesti ühepoolselt ja dissiplineerimatult. Samuti on vahepeal täielikult külmutatud Tervureni peakorteriloomine.

Teine kompromiss, millega hoiti EL eemal reaalsest territoriaalkaitsest, võib samuti paista soovina mitte konkureerida NATOga. Kuid sellega kaasneb mitmeid huvitavamaid mõtmeid, mis on seotud julgeolekualase koostöö eesmärgi ja kvaliteediga eurooplaste endi hulgas. Kas tänapäeval on tegelikult võimalik tõmmata selget ja kindlapiirilist joont, millest ühele poole jäävad materiaalsed ja kontseptsionaalsed ettevalmistused, mida on tarvis saavutamaks tõhusust ühistes kriisiohjamise operatsioonides, ning teisele poole kõik muud Euroopa riikide kaitseplaneerimise aspektid? Tänapäeval hõlmab “kriisiohjamine” väga paljusid sõjalisi vajadusi, millest mõned (näiteks 1992. aasta Lahesõjas, Kosovos ja nüüd Afganistanis) on väga lähedal traditsioonilise intensiivse sõjategevuse tingimustele. Arvestades Euroopa riikide piiratud kaitseelarvet ja kogemust, on nad võimalised kokku panema tõeliselt tõhusa

kriisimehhanismi (mitmesuguste realistlike asjaolude puhuks) üksnes juhul, kui nad on valmis omavahel spetsialiseeruma tunduvalt suuremal määral kui kunagi varem. Mitte ainult relvajõud, kui nende kaitsetööstus ja -teadlased on suutelised ellu jääma ning vastama tõhususelt kaasaaja standarditele üksnes siis, kui liigutakse üha rohkem niširoldidesse, mis on valitud suhtelise eelise põhimõttel. Kuidas võib aga väikeriik niširolli taandudes ja laialuluslikust kaitseplaneerimisest loobudes end kindlana tunda, kui ta ei saa olla veendunud, et tema Euroopa naabrid täidavad tekkiva lõnga ja tulevad talte vajadusel appi? ELi neli NATOsse mitte kuuluvat riiki (või varsti koos Küprose ja Maltaga kuus) ei saagi olla selles kindlad, kuna nad ei ole ei NATO raames ega üheski muus kontekstis pakkunud kunagi teistele ELi riikidele kaitsegarantiid. Mõned väidaksid, et kuni nad pole valmis seda tegema ega võta enda peale täielikku kollektiivset vastutust Euroopa territooriumi kaitse eest, seisab ELi ühine kaitsepoliitika ning isegi ühine välispoliitika üsna ebatasasel ja kõikuval vundamendil.

Teisest küljest võib olukorra kokkuvõtteks ka öelda, et St. Malo ja Helsingi kompromiss oli justkui “kiirparandus”, mille kestmist on raske tagada isegi keskmises perspektiivis. Parimaks näiteks selle kohta on ehk ELi ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika arengu üle peetud debatt, mis käis Euroopa konvendil ELi uue põhiseaduse arutelu ajal 2002. aastal ja 2003. aasta esimesel poolel. Mõned esile kerkinud ideed olid endiselt vastavuses St. Malo kompromissiga, nagu näiteks ELi sõjaliste ülesannete laiendamine kaasamaks ka relvastuskontrolli ja sõjalise abiga seotud missioone – ehk asjad, millega NATOsse mitte kuuluvad liikmed peaksid olema täiesti rahul. Kuid paljud riigid (ning mitte tingimata NATO-vastased) tundsid, et EL peaks hakkama tõsisemalt tegelema ka kaitseküsimustega või “süvendama” oma kaitsekoostööd. Mõned soovisid, et üksteisele kaitsegarantiid andnud riigid organiseeruksid ja moodustaksid Euroopa kaitse “põhituumiku”. Teised jälle pooldasid sellist riikide tuumikut, mis oleks moodustatud lähtuvalt praktilise kaitsekoostöö eriti kõrgetest standarditest, k.a (näiteks) ranged kaitsekulude eesmärgid, rollide spetsialiseerimine, ühised strateegilised hanked ning sügavam sõjalis-tehniline ja tööstuslik koostöö üldiselt. Need ideed kajastusid (väidetavalt mõnevõrra segaselt) nimetuses “struktureeritud koostöö”, mida kasutati Euroopa põhiseaduse eelnõus, mille konvent edastas 2003. aasta sügisel alanud ELi riikide valitsustevahelisele konverentsile.

Valitsustevahelise konverentsi läbirääkimistel tekitas “struktureeritud koostöö” idee mitmetal põhjustel küsimusi ELi Ameerika-meelsemate liikmetes, samuti NATOsse mitte kuuluvates riikides, kes ei tahtnud, et neile kaitsegarantiid vastu tahtmist peale surutakse ega soovinud samas jääda liidus marginaalsesse positsiooni. Samuti aga ka väiksemate liikmesriikide hulgas, kes nägid selles suuremate riikide järjekordset “sepsust”, et haarata kontroll ELi arengu üle ilma korraliku tasakaalu ja konsulteerimiseta. Kompromissettepanekutes, mis esitati lõpuks 12.–13. detsembril Euroopa Liidu Ülemkogule, püüti seda hirmu hajutada lubadusega, et mis tahes spetsiaalne koostöö piiratud riikide rühmas on alati avatud ühinemiseks ka teistele. Enne tippkohtumist leppis Suurbritannia Prantsusmaa ja Saksamaaga kokku, et “põhituumikut” ei tohiks defineerida vastastikuste kaitsegarantiide kaudu, muu hulgas seepärast, et see paistaks NATOga konkureerimisena. Selle asemel (ja mõnede sõnul protseduuriliste vigade tõttu!) tehti ettepanek, et kõik ELi liikmesriigid peaksid töötama üksteist aidata kaitseiseloomuga rünnakute korral, kuid NATOsse mitte kuuluvate riikide nõudmisel kadus sõnastusest konkreetsus, nii et see muutus peaaegu mittemidagiütlevaks. Olulisem on see, et avati võimalus “põhituumiku” loomiseks põhinevalt kõrgematel kaitsestandarditel ja uutel eksperimentidel multinatsioonaalsete jõudude integreerimisel, mida Suurbritannia oli valmis aktsepteerima kui võimalust avaldada jätkuvat survet üldise parema kaitseisutlikkuse saavutamiseks. See võib osutada ka kõige praktilisemaks edasiliikumise viisiks, kuna tegelikult on Euroopa riikide vahel juba praegu loodud hulgaliselt väikest rühma haaravaid koostööskeeme, näiteks tööstuse, varustuse hankimise, rollide jagamise ja muudes operatiivvaldkondades, ilma et keegi väidaks, et need ohustavad NATO säilimist või ELi ühtsust. Nende koostööskeemide seadmine formaalsemasse ja läbi paistvamasse ELi raamistikku peaks tegelikult andma väiksematele tegijatele parema võimaluse nendega ühinemiseks ja nende arengu jälgimiseks.

Kuigi tundub, et nendes punktides on leitud lühiajaline konstitutsiooniline lahendus, jääb endiselt alles põhiprobleem, mis tuleneb ELi tulevase 25 liikmesriigi erinevast kaitsestaatuses. On võimalik, et tegelik tee selle ületamiseks kaardistatakse teistes valitsustevahelisel konverentsil arutatavates ettepanekutes, mis ei ole tekitanud pooltki nii ulatuslikku debatti kui Tervureni või “struktureeritud koostöö” idee, kuigi oma tagajärgedelt võivad need osutada isegi revolutsiooniliseks.

Esimene ettepanek, millele ükski riik valitsustevahelisel konverentsil pole senini vastu seisnud, on luua kõigi ELi liikmesriikide uus solidaarsusel põhinev kokkulepe, mis tähendab, et nad oleksid valmis tulema üksteisele appi kõigi olemasolevate vahenditega, kui mõni neist langeks ulatusliku terrorirünnaku ohvriks. Kuna rünnak võib tekitada mitmemõõtmelist kahju, nagu näiteks kahju infrastruktuuridele, energiavarustusele, toiduga varustamisele, hoonetele, lisaks veel vigastusi inimestele ja haigusi või keemia-, tuuma- ja bioloogilise saaste, siis oleks teiste riikide poolt potentsiaalselt pakutava abi ulatus samavõrd lai ega välistaks vajadusel ka relvajõudude saatmist. Kuna sellise rünnaku oht on muutumas (kahjuks) üha tõenäolisemaks ning traditsioonilist laadi sõjaliste rünnakute tõenäosus Euroopas on peaaegu nullilähedane, siis võib väita, et ELi solidaarsusleping oleks loogiline jätk NATO kollektiivse territoriaalkaitse põhimõttele. Sellisel juhul tunduks ELi jaoks üsna tagurlik ja tähtsusetu raisata energiat vanamoodsate NATO tüüpi sõjaliste kaitsetagatiste loomiseks oma otstarbeks. Tegelikult ei tee ka NATO ise mingeid põhjalikke ettevalmistusi kollektiivseks kaitseks oma

uute liikmesriikide territooriumidel – kuigi vastastikuste garantiide poliitiline kvaliteet jääb endiselt äärmiselt oluliseks ja loodetavasti muutumatuks.

Teine oluline muutus, milles on juba kokku lepitud enne ELi põhiseaduse kohta tehtavat üldist otsust, on ELi relvastusagentuuri loomine, et hinnata kollektiivselt Euroopa relvajõudude vajadusi ning otsida tõhusamaid ja koordineeritumaid viise nende täitmiseks. Praktikas ei ole võimalik piirata selle raames arutatavaid võimalikke süsteeme nendega, mida võidakse kasutada praegu heaks kiidetud ELi kriisiohjamise ülesannete puhuks. Agentuur annab ELi riikidele pigem võimaluse võrrelda oma suutlikkust ja (kui riigid on selleks valmis) arutada spetsialiseerumist ja rollide jaotust varasemast tunduvalt realistlikumal viisil. Samuti loob see legitiimse raamistiku väikese grupi lahenduste jaoks (st individuaalsed varustuse arendamise ja hankeprojektid), sõltumata sellest, mida lepatakse kokku “struktureeritud koostöö” kohta üldiselt. Siin võime näha ELi lisapotentsiaali, mis tuleneb sellest, et ta ei tegele üksnes kaitsega nagu NATO, vaid et tal on ka täielik pädevus reguleerida oma liikmete tööstus-, teadusuuringute ja tehnoloogia

arengu poliitikat ning ta võib pakkuda välja integreeritud lahendusi kõigis neis valdkondades korraga. Kõigele sellele lisandub olulise dimensioonina relvastuskontroll ja ekspordikontroll.

Tuleb ka mainida, et valitsustevahelisel konverentsil kogub toetust ettepanek luua ELi organitele Brüsselis ühtne “välis teenistus”, et ühendada ELi “välisministri” juhtimise alla kõik vajalikud ressursid, mida varem kontrollisid eraldi Euroopa Komisjon, Ministrite Nõukogu sekretariaat ja ESDP personal. Kui see õnnestub, siis toimub tõeline läbimurre, millega kombineeritakse ELi kaitseressursid teiste ELi vahenditega tõeliselt mitmemõõtmelises lähenemises kriisiohjamisele ja julgeoleku loomisele. Ka see oleks miski, mida ainult EL saab üritada, ning rõhutaks, et tegemist ei ole NATO konkurendi, vaid hoopis teiselaadse organisatsiooniga. Mõne aja pärast võime leida, et parim võimalus Euroopa kaitsekonseptsiooni pikaajalise ebaselguse lahendamiseks on allutada see laiemale tõeliselt euroopalikule, ELi-põhisele, strateegilisele identiteedile, mis teeniks nii ELi enda huve kui ka aitaks kaasa tasakaalustatud partnerlussuhtele Atlandi maailmas.

NATOGa ühinemine tähendab ka ühinemist NATO-Venemaa ühisnõukoguga

Oksana Antonenko
Diplomaatia, aprill 2004

Eesti ja teiste Balti riikide ühinemine NATOGa on tähtis sündmus nii Euroopa kui ka transatlantilise julgeoleku seisukohast. Peale selle, et see samm sümboliseerib külma sõja aegsete eraldusjoonte kustumist Euroopa kontinendil, kannab see ka endas nii mõndagi paljulubavat NATO tuleviku jaoks. Arvatavalt aitab Balti riikide liikmesus kinnitada tugevaid transatlantilisi suhteid NATO sees ning annab üle ilma toimuvate NATO koalitsioonioperatsioonide toetuseks olulisi “nišivõimeid”.

Sellegipoolest tähendab Eesti NATOsse kuulumine nii alliansile kui ka Eestile endale uusi väljakutseid. Üks tähtsam neist on seotud Venemaaga. Rohkem kui kümnendi on Venemaa olnud vastu NATO laienemisele Balti riikidesse. Põhjusi selleks on palju, kuid põhiline on ikkagi tä-

naseks juba väheneva, kuid siiski mõjuka Vene poliitilise ja sõjalise eliidi ühe osa endisaegne arusaamine NATOst. Selle grupi arvates on NATO ikka “ebasõbralik” organisatsioon, mille põhiolenumustavad endiselt külma sõja aegsed eesmärgid. Sellest tulenevalt arvatakse, et NATO laienemine ei too Venemaa-le midagi head, eriti veel olukorras, kus see toob lausa Venemaa piiridele tugeva ja kaasaegse sõjalise jõu, ja seda ajal, mil Venemaa enda sõjaväereform pole kaugetki lõpetatud.

Siiski pole ei Eestile ega NATO-le see “vana maailmavaade” peamine laienu misjärgne probleem. Venemaa president Vladimir Putin on küsimusele lähenenud pragmaatiliselt. Kuna Venemaa ei suuda laienemist takistada, peab ta vaigistama oma häälekat kriitikat ning keskenduma

küsimustele, kus ollakse võimelised edu saavutama, nagu näiteks Balti riikide liitumine Euroopa tavarelvastuse lepinguga. Olukorras, kus Venemaa vastuseis on vaigistatud või vähemalt summutatud, on Eesti ja NATO põhiülesandeks kujundada strateegia, mis kindlustaks, et laienemine aitab säilitada või isegi tugevdada NATO-Venemaa partnerlust.

Selge on see, et Eesti ühineb NATOGa, mis erineb sellest organisatsioonist, millega 1997. aastal ühinesid Poola, Tšehhi ja Ungari. Uus NATO pole mitte ainult keskendunud Afganistani operatsioonide laadsetele väljaspool oma territooriumi korraldatavatele operatsioonidele, vaid ka suhetele Venemaaga. 1997. aastal NATO-Venemaa alusdokumendiga loodud alalises ühisnõukogus nähti võimalust saavutada Venemaa leppimine laiene-

misprotsessiga. Sellisena polnud nõukogu suuteline viima suhteid tõelise partnerluseni ning ka see, niigi näiline koostöö kustus, kui Venemaa peatas 1999. aasta märtsis alanud NATO Kosovo-kampaania tõttu oma osaluse nõukogus.

Praeguses situatsioonis on NATO-Vene nõukogu, mis kutsuti ellu Roomas 2002. aasta mais, oluline element nii NATO kui ka Euroopa julgeolekusüsteemis, hoolimata sellest, kas laienemine saab teoks või ei. NATO-Vene partnerluse uus kvaliteet põhineb 11. septembri järel teadvustatud ühistel julgeolekumuredel. Veelgi enam, seda toetab nii Venemaa presidendi kui ka paljude NATO liitlaste riigipeade, näiteks Briti peaministri Tony Blairi tugev poliitiline soov ja tahe, et see õnnestuks ka pikemas perspektiivis. Erimeelsused Iraagi sõja küsimustes ega Venemaa otsus tõmmata kõik oma väed välja Balkanilt ei tekitanud Moskvas ega ka Brüsselis kahtlusi selle uue partnerluse vajalikkuses ja tähtsuses oma huvide kaitsel.

Mida tähendab see aga Eestile ja teistele nüüd liituvatele riikidele? Ühelt poolt loob see paremad väljavaated Eesti-Vene suhete arenguks. Kui vaadata lähiminekku, siis aitas NATO liikmesus Venemaa esialgsele tugevale vastuseisule vaatamata parandada Poola ja Venemaa suhteid. Siiski mõistavad realistid, et vaevalt toob NATO ja Euroopa Liidu liik-

mestaatus kaasa Balti riikide ja Venemaa suhete kiire normaliseerumise. Need suhted kannavad endas rasket lahendamata probleemide koormat ja sellest läbimurdmine võtab oma aja. Sellegipoolest võib Eesti osalemine NATO-Vene nõukogus ja teistel rahvusvahelistel foorumitel aidata kaasa usalduse kasvatamisele ning mõneti normaalsemate või isegi korraldite julgeolekualaste suhete arengule Venemaaga. Rahvusvahelises keskkonnas toimivad suhted ei ohusta mingil juhul Eesti suveräänsust ja iseseisvust.

Teiselt poolt võtab Eesti kanda vastutuse küsimustes, milleks ta pole täiesti valmis, kuna neid ei käsitletud liikmesuse tegevuskava (Membership Action Plan) protsessis. Eestile tähendab liitumine NATOga ka liikmestaatus NATO-Vene nõukogus. See aga nõuab Eesti poliitiliselt ja sõjaväeliselt eliidilt läbimõtlemit, mida on Eestil pakkuda nõukogu tugevdamiseks ning selle kaalu tõstmiseks Euroopa ja Euraasia tänaste ning tulevaste julgeolekuküsimuste lahendamisel. Kuna praegused NATO liikmed on viimasel kolmel aastal Venemaaga suhete arendamiseks palju investeerinud, ootavad nad nüüd, et ka Eesti ja teised uued liikmed panustaksid nõukogu töösse samavõrd kui NATO teiste põhiülesannete täitmisse. Venemaa ühe naabrina on Eestil mängida tähtis osa. Koostöövaldkondadeks võiksid olla muu

hulgas terrorismivastane võitlus (kuna Balti riike läbivad tähtsad transpordikoridorid) ning ka ettevalmistused looduslike ja inimese põhjustatud kataastroofide ning õnnetuste tagajärgede likvideerimiseks Läänemere idaaladel. Eesti võiks aidata kaasa rahuvalvepõhimõtete ühtlustamisele ning osaleda nõukogu rahuvalvetöögrupi (Ad Hoc Working Group) raames rahuvalvealase sõnastiku ja leksikoni väljatöötamisel. Päevakavva võib võtta ka piirikontrolli ja massihävitusrelvade leviku küsimused. Ning kõige tipuks võiks Eesti vahendada oma kaitserreformialaseid kogemusi, kasutades ära postnõukogude süsteemi eripära tundmist ning oma keeleoskust, mis on eriti tähtis, kuna väga vähesed vene ohvitserid mõistavad inglise keelt. Rohkem venelastest ohvitseri peaks õppima Balti Kaitsekolledžis ja rohkem Eesti sõjaväelasi peaks osalema kohtumistel ning konverentsidel Venemaal.

Oleks naiivne loota, et NATO liikmesus muudab üleöö nõukogude ajast jäänud ajaloolisi suhteid Eesti ja Venemaa vahel. Sellel mõistmise ja usalduse leidmise teel tuleb ületada nii mitmeidki takistusi. Kui aga Eesti või mõni teine uus liige NATO-Vene nõukogus osalemise võimalusi ära ei kasuta, on see kaotus nii Eestile, NATO-le kui ka Euroopa julgeolekule, mille keskseks elemendiks jääb NATO ka tulevikus.

Klimbid ja lusikad

Harri Tiido

Riigi Kaitse, 12.05.2004

NATO välissuhtejuht Jamie Shea meenutas hiljuti ühe USA NATO-suursaadiku ütlust, et NATO-l ja Euroopa Liidul on peakorter samas linnas, kuid kumbki elab eri planeedil. Peamajade vahemaa on umbes 3,5 km, kuid aastakümneid ei olnud kellelgi ühest hoonest teise asja. Maailm aga muutub ja nüüd on kaks ühendust jõudnud tiheda suhtluse ni, kuid ka küsimusteni selle suhtluse tulemi kohta.

Külma sõja aastail oli tööjaotus lihtne ja selge – NATO hooleks oli kollektiivne kaitse ning julgeolek, EL tegeles majanduslike ja poliitiliste teemadega. Euroopa suure vastasseisu lagunemise järel on mõlemad struktuurid nihkunud osaliselt teineteise tegevussfääri – NATO on oman-

danud varasemast rohkem poliitilist mõõdet, EL on aga arendamas ka julgeoleku- ja kaitsepoliitilist mõõdet. Lisaks on mõlemad oma tegevusala laiendanud liikmesmaadest väljapoole.

Kui piirduda kaitse- ja julgeolekualaste algatustega, tekib küsimus vahenditest ning nende jagamisest, kuna ELi ja NATO liikmeskond on kasvavalt kattuv. Probleem on olemuselt lihtne, kuid põhimõtteline – kas liikmesmaade vahendite kollektiivses supis on eraldi klimbikesed NATO-lusika ja ELi-lusika jaoks või mitte. Argimõistus annab vastuse ka eraldi kulinaarset eksperimenti korraldamata – klimpide hulk supis ei sõltu lusikale graveeritud kirjast. Sellest tõsiasiast ei saa üle ega ümber, ükskõik kui suur poliitiline tahe ka oleks.

NATO puhul on seis lihtsam – eelkõige on endiselt jõus alliansi kollektiivse kaitse põhimõtted, mis laienevad kõigile liikmesriikidele. Lisaks on viimase kümne arengud ja NATO otsus väljuda oma huvide kaitsel liikmesriikide territooriumi raamest toonud kaasa ka kollektiivsete kiirreageerimisjõudude (NATO Response Force – NRF) moodustamise. NRFi esimene nn prototüüpüksus käivitati mullu oktoobris, esialgne operatsioonivõimekus on plaanis saavutada tänavu sügiseks ja täisvalmidus 21 000 sõjaväelasega 2006. a oktoobriks.

Need üksused peavad olema valmis operatsioonile suunduma viie päeva jooksul ja suutma tegutseda ilma lisaabit 30 päeva. NRF koosneb liikmesmaade panus-

test, mis ühise treeningperioodi järel on täisvalmiduses kuue kuu vältel, seejärel üksused roteeruvad. Kiirreageerimisjõud on mõeldud nii iseseisvate operatsioonide läbiviimiseks ja suuremate jõudude "eelsalgaks" kui ka tegutsemiseks põhijõudude osana. Üksused on kasutatavad nii kollektiivse kaitsekohustuse (Washingtoni lepingu artikli 5 alusel) kui ka kriisihaldusoperatsioonide korral.

Euroopa Liidu puhul on algatuste arv viimasel ajal kasvamas. Ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika raames 1999. a välja kuulutatud kaitsepoliitilised peaesmärgid (*headline goal*) näevad ette ELi kiirreageerimisüksusi suurusega 60 000 sõjaväelast ning 60päevast valmisolekuaega.

Mullu kevadel järgnes nelja ELi liikmesriigi algatus rajada ühenduse üksuste juhtimiseks ka oma sõltumatu peakorter, kuid pikkade vaidluste järel taandus see plaan iseseisva juhtimiskeskuse algele ja tugevamale koostööle NATOga.

Tänavu veebruaris tulid Suurbritannia, Prantsusmaa ja Saksamaa välja veel ühe algatusega – luua ELi lahinguüksused (*battlegroups*). Tegemist oleks kuni 1500-meheliste jõududega, mis võivad olla ühe riigi välja pandud või koosneda eri riikide nišipanuste liitmisest. Põhjenduseks mär-

giti, et ELi plaanitavate kiirreageerimisjõudude reageerimisaeg (60 päeva) on liiga pikk, vaja oleks 15päevast valmisolekut. Need üksused oleksid ette nähtud tegutsemiseks kõrbes, džunglis, mägedes – seega on tegemist eeskätt näiteks Aafrikas või sellesarnastes piirkondades kasutamiseks mõeldud jõududega. ELi lahinguüksused oleksid kasutatavad näiteks ÜRO palve korral ja nende loomise mõte näikse seotuvat mulluse ELi operatsiooniga Kongos. Algatus on seni veel kinnitamata.

Nagu alguses märgitud, ei sõltu klimapide arv supis paraku sellest, kas lusikale on graveeritud lühend NATO või EL. Ükski riik ei saa jagada oma kaitsejõude sihtotstarbeliselt ELi või NATO vägedeks. Järelkult on vajalik tööjaotus, mille kallal praegu töötataksegi. Viimati mainitud lahinguüksuste ellukutsujad kinnitavad, et vastuolu NATO NRFiga ei ole. NATO jõude kasutatakse vaid erandjuhtudel ja pärast konsultatsioone alliansis. ELi üksused moodustaksid aga nn võimekuste kogumi, kust saaks võtta seda, mis hetkel enim vajalik.

Seni on lähtunud põhimõttest, et eri kooslustesse üles antud üksused on samad ja kui need ühes koosluses on operatsioonil, siis teine neid kasutada ei saa. Asi on veel lõplikult paika loksumata, kuid võimalik-

ke vägede kasutamise eesmärgi vaadates näikse kõigile tegemist olevat. NATO saab oma jõude kasutada eelkõige konkreetselt sõjalisteks ja turvalisuse tagamiseks operatsioonideks. Euroopa Liit saab oma üksusi välja saata juhul, kui NATO mingil põhjusel ei saa või ei soovi sekkuda ning ELi üksused oleksid esmajärjekorras humanitaaroperatsioonide, rahualve ja kriisihaldamise tagamiseks.

Kuna mõlema ühenduse julgeolekut tõlgendatakse praegu kui kaugel liikmesmaade piiridest algavat, on ka tulevane tööjaotus laiem olemusega. Euroopa Liidul (koos ÜRO ja mõnel juhul OSCEga) on võimekust konfliktijärgseks ülesehitustööks, NATO-l aga konfliktide "kuuma" faasi lahendamiseks. Mõlemad rollid on võrdse tähtsusega, nagu näitavad ilmekalt sündmused Afganistanis ja Iraakis. Vaja on vaid kokkulepet ja tegevuse kooskõlastamist, et mõlemal lusikal supikatla juurde asja oleks.

Esimene samm sel teel on astunud – NATO ja EL jõudsid mullu kokkuleppele NATO vahendite kasutamises ELi operatsioonide tarvis (nn Berliin+ lepe). Lõplik tööjaotus alles ootab kokkulepet ja üks proovikivi võib olla arutuselolev võimalik ühistegevus nn laiemas Lähis-Idas (*Greater Middle East*).

Kas Euroopa Liidu ühisel välis- ja julgeolekupoliitikal on tulevikku?

Charles Grant

Diplomaatia, oktoober 2003

Pärast Iraagi sõda on paljude meelest naeruväärne rääkida Euroopa Liidu ühisest välis- ja julgeolekupoliitikast (ÜVJP, ingl k CFSP). Tekkis ju ELis selge lõhe otsustavas küsimuses, kas toetada USA juhitud invasiooni. Paljude arvates on see ELile õppetund, mis näitab, et liit peaks keskenduma sellele, milles ta on edukas, st majandusliku integratsiooni edendamisele, ning unustama oma ambitsioonid välis- ja julgeolekupoliitikas.

Siiski usun ma, et püüdlused eduka ühise välis- ja julgeolekupoliitika suunas on väärt pingutamist. Ei tohiks unustada, et enamik Euroopa riikide olulistest välispoliitilistest huvidest on samad. Tegelikult

on ELi liikmesriigid üksmeel paljudes küsimustes. Need on relvastuskontrolli lepingute küsimus, ÜRO teema, Kyoto protokoll ja rahvusvaheline kriminaalkohus. Olulistest küsimustes, näiteks Balkani tulevik, suhted Venemaaga, Iraani küsimus või Lähis-Ida rahuprotsess, ei ole Euroopa riikide suhtumises märkimisväärsed lahknevusi. Iraagi problemaatikat võib pidada pigem erandiks kui reeglits.

Miks siis ikkagi paistab ELi välispoliitika niivõrd ebatõhusana? Siin võib välja tuua kolm peamist probleemi: ebasobivad ametkonnad, ühise strateegilise kultuuri puudumine ning sügav lõhe USAGA suhtlemises.

Praegused institutsioonid teevad EList väga tülika suhtluspartneri. Oleks raske ette kujutada ebatõhusamat välissuhtlemise süsteemi kui ringlev eesistujakoht. Iga kuue kuu järel võtab eesistujakoha üle uus riik, kellel on oma lemmikprojektid ja prioriteedid – vaevalt on ELi suhtluspartnerid õppinud tundma vastavaid poliitilikke ja ametnikke, kui juba võtab juhtimise üle uue riigi meeskond.

Teiseks probleemiks on olnud lõhe välisuhete voliniku Chris Patteni ning ühise välis- ja julgeolekupoliitika koordinaatori Javier Solana rolli vahel. Meeste omavahelised suhted on olnud head, kuid ELi välispoliitilise mehhanismi kahestumine

– diplomaatiat juhivad Solana oma meeskonnaga nõukogus ning majandusabi suunab Patten oma meeskonnaga komisjonis – on ebatõhus ja teeb ELile keeruliseks kaubandusinstrumentide ja abimeetmete kasutamise poliitiliste eesmärkide toetuseks.

Julgustav on see, et Euroopa tulevikukonvent on koostanud põhiseadusliku leppe projekti, milles pakutakse välja radikaalseid ja mõistlikke muutusi. Konvent on välja pakkunud Euroopa Ülemkogu esimehe täiskoha loomise; too esindaks Euroopat ning edendaks strateegilist mõtlemist kõige kõrgemal tasandil. Samuti on välja pakutud välispoliitika koordinaatori ja välisuhete voliniku koha ühitamist. Ülejäänud maailmaga suhtlemisel esindaks ELi ühine nii-öelda välisminister, kellele oleksid samasidemed komisjoni ja nõukoguga ning õigus teha ühise välispoliitikaga seotud ettepanekuid. Vastavat esindajat toetaks uus diplomaatiline teenistus, kuhu kuuluksid nõukogu, komisjoni ja liikmesriikide ametnikud ning lisaks sellele umbes 130 Euroopa Komisjoni esindust välismaal. Praegu puudub neil komisjoni esindustel õigus töötada Solana heaks. ELi ühine “välisminister” juhataks Ministrite Nõukogu tegevuse raames toimuvaid välisministrite kohtumisi.

Nende kahe ametikoha, Euroopa Ülemkogu esimehe ja “välisministri” üks paljustest plussidest oleks see, et need aitaksid vähendada ringleva eesistujamaa rolli. Samas peab konvendi koostatud ELi põhiseadusliku leppe projekt saama enne ratifitseerimist ja vastuvõtmist heakskiidu valitsustevaheliselt konverentsilt, kus arvatavasti iga valitsus püüab teksti kohendada oma eelistustele vastavalt. Paljud väiksemad riigid pole rahul Euroopa Ülemkogu esimehe ideega, kartes, et see nõrgendaks komisjoni rolli. Peavad ju väikeriigid viimast oma huvide kaitseks.

Samas peavad need riigid arvestama reaalsusega, et komisjon pole usaldusväärne ja sel puuduvad teadmised ELi välispoliitika juhtimiseks. Tõeliseks raskuseks on suuremate riikide, iseäranis Ühendkuningriigi ja Prantsusmaa kaasamine koostöösse ELi institutsioonilises raamistikus. Need riigid on nõus tulema kaasa üksnes siis, kui välispoliitika mehhanism on suures osas valitsustevaheline, kuna valitsustevahelise korralduse puhul on suuremate riikide mõju tugevam. Kui EL valiks välispoliitikat rohkem liidupõhise lähenemise, tegutsesid suuremad riigid lihtsalt väljaspool ELi institutsiooni, nagu juhtus Bosnia kriisi ajal 1990ndatel. Nii et tõhusa välispoliitika

eeltingimus on valitsustevaheliste institutsioonide olemasolu.

Mõistan, et mõnede väiksemate riikide arvates võib selline lahendus olla ebatõstlik. Kuid reaalsus on see, et suurte ja väikeste riikide suutlikkus välis- ja julgeolekupoliitikas erineb tunduvalt majanduspoliitika vallas tehtavast. Näiteks on Suurbritannia SKT kümme korda suurem Iirimaa SKTst, kaitse-eelarve aga viiskümmend korda. Paljudel väiksematel riikidel pole ka suuremate riikide globaalseid ambitsioone, teadmisi ja huvisid. Nagu märkis kunagi üks Solana nõunik: “Suurriikidel on välispoliitika, väiksematel riikidel – ja ka paaril eeldatavalt suurel ELi liikmesriigil – seevastu naabruspoliitika.” Selles ütlemises on tõetera. Samas võivad väikeriigid muidugi anda oma panuse ELi välispoliitikasse ning lisada teadmisi osas valdkondades. ELi konstitutsiooniprojekti praeguse versiooni järgi jääb väikeriikidele ka vetoõigus neile mitte meeldivate otsuste puhul.

Küünikute väitel teevad konvendi ettepanekud ühel häälel esinemise ELile veelgi raskemaks. Kui Solana ja Patteni ametikoht ühitatakse, on ikkagi olemas nii esimees kui ka president, kes mõlemad esinevad Euroopa nimel, ning lisaks veel välisminister. Küünikute sõnul hakkavad kõik kolm tallama üksteise varvastel.

Samas aga pole neil kolmel ametimehel põhjust hakata üksteisega konkureerima. Ülemkogu esimees ja välisminister tegutsesid eri tasandil. Näiteks Javier Solana vestleb sageli USA välisministri Colin Powelliga, kuid harva George Bushiga, kuna nad toimivad eri tasandil. Eeldusel, et ametisse määratakse piisavalt positsioonikas isik, hakkab Euroopa Ülemkogu uus esimees suhtlema USA presidendiga ja uus välisminister USA välisministriga. Riikide tasandil saavad paljud välisministrid hästi läbi oma riigi peaministriga ning ei ole põhjust, miks ülemkogu esimehel ei võiks olla samasugune hea koostöö ELi välisministriga.

Mis puudutab ülemkogu esimehe ja komisjoni presidendi võimalikku rivaalitseemist, siis see tekiks üksnes juhul, kui Euroopa Komisjon teeb vea ja püüab haarata juhtrolli välispoliitika strateegia küsimustes. Enamiku uue ELi põhiseadusliku leppe loojate selge eesmärk oli, et Euroopa Ülemkogu peaks määrama põhistrateegia ning juhtima välispoliitikat, samas kui komisjon oleks selle strateegia elluviija ning toimiks jõuliselt ja sõltumatult oma peamiselt majanduslikus pädevusvaldkonnas. Komisjoni presidendi roll on väga oluline, kuid Euroopa Ülemkogu

president oleks see, kes peaks suhtlema USA presidendiga näiteks Põhja-Korea, Iraani ja terrorismivastase võitlusega seotud julgeolekuküsimustes. Loomulikult on ka komisjonil teadmised, mida arutlusesse panustada, kuid ta peaks hoiduma püüdest haarata endale juhtrolli.

Iraagi sõja järel palusid ELi liidrid Javier Solanal hakata välja töötama ELi julgeolekustrateegiat, mis oleks teatud mõttes vastuseks USA 2002. aasta septembri julgeolekustrateegiale. ELi ühise julgeolekustrateegia tagamõte on ilmne: kui liikmesriikidel õnnestuks kujundada “ühine arusaam sellest, mida tahetakse saavutada, milliseid vahendeid selleks kasutada, milliseid strateegiaid luua ning millist hinda ollakse valmis selle eest maksma” (tsiteerin ajakirja Survival viimases numbris avaldatud Steven Evertsi ja Daniel Keohane'i artiklit), suudetaks palju tõenäolisemalt jõuda kokkuleppele uute poliitika suhtes ja oleks vähem tõenäoline, et tekib samasugune lõhe nagu juhtum Iraagi küsimuses. Kui valitsused suudetaks panna koostööd tegema ühise julgeolekustrateegia kallal, peaks see vähemalt teoreetiliselt kaasa tooma ka liikmesriikide seisukohtade lähenemise.

Seni on julgeolekustrateegiaga seotud protsess avaldanud üllatavalt sügavat muljet. Mõned patsifistikumad riigid, nagu Saksamaa, on aktsepteerinud vajadust suhtuda jõulisemalt jõu kasutamisse. ELi ühispositsiooni tekkimise nimel on välisminister Fischer ja kantsler Schröder kohandanud oma riigi poliitikat jõukasutuse suhtes.

Solana ettekanne Thessaloníki ülemkogul juunis oli lühike, terav, selge ja jõuline. Selle asemel et koostada pikk loetelu ELi ähvardavatest julgeolekuohtudest, keskendus ta kolmele põhiküsimusele: strateegiline terrorism, massihävitusrelvade levik ning “ebaõnnestunud” riikide ja organiseeritud kuritegevuse seos. Ettekandes jõuti järeldusele: “Kui tahame, et rahvusvahelised organisatsioonid, režiimid ja lepingud oleksid tõhusad seismaks vastu ohtudele, mis ähvardavad rahvusvahelist rahu ja julgeolekut, peaksime olema valmis tegutsema, kui reegleid on rikutud.” Selline jõuline sõnastus meeldis Ameerika ametnikele. Kuid samas oli ettekanne selgelt euroopalik: Solana väitis, et ükski neist ohtudest ei ole puhtalt sõjaline ning et nendega võitlemiseks on tarvis vahendeid kombineerida.

Seni ei ole ELil tihti õnnestunud seostada oma poliitilisi eesmärgi (näiteks püüed parandada mõne riigi inimõiguste olukorda) vahenditega, mida EL asjaomase

riigi suhtes kasutab, nagu näiteks majandusabi programmid, kaubanduskokkulepped ja poliitiline dialoog. Solana rõhutas ettekandes, et EL peab kasutama kõiki olemasolevaid vahendeid suunatult ja tingimuslikult. Solana kriipsutas alla, et kui riigid rikuvad ELi norme, võivad nad maksta selle eest kaotatud abi, sanktsioonide ja halvemate lepingutingimustega.

Teine Thessaloníki ülemkogul heaks kiidetud dokument massihävitusrelvade kohta kajastas konkreetsemalt ELi võimalikke samme. "Kui need meetmed (ka poliitiline dialoog ja poliitiline surve) pole andnud tulemusi, võib ette näha sunnimeetmeid vastavalt ÜRO harta VII peatükile ja rahvusvahelisele õigusele (piiratud või üldised sanktsioonid, tarnete kontrollimine ning vajadusel jõu kasutamine)." Samas on siiski lisatud, et "tuleb efektiivselt tugevdada ÜRO julgeolekunõukogu rolli lõpliku vahekohtunikuna nõuetest mittekinnipidamise tagajärgede otsustamisel".

Need kaks dokumenti on alles esimene tulemus ELi püüetes kujundada ühist julgeolekustrateegiat. See ei tähenda, et EL oleks võtnud omaks USA ennetava sõjalise sekkumise doktriini. Ning see ei tähenda, et EL ei võiks julgeolekukriiside korral lõheneda ka tulevikus. Kuid märkame, et ELi riikides on toimunud reaalne edasimineki jõulisema lähenemise suunas rahvusvaheliste julgeolekuohtude vältimisel.

Küünikud võivad öelda, et need on pelgalt sõnad. Kuid alates 2003. aastast näitab ELi Iraani-poliitika, et vähemalt kohati on EL valmis oma põhimõtteid praktikas rakendama. EL pidas Iraaniga läbirääkimisi kaubanduskokkuleppe üle, mis ärritas USA-d märkimisväärselt. 2003. aasta juulis otsustas aga EL, et kui Iraan ei kirjuta alla Rahvusvahelise Aatomienergiaagentuuri (IAEA) lisaprotokollile, mis võimaldaks IAEA-l põhjalikumalt kontrollida Iraani tuumarajatisi, katkestab EL kaubanduslääbirääkimised.

ELi välispoliitika kolmas probleem on eurooplaste suutmatuse kokku leppida reaktioonis Ameerika võimule. Selle pikaajalise pingevallika hiljutiseks avalduseks on lõhe "uue" ja "vana" Euroopa vahel: need, kes toetasid USA Iraagi-poliitikat, ja need, kes olid selle vastu. Kuni see lõhe püsib,

jäävad suhted Ameerikaga pingeliseks: USA on vastu Euroopa integratsioonile ning see omakorda ainult suurendab Euroopa vastumeelsust USA suhtes, samas kui eurooplastel on raskem luua ühtsemat välisidentiteeti. Kui suhted Ameerikaga sisaldavad ka edaspidi rea kahepoolseid suhteid USA ja tema Euroopa liitlaste vahel, ei teki USA ja ELi partnerlust ning tulemuseks on nõrgem Lääs.

Ilmselt sõltub selle haava paranemine osaliselt ka ameeriklaste käitumisest. Kas Ameerika püüab süvendada lõhet eurooplaste vahel või julgustab looma ühtsemat Euroopat, nagu on teinud varasemad valitsused? Kuid vaatamata sellele, kuidas käituvad ameeriklased, peavad eurooplased ise võtma esmase vastutuse lõhe ületamisel "vana" ja "uue" Euroopa vahel.

Kõik ELi valitsused peaksid hoiduma provokatiivsetest sammudest, mis laiendaksid lõhet, nagu näiteks allkirjade andmine halvustava sisuga kirjadele, omavahelised solvängud ja eraldavate tippkohtumiste pidamine. Suurbritannia, Prantsusmaa ja Saksamaa, suurima diplomaatilise kaaluga liikmesriigid, kannavad erilist vastutust juhtrolli haaramisel Euroopa ühtsuse taastamisel ning iseäranis ühise lähenemise saavutamisel suhetes USA-ga. Olulisemates strateegilistes küsimustes peaksid nad rohkem nõu pidama mitteformaalselt *à trois*. Kui nad omavahel kokkuleppele ei jõua, peaksid nad arutama, kuidas vähendada sellest tulenevat kahju. Sellistel kohtumistel peaks osalema ka uus Euroopa Ülemkogu esimees või uus ELi välisminister, et meenutada suurele kolmikule ka teisi seisukohti ning hoida asjaga kursis väiksemaid riike. Mõnedel kohtumistel oleks sobilik osaleda ka teistel suurematel riikidel, nagu Itaalia, Hispaania ja Poola. Kui suuremad riigid jõuavad strateegilistes küsimustes ühisele positsioonile, tulevad sellega tõenäoliselt kaasa ka teised liikmesriigid.

Lõhet eurooplaste suhtlemises USA-ga ei ole võimalik ületada, ilma et Suurbritannia ja Prantsusmaa valitsus oma positsioone mõõdukamaks muudaks. Prantslased on ammu soovitud tugevat ühist välis- ja julgeolekupoliitikat, mis konkureeriks USA omaga. Prantsusmaa on väit-

nud, et pikaajaline eesmärk peaks olema partnerlus USA-ga, kuid et EL saavutab Washingtoni lugupidamise üksnes siis, kui ta on valmis ütleva "ei" Ameerika poliitikale. Britid on samas näinud ühist välis- ja julgeolekupoliitikat kui vahendit muutmaks ELi maailma probleemide lahendamisel USA-le kasulikumaks partneriks. Britide arvates kattuvad Euroopa ja Ameerika huvid tihti ning USA avalik kritiseerimine vähendab Euroopa mõjuvõimu Washingtonis.

Need kaks lähenemist tuleks ühildada. Prantsusmaa peaks vastuseisu USA-le avaldama pigem suuremates küsimustes (näiteks selles, kas sõda on õigustatud) kui väiksemates (näiteks NATO abi blokeerimine Türgile 2003. a alguses). Prantslastepoolne torkimine tihti suhteliselt väheolulistest küsimustes on süvendanud Prantsusmaa-vastasust Washingtonis. Prantsusmaa juhid peaksid end samuti teistmoodi väljendama. Rääkides mitmepolaarse maailma vajadusest, lõhestab Chirac eurooplasi. Kui ta räägiks sagedamini multilateraalsest maailmast, ühendaks ta eurooplased omavahel.

Suurbritannia peaks olema oma toetuses USA-le kriitilisem ja esitama teatud tingimusi. Paljud eurooplased, kusjuures mitte ainult "vanas" Euroopas, kahtlevad Blairi ja Suurbritannia pühendumuses ELile ja tema eesmärkidele. Blair peaks olema Euroopa küsimustes usaldusväärsem. Suhetes George Bushiga peab risk olema mõõdukam. Ning samuti peaks Blairi valitsus rääkima teistsugust juttu Briti välispoliitikast: ministrid mainivad harva, et enamikus põhiküsimustes – Kyoto, rahvusvaheline kriminaalkohus, relvastuskontrolli lepingud, Iraan, Lähis-Ida – on britid üksmeelel oma Euroopa partneritega ning et mõnikord ei järgita USA poliitikat.

Prantsusmaa ja Suurbritannia peaksid ühiselt toetama tugevama Euroopa ideed, mis tavaliselt toetab USA poliitikat; kuid see peaks olema Euroopa, mis tegutseb autonoomselt ja mis elulise tähtsusega küsimustes suudab vastu seista USA-le. Kui Suurbritannia ja Prantsusmaa aktspteeriks sellise kompromissi, järgiksid nende eeskuju tõenäoliselt ka Saksamaa ja teised Euroopa riigid.

Eesti välispoliitilised väljakutsed ja võimalused

Kyllike Sillaste-Elling

Diplomaatia, jaanuar 2005

Vaadates tagasi lõppenud välispoliitika-aastale, on meil palju, mille üle rõõmustada ja uhkust tunda. 2004. aasta oli välispoliitilisest aspektist vaadates vaieldamatult üks tulemusrikkamaid Eesti ajaloos. Täitus meie taasiseseisvuse aja kaks suurimat välispoliitilist – ja muidugi riiklikku eesmärki. Aprillis liitus Eesti maailma võimsaima kaitseorganisatsiooniga ja mais maailma edukaima poliitika- ja majandusühendusega.

Eesti suurimad välispoliitika-mured, s.o meie ebamäärane rahvusvaheline asend ja habras julgeolek, said kevadel paljuski lahendatud. Ent ometi polnud 2004. aasta kokkuvõttes Eesti välispoliitika osas sugugi kerge. Sisseelamine uude liitumisjärgsesse välispoliitilisse keskkonda tõi kaasa palju muudatusi nii välispoliitika kavandamises kui ka selle teostamises. Eesti suhted välismaailmaga muutusid mitmetahuliseks, välispoliitiliste valikute tegemine keerulisemaks ja kodumaised välispoliitikavaatlejad kriitilisemaks.

Vaevalt jõudsime kuulutada oma kaks suurt välispoliitilist eesmärki edukalt täidetuks, kui hakkas kõlama kriitika, et Eesti välispoliitika on liialt passiivne. Meil justkui puuduvad uued ja selged välispoliitilised prioriteetid. Selline kriitika on ebaõiglane Eesti diplomaatide vastu, keda ei saa mingil juhul süüdistada passiivsuses. Tegelikult pole täna tööd välispoliitika vallas mitte vähem kui liitumiseelsel perioodil, vaid rohkem.

Küsimus pole mitte tegevuse puudumises, vaid meie oskuses seda avalikkusele esitada. Avalikud mõttevahetused selle üle, kuidas reageerida Venemaa Eesti vastu suunatud kriitikalainele, ning Euroopa Liidu ja Venemaa partnerlus- ja koostöölepingu laiendamise protokollile näitavad, et peame tegema suuremaid pingutusi selleks, et oma välispoliitilist tegevust laiemalt tutvustada ja põhjendada nii siseriiklikult kui ka rahvusvahelisel areenil. Suur osa meie liitumisjärgses välispoliitilisest tööst pole lihtsalt piisavalt selgelt välja paistnud. Oma töö laiem tutvustamine on kindlasti valdkond, millega peame 2005. aastal palju rohkem tegelema. On selge, et head diplomaatilised tavad

ei võimalda kogu välispoliitilist protsessi laiemal avalikkusel ette tuua, kuid sellegipoolest tuleb hakata senisest rohkem avama otsustumehhanisme, mis peituvad Eesti ühe või teise positsiooni taga.

Millised on uued sihid?

Millised on Eesti uued välispoliitilised sihid pärast ühinemist Euroopa Liidu ja NATOga? See küsimus tõstatab lõppenud aastal mitmeid kordi ja ilmselt esitatakse seda ka tulevikus. Vastus on ühest küljest lihtne. Eesti välispoliitika on järjepidev protsess ja meie sihiks on endiselt – ei vähem ega rohkem – Eesti iseseisvuse ja sõltumatuse säilitamine ning kindlustamine. Rahvusliku julgeoleku kindlustamise kaudu suurendame Eesti rahva üldist heaolu. Samas on selge, et küsimuse taga peitub tegelik huvi selle vastu, mida kavatakse Euroopa Liidu ja NATOga liitunud Eesti edaspidi konkreetselt ette võtta, et meie rahvuslikke huve realiseerida. Teisisõnu, oleme sees – mis nüüd edasi saab?

Üheselt pole sellele küsimusele veel vastatud. Räägitud on nii Euroopa Liidu ja NATO igapäevatoosse sisseelamisest, arengukoostööst kui ka Eesti majandus-huvide edendamiseks välismaal. Loomulikult on ka väga palju juttu olnud suhte arendamisest – või mittearendamisest – Venemaaga. Kõik nimetatud suunad on kahtlemata vajalikud ning peavad kuuluma Eesti lähiaastate välispoliitika tegevuskavva. Samas tundub endiselt, justkui puuduksid meil oma tegevuse toetusks kandvad välispoliitilised eesmärgid, mis avalikkusele toetusel koondaksid Eesti riigis ja inimestes peituvat potentsiaali. Varem olid meil kõigil sihid, s.o Euroopa Liidu ja NATO täisliikmesus, selgelt silme ees. Need sihid olid lihtsad, selged ja hoomatavad ning nende vajalikkuse osas valitses üldine rahvuslik üksmeel. Tänapäevani pole aga ei Eesti välispoliitika kujundajad ega ka kriitikud suutnud midagi sama selget asemele pakkuda. Pole suutnud ja ilmselt ei suudagi, sest uues liitumisjärgses olukorras ei ole meie edasised valikud enam nii lihtsad või endastmõistetavad, kui olid enne 1. maid. Ühelt poolt on uus välispoliitiline asend, mille Eesti

2004. aasta kevadest on võtnud, varasemast tunduvalt selgem ja kindlam. Samas on Eestile ning meie välispoliitikale esitatud ootused ja ka vastavad kohustused tunduvalt kasvanud.

Vaja on säilitada Eesti positsioon

Uute sihtide seadmisel peaks meie lähetele olema Eesti praegune välispoliitiline positsioon ja vajadus see säilitada. Pingutasime kaua, et väljuda välispoliitiliselt ebamäärasest olukorrast, et kindlustada oma riigi ja rahva julgeolek ning taasühineda Euroopa ja laiemalt nn transatlantilise ruumiga. Nüüd aga peame hoolikalt silmas pidama, et Eesti ei langeks ei meie eneste ega mingite välispoliitiliste jõudude süül sellest kooslusest välja. Eesti marginaliseerumise või rahvusvaheliselt areenilt taandumise oht on hetkel väike, kuid seda ei saa ka täielikult välistada. Jõujooned maailmas võivad ootamatult muutuda ja need muutused ei pruugi olla Eestile kuigi soodsad. Parim viis, kuidas juba täna tasakaalustada ettenägematuid olukordi, on hoida ja tugevdada oma praegust soodsat välispoliitilist positsiooni.

Kuulumise tõttu maailma kahte mõjukamasse rahvusvahelisse organisatsiooni on Eesti tänane rahvusvaheline asend võrreldamatult tugevam kui vaid aasta eest. Teame hästi, et need organisatsioonid pole ideaalsed, kuid need on parimad olemasolevatest. Eesti huvides on, et EL ja NATO säilitaksid oma mõjuvõimu ka tulevikus. Meile pole vaja nõrka NATOt ega teovõimetut Euroopa Liitu, kes ei suuda ennast maailma areenil kehtestada. Vastupidi – mida tugevamad on EL ja NATO, seda parem on Eestil oma rahvuslikke huve nende kaudu realiseerida. Meie edasine välispoliitiline tegevus peaks seega olema suunatud nende initsiatiivide ja sammude toetamisele, mis aitavad tugevdada ELi ja NATO raamistikku. Kindlasti ei tähendata see automaatselt kaasaminekut kõikide ettepanekutega, mis on suunatud Euroopa Liidu süvendamisele, ega ka tingimata nn föderaalset Euroopa mudeli toetamist. Eesti peab aga senisest aktiivsemalt osalema Euroopa Liidu ühises välis- ja julgeolekupoliitikas. On täies

ti selge, et meie välispoliitikal on rohkem kaalu, kui teostame seda Euroopa Liidu kaudu, mitte üksi tegutsedes.

Vähem välispoliitilisi soolosisid

Eesti välispoliitikas on seni keskendunud eelkõige nendele Euroopa Liidu ühise välis- ja julgeolekupoliitika päevakorras olevatele küsimustele, mis puudutavad meid vahetult. Kuid me ei saa jäädagi nõudma, et vaid mõned osad Euroopa Liidu ühisest välispoliitikast (näiteks Euroopa Liidu Venemaa-poliitika) peaksid olema ühtsed ja järjekindlad. Eestil tuleb toetada kogu Euroopa Liidu välis- ja julgeolekupoliitika tugevdamist. See tähendab varasemaga võrreldes vähem välispoliitilisi "soolosisid" ja rohkem ühistegevust, nagu ühisinitsiatiive, -positsioone ja -avaldusi. See tähendab ka teiste liikmesriikide välispoliitiliste huvidega arvestamist ja vajadusel nende toetamist. Samuti tähendab see seda, et enne kui teeme mõne välispoliitilise avalduse või sammude, mõtleme järele, mida meie tegevus tähendab Euroopa Liidu kontekstis.

Mõistagi ei tähenda Euroopa Liidu ühise välis- ja julgeolekupoliitika toetamine loobumist oma rahvuslikust välispoliitikast. Eestil on endiselt oma välispoliitika: oma positsioonid, kahepoolsed suhted jms. Erinevus on vaid selles, et 2004. aasta 1. maist on Eesti välispoliitika osa Euroopa Liidu omast ja Euroopa Liidu otsused ei sünni enam eraldi meie otsustest. Otsuseid ei langetata nüüd ilma meiega suletud uste taga ega üle meie peade. Ise laua taga istumine tähendab seda, et meie sõna Euroopa Liidu välispoliitika kujundamisel maksab.

Selleks et paremini kaasa rääkida Euroopa Liidu ühise välis- ja julgeolekupoliitika kujundamisel, peame olema paremini informeeritud kogu maailmas toimuvast. Seoses liitumisega on meie vaatevälja tulnud rida teemasid, mis on pidevalt Euroopa Liidu välispoliitilises päevakorras, kuid millega me seni süvenenult tegeledud pole, näiteks Lähis-Ida, koostöö Vahemere-äärsete riikidega jne. Eesti peab hakkama senisest rohkem nende teemadega tegelema. Keegi ei eelda ega oota, et Eestist saab üleeuroopalise Lähis-Ida konflikti probleemistiku ekspert, kuid meil tuleb antud teemas piisavalt orienteeruda, et arutelu jälgida ja vajadusel ka kaasa rääkida.

Viimase 13 aasta jooksul on Eesti riigijuhid külastanud peamiselt Euroopa Liidu ja NATO liikmesriike. Ajal, mil meil oli

vaja saavutada lääneriikide toetus oma iseseisvuse taastamisele, Vene vägede väljaviimisele ja meie liitumisele ELi ja NATOga, oli see äärmiselt mõistlik poliitika. Ent nüüd on aeg vaadata Euroopast kaugemale. On selge, et meie võimalused luua ulatuslik üleilmne suhtevõrgustik on piiratud. Ilmselt ei saa Eesti endale lähitulevikus lubada uute saatkondade avamist Aasias või Lõuna-Ameerikas ega nendesse piirkondadesse rohkete visiitide korraldamist. Kuid Euroopa Liidu koostööraamistik annab meile uusi võimalusi tihedamate sidemete sisseseadmiseks Aasia, Ladina-Ameerika ja Aafrika riikidega. Need võimalused tuleb maksimaalselt ära käsutada.

Vanad Euroopa Liidu riigid on eelmisel aastal soovitanud uutel väiksematel liikmesriikidel, sh Eestil, eristada olulised teemad mitteolulistest ning valida välja paar-kolm prioriteeti, millele keskenduda ja millega aktiivsemalt tegeleda. Soovitatud on ka mitte mingil juhul muutuda nn ühe teema riigiks (*one issue country*). Mõlemad näpunäited on väärt, et neid silmas pidada Eesti uute sihtide täpsemal määramisel. Euroopa Liidus on piisavalt näiteid riikidest, keda seostatakse peamiselt ühe kindla teema või probleemiga. Peaksime sellist kuvandit iga hinna eest vältima. Samas tuleb tunnistada, et tasakaalu leidmine ühe või teise teemaga tegelemise ja mittetegelemise vahel pole lihtne. Hea näide on Venemaa, mis meie vahetu naabrina on ja jääb Eestile oluliseks välispoliitiliseks kõneaineks. On kõigiti loomulik, et me Venemaa probleematikaga tegeleme ja sellest ka oma partneritega räägime. Samas ei tohi Venemaa kujuneda ainukeseks teemaks, millele Eesti tähelepanu pöörab.

Paljud Euroopa Liidu liikmesriigid tunnevad elavat huvi Venemaal toimuva vastu, teades sellest ise üllatavalt vähe. Oleme päringutele vastanud ausalt ja otsekohevalt, et oleme mures seal toimuva, iseenamisi demokraatia, inimõiguste ja isikuvabaduste järkjärgulise piiramise pärast. Oleme toonitanud, et meile teeb muret ka Venemaa välispoliitika, eriti Moskva suhtumine oma naabritesse, mida ei saa kahjuks pida konstruktiivseks. Millise teema peaksime aga Venemaa kõrval esile tõstma?

Me ei tohiks kujundada oma suhtumist nendesse riikidesse üksnes isikutest lähtuvalt, vaid peame toetama nende riikide ja rahvaste demokraatlikku arengut. Mõne-

ti on praegu otsustav aeg: lähemad aastad näitavad, kas Gruusias alanud ja Ukrainas kavandatud poliitilised, majanduslikud ja sotsiaalsed reformid suudavad viia need riigid täieliku demokraatia, turumajanduse ja õigusriigi suunas või sumbuvad alanud reformid taas korrupsiooni ja poliitilise vägivalda tagajärjel. Eesti on küll väike ja piiratud võimalustega, kuid meil ja teistel Balti riikidel on unikaalne positsioon aidata kaasa nende reformide õnnestumisele. Oleme tulnud samasugustest oludest ja viinud edukalt läbi samalaadsed reformid, mida nemad alustavad. Sellest tulenevalt on meie nõuannetel ka kaalu. Oktoobris Eestit külastanud Gruusia president Mihhail Saakašvili rõhutas korduvalt, et Eesti on Gruusiale suureks eeskujuks ja meie abi on väga teretulnud.

Eelmise aasta jooksul on meie ELi ja NATO partnerriigid korduvalt küsinud Eesti arvamust Euroopa Liidu uutest naaberriikides Ukrainas ja Gruusias toimuva kohta. Meie arvamust pole küsitud pelgalt viisakusest, vaid teadmised, et meil on midagi lisada, et meil on nende riikide osas olemas teadmised ja ka tunnetus. Eestil on võimalus ja me ka suudame jagada oma teadmisi nende riikide kohta senisest veelgi rohkem.

Aasta 2004 oli Eesti välispoliitikas nii ajalooline kui ka murdeline. Ühelt poolt tõi lõppenud aasta juurde välispoliitilist selgust, kuid ka selgusetust selles osas, mis saab edasi.

Väljakutsed, mis Eesti välispoliitikat 2005. aastal ees ootavad, on suured. Euroopa Liidu ja NATOga liitumine pole kuidagi vähendanud Eesti välispoliitika tähtsust ega ülesandeid, pigem vastupidi. Meil tuleb hoida seni saavutatud välispoliitilisi positsioone, osates samal ajal ära kasutada ELi ja NATO liikmesusest tulenevaid avardunud võimalusi. Peame tegutsema aktiivselt Euroopa Liidus ja NATO-s, seejuures mitte unustades oma lähemaid naabreid ega suhteid kaugemate partnerriikidega. Suhtes Venemaaga peame olema konstruktiivsed, kuid ka ettevaatlikud. Eesti välispoliitiline tegevus peab olema pragmaatiline, sihipärane ja realistlik. See eeldab tegutsemist sammhaaval, panustades aktiivselt nendesse rahvusvahelistesse projektidesse, kus langevad kokku üldine kasu ja Eesti huvid. Nii nagu enne Euroopa Liidu ja NATOga liitumist, on Eesti ka uuteks väljakutseteks hästi valmistunud. Nüüd peame asuma tegutsema.

Euroopa julgeolek ja selle piiratus

Toomas Hendrik Ilves

Diplomaatia, november 2004

Katsed luua Euroopa Liidule oma kaitsestruktuurid on peaaegu sama vanad kui Euroopa Liit ise. Viiskümmend aastat tagasi loodigi peale Euroopa Sõe ja Terae Ühenduse (ECSC) ja Euroopa Majandusühenduse (EEC) ka Euroopa Kaitseühendus (EDC), tunduvalt kaugemale ulatav kontseptsioon kui need, millest viimastel aastatel Euroopas juttu on olnud. EDCst midagi välja ei tulnud ja seda samadel põhjustel, miks praegugi on ühtne välis- ja julgeolekupoliitika (ÜVJP) nii visa kujunema: ELi liikmesriigid pelgavad jätta riigi üht kõige suveräänsemat otsust – otsust minna sõtta – kellegi teise teha.

Kaasaegse riigi kujunemislugu ulatubki 1648. aastal sõlmitud Vestfaali rahuni, sest siis ja seal lõpetati 30 aastat kestnud katoliiklaste ja protestantide sõjad lepinguga, mis sätestas riigi suveräänuse põhimõtted: eeskätt ja alguses tähendas see õigust ise määrata, milline on riigis usk (*cuius regio, eius religio*). Varem oli riik usu teenistuses ehk riigid sõdisid usu nimel, pärast seda muutus riik tasapisi asjaks iseeneses, lähtudes arusaamast, et kõik, mis toimub riigi sees, on ta enda asi, vägivald on riigi monopol, riigid sõdivad riikide vastu ja kõik muu vägivald, mis on riigi poolt sanktsioneerimata, kvalifitseeritakse kriminaalsuseks.

Kaasaegse riigi looja oli kardinal Richelieu, keda laiem üldsus tunneb kui Alexander Dumas' "Kolme musketäri" kurja geeniust. Richelieu oli kuninga minister. Ta oli tänapäeva mõistes peaminister, ent teiste ministrite ja ministeeriumide puudumisel oli Richelieu ainus minister. Tema oli see, kes adus, et riiki tuleb tugevdada, juhul kui tahetakse ellu jääda. 17. sajandi tingimustes, kus sõjapidamisest sai riigi monopol ja ühtlasi väga kallis ja suurt riiklikku infrastruktuuri nõudev ettevõtmine, alustas kardinal moodsa riigi ülesehitamist. Ja päris loogiliselt sai minister Richelieust peaminister, kui ta mõistis, et peale tema on vaja ka teist ministrit, s.o sõjaministrit. Sellest kasvas arusaam, et kaasaegne riik vajab ka teist kaasaegset nähtust, nimelt valitsust, sest minimaalriigist, kus valitsemist korraldas vaid üks minister, enam ei piisanud. See arusaam laienes sõjaministeeriumilt ka teistesse valdkondadesse, nagu majandus, rahandus jne, ent oluline on, et kõik muud ministeeriumid loodi Euroopa riikides just sõjaministeeriumi eeskujul.

Oli teinegi riigi teket soodustav moment, nimelt revolutsioon Euroopa sõjanduses.

Ilmusid tulirelvad – musketid ja kahurid, mis lõpetasid kindluste valitsusaja ja tegid sõjad palju verisemaks. Enam ei tegeldud linnade piiramisega nagu keskajal, vaid mindi üle (või õigemini tagasi) sõjavägede suurlahingute juurde. Kuna võit sõltus vägede ülekaalust, siis on just 30aastase sõja ajal täheldatav sõjavägede hüppeline kasv: kui varem oli sõjavägi paari tuhande meheline, siis 30aastase sõja ajal oli Tartu ülikooli asutajal Gustav Adolfil 175 000 relvis meest. Võidu kindlustasid suured üksused, kuid nende kogumiseks ei piisanud enam ühe või teise vürsti isiklikust rahakotist, see eeldas juba mastaapselt korraldatud logistikat, sõjatööstust ja selleks vajalikku maksumajandussüsteemi loomist.

Seda sai teha vaid riik, millel oli ressursse tööstuse ja elanikkonna mobiliseerimiseks, konkurentsist langesid välja väikesed vürstiriigid või need, kes sõjapidamiseks vajalikku riiklikku infrastruktuuri luua ei suutnud.

II

Naastes Euroopa Liidu katsete juurde luua endale välis- ja julgeolekudimensiooni ning sellele lisaks ka kaitseüsteemi, näeme, et areng on olnud eelkirjeldatud riigiehitamise protsessile vastupidine: kõrgel tasemel ja mastaapselt tegeldakse kõige muuga peale kaitse ja julgeoleku. Euroopa Liidu direktoraatide ja volinike süsteem katub kõiki valdkondi, mis moodas riigis on olemas, peale tähtsaima riikliku atribuudi: kaitsekorralduse. Miks? Sest suveräänsetest riikidest koosnevale Euroopa Liidule on liikmesriigid valmis loovutama pea kõike, välja arvatud seda, mis on riikluse alus, ehk sõjapidamist. On tähenduslik, et ka praegu ei kuulu paarikümne analüütikuga niinimetatud Solana kontor ehk ühise välis- ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja büroo mitte Euroopa ühishuvisid esindava Euroopa Komisjoni juurde, vaid asub ikkagi Euroopa Liidu Nõukogu juures ehk liikmesriikide struktuuris. Teiste valdkondade, nagu kalanduse, põllumajanduse, kaubanduspoliitika ja ka ühisraha puhul on liikmesriigid adunud, et suveräänuse jagamine ja solidaarsus teiste Euroopa riikidega toob vaid kasu. Isegi suurim liige Saksamaa on globaliseerivas maailmas vaid väike riik ja mahajäetud Saksa mark poleks kunagi saanud nii võimsaks valuutaks, kui on euro.

Ent kaitse ja julgeoleku puhul on Euroopa riigid keeldunud oma suveräänust jagamast. Tuleb ka tunnistada, et kuni viimase

ajani oli see otsus igati ratsionaalne. Esiteks kattus NATO piisavalt ELi liikmeskonnaga, nii et julgeoleku pärast muretseval Euroopal oli lahendus olemas. Suveräänuse jagamine NATO ei häirinud eriti kedagi (kui välja arvata de Gaulle'i pirtsakas väljatõmbumine kaitseplaneerimiskomiteest 1967. a), sest vaenlase kuju, võimed ja kuritahtlikkus olid igapäev teada. Selle taustal oli igati loogiline Euroopa küsimus: "Milleks on Euroopal vaja oma, NATOga paralleelset kaitsestruktuuri?"

Viimased viieteist aastat on aga sellise kontseptsiooni purustanud. Peale tüdimuseni leierdatud idee, et enam pole idast Venemaa näol mingit ohtu, on toimunud ka tunduvalt tähtsamad muutused; muutunud on sõjapidamine ise, võrreldes sellega, kuidas seda on mõistatud 17. sajandi keskpaigast. Kontseptuaalselt võiks ütelda, et riigi monopolile vägivaldalla käsutamise osas on tekkinud tõsine konkurents. Ohud julgeolekule, mis Vestfaali rahust saati tulid peaaegu eksklusiivselt teistelt riikidelt, tulenevad nüüd hoopiski mujalt... ja mitte ainult terrorismist.

Viimasel viieteistkümnel aastal on Euroopa kõige elementaarsemate julgeolekuküsimuste lahendamisel pidevalt läbi kukkunud: tapatalgud kohe Euroopa külje all Bosnias, Horvaatias, Kosovos, Tšetšeenias ning susisevad või külmutatud konfliktid Makedoonias ja Moldovas on saanud ajutise ja pooliku lahenduse (kui üldse) mitte tänu eurooplastele, vaid tänu USA-le. Loogiline oleks olnud, et nimetatud probleemide lahendamise initsiatiiv tulnuks Euroopast, ent tuleb piinlikkusega tunnistada, et Euroopa ei teinud peaaegu midagi ning jäi ootama, et USA tuleks ja sekkuks. Üksikutele Euroopa riikidel puudus piisav tahtmine või jõud midagi teha, ent ka ELina ehk ühiselt ja ressursse jagades polnud neid samad riigid nõus diplomaatiast kaugemale minema. Isegi kui oleks olnud tahtmist midagi teha, siis ühist koordineerivat jõudu ikkagi polnud. Kui on mingi lahendus leitud, siis eeskätt tänu veel säilinud kohustatuse tundele tulenevale USA sekkumisele.

Toosama USA toetus, nagu oleme tõdenud Iraagi sõjast saati, on aga kadumas. USA poliitikud pole enam nii Euroopa-meelsed, aga ka USA valijate seas on haihtumas too solidaarsustunne, mis näiteks käivitas niinimetatud õhusilla, mis päästis Berliini NSV Liidu blokaadi eest, või pidas enesestmõistetavaks, et USA hoiab Euroopas 200 000 sõdurit, keda võimaliku Nõu-

kogude rünnaku puhul oodanuks kindel surm. Lisaks, vaatamata sellele, et USA kaitsekulutused ületavad kogu ülejäänud maailma riikide kaitsekulutuste summa, pole USA-1 lihtsalt piisavalt palju sõdureid, nagu tõestab USA Rahvuskaitseüksuste Iraagis teenimise pidev pikendamine. See tähendab, et kui nüüd peaks midagi Balkanil või meie uute naabrite hulgas lahti minema, pole meil enam millelegi lootat.

Meid ei ohusta ainult tapatalgud naabruskonnas. Kui mõnes suuremas naaberriigis peaks toimuma katastroof või sõda, ohustaks see Euroopat miljonite võimalike põgenikega. Euroopat ümbritsevad proviisorid või seesmiselt nõrgad ja halvasti toimivad riigid nagu Albaania, Moldova ja Ukraina, kust niikuinii tuleb igal aastal illegaalseid majandusimmigrante, muutuksid kollapsi korral lausa immigratsioonipumpadeks. Enne külma sõja lõppu hoidis neid riike koos repressiivaparaat, viimase kadumise puhul jäi sageli riigist alles vaid kest ning okastraadi puudumisel kasvas väljaränne hüppeliselt. Ei ole mõtet end petta, et see meid ei puuduta ja et need migrandid lähleksid meist niikuinii mööda, Saksamaale. Kui meie heaolu tõus jätkub, võime ise leida end ütlema analoogselt Mauno Koivistoga sama, mis meile kunagi nii ebameeldivalt kõlas: ta eelistab Eesti iseseisvusele NSVLi püsivust ja stabiilsust. Meie ütlesime näiteks, et eestlased eelistavad, et Valgevene stabiilsus säiliks ja Lukašenko on parim stabiilsuse garantii.

Ja lõpuks terrorism. Nagu mitmed on osutanud, on väljend "sõda terrorismi vastu" intellektuaalne nonsens. Terrorism pole riik ega vaenlane, vaid sõjapidamisviis. Protest, et nii ei tohi teha, meenutaks keskaja aadlikke, kes protestisid tulirelvade vastu, kuna isegi aadlisesusest rüütli võis tabada lihtsa sõduri kuul, või Briti armee proteste Ameerika iseseisvussõjas, et ameeriklased tulistasid puude ja kivide tagant ega järginud sõjapidamisreegleid, mis nägid ette üksteise tulistamist legendikule ülesrivitatult.

Me oleme kõik nõrkinud, et üks Vestfaali rahu järgseid põhireegleid säästa tsiviilelanikkonda on hüljatud ning tsiviilelanikkonnaründamisest on saanud eesmärk. Ent selle vastu protesteerimine ei vii kaugele. Tuleb oma alustõed ümber hinnata, küsida endalt, kas suveräänne riik on parim viis kaitsta end uute ohtude eest. Või täpsemalt, kas meie väärtushinnangud lubavad meil naasta enam täieliku suveräänsuse juurde – teisisõnu, kas tahaksime riiki, mis oleks nii suveräänne, et löikab end teistest ära, sest see oleks ju ainus viis end vanamoodi kaitsta terrorismi ja lagunedes põgenike voole vallandavate riikide eest? Autarkia ei töötaks julgeolekulahendusena niikuinii, sest see tähendaks ka NATO hülgamist. Ilmselt nii suveräänsed me olla ei taha.

III

Niisiis oleme inimõigusi austavate, vabadust hindavate avatud eurooplastena sunnitud leidma uutele ohtudele uusi lahendusi. Dokument "Euroopa julgeoleku strateegia", millest kirjutab suursaadik Hartelius, ongi esimene katse liikuda selles suunas, kuigi paraku on see katse piiratud, kammitsetud liikmesriikide soovimatusest loobuda suveräänsusest Euroopa nimel. Probleem on tegelikult palju sügavam. Omaette näide selle kohta, kuidas oleme kinni vanas ajas, on ÜRO julgeolekunõukogu, kus kahel ELi liikmesriigil Suurbritannial ja Prantsusmaal on vetoõigusega alaline koht. 60 aastat pärast viimast suurt sõda on selle sõja võitjariigid endiselt ÜRO tüüril, samal ajal kui India, Jaapanil, Brasiilial ja Saksamaal – loomulikult ka Euroopa Liidul – pole julgeolekunõukogus alalist kohta. Ei Suurbritannia ega Prantsusmaa pole nõus Euroopa ühiskohale midagi loovutama.

Kahjuks ei saa selline olukord kesta. Euroopa areng on kulgenud kui sisemiste piirangute kaotamise lugu, alates kaubandustöete kõrvaldamisest ja ühisturu loomisest kuni inimeste passita liikumist võimaldava Schengeni leppeni 1990. aastate lõpul, millega ühinevad varsti ka Eesti ja teised uued liikmed. See viimane, mis on ELi üks populaarsemaid poliitilisi käike, tõstab aga suuresti Euroopa haavatavust ja vähendab meie julgeolekut. Nagu on juba korduvalt kogetud, liiguvad korra juba Euroopasse sisse saanud terroristid või illegaalsed immigrandid, samuti ka vene, ukraina ja albaania maffia, täiesti takistamatult läbi Euroopa. Teisisõnu, need väärtused, mis on teinud Euroopast selle, mis ta on praegu, on ka meie haavatavuse põhjus.

Kuidas siis arendada julgeolekut, kui riigid ei taha oma suveräänsust jagada, aga rahvas tahab suveräänsusest loobumist (*à la* Schengen) ka nautida? Seda ei saagi teha. Kui Euroopal (ja ka Ameerikal) on tänu NATO kogemustele teatud valmisolek mõelda sellele, et sõjalist jõudu saab ka ühiselt arendada, siis praegused ohud ei eelda üldjuhul sõjaväe tegutsemist, vaid pigem luure, politsei, piirivalve ja vastuluure koostööd. Ja seda ei taha peaaegu keegi. Kui riigid nagu Itaalia (muuseas Rocco Buttiglione eestvedamisel) sõdisid lõpuni nii lihtsa ja elementaarse asja nagu üleeuroopalise arreteerimiskäsu loomise vastu, kuidas siis loota, et riigid hakkavad oma riigisaladusi omavahel jagama, oma šifreid ja jälitamisprotseduure teistele avama?

Nii masendav kui see ka on, hoidume me jätkuvalt suveräänsuse jagamisest just neis valdkonnas, kus läbikukkumine tähendab kõige suuremat kahju. Need, kes sellest vajadusest aru saavad, on üldiselt ka arvamusi-

sel, et vaid suurem katastroof, millele mõeldagi ei tahaks, on see katalüsaator, mis viib luure, vastuluure ja muu sarnase üleeuroopalise koordineerimiseni. Kui luure kuulmine vaid rahvusriigi pädevusse tundub enamikule riikidele enesestmõistetavana, siis tasuks mõelda, mis oleks, kui nii oleks olnud USAs. Praeguse Euroopa olukorra analoogi näeksime USAs juhul, kui iga osariik tegeleks terrorismivastase võitlusega omaette: näiteks Maailma Kaubanduskeskuse pommitamist uurinud New Yorki osariigi luure vahendaks oma teadmisi Pentagoni lennurünnakut uurivale Virginia osariigi kolleegidele vaid väga kitsilt ja pika hambaga. USAs loomulikult nii ei ole, ent Euroopas on see enesestmõistetav. Ja tegelikult on olukord hullemgi. Ühes äsja ilmunud Euroopa terrorismivastase koostöö uuringus toodi ära episood, kus terroristi otsiva Briti luure MI6 palvele saada oma teise riigi kolleegidelt informatsiooni ei reageeritud, kuna palve oli "vales" (st inglise) keeles kirjutatud.

Oleme kõikjal Euroopas nii kinni abstraktse suveräänsuse fetiseerimises (võiks ju meenutada mõningaid meie erakondade loosungeid juuniku Euroopa Parlamendi valimistel), et abstraktsioon on saanud tähtsamaks kui riigi esmane ülesanne kaitsta oma inimesi. Uskudes, et suveräänsuse aksioom on nii tähtis, et välis- ja kaitsevõim, võime end leida samas olukorras kui Teises maailmasõjas Poola ratsavägi, kes tormas Saksa tankidele vastu, või rahulolevad prantslased, kindlad oma Maginot' liini kindluses, millest sakslased lihtsalt üle lendasid.

See kõik viib meid algusesse tagasi. Riik, nagu me seda praegu mõistame, sündis, kui sõjapidamine ja elanikkonna kindlustamine vanamoodi enam ei toimunud, vaid eeldas hoopis uutemoodi organiseerimist. Kui me räägime eestlase omariikluseunistusest, siis see riik, millest unistasime, oli just see moodustis, mis leitud 17. sajandil. Kui suveräänne riik oli vastus küsimusele, kuidas kaitsta end ratsavägede, püssimeeste, kahurite, hiljem ka pommitajate ja tuumarelvade vastu, mis kõik olid vaid riikide kasutuses ja käsutuses, siis sõjapidamisviisi totaalset muutumisel, mis nüüd on juhtunud, tuleb hakata ümber vaatama alustõdesid. Aina selgem on see, et vägivalla globaalseerumise ja tsiviilelanikkonna märklauaks muutumise tingimusi ei täida senised julgeolekukonstruktsioonid enam oma esmaülesannet kindlustada elanikkonna turvalisus. Meie ülesanne eurooplastena on leida euroopalikke lahendusi oma turvalisuse tagamiseks ja parem on seda teha praegu, enne kui sündmused sunnivad meid ette võtma drastilisi, läbi mõtlemata ja inimvabadusi piiravaid samme, nagu on juhtunud USAs. Aega selleks vist palju ei ole. Paraku.

Esimene aasta liitlasena

Neeme Väli

Sõdur, nr 4, 2004

Lõppeva aasta tähtsündmused seonduvad ennekõike riigi julgeoleku ja selle kaudu riigikaitse arenguga. Püüan järgnevalt lühidalt kokku võtta need sammud, mida õnnestus kaitseväge arenguplaanide rakendamisel 2004. aastal realiseerida. Et enda tegevuse hindamisel on alati kiusatus kajastada toimunut tegelikkusest positiivsemana, kasutan peeglina meid väisanud NATO ekspertide hinnangut.

Aasta 2004

2. aprillil 2004 korraldati Brüsselis seitsme uue liikmesriigi NATOga liitumise tseremoonia. Üks liitujatest oli Eesti. 1. mail sai Eestist täieõiguslik Euroopa Liidu liige. Mõlema sündmuse tähtsust ja mõju riigikaitsele on raske alahinnata. Seoses julgeolekukeskkonna muutumisega vaadati üle ka siseriiklikud riigikaitsealised alusdokumendid.

27. märtsil kinnitas vabariigi valitsus oma otsusega kaitsejõudude struktuuri ja arenguplaani kuni aastani 2010 (edaspidi arenguplaan), 16. juunil kinnitas riigikogu oma otsusega uued julgeolekupoliitika alused. Kohe peaks kinnitatama ka uus sõjalise kaitse strateegiline kava. Viimased kaks dokumenti seavad raamid kaitseväge arendamisele, sätestades põhimõtted ja prioriteetid. Arenguplaan annab poliitilistele suunistele praktilise sisu.

Arenguplaani motoks on nimetatud üleminekut territoriaalkaitselt kollektiivkaitsel. Samas arvestas ka eelmine arenguplaan (kaitsejõudude arengu eesmärgid kuni aastani 2015) kollektiivkaitsena ja enamik meie operatiivstruktuurist pole ümberpaigutatav. Kui võrrelda planeerimise aluseid, on peamine vahe eelmiste plaanidega asjaolu, et arenguplaani koostamisel tugineti peale siseriiklike vajaduste ka NATO esitatud võimekusettepanekutele (*force proposals*). See tähendab, et esimest korda koostasime oma plaanid osana NATO üldisest kaitseplaneeringust. Seni kasutasime partneritele mõeldud formaati, osaledes planeerimis- ja aruandlusprotsessis (PARP – Planning and Review Process). PARPis osalemise kogemus tuli kasuks, sest mitmed selle elemendid on liikmetele mõeldud protsessiga analoogsed (näiteks partnerluseesmärgid (*partnership goals*) on sarnased võimekus-eesmärkidega (*force goals*)).

Kogu protsess algas Eestile eelmise aasta suvel võimekusettepanekute esitamise-ga. Septembris peeti läbirääkimised, mille käigus võimekusettepanekute tekst täpsustati. Paralleelselt sellega algas ka meie arenguplaani koostamine. Pärast läbirääkimisi suunati võimekusettepanekute pakett NATO sisemisele kooskõlastus-ringile, mis lõppes võimekuseesmärkide kinnitamisega liikmesriikide poolt selle aasta suvel.

Oktoobris esitati meile kaitseplaneerimise küsimustik (DPQ – Defence Planning Questionnaire). DPQ sisuks on põhjalik küsimustik, mis hõlmab kaitsepoliitika ja kaitseväge struktuuri kirjeldust ning ressursside käsutamise ja võetud kohustuste täitmise aruandlust. DPQ vastuste ja meie plaanide võrdlemine annab ki NATO kaitseplaneerijatele aluse n-ö arenguraporti koostamiseks, mida nimetatakse Country Chapteriks.

Võetud kohustused

Eesti panustab NATO üldisesse väestruktuuri rea üksustega. Suurim neist on pataljoni taktikaline grupp. Käesoleva aasta tegemistest väärib märkimist soomukite hanke kinnitamine vabariigi valitsuses, mis on esimeseks sammuks pataljoni arendamiseks tehtavatest hangetest. Peale pataljoni panustame ka rea väiksemate spetsialiseeritud allüksustega, mille arendamisega tänavu alustati. Järgmisel aastal realiseerub Eesti esimene panus NATO reageerimisjõududesse (NRF – NATO Reaction Forces), seda tehakse mereväe abil.

Eesti õhuruumi kaitse toimib osana NATO üldisest õhukaitsesüsteemist. Kuigi seda teostavad hävitajad paiknevad Leedus, on Eestil täita oluline roll radaripildi saatmisega üldisesse süsteemi ning järgmisest aastast ka panusega lendude tagamisse.

Operatsioonidel osalevate kaitsevaelaste arv on järjest kasvanud. Peale kauaaegse osaluse Balkanil lehvib Eesti lipp Afganistanis ja Iraagis. Operatsioonide kontekstis tuleb märkida EOD (Explosive Ordnance Disposal) meeskonna arengut, millele lisandus meditsiinielement ja inimeste kaitstust suurendati soomukite MAMBA soetamisega. Järgmisena lisandub kaitseelement. Eesti sõdurite professionaalsus Iraagis on saanud väga kõrge hinnangu.

Kahjuks on osalus selles operatsioonis toonud kaasa ka inimkaotusi.

Uue sisu on saanud Kaitsealiidu kaasamine operatsioonidesse. Nimelt jääb Euroopa Liidu raames Bosnias toimuv operatsioon ALTHEA täielikult Kaitsealiidu kanda.

Alustasime meile eraldatud ametikoh-tade mehitamist NATO sõjalises juhtimisstruktuuris. Lõviosa kohtadest tuleb täita järgmise aasta jooksul. Kuigi sinna saadetavate ohvitseride ja allohvitseride hulk on väiksem algselt ennustatust, tuleb siiski kõvasti pingutada, sest ka kodus on head tööjõudu hädasti vaja.

Hinnang NATO-lt

25.–26. novembril külastas Eestit NATO ekspertide grupp. Külastuse eesmärk oli detailselt käsitleda dokumenti, milles antakse hinnang Eesti riigikaitse arengule (nn Country Chapter). Kahe päeva jooksul toimus intensiivne arutelu töörühmades, mille käigus kaitseministeeriumi ja ühendstaabi meeskond kirjeldas arenguplaani elluviimist ja NATO ees võetud kohustuste täitmist võimekuseesmärkide osas. NATO ekspertgrupi juht John Colston kohtus ka kaitseministri ja kaitseväge juhatajaga.

NATO ekspertide hinnang Eesti senisele tööle oli üldiselt positiivne. Leiti, et areng on plaanipärane ning põhimõtteliselt on Eesti võimeline täitma võetud kohustused kokkulepitud tähtaegadeks. Samal ajal ei tasu käsi rüppe lasta, sest on rida valdkondi, kus meil tuleb senisest rohkem pingutada.

Kokkuvõtteks tõsteti esile kolm teemade-ringi. Olulisim nendest on kaitsekulutuste viimine ja hoidmine kahe protsendi tasemel SKPst. Seoses Euroopa Liidus kasutatava SKP meetoodika rakendamisega on eelarve maht suurenenud ja uue meetoodika järgi arvatuna kulutatakse meil riigikaitseks 1,64% SKPst. Arenguplaani koostamisel arvestati ressursse vana meetoodika järgi. See võib tekitada kiusatuse väita, et milleks teile lisaraha, kui plaan on niigi ressurssidega kaetud. Samas on NATO osast pärast arenguplaani koostamist võetud vastu hulk otsuseid, mille rakendamist plaanis ette ei nähtud. Need otsused haakuvad ekspertide tõstatatud teise ja kolmanda teemaringiga – maaväe korraliku väljaõppe tagamine ja meie panustamine operatsioonidesse.

Arenguplaan näeb ette, et alates 2008. aastast peame olema võimelised hoidma välisoperatsioonidel 250 meest. Istanbulis peetud NATO riikide kaitseministrite kohtumisel otsustati, et vähemalt 8% liikmesriikide maavägede koosseisust peab osalema operatsioonidel väljaspool riigi territooriumi ja 40% peab olema selleks suuteline. Kui need protsendid numbriteks ümber arvutada, on seda palju rohkem, kui Eesti plaan ette näeb. Seega on Istanbuli otsuste täitmiseks vaja leida lisaressursse.

Lõpetuseks

Lõpetaksin sõnadega peaministri juba tsiteeritud kõnest. Nimelt kinnitas härra peaminister, et Eesti teeb omalt poolt kõik, et olla hea ja usaldusväärne liitlane. Meie julgeolekupoliitika alustes on peamise ohuna nimetatud Eesti marginaliseerumist. Marginaliseerumiseni viib usaldusväärse kaotus ehk püüd rehepapi kombel kõiki üle kavaldada ja teiste turjal liugu lasta. Ekstremistid, kes arvavad, et kui me liitlasena usaldusväärset ei käitu, säilib teistel liitlas-

tel meie suhtes see kohustus endiselt. Seega – meie plaanide läbipaistvus ja nende sihipärane täitmine peegeldab meie suhtumist organisatsiooni, mille kätte me oleme usaldanud oma julgeoleku.

Ja veel üks tsitaat Harri Tiido kirjutisest 2002. aasta 23. novembri Eesti Päevalehest: “Väikeriigil ei olegi ilmselt oma huvide kaitseks paremat teed kui suurte keskel askeldades end füüsilisest väiksusest suuremaks käituda.”

Eesti julgeolekuperspektiivid Euroopa Liidu julgeoleku- ja kaitsepoliitika valguses

Toomas Riim ja Viljar Veebel

Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži Toimetised nr 22, 2004

Eesti julgeolekupoliitika areng tulenevalt Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitikast

Eesti lähtepositsioonid uues julgeolekukontekstis

Globaalsete ja regionaalsete julgeolekuarengute jälgimine ning teravdatud huvi mis tahes konfliktide ennetamise ja lahendamise meetodite vastu tuleneb Eestis meie enda ebakindlast julgeolekustaatusast. Ühest küljest on vaja “otsest” julgeolekut ehk riikliku iseseisvuse püsijäämise garantiid (näiteks NATO kollektiivkaitselt) nii lühikeses kui ka keskpikas perspektiivis. Teisest küljest nähakse Eesti seisukohast julgeoleku tagamise alusena teatud kriisilahendamise põhimõtete arendamist. Mõte, et Eesti ei taha olla üksnes julgeoleku tarbija, vaid ka tootja, on läbinud nii julgeolekualaseid baasdokumente kui ka valitsusliikmete kõnesid.

Millist julgeolekut aga toodetakse, kui ühelt poolt soovib Eesti osaleda Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitikas, teiselt poolt aga vajab “köva” julgeoleku garantiisid, mida on antud hetkel võimaline pakkuma vaid NATO? Seetõttu on Eesti jaoks keskseks küsimuseks see, mil viisil on võimalik tagada Eesti pikaajaline, jätkusuutlik ja stabiilne julgeolek regionaalselt ja globaalselt.

Siinkohal on probleemiks erinevad arusaamad rahvushuvide optimaalsest järgimi-

sest. Traditsiooniliselt on riigi rahvushuvi olnud peaauglikult rahvuslik julgeolek ehk siis riigi võime säilitada rahvuse füüsilist integreeritust ja territooriumi, kaitsta riigi omapära, institutsioone ja valitsust väliste lõhestamiskatsete eest, omada kontrolli riigi piiride üle ning säilitada tema majandussuhted muu maailmaga.

Laia avalikkuse hulgas valitseb üksmeel vähemalt üldise eesmärgi osas säilitada eestlus, eesti elulaad ja riiklus. Nende väärtuste ohustajaks peetakse eelkõige Venemaad, seda nii eliidi kui ka massi tasandil, sõltumata parteipoliitilisest taustast (v.a vene parteid mõningase mööndusega). Liitumist NATO ja Euroopa Liiduga on peetud Eesti rahvuslike huvide kaitsmiseks ja seega ka Eesti julgeolekuprobleemide konsensuslikuks lahenduseks alates 1991. aastast.

Teisest küljest nõuavad muutunud rahvusvahelised suhted ja Eesti liitumine nii NATO kui ka Euroopa Liiduga meilt julgeolekuprobleemide laiemat käsitlemist, eelkõige Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika arendamise protsessis. Arvestada tuleb ka sellega, et Euroopa Liit ei ole üksnes majandusliit (nagu näitas retooriline surve Romano Prodi ja Jacques Chiracilt). Tugev normatiivne surve Euroopa Liidu ja

NATO poolt oli aluseks ka 2000. aastal riigikogu poolt heaks kiidetud “Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika aluste”¹ väljatöötamisele. Selles sisalduv konstruktivistlik ja buzanlik² julgeolekukontseptsiooni laiendamine siseriiklikesse ja mitteriiklikesse sfääridesse annab alust arvata, et laiem, postmodernne julgeolekukäsitlus on vähemalt retoorikas muutumas oluliseks osaks prioriteetide ümbermõtestamisel ning seega ka Eesti välis- ja julgeolekupoliitika kujundamisel ESDP valguses.

Eesti julgeolekupoliitika areng

Eesti välis- ja julgeolekupoliitilises praktikas on alates 1991. aastast rõhutatud selgelt riigi iseseisvuse jätkusuutlikku tagamist ja territoriaalse terviklikkuse küsimust ehk “köva” julgeoleku kindlustamist.³ Julgeolekupoliitika sellisel määratlemisel olid vähemalt kuni 1994. aastani peale Venemaa-poolse lähivälismaa retoorika ka üsna objektiivsed põhjused – umbes kümne tuhande hästi välja õpetatud ja võitlusvõimelise Vene sõjaväelase viibimine Eesti territooriumil, Pihkvas asuv Vene dessantväe diviis ning Leningradi oblastis asuvad lennuväeüksused.⁴ Seetõttu suunati Eesti välis- ja julgeolekupoliitika jõupingutused Venemaa-su-

nalise ohu tasakaalustamisele läbi NATO liikmeks oleku.

Euroopa Liitu aga peeti Eestile vajalikuks pigem majandusliku ülesehitustöö ja euroopalik-lääneliku identiteedi ja kultuuri mõttes (kuigi ka selles peitub varjatud ootus, et Euroopa Liidu liiget ei ründa keegi kergekäeliselt).

2000. aastal vastu võetud "Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alustes" on iseseisvuse ja territoriaalse terviklikkuse tagamise kõrval pööratud kõige enam tähelepanu Eesti demokraatlikule arengule ning kultuuripärandi ja identiteedi säilitamisele kui väärtustele, mida on vaja samuti ohtude eest kaitsta. Samas viidatakse selles pigem nn riskidele kui ohtudele: "Peamiseks riskiks Eesti julgeolekule on võimalik ebastabiilsus ja poliitiliselt kontrollimatud arengud rahvusvahelises keskkonnas ning rahvusvahelised kriisid." Kuna sõjalised riskid on vähenenud, on tekkinud rida uusi, mittesõjalisi riske: keskkonnanriskid (näiteks Sosnovõi Bori tuumaelektrijaam), etniliste konfliktide puhkemise võimalus, rahvusvaheline kuritegevus, massihävitusrelvade levik, sotsiaalsete ja majanduslike probleemide teravnemise võimalus. Kuigi otsest sõjalist ohtu Eesti julgeolekule ei nähta, mõondakse, et Venemaa on ikkagi "piirkonna ainus tuumariik" ja et "rahvusvahelise süsteemi ebakindlus võib jätta Eesti julgeolekupoliitilisse tühimikku".⁵

Paradoksaalne on see, et kuigi ametlikult on Eesti muutunud koostööaltimeks julgeolekupoliitilistes küsimustes, järgitakse välis- ja julgeolekupraktikas ikkagi jõudude tasakaalul põhinevat poliitikat, mis tugineb soodsama positsiooni tagamisele julgeolekupoliitilises keskkonnas sõjalise võimekuse arendamise ja alliansipoliitika kaudu (n-ö nullsummamäng). Eesti on NATO liikmeks saamise plaani (*membership action plan*) raames tõstnud kaitsekulutused 2 protsendini sisemajanduse koguproduktist (103 miljonit USA dollarit 2002. aastal) ning teinud suuri investeeringuid NATO standarditele vastava relvastuse ja varustuse muretsemiseks, et tagada vähemalt ühe brigaadi suuruse jalaväeüksuse täielik vastavus NATO standarditele. Kulutusi on tehtud peamiselt infrastruktuuri ja õhuseiresüsteemide arendamiseks. Endiselt on tunnustatud ka Eesti totaalkaitsel põhinev riigikaitsekultuur, mis näeb ette territoriaalkaitset massiivse välisrännaku tõrjumiseks ja sissisõda.⁶

"Kõva" julgeoleku tagamise investeermisel on oma ratsionaalne põhjendus: keskse ohuna nähakse Venemaa Föderatsiooni oma traditsioonilise julgeolekulähenedamise (nii kontseptuaalselt,

retooriliselt kui ka tegudele). Sellisel ohtunnetusel on ka ajaloolis-psühholoogilised põhjused. Lisaks on Eesti riiklikku positsiooni mõjutanud ka traditsiooniliselt riikide välispoliitilist käitumist määravad aspektid nagu suhteline kasu, võim, võimelisus, jõudude tasakaal jne. Eesti on seni oma välis- ja julgeolekupoliitikas lähtunud ratsionaalsest arusaamast (nn üldtunnustatud arvamusest), et Ameerika Ühendriigid on oma sõjalise, tsiviil- ja majandusliku võimekuse poolest NATO (ja ka maailmas tervikuna) juhtival positsioonil. Seetõttu on Ameerika Ühendriikidele toetumine igal juhul kasulik (ühinemine potentsiaalse "võitjapoolega" ehk n-ö pööratud jõudude tasakaalu efekt).

Vastandina on valdavaks arvamuseks, et Euroopa Liidul ei ole Ameerika Ühendriikidega võrreldes maailmapoliitikas piisavat poliitilist ja sõjalist kaalu.

Eesti on järginud ka loogikat, mille kohaselt otsivad väikeriigid liitlasi nende riikide hulgast, mis suudavad tasakaalustada mõnda teist riiki, mida väikeriigid tajuvad julgeolekupoliitilise ohuallikana.

See tähendab, et kuna Eesti on sidunud ennast NATO kollektiivkaitses põhimõtetest tuleneva normatiivse keskkonnaga, seab juba see iseenesest teatud piirangud alternatiivsele Eesti välis- ja julgeolekupoliitilisele praktikale – pidades silmas eelkõige Eesti suuremat panust ESDPsse ja usaldust selle institutsiooni suhtes.

Rõhuasetust NATO-le ei tohi aga pida Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika suhtes negatiivseks – NATOga liitumine on tõstnud ka Eesti suutlikkust ESDP raames osaleda.

Eesti panus Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitikasse

Eesti panustab Euroopa Liidu sõjalise tegutsemisvõime eesmärkide (*headline goals*) raames järgmiste maa- ja mereüksustega, mille ettevalmistamisel lähtuti eelkõige NATO nõuetest:

Merejõud:

1. Kolm miinitõrjelaeva (MCMV), valmisolek 30 päeva jooksul tingimusel, et üksus pole juba kaasatud NATO aktsioonidesse artikkel 5 raames.
2. Juhtimis- ja toetuslaev (MCCS), valmisolek 30 päeva jooksul tingimusel, et üksus pole juba kaasatud NATO aktsioonidesse artikkel 5 raames. Valmisolek kuni 44päevaseks järjepidevaks missiooniks.

Maajõud:

1. Kergejalaväe pataljon, valmisolek 30 päeva jooksul tingimusel, et üksus pole

juba kaasatud NATO aktsioonidesse artikkel 5 raames.

2. Kergejalaväe kompanii, valmisolek 30 päeva jooksul tingimusel, et üksus pole juba kaasatud NATO aktsioonidesse artikkel 5 raames.
3. Sõjaväepolitsei, valmisolek 30 päeva jooksul tingimusel, et üksus pole juba kaasatud NATO aktsioonidesse artikkel 5 raames.
4. Demineerijate üksus, valmisolek 30 päeva jooksul tingimusel, et üksus pole juba kaasatud NATO aktsioonidesse artikkel 5 raames.
5. CIMIC spetsialistide grupp, valmisolek 30 päeva jooksul tingimusel, et üksus pole juba kaasatud NATO aktsioonidesse artikkel 5 raames.

Edasine osalus sõltub eeskätt NATO vajadustest ja Eesti suutlikkusest. Hetkel on kavas luua 2005. aastaks üks täielikult NATO tingimustele vastav kiirreageerimispataljoni.⁷

Otseselt ei märgitud ESDPd aastateks 2002–2007 koostatud riigikaitsearengu prioriteetides:

- NATO normidele vastavate jalaväeüksuste, sealhulgas kiirreageerimispataljoni (skautpataljon) formeerimise jätkamine;
- juhtimisstruktuuride reformi elluviimine; elukutseliste kaitsevõime osakaalu suurendamine,
- miinisõjavõimekuse edasine arendamine mereväes;
- õhuseire ja õhukaitse juhtimisvõimekuste jätkuv arendamine õhuväes;
- partnerluse märkidest (PG) tulenevate nõuete sisseviimine väljaõppeprogrammidesse ning kaitsejõudude doktriiniliste põhialuste edasine väljatöötamine.

Eesti on määranud oma esindajad poliitika- ja julgeolekukomiteesse, sõjalisse komiteesse ning sõjalisse staapi, mis võimaldab jälgida ESDP väljaarendamist ning osaleda pidevas dialoogis. Teisalt on aga kõikide kriisisekkumiskustade kasutamise kohta tehtud reservatsioon – neid võib kasutada tingimusel, et üksus pole juba kaasatud NATO aktsioonidesse artikli 5 raames. Teisisõnu on antud selgelt mõista, et NATO on peamine prioriteet ja ESDP raames lüüakse kaasa alles teise valikuna.⁸

Kokkuvõte

Kuna tänasel kujul hõlmab NATO endas võimalust vajadusel kriisisituatsioonidesse jõuliselt sekkuda, võib katset luua täiesti iseseisev Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika vaadelda kui tahet vabane liigsest seotusest Ameerika Ühend-

riikide ja NATOga. Siinkohal kerkib aga kaks olulist küsimust: kuidas saada piisavalt ressursse ning kuidas vältida võimalikku konkurentsi USAga julgeoleku globaalsel tagamisel? Vaadeldes ideed arendada paralleelselt tervenisti välja nii kriisiennetus- kui ka reguleerimismeetmed tänase CFSP rahapuuduse juures, on siiski kaheldav, kas mõlemat eesmärki suudetakse toimival kujul ellu viia.

Eelnevast tulenevalt vajab Eesti lühiajaliselt kindlasti NATO vihmavarju – vähemalt seni, kuni Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika ka praktikas tööle hakkab. Seetõttu ei saa Eesti toetada kaitsepoliitika dubleerimist, vaid eelistab panustamist programmi “Partnerlus rahu nimel”. Eesti panustamine Helsinki Headline Goal'i raames näitab, et üksusi, mida kasutatakse programmis “Partnerlus rahu nimel”, saab kasutada ka võimalikes ESDP ope-

ratsioonides. Dubleerimist välditakse sel moel, et Eesti üksused antakse ESDP käsutusse vaid juhul, kui need ei osale samal ajal artikliga 5 seotud NATO kriisireguleerimisoperatsioonides.

Hetkel on aga Eesti kaitseküsimuste selge prioriteet riigi võimekuse arendamine NATOga tehtavas koostöös. Igal juhul on tulevikku silmas pidades Eestil üksused ESDP jaoks, probleemiks kujuneb see, kuidas neid ESDP ja NATO vahel optimaalselt jagada. Olles NATO liige, ei ole Eestile lisaüksuste loomine ESDP tarbeks ressursipuuduse tingimustes otstarbekas vähemalt lähitulevikus.

Sellegipoolest on oluline, et Eesti osaleks peale NATO aktiivselt ka ESDP raames tehtavas kaitsepoliitilises koostöös oma võimaluste ja huvide piires. Eelkõige tuleks panustada ühishuvi otsimisse (Luk-

semburgi ja Soome eeskujul), mis oleks väikeriigi seisukohalt igati ratsionaalne käitumine. Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika suhtes peaks Eesti esmajärjekorras toetama Petersbergi ülesannete efektiivsemat elluviimist uues julgeolekupiitilises olukorras ja toetama võimaluste piires sekkumist kriisidesse aktiivse usaldusväärse partnerina (pigem eelistades näiteks nagu Soomegi osalemisel tsiivilabinõusid). Eelkõige näitaks see Eesti panustamist ühistegevusse ehk siis mitte ainult julgeoleku tarbimist, vaid ka tootmist. Eesti julgeoleku huvides oleks igati tõhustada pikaajalisi ja ennetavaid abinõusid (näiteks Põhjadimensiooni arengut), sest see tähendab võimalust vähendada Venemaaga seotud julgeolekuriske, samas aitaks see ka Venemaad teatud traditsioonilisest julgeolekuvisionist üle saada.

¹ Välisministeerium, *Julgeolekukontseptsioon 26.09.2000*, elektrooniliselt <http://www.vm.ee/est/index.html>

² Vt Buzan, B. *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead, 1983; 2nd edition, 1991

³ Vt ka Kuus, M. *Toward Cooperative Security? International Integration and the Construction of Security in Estonia*. Millennium: Journal of International Studies, 2002, Vol. 31, nr 2, lk 2

⁴ *Speech by Trivimi Velliste, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Estonia at the NUPI-CSIS Conference on Baltic and Nordic Security, Oslo, September 21, 1993*, http://www.vm.ee/est/kat_140/1376.html

⁵ Vaata http://www.vm.ee/est/kat_51/

⁶ Laaneots, A. *Totaalkaitse riigikaitse süsteemina. Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, 2000*, <http://www.ut.ee/ABVKeskus/est/totaalkaitse.html>

⁷ Põld, A. *USA soovib Eestilt tühe asemel kolme kiirreagerimisüksust*. Eesti Päevaleht Online, 10.03.2003, <http://www.epl.ee/artikkel.php?ID=229743>

⁸ *Kaitseministeerium*, <http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=155&PHPSESSID=c991c7801deaa19ec2fe0ea5404ed35d>

Uued ohud esitavad Euroopa julgeolekule uusi väljakutseid

Holger Mölder

Heureka, jaanuar 2005

Eesti eurodebati käigus kerkis sage- eli esile argument, et Eesti julgeoleku tagamiseks piisab liikmesusest NATO-s. See seisukoht viitab traditsioonilisele maailmanägemisele, kus riigi julgeoleku tagamist nähakse üksnes läbi sõjalise vaateprisma. Ühemõtteline julgeolekukorraldus vastas külma sõja tingimustele, kus maailmas eksisteeris kaks konkureerivat rahvusvahelist süsteemi. Ometi – kuivõrd sõltumatuks ja funktsionaalseks saaksime pidada riiki, kes on küll ehitatud üles tugeva riigikaitse, kuid on majanduslikus, sotsiaalses ja keskkonnakaitse- selises kaoses?

Stabiilsus tulejõu asemel

Viimasel ajal on sõjalisele dimensioonile orienteeruvat julgeolekukäsitust asenda-

mas laiema kooperatiivse julgeoleku mõiste, mis seab eesmärgiks üldise stabiilsuse ja heaolu ning hõlmab ka nn asümmeetrilised ohud (rahvusvaheline terrorism, organiseeritud kuritegevus, majanduslik julgeolek, sotsiaalne heaolu, keskkonnaprobleemid, epideemiad jne). Postmodernne julgeolek kätkeb eneses senisest palju laiemat julgeolekuruumi, põhinedes suurel määral indiviidi julgeolekul. Rahvusvaheliste suhete teoorias on jõuliselt esile kerkinud neoliberaalne suund, kus erinevalt realistlikest koolkondadest väartustatakse absoluutseid kasusid suhteliste kasude asemel, keskendutakse rahvusvaheliste institutsioonide ja režiimide loomisele ja esitatakse riikidevahelist koostööd julgeoleku tagamise põhilise instrumendina. Euroliit on kaasaegne julgeolekuorgan

Postmodernsele ühiskonnale iseloomulikud julgeolekuorganisatsioonid on Euroopa Liit ja ka Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO). Erinevalt traditsioonilistest julgeolekukorraldustest ei vastandata eelnimetatud ühendustes enast määratletud vaenlastele (nagu “külma sõja” perioodil eksisteeris kahe ideoloogilise bloki vastasseis), vaid tegeletakse reaalse ohtudega, tulenev need siis kust tahes. Euroopa Liit on üks postmodernse julgeolekukorralduse fenomene. Nii käsitleb tuntud Briti diplomaat ja analüütik Robert Cooper, kelle sulest on ka eesti keeles hiljuti ilmunud ajastut iseloomustav “Riikide murdumine”, just Euroopa Liitu kui postmodernse riikide süsteemi tüüpilist esindajat, tuues välja iseloomulikud tunnused nagu sise- ja välisasjade eristumise

vähenedamine riikide poliitikas; väljaspoolne sekkumine riikide nn siseasjadesse; hoidumine jõu kasutamisest vaidluste lahendamisel ja rahvusvaheliste käitumisnormide iseeneslik väljakujunemine; piiride tähtsuse vähenemine; julgeoleku põhinemine läbipaistvusel, avatusel, vastastikusel sõltuvusel ning haavatavusel. Euroopa Liidu julgeoleku- ja kaitsepoliitika (EJKP) on vaid osa julgeolekumeetmete kompleksist.

Turvaline Euroopa tekib NATO ja ELi koostööst

Ka NATO lähtub oma 1999. aasta strateegilises kontseptsioonis laiemast julgeolekukäsitlusest. Kuigi kollektiivne kaitse on jäänud endiselt oluliseks NATO tegutsemismotiiviks, käitutakse praktilise tegevuse käigus sageli kui kollektiivse julgeoleku organisatsioon. NATO-l puuduvad riigid, keda identifitseeritakse kui potentsiaalset vaenlast, seevastu arvestatakse erineval pinnal tekkinud ohtudega. Koostöömehhanismide, vastastikuse sõltuvuse ja rahvusvaheliste režiimide kehtestamisega luuakse tingimused, mis teevad riikide sõjalise rünnaku mitteatraktiivseks, kuna ühest operatsioonist saadav suhteline kasu ei ületa tekitatavat kahju. Euroopa tulevane julgeolekukorraldus põhineb paljuski Euroopa Liidu ja NATO vahelisel koostööl. Täiesti väär oleks ühe organisatsiooni vastandamine teisele, pealegi kui enamik liikmesriike ju kattub. Riikidevahelistest vastuoludest ei kujuta ohtu enam niivõrd traditsiooniline suurriikide vastasseis, vaid hoopis marginaalsed riigid. Need on nn nõrgad riigid, kus eksisteerivad etnilised, religioossed või ka poliitilised pinged või kus on nõrgad õigusriigile iseloomulikud tunnused ning korrumppeerunud autoritaarne režiim (Valgevene, Põhja-Korea, Liibüa jne), ebaõnnestunud

(nõrga keskvõimuga sisekonfliktidest haaratud riigid – Afganistan, Iraak, Libeeria jne) ja läbikukkunud riigid (ehk kus riigivõim praktiliselt puudub – Liibanon, Sierra Leone jne). Need on riigid, kes on end teadlikult vastandunud rahvusvahelisele ühiskonnale või pole olnud suutelised sellega integreeruma. Illustreerivaks näiteks võiks olla, et kui modernist näeb Eestile ohtu Venemaa kui riigi poolt (või ükskõik millise riigi poolt, sõltumata selle riiklikust korraldusest), siis postmodernisti seisukohalt võivad ohuallikad peituda hoopis Venemaa ebastabiilsuses ning demokraatia hapruses. Eesti argiteadvuses on sõda veel tänapäevalgi mitmetes arvamusalaldustes omandanud teatava mütoloogilise tähenduse. Riigi hõlvamist nähakse ajaloolise tagasi vaatena eeskätt Vabadussõja-aegse või siis paremal juhul Teise maailmasõja aegse rindetegevuse tulemusena, kus domineerib maismaarünnak koostöö mere- ja õhukõrvaldusega. Selline julgeolekunägemus vastab traditsioonilisele modernsele käsitlusele, mis prioriseerib territooriumi kaitset ning kus identifitseeritakse end üksiku hundina vaenulikus rahvusvahelises keskkonnas.

Sada võitu sajast lahingust pole hea tulemus

Hiina sõjateoreetik Sun Zi on väitnud juba VI sajandil eKr, et: “/.../ Sellepärast on sõjas kõige parem hävitada plaanid. Sellest järgmine on hävitada liidud. Sellest järgmine on hävitada sõjavägi. Kõige halvem on rünnata linnu.” Riigi julgeolek ei ole ainult sõjaväelaste asi. Relv käes võib võita lahingu, kuid mitte sõja. Sun Zi ütleb: “/.../ Sajast lahingust sada võitu ei ole sugugi kõige parem. Sundida teine armee ilma lahinguta alla andma on parimast parim.” Tänapäevasel julgeolekukäsitlusel põhinevad riigikaitseüsteemid hõlmavad nii kriisennetuse kui ka kaitsetstarbelise tsiviilvõimekuse väljaarendamise. Kollektiivne julgeolek ei välista kollektiivset kaitset, probleemidega hakatakse tegelema hoopis varasemas staadiumis ning globaalsemalt. Rahvusvahelise koostöö areng võimalikult paljudes eluvaldkondades on muutnud maailma turvalisemaks. Kindlasti on üks tugev mitmekülgele koostööle orienteeritud liit palju olulisem julgeoleku tagaja kui ükskõik milline sõjaline võimsus.

Modernne ja postmodernne julgeolekukäsitlus

Absoluutne julgeolek	Suhteline julgeolek
Jagamatu, vastastikku sõltuv julgeolek	Jagatud, nn taskujulgeolek (lokaalsed, lühiajalised konfliktid)
Mure oodatud, planeeritud ja instrumentaalse vägivalla pärast	Mure ootamatu, improviseeritud, ad hoc ja ekspressiivse vägivalla pärast
Seotus riikliku poliitikaga	Seotus ühiskondliku poliitikaga
Laiulatuslik vägivald	Väike, pihustatud vägivald
Binaarsed osapooled	Erinevad osapooled
Ühtne, selge vaenlane	Erinevad oponendid
Rõhk relvadel ja sõjalistel küsimustel	Rõhk sotsiaalmajanduslikel küsimustel, kultuuril ja identiteedil

¹ Tuntumad esindajad Robert Keohane, Joseph Nye jt

² Robert Cooper, *The Postmodern State and the World Order*. 2000, London: Demos, The Foreign Policy Centre, pp. 19–20.

³ Sun Zi, *Sun Bin, Sõja seadused*. 2001, KVÜA, lk 136

⁴ Sun Zi, *Sun Bin, Sõja seadused*. 2001, KVÜA, lk 135

⁵ Pertti Joenniemi, *Introduction: Outlining Two Competing Security Agendas*, Joenniemi, P. & Prikulis, J. (eds.), *The Foreign Policies of the Baltic Countries: Basic Issues, Research Report No. 56*, Tampere: Tampere Peace Research Institute

Riigikaitsekorraldus olgu avatud ja selge

Lauri Almann

Riigi Kaitse, 09.12.2003

Kes on Eestis see ametiisik, kes annab korralduse terroristide kaaperdatud reisilennuk alla tulistada? See on üks paljudest õiguslikest küsimustest, millele Eestil seoses NATO-liitumisega vastata tuleb, nendib Georgetowni ülikooli õigusteaduskonnas magistrikraadi omandav Lauri Almann, kes varem vastutas NATOga liitumise läbirääkimistel õigusküsimuste eest.

NATO tähtsustas liitumisläbirääkimistel Eesti kaitsejõudude üle teostatava tsiviilkontrolli küsimust. Kas meil on sellega probleeme?

Mina kasutaksin "tsiviilkontrolli" asemel terminit "demokraatlik juhtimine". Kindlatel alustel toimiva riigikaitse demokraatliku juhtimise olemasolu on üks Põhja-Atlandi lepingust tulenevaid põhikohustusi. NATO on ju demokraatlikke väärtusi jagav sõjaline liit, mistõttu on sõjaväe allumine riigi üldisele demokraatlikule protsessile ja loogikale vältimatu.

NATOga liitumine on aga juba toonud Eesti riigikaitsekorraldusse tohutu demokraatlike väärtuste impordi. Tänu NATOga liitumisele oleme lahendanud väga olulisi riigikaitse juhtimise võtmeküsimusi. Ennekõike pean silmas uue rahuaja riigikaitse seaduse vastuvõtmist.

Eesti probleem ei ole tihti mitte selles, et riigikaitse juhtimisprotseduurid on olnud "halvad" või "valed". Tihti on olukord olnud lihtsalt selline, et teatud protseduure ei eksisteeri. NATO liikmena ei ole meil enam võimalust öelda, et me ei tea, kuidas ühte või teist riigikaitse juhtimise küsimust otsustada.

Millised on protseduurid, mida seoses NATOga liitumisega oleme pidanud enda jaoks defineerima?

Esiteks mõningad tsiviilkontrolli (demokraatliku juhtimise) põhiküsimused. Efektive tsiviilkontrolli toimimise test on väga lihtne: riigis peab olema vähemalt üks tsiviilisik, kel on õigus tühistada

da või peatada riigi kõige kõrgema sõjaväelase ükskõik milline otsus. Rahuaja riigikaitse seaduse vastuvõtmisega lepiti kokku, et Eestis on selliseks isikuks kaitseminister.

Teiseks tuleks peatada mõningatel NATO töös osalemisega seotud otsustusprotseduuridel. Nende protseduuride kindlaksmääramiseks võeti vastu rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus. Näiteks kollektiivse enesekaitse operatsioonis osalemise otsustab valitsus, NATO vägede transiidi kaitseminister, nähakse ette lihtsustatud režiim liitlaste lennukite ülelennuks Eesti territooriumilt jne. Samamoodi kehtestatakse keerulisemad protseduurireeglid neile riikidele, kes ei ole NATO liikmed.

Kas NATO liikmena võib ette tulla olukordi, kus peame oma suveräänsust loovutama?

Ei. NATO tegevuse nurgakivi on konsensuslik tegutsemine. Teinekord on küsitud: mis saab siis, kui NATO tegutseb Eesti huvide vastaselt? Selline küsimuse püstitus näitab küsija arusaama puudumist NATO põhiolemusest. Pärast Eesti liikmekssaamist ei ole võimalik olukord, kus NATO tegutseks Eesti huvide vastaselt või kus NATO teeks midagi, millega Eesti nõus ei ole. Eestist on saanud liitlane, meiega arvestatakse.

Mis on Eesti ees seisvad põhilised õiguslikud väljakutsed?

Esmalt tuleb mõista, et NATOga seotud õiguslikud kohustused võetakse kogu riigile. See eeldab päris suurt pingutust ju-

ristidelt ja riigiametnikelt, kes töötavad nii riigikaitse alal kui ka väljaspool seda. NATO lepingud ei ole ainult kaitseministeeriumi ja kaitseväge täita – näiteks annavad need õigusi inimestele, kelle omandit on rahvusvahelise sõjalise koostöö käigus kahjustatud; panevad kohustusi Eesti politseile ja prokuratuurile ning maksuametile.

Teiseks peame me suutma oma riigikaitse juhtimisprotseduure rahvusvahelises kontekstis rakendada. Peame olema valmis näiteks oma kaitseväge üksusi andma välisriikide ülemate juhtimise alla, kuid samas peame tagama ka õigusliku raamistiku, kuidas Eesti kaitseväge ülemad saaksid ende juhtimise alla võtta välisriikide üksusi. Me peame olema valmis olukordadeks, kus Eesti õhuruumis teostavad õhuruumi kaitset liitlaste sõjalennukid.

Kolmandaks peavad juriidilised protseduurid kaasas käima rahvusvahelise julgeolekuolukorra ja tehnoloogia arenguga. Toon ühe näite, millele peab leidma vastuse – kes on Eestis ametiisik, kes annab korralduse terroristide kaaperdatud tsiviilõhusõiduki allatulistamiseks? Näiteks Saksamaa lahendas selle küsimuse alles mõni nädal tagasi.

Kokkuvõtteks – me peame mõistma, et riigikaitse õiguslik korraldus on osa riigi julgeolekut tagavast süsteemist ning on sama tähtis kui kaitseväge väljaõpe, relvastus vms. Läbipaistmatu, segane ja ebadeemokraatlik riigikaitsekorraldus tähendab alati vähem julgeolekut.

Eesti totaalkaitseüsteem

Jaan Murumets, Margus Valdre
Sõdur, nr 3, 2003

Lähtudes Buzani, Waeveri ja Lde Wilde teoorias kirjeldatud julgeolekustamisest ja “kõne aktist”, saab Eesti Vabariigi julgeoleku tagamine ja riigikaitseüsteemi ülesehitus aluse seadustest ja riiklikest dokumentidest, kus määratletakse riigi poolt julgeolekustatud valdkonnad ja riigikaitseks kasutatavad vahendid.

Eesti riigile olulised küsimused on julgeolekustatud põhiseaduses, rahuaja riigikaitse seaduses, Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alustes ja Eesti sõjalise kaitse strateegias. Eesmärkideks on säilitada Eesti iseseisvus ja territoriaalne terviklikkus, kaitsta Eesti riigi püsimist ja arengu jätkumist demokraatliku riigina, edendada rahva heaolu ja säilitada kultuuripärandit ning tagada globaliseeruvus maailmas rahvusvahelist koostööd arendades eesti rahva, keele, kultuuri ja identiteedi säilimine läbi aegade.

Riigikaitsest üldiselt

Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alustes sõnastatakse Eesti riigikaitseüsteemi ülesanded. Riigikaitseüsteemi eesmärkideks on peale sõjalise kaitsmise võime arendamise ka rahvusvahelises julgeolekusüsteemis ja julgeolekukoostöös osalemine ning kriisihaldusstruktuuride arendamise kaudu valmisoleku tagamine rahvusvaheliste ja siseriiklike kriiside lahendamiseks.

Samas dokumendis kitsendatakse riigikaitse mõistet sisuliselt vaid sõjaliseks kaitseks, sest kaitsepoliitika eesmärgid sõnastatakse sõjaliste vahendite kasutamise kaudu. Totaalkaitseüsteemi eesmärkide na näakse võimaliku agressori heidutamist ja seeläbi agressiooni ärahoidmist, aga ka agressiooni tõrjumist, kui heidutus ei ole osutunud tõhusaks.

Laiema käsitluse kohaselt on aga antud tegevus totaalkaitseüsteemi sõjalise komponendi eesmärk. Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused näevad totaalkaitseüsteemi kitsalt sõjalise heidutuse ja kaitse vahendina. Totaalkaitseüsteemi komponent kodanikukaitse ehk tsiviilkaitse leiab nimetamist riigi sisejulgeoleku tagamise alapunktis, kuid täpsemalt seda terminit lahti ei seletata. Päästeteenistus ja kriisireguleerimine on samuti arvatud sisekaitseliste ülesannete alla

ning selle dokumendi kohaselt ei ole tsiviilkaitse totaalkaitse osa.

Eesti sõjalise kaitse strateegia seevastu määratleb tsiviilkaitse totaalkaitseüsteemi osana, selgitab totaalkaitseüsteemi lähemalt ja nimetab territoriaalkaitset totaalkaitse sõjalise osana (p 2 – Riigi Teataja Lisa 2001, 33, 442, 3).

Kriisi mõistest

Kahjuks ei täpsusta kumbki eespool nimetatud dokument mõistet “kriis”. Ei selgu, kas mõeldakse kriisi hädaolukorra mõttes või on nendes dokumentides käsitletud kriisi riigi teatud erilise seisundina. Artikli autorid näevad kriisi mittesõjalise konflikti ehk hädaolukorrana hädaolukorraks valmisoleku seaduse mõttes.

Rahuaja riigikaitse seaduse kohaselt on Eesti riigikaitse eesmärgiks Eesti riigi iseseisvuse ja sõltumatuse, maa-ala, territoriaalvete ning õhuruumi lahutamatu ja jagamatu terviklikkuse, põhiseadusliku korra ning rahva turvalisuse säilitamine (§ 2 lg 1 – Riigi Teataja I 2002, 57, 354).

Riigikaitse eesmärkide saavutamisel rakendatakse totaalkaitse põhimõttel ja seadustes sätestatud alustel ja korras kogu rahvas ning rahva ja riigi jõuallikad. Rahuaja riigikaitse seadus ei täpsusta rohkem totaalkaitse olemust ega konkreetiseeri riigikaitse eesmäärke. Sama seaduse seletuskirjas on öeldud, et “riigikaitse korralduse reguleerimisel tuleb aga arvestada, et riigikaitse on valdkond, mis on seotud kõikide elualadega, seetõttu loovad riigikaitse tegevuseks õigusliku aluse ka mitmed teised seadused. [- -] Eesti riigikaitse lähtub totaalkaitse põhimõttest – seega on oluline, et seadus näeks riigikaitse teostamisel ette alused ja korra, kuidas panna riigikaitsele kohustusid mitte ainult täidesaatva riigivõimu asutustele ja organisatsioonidele, vaid ka kõikidele teistele isikutele ja institutsioonidele”.

Riigikaitse on rahuaja riigikaitse seaduse kohaselt üks täidesaatva riigivõimu ülesandeid ja totaalkaitse põhimõttest lähtuva riigikaitseüsteemi koordineerimine on antud vabariigi valitsusele.

Eesti sõjalise kaitse strateegia on ainus riiklik dokument, mis vähegi tutvustab Eestis rakendatavat totaalkaitsekontsept-

siooni. Strateegia nimetab totaalkaitseüsteemi osadena viit komponenti. Järgnevalt vaadeldakse nende komponentide arendamise eest vastutavate riigiasutuste ülesandeid.

Sõjaline kaitse

Eesti sõjalise kaitse süsteem on üles ehitatud territoriaalkaitse põhimõttest lähtudes. Sõjalise kaitse teostajaks Eesti Vabariigis on kaitsevägi ja siseministeeriumi valitsemisalas olevad sõjaväelisel korraldatud üksused, mis lähevad kaitseväge koosseisu vastavalt vabariigi valitsuse korrale (rahuaja riigikaitse seaduse § 12 ja § 17 – Riigi Teataja I 2002, 57, 354). Kaitsevägi sõjalised ülesanded tulenevad muudest õigusaktidest ja riigikaitse kavast. Kaitseväge on rahuaja riigikaitse seaduse kohaselt sõjaväelisel korraldatud täidesaatva riigivõimu asutus kaitseministeeriumi valitsemisalas. Kaitseministeeriumi ülesandeks on ka riigi sõjalise kaitse strateegia väljatöötamine.

Sõjalise kaitse valdkonnas on sätestatud sõjalise valmisoleku astmete kehtestamine riigi valmisoleku tagamiseks, et kaitsta riiki sõjalise tegevusega (rahuaja riigikaitse seaduse § 21 – Riigi Teataja I 2002, 57, 354).

Sõjalise valmisoleku astmed on Eesti kaitseväge kehtestatud järgnevalt: alaline, kõrgendatud, tõrje- ja täielik valmisolek. Alaline valmisolek on kaitseväge igapäevane seisund, mis peab tagama kaitseväge rahuaegsete ülesannete täitmise ja valmisoleku üleminekuks kõrgemasse valmisolekuastmesse (§ 4, 5 – vabariigi valitsuse määrus nr 113). Valmisolekuastmed on abinõude süsteem, millega järkjärguliselt suurendatakse kaitseväge valmisolekut sõjalise jõu kasutamiseks ilma mobilisatsiooni väljakuulutamiset ja mis võimaldab adekvaatselt reageerida Eesti Vabariiki ähvardavale ohule või täita Eesti Vabariigi rahvusvahelisi kohustusid (*ibid.* § 5 lg 2). Kõrgeim valmisolek saavutatakse mobilisatsiooni käigus.

Praegu kehtivad õigusaktid annavad võimaluse suurendada kaitseväge valmisolekut ilma sõjaseisukorda ja täielikku mobilisatsiooni välja kuulutamata ning reageerida julgeolekusituatsiooni muutustele paindlikult. Eelmises artiklis käsitletud julgeolekuprobleemide lahendamise eeldab dünaamilise ja paindliku val-

misolekusüsteemi olemasolu ning riikide suurimaks väljakutseks on julgeolekuriskidele vastava sõjalise kaitse loomine.

Tsiviilkaitse ja tsiviilvalmidus

Lähtuvalt Eesti sõjalise kaitse strateegiast ja rahuaja riigikaitse seadusest on tsiviilkaitse totaalkaitse süsteemi ja sellega ka riigikaitse süsteemi osa. Vabariigi valitsus koordineerib totaalkaitset ja sellega ka siseministeriumi korraldatavat tsiviilkaitsealast tegevust, sest siseministerium on tsiviilkaitset korraldav organisatsioon. Vastavalt rahuaja riigikaitse seadusele on siseministeriumil ülesanne välja töötada riigi sisejulgeoleku kavad sõjaajaks. Samal ajal on siseministerium ka riiklikku kriisireguleerimisplaani koostav valitsusasutus. Rahu- ja kriisiaegsed kriisireguleerimise ja hädaolukordade lahendamise skeemid peaksid jääma sõjaajal samaks kui rahuajal.

Praegu on eelnõu staadiumis riikliku kriisireguleerimisplaani põhiplaan, mis sisaldab üksnes kriisireguleerimise põhiprintsiipe. Tervikliku kriisireguleerimisplaani valmimine on kavandatud 2006. aastaks (vabariigi valitsuse korralduse "Riiklik kriisireguleerimisplaani" eelnõu seletuskiri).

Hädaolukorraks valmisoleku seadus sätestab mitmetele ministeriumidele hädaolukordadeks valmistumiseks ülesanded, mis mahuvad totaalkaitse kontseptsiooni ühe komponendi, tsiviilvalmiduse alla. Lähtudes tsiviilkaitse mõiste laiast käsitlusest peab tsiviilkaitse ehk kodanikukaitse olema üles ehitatud selliselt, et suudetaks tagada riigi pikaajaline funktsioneerimine hädaolukordades ja sõjaajal.

Hädaolukorraks valmisoleku seaduse § 7 paneb hädaolukordadeks valmistumisel majandus- ja kommunikatsiooniministeriumile vastutuse energeetikasüsteemi ning elekter- ja postside toimimise eest. Sotsiaalministerium vastutab tervishoiu, sotsiaalkindlustuse ja -hoolekande korralduse, psühholoogilise abi osutamise, põgenike ja evakueeritute abistamise ning tööjõuarvestuse eest. Sisuliselt samad ülesanded on rahuaja riigikaitse seaduse alusel antud nendele ministeriumidele ka sõjaolukorras (§ 22 – Riigi Teataja I 2002, 57, 354), kuid siis on nende tegevust koordineerivaks asutuseks kaitseministerium ja sõjaaja tegevused kavandatakse koostöös kaitseministeriumiga.

Siit tuleb esile tsiviilkaitse ja tsiviilvalmiduse arendamise põhiprobleem – rahuaja ja sõjaaja jäik eristamine. Eelnevas artiklis kirjeldatud asümmeetrilised ohud ja nn pehmed julgeolekuriskid ohustavad rahuagekse olukorras tsiviilelanikkonda

samuti nagu sõjalise konflikti korral. See-ga tuleks ka tsiviilkaitse ja tsiviilvalmiduse arendamisel muuta planeerimine dünaamiliseks ja näha kriise kui protsesse, mille kriisiskaalal asub ühes otsas rahu ja teises äärmuses sõda.

Eesti kriisireguleerimine on seni planeeritud kolmele tasandile: kohalik, regionaalne ja riiklik. Igal tasandil on oma kriisireguleerimisüksus – vastavalt valla või linna, maakonna ja riigi kriisireguleerimismeeskond. Regionaalsel tasandil täidavad kriisireguleerimisel olulist rolli maavanemad, kes vastutavad maakonna kriisiplaanide eest. Haldusreformi ja maavanema ametikoha kaotamise ümber käiva diskussiooni taustal ning politsei ja päästeameti juhtimissüsteemide ümberkujundamise valguses kerkib küsimus, kas üksikute ametkondade reformi kavandamisel on analüüsitud ka muutuste võimalikku mõju tsiviilvalmiduse ja tsiviilkaitse kontekstis.

Ka Kaitseleidule ja tema eriorganisatsioonidele on arengukavades ette nähtud suurem roll just tsiviilkaitse ja tsiviilvalmiduse tagamisel. Mitteriiklike organisatsioonide kaasamine kohalikul ja regionaalsel tasandil vajab täpsustamist – seda eelkõige valitsuse tasandil. Kuni tsiviilkaitse ja tsiviilvalmiduse arendamine toimub üksikutes ametkondades, ei saa rääkida terviklikust süsteemist.

Majanduslik kaitse

Rahuaja riigikaitse seadus nimetab majandus- ja kommunikatsiooniministeriumi riigikaitse ülesannetena töötuse sõjaeagsete ülesannete ja vajaduste kindlaksmääramist ning vastavate varude soetamist ja hoidmist ning sõjaaja tingimustele vastava ehitustegevuse ja avalike tööde korraldamist (§ 22 – Riigi Teataja I 2002, 57, 354). Põllumajandusministeriumi ülesannetena sätestatakse põllumajandussaaduste tagavarade hoidmine ning toiduteravilja soetamine ja hoidmine (*ibid.*). Sama ülesanne on põllumajandusministeriumil ka hädaolukordadeks valmistumisel.

Eesti Panga ülesanneteks on pangandussüsteemi ettevalmistamine sõjaajaks ja rahamärkide sõjatagavara hoidmine.

Majandusliku kaitse valdkonda võib arvata ka riigireservi ja kriisivarud, kuid teisest küljest on varud ja nende soetamine ka tsiviilkaitse ja tsiviilvalmiduse küsimus. Majandusliku kaitse planeerimise eelduseks on selged kavad ühiskonna toimimiseks erinevates hädaolukordades ja ressursivajadus nendega toimetulekuks. Eesti riigi majandusliku kaitse korraldamise üheks

oluliseks väljakutseks vaba turumajanduse tingimustes on riigi huvide kaitsmine, et säilitada julgeolek ja maandada majanduslike riske, mille suhtes väikeriikide majandused on eriti tundlikud.

Psühholoogiline kaitse

Eesti sõjalise kaitse strateegia kohaselt on haridusministeriumile antud psühholoogilise kaitse korraldamise ülesanne. Huvitav dubleerimine psühholoogilise kaitse korraldamisel tuleneb hädaolukorraks valmisoleku seaduse 10. paragrahvist ja Eesti sõjalise kaitse strateegia punktist 3.4.

Esimene õigusakt nimetab psühholoogilise kaitse tegeleva riigiasutusena riigikaitsele, kuid teise puhul on psühholoogilise kaitse üldine koordineerija haridusministerium. Võib küll arutleda selle üle, et ühel puhul on tegu hädaolukordade puhul rakendatava psühholoogilise kaitse ja teisel juhul totaalkaitse süsteemi tervikliku psühholoogilise kaitse koordineerimisega, kuid siiski jääb arusaamatuks, miks on vaja sisuliselt üks ja seesama ülesanne anda kahele erinevale institutsioonile. Psühholoogilise kaitse korraldamine on valdkond, kus on vajalikud väga selged seisukohad ja väärtused.

Totaalkaitse põhimõtte arendamise juures ei saa mööda minna vajadusest rõhutada iga kodaniku kohust riigi kaitsmisel. Riigikaitse panustamise vorm ja ulatus on kindlasti valdkond, kus on vajalik diskussioon, kuid riigile ustav ja lojaalne elanikkond on toimiva totaalkaitse süsteemi alustala. Psühholoogilise kaitse korraldamisel tuleb arvestada Buzani julgeoleku teoorias välja toodud ühiskondliku sektori riskidega.

Kokkuvõte ja järeldused – Eesti totaalkaitse süsteem

Praegu kehtiv rahuaja riigikaitse seadus annab võimalused totaalkaitse süsteemi rakendamiseks ja laiapõhjalise riigikaitse süsteemi arendamiseks ning käsitleb Eesti riigikaitse süsteemi mitte ainult sõjalise kaitse süsteemina. Samas on totaalkaitset käsitlevad riigikaitse alusdokumendid – Eesti sõjalise kaitse strateegia ja Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused – lähenenud riigikaitsele ja riigikaitse osadele kitsamalt.

Nende dokumentide põhjal ei ole võimalik aru saada Eesti totaalkaitse põhineva riigikaitse süsteemi ülesehitusest, sest kasutatav terminoloogia ja totaalkaitse põhimõtte käsitlemine on erinevad. Mõlemad riigikaitse alusdokumendid vajaksid uut redaktsiooni, et sisuliselt ja terminoloogiliselt kattuda rahuaja riigikaitse sea-

duse ja teiste normatiivaktidega, mis reguleerivad riigikaitset.

Eesti totaalkaitse põhinev riigikaitseüsteem ei ole praegu toimiv, sest sõjalise kaitse süsteem on taas kord reformimisel; sõjalise valmisoleku astmed on küll välja töötatud, kuid suhted kriisireguleerimissüsteemi ning tsiviilkaitsestruktuuride omavahelise toimimise ja valmisolekuga pole selgelt määratletud. Kuna totaalkaitse põhinev kaitse eeldab riigikaitse käsitlemist ühtse tervikuna, on vajalik kogu protsessi koordineerimine valitsuse tasandil. Vabariigi valitsusele on sellised volitused rahuaja riigikaitse seadusega ka antud.

Totaalkaitse põhineva riigikaitseüsteemi loomist on alustatud sõjalise kaitse ülesehitusest ja esialgsel hinnangul saab sõjalisest kaitsest totaalkaitse komponent, millele lisatakse juurde ülejäänud osad ja sõjalise kaitse ümber ehitatakse ülejäänud süsteem. Piltlikult ömmeldakse nõõbi külge pintsak. Sellega jõutakse aga olukorrani, kus erinevate riigikaitse ülesannetega asutused suudavad eraldi töötada efektiivselt, kuid koostegutsel võivad ilmneda probleemid.

Keskendudes peajasjalikult vaid sõjale ja sõjalisele kaitsele, võib riik sattuda rahuajase kriisi korral raskustesse, sest riigi-

kaitselistes plaanides on arvestatud vaid sõjaliste konfliktide tõrjumisega. Süsteemi alusüsteemid (antud juhul sõjaline kaitse, tsiviilkaitse ning neid toetavad majanduslik ja psühholoogiline kaitse) peavad tagama vaadeldava totaalkaitseüsteemi kui terviku olemasolu ja häireteta funktsioneerimise.

Riigi halduskorralduse muutmine ja ka jõustruktuuride reformimine ei jäta mõjutamata süsteemi kui tervikut. Seetõttu on oluline analüüsida valitsuse tasandil erinevate reformide mõju riigikaitseüsteemile. Kaitseväge reformimisel ei tohi unustada tõsiasja, et kaitseväge on üks osa riigikaitseüsteemist. Reform võib küll anda efekti sõjalise kaitse osas, kuid terviklik süsteem võib kannatada. Samuti võib halduskorralduslik reform lõhkuda kriisjuhtimissüsteemi.

Peale analüüsi läbi totaalkaitse valdkondade tuleb uurida ka riigikaitseüsteemi erinevate hädaolukordade lõikes, asetades kriiside eskalatsiooniasemestikule erinevad riigiinstitutsioonid, ja moodustada seeläbi maatriks, mis seob kriiside eskalatsiooniasemestiku (tavaolukorrast sõjani) ning riigiasutuste ja muude organisatsioonide juhtivad ja/või toetavad rollid totaalkaitseüsteemi komponentidena. Oluline on arvestada ka riigi halduster-

ritoriaalset korraldust ja jõustruktuuride juhtimissüsteemi.

Riigikaitset planeerides tuleb arvestada, et totaalkaitse ei ole vaid sõjalise kaitse vahend. Algselt laialtlevikule sõjale vastukaaluks loodud süsteem on edukalt rakendatav ka riigi julgeoleku tagamisel asümmeetriliste ohtudega maailmas. Mitmetasandiline, paindlik ja koordineeritud süsteem on parim lahendus mittestandardsete olukordade lahendamiseks.

Kõige olulisem on autorite hinnangul riigikaitseüsteemi ülesehitamisel järgida süsteemsuse põhimõtet. Ümberkorralduse kavandamisel tuleb silmas pidada, et uuenenud alusüsteem sobiks ühtsesse laiapõhjalisse riigikaitseüsteemi. Tervikliku ja toimiva riigikaitseüsteemi loomise vastutus lasub valitsusel, mis peab tagama koordineeritud tegevuse ja ühtsetel põhimõtetel töötava kaitseüsteemi arendamist.

Eesti riigikaitse arengu seisukohalt on oluline selgelt määratleda totaalkaitseüsteemis osalejad, nende ülesanded ja vastutus. Valitsus peab leidma võimaluse hoida riigikaitseüsteemi arengut kindlalt oma kontrolli all, luues selleks kindla tööühema või komisjoni, mis tegeleks erinevate reformide mõju analüüsimise ja riigikaitseüsteemi kui terviku arendamisega.

Jurisdiktsiooni regulatsioon NATO SOFAs

Taimar Peterkop

Juridica, nr 3, 2002

Sissejuhatus

Eesti ühinemisel NATOga ratifitseerib Eesti mitmed rahvusvahelised lepingud, mis reguleerivad selle organisatsiooniga seonduvaid küsimusi. Üheks selliseks on NATO vägede staatust käsitlev leping ehk NATO SOFA (Status of Forces Agreement, edaspidi SOFA), mida Eesti rakendab programmi "Partnerlus rahu nimel" (Partnership for Peace, edaspidi PFP) raames¹. PFP SOFA näeb ette NATO SOFA sätete rakendamise PFPs osalevate riikide vägede paigutamisel teiste riikide PFP riikide territooriumile. NATO SOFA käsitleb NATO liikmesriikide vägede ja nende juurde kuuluva tsiviilkoosseisu ning nende ülalpeetavate teise riiki sisenemise ja seal viibimise seon-

duvat, õigusrikkumiste jurisdiktsiooni määramist, nõuete rahuldamist, maksu- ning tolliregulatsioonide kohaldamist lepingusubjektidele ning reguleeritavatest küsimustest tulenevate vaidluste lahendamist. NATO SOFAt on kasutatud mitmete analoogsete lepingute eeskujuna, professor Baxteri sõnul isegi endiste Varssavi pakti maade poolt².

Eesti jaoks on suure tähtsusega mõista NATOga liitumise õiguslikke tagajärgi ning NATO liikmesriikide vaheliste õigussuhete sügavat tähendust. Jurisdiktsiooni küsimused on SOFAs kõige problemaatilisemad ning samuti kõige rohkem kajastamist leidnud õigusteadlaste poolt. Käesolev artikkel analüüsib NATO SOFA VII artiklis käsitletud ju-

risdiktsiooni regulatsiooniga seonduvat ning Eesti vastavat seadusandlust. NATO SOFA on kompromiss üheksa riigi seisukohtade vahel ning tähelepanu tuleb ka juhtida sellele, et kõnealuse lepingu koostamine toimus väga kiiresti.

NATO SOFA on kompromiss kahe põhimõtte, territoriaalse jurisdiktsiooni ja lipumaa õiguse³ ehk ekstraterritoriaalse jurisdiktsiooni vahel. Vägede rahuajasel paigutamisel teise riigi territooriumile põrkuvad neid vägesid saatva ja vastu võtva riigi huvid. Ühelt poolt riigi kohustus ja võime mõista kohut oma territooriumil – käituda suveräänina, teiselt poolt vägedes distsipliini hoidmise vajadus ning soov kaitsta teiste riikide territooriumil oma riigi huvide esindajaid. Eristada

tuleb seda vägede paigutamisel teise riigi territooriumile seoses *occupatio bellica*'ga. Rahuaegne vägede paigutamine teise riigi territooriumile käesoleva töö mõistes eeldab vastuvõtva riigi nõusolekut ning huvi nende vägede kohaloleku vastu.

Võimud, kellel on õigus rakendada jurisdiktsiooni

Saatva riigi võimud

NATO SOFA artikli VII lõige 1 sätestab: "Saatva riigi sõjaväevõimudel on õigus vastuvõtvas riigis teostada kogu kriminaal- ja distsiplinaarjurisdiktsiooni, mis on saatva riigi seadusega ametlikult neile antud."

Lipumaa õiguse pooldajate üks põhiargumende on vajadus säilitada väeüksuse distsipliin. Nimetatud argument leiab kajastamist ka NATO SOFAs, mis sätestab saatva riigi sõjaväevõimude distsiplinaarvõimu teostamise õiguse ning analoogselt kaitseväge distsiplinaarseadusega sätestab põhimõtte, et peale kriminaalkaristuse võib rakendada ka distsiplinaarkaristust. Distsiplinaarjurisdiktsiooni teostamise õigus Eesti kaitseväelase üle on tema ülemal. Sarnaselt on see õigus ka teiste riikide relvajõudude ülematel neile alluvate relvajõudude liikmete üle. Kui kaitseväge väljapoole Eesti Vabariiki saatmisel antakse kaitseväge üksused teise riigi või rahvusvahelise organisatsiooni käsutusse, võidakse delegeerida osa ülema käsuõigusest teise relvajõu ülemale, kuid levinud praktika kohaselt ei delegeerita ülema distsiplinaarvõimu.

Mõneti problemaatiline on SOFA alusel kriminaaljurisdiktsiooni rakendamine Eesti kaitseväge suhtes. SOFA sätestab saatva riigi sõjaväevõimudele õiguse teatud tingimuste olemasolul ainuisikuliselt mõista kohut isikute üle, kes alluvad sõjaväelisele õigusemõistmisele. Eesti sõjaväepolitsei pädevus on suhteliselt piiratud, meil puuduvad oma sõjaväe süüdistajad, samuti pole meil sõjaväekohutuid ehk tribunale. Kas see, et Eestil puuduvad sõjaväekohutud, tähendab, et meil puuduvad kohtumõistmise õigusega sõjaväevõimud? Eestiga analoogses olukorras on Saksamaa, kus pärast Teist maailmasõda taastatud relvajõud allutati üldisele kohtumõistmisele ning sõjaväekohutuid ei loodud. Sakslaste olukorras on kirjutanud nii P. J. Conderman kui ka dr D. Fleck ning mõlemad on asunud seisukohale, et Saksamaa ei saa väljaspool oma territooriumi SOFA alusel kohut mõista, kuna tal puuduvad vastavad sõjaväevõimud⁴. Ka Lazareff on asunud seisukohale, et tõlgendades SOFA teksti grammatiliselt, tuleb asuda seisukohale, et ainult sõjaväevõimud saavad väljaspool riigi territooriumi jurisdiktsiooni teostada⁵.

Ka SOFA annab sõjaväevõimude definitsiooni ning selle kohaselt on sõjaväevõimud "saatva riigi need asutused, kellele on antud selle riigi seadusega õigus rakendada selle riigi sõjaväeõigust oma relvajõudude või tsiviilkoosseisu suhtes". Meil peaks SOFA mõistes "sõjaväeõigus" olema kogu kaitseväge puudutav regulatsioon, kaasa arvatud kriminaalkodeksi või karistusseadustiku see osa, mida kaitseväelastele rakendavad kohtud. Seega oleks Eesti seadusandluse mõistes sõjaväevõimudeks tavalised kohtud.

NATO SOFA koostamise töögrupi koosolekul tõstas Kanada esindaja küsimuse, et mõiste "sõjaväevõimud" jääb liiga kitsaks, kuna teatud võimu sõjaväevõimude üle omavad ka tsiviilorganid, Otsustati, et antud mõistet tuleb tõlgendada "piisavalt laialt, et katta antud juhtum"⁶. SOFA artikli VII lõiked 2 ja 3, mis reguleerivad ainuõigusliku ja konkureeriva jurisdiktsiooni teostamist, sätestavad ainult saatva riigi pädevatele sõjaväevõimudele õiguse teostada jurisdiktsiooni. Tuleb nõustuda S. Lazareffi seisukohaga, et termin "pädevad võimud"⁷ oleks olnud parem. Selles kontekstis ei oma tähtsust, milline riigorgan rakendab jurisdiktsiooni, oluline on SOFAs sätestatud jurisdiktsiooni teostamise regulatsioon. Sõjaväevõimude kasutamise mõte on piirata saatva riigi kohtuvõimu teostamist vastuvõtvas riigis. Kuid see eesmärk saavutatakse ka isikute ning kuritegude ringi piiritlemisega, mis on kohtu jurisdiktsioonile allutatud.

NATO SOFA artikli VII lõike 1 kohaselt võib saatev riik vastuvõtva riigi territooriumil toime pandud kuriteo asjaolude uurimiseks saata sinna sõjaväelaste õigusrikkumisi uurivate organite esindajad, süüdistajad ning seada üles oma kohtud, kasutades kohtupidamiseks oma menetlusseadustikke.

Eestis määrab maa- ja linnakohtute tööpiirkonda, asukohta ja neis töötavate kohtunike arvu kindlaks justiitsminister kooskõlastatult riigikohtuga⁸. Selle määruse kohaselt on kõikide kohtute tööpiirkonnad Eesti vabariigi territooriumil. Objektivne õigus ei näe ette võimalust korraldada kohtupidamist Eesti kohtute jurisdiktsioonile alluvate isikute üle välismaal. Siiski on see takistus tühine ning kergesti kõrvaldatav.

Nagu eespool mainitud, on sõjaväekohute eesmärgiks distsipliini tagamine sõjaväes. Sellest eesmärgist tulenevalt oleks vajalik ka kohtute liikumine koos väeüksustega, kus on vajalik distsipliini hoidmine. Vajadus selliste kohtute järele on eelkõige suuri väeüksusi välismaal alaliselt hoidvates riikides. Kohtupidamine välismaal muutub saatvale riigile kahtlemata kalliks, sellest tulenevalt peab selline

kohtupidamine olema õigustatud. Selline samm võib osutada vajalikuks eelkõige seoses kuriteo objekti, eseme ning subjekti paiknemisega väljaspool Eesti kohtute tööpiirkonda, kuriteo sündmuskoha vaatluse vajadusega, tunnistajate kohtu ette toomise raskustega jne.

Tuleb arvestada Eesti järjest suurenevat osa ÜRO põhikirja peatükk VI ja VII operatsioonides ning koostööd NATO ja teiste partnerriikidega. Kiirreageerimise loomisega tekib reaalne võimalus ka suuremate Eesti väeüksuste liikumiseks väljapoole Eesti territooriumi. Asjale pragmaatiliselt lähenedes ei ole siiski eriti tõenäoline, et lähiajal mõistaks Eesti kohtud õigust kaitseväelaste üle väljaspool oma territooriumit. Lihtsam ja odavam on süüdistatav kodumaale tagasi tuua.

Teine aspekt on võõra riigi kohtute tegutsemine Eesti territooriumil. Nagu eespool mainitud, on kohtuvõimu teostamine oma territooriumil riigi suveräänsuse üks olulisemaid ja ehtsamaid väljundeid. Teatud subjektidele kohtupidamise eest immuunsuse andmine ei riku nii oluliselt riigi suveräänsust kui teise riigi õigusemõistmise lubamine oma territooriumile. Samas on õigus mõista kohut teise riigi territooriumil piiratud saatva riigi sõjaväevõimudega.

Põhiseaduse § 146 kohaselt on Eestis õigus ainult kohtutel kohut mõista. Põhiseaduse § 148 sätestab: "Kohtusüsteem koosneb: 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest; 2) ringkonnakohtutest; 3) riigikohtust. Erikohtute loomise mõnda liiki kohtuasjade jaoks sätestab seadus. Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud." Sätte esimest lauset tuleb vaadata kui Eesti kohtusüsteemi kirjeldust, mitte kui ammendavat loetelu asutustest, kes on pädevad Eestis kohut mõistma. Teatud viisil teostavad kohtuvõimu ka vahohtud ning töövaidluskomisjonid.

Lubata on erikohtute loomine mõnda liiki kohtuasjade jaoks. Kui mingi valdkond muutub kohtutele koormavaks, võib seaduse alusel luua nende menetlemiseks erikohtud. Tüüpiliselt oleksid need töö-, finants- ja distsiplinaarkohtud. Erakorraliste kohtute all mõeldakse aga kohtuid, mis on loodud kõrvalekaldudes seaduslikust pädevusest ning mingi konkreetse individuaalselt määratletud juhu lahendamiseks⁹.

Kuidas põhiseaduse sätete kontekstis vaadata teise riigi sõjaväekohute tegevust Eestis? Nagu eespool mainitud, ei ole Eestis sõjaväekohutuid, mistõttu sõjaväetribunalide menetlus, mis sageli omab kiiret ja efektiivset menetluse iseloomu, võib tunduda võõrastav või süüdistatava õigusi rikkuv.

Esiteks, nagu eespool viidatud, mõistetakse erakorraliste kohtute all kohtuid,

mis on loodud kõrvale kaldudes seaduslikust pädevusest ning mis on loodud mingi konkreetse individuaalselt määratletud juhu lahendamiseks. NATO on demokraatlike riikide liit, kus sõjaväekohtud tegutsevad seaduse alusel, mistõttu pigem on tegemist meie põhiseaduses sätestatud erikohtutega, mis tegutsevad seaduse alusel teatud liiki kohtuasjade lahendamiseks. Teatud liiki kohtuasjadena tuleks käsitleda sõjaväeteenistusalaseid õigusrikkumisi. Teoreetiline võimalus selliste kohtute loomiseks on olemas ka Eestis. Kas selline lahendus on ka otstarbekas, on teine teema.

Vastuvõtva riigi asutused, kes teostavad jurisdiktsiooni

Vastuvõtva riigi suhtes on NATO SOFAs sätestatud: "Vastuvõtva riigi võimud mõistavad kohut relvajõu või tsiviilkoosseisu liikmete ja nende ülalpeetavate üle vastavalt õigusrikkumistele, mida nad on toime pannud vastuvõtva riigi territooriumil ja mis on karistatavad selle riigi seadusega." Eesti õiguskord tunneb ka halduskohtu pädevusse kuuluvaid vähem olulisi õigusrikkumisi. Meie õigussüsteemi seisukohalt vaadates kuulub vastuvõtva riigi pädevusse ka halduskohtu jurisdiktsioon, samuti kõik need pädevad riigivõimu kandjad, kes haldusõigusrikkumiste seadustiku alusel on pädevad õigust mõistma. Kohtumõistmine oma territooriumil on riigi territoriaalse suveräänsuse otsene väljund ning selline regulatsioon NATO SOFAs täiesti loomulik. Saatva riigi sõjaväepersonal, tsiviilkoosseis ning nende ülalpeetavad alluvad kõik vastuvõtva riigi jurisdiktsioonile, erandid on toodud SOFAs.

Isikud, kes alluvad sõjaväelisele kohtumõistmisele

SOFA artikli VII lõike 1 punkt a sätestab, et saatva riigi sõjaväevõimudel on õigus vastuvõtvas riigis teostada kogu kriminaal- ja distsiplinaarjurisdiktsiooni, mis on saatva riigi seadusega ametlikult neile antud, kõigi isikute suhtes, kes alluvad selle riigi sõjaväelisele õigusemõistmisele.

S. Lazareff leiab selle määratluse olevat väga ähmase¹⁰. Teistes SOFA paragrahvides on kasutatud terminit "relvajõu või tsiviilkoosseisu liige". Erinevate mõistete kasutamine tekitab tõlgendamisprobleeme. Nii on definitsioonide andmisel SOFA käsitletud sõjaväevõime kui asutusi, kes kohaldavad riigikaitse seadust relvajõududele ja tsiviilkoosseisu liikmetele, mitte aga ülalpeetavatele. Vastuolu on teoreetiline, sest praktikas lähtutakse artiklist VII, millega on sõjaväelisele jurisdiktsioonile alluvate isikute ring jäetud iga riigi enda määratlema. Üldjuhul alluvad sõjaväe jurisdiktsioonile sõjaväelased, tsiviilisikud aga rahuajal

mitte. Sõjaväekohtute jurisdiktsiooni mõte on sõjaväes distsipliini hoidmine, sellest tuleneb ka sõjaväekohtute jurisdiktsioon, mis peaks isikuliselt olema piiratud sõjaväepersonaliga.

Näiteks USA UCMJ (Uniform Code of Military Justice) sätestab sõjaväelise jurisdiktsiooni "isikute üle, kes teenivad, kes on palgatud ning kes saadavad relvajõude väljaspool USA-d [...]". USA ülemkohus on antud asjas teinud 1950. aastatel mitu põhimõtet otsust¹¹, mis välistavad tsiviilisikute alluvuse sõjaväekohtutele põhjendusel, et see rikub kohtualuse konstitutsioonilisi õigusi, konkreetsemalt õigust kohtupidamisele vandekohtu poolt. See on paradoksaalne, sest NATO SOFA sõlmimise ajal allusid tsiviilkoosseis ja ülalpeetavad sõjaväekohtute jurisdiktsioonile, ameeriklased arvestasid sellega, kui peeti SOFA läbirääkimisi. Paar aastat pärast SOFA sõlmimist tehtud USA ülemkohtu otsused aga kõrvaldasid sõjaväevõimude jurisdiktsiooni tsivilistide üle, samas kõrvaldades ka USA kui saatva riigi õiguse teostada teatud juhtudel jurisdiktsiooni tsiviilkoosseisu ja ülalpeetavate suhtes.

Nagu mainitud, on Eesti sõjaväevõimudeks, kes mõistavad kaitseväelaste üle kohut, üldkohtud. Kaitseväelaste üle omavad distsiplinaarvõimu nende ülema, muudes õigusrikkumistes alluvad nad üldisele jurisdiktsioonile. Kaitseväe distsiplinaarseadustiku kohaselt kohaldatakse nimetatud seadust kaitseväes tegevteenistuses ja õppekogunemistel olevate, piirivalves ja päästeametis tegevteenistuses olevate isikute suhtes ning muudes asutustes ja organisatsioonides, millele on laiendatud kaitseväes kehtivaid määrustikke. Sisuliselt analoogselt sätestavad isikute ringi ka kriminaalkoodeks ning karistusseadustik. Nendes seadustes sätestatud isikud alluvadki SOFA tähenduses sõjaväelisele õigusemõistmisele.

Küsimus tõusetub jurisdiktsiooni määramisel topeltkodakondsusega isikute suhtes. SOFA kohaselt omab saatev riik jurisdiktsiooni isikute üle, kes alluvad tema sõjaväelisele jurisdiktsioonile. Kuidas määratleda isikut, kes on nii vastuvõtva kui ka saatva riigi kodanik? Kuigi Eesti kodanik ei tohi olla teise riigi kodakondsuses¹², ei ole võimalik ära võtta sünni teel omandatud kodakondsust. Üldiselt peab iga riik, kelle kodakondsust topeltkodakondsusega isik omab, seda isikut oma kodakondsuses olevaks. Küsimustele annab vastuse SOFA artikli VII lõige 4, mis sätestab: "Käesoleva artikli eelnevad sätted ei anna mingit õigust saatva riigi sõjaväevõimudele mõista kohut isikute üle, kes on vastuvõtva riigi kodanikud või alalised elanikud, kui nad ei ole saatva riigi relvajõu liikmed." Sellel on välistatud vastuvõtva riigi kodani-

ke ning alaliste elanike allutamine saatva riigi jurisdiktsioonile, välja arvatud juhul, kui nad on selle riigi relvajõu liikmed. Nimetatud sõnastus peaks katma ka topeltkodakondsusega isikud. Samas on selline regulatsioon problemaatiline, võimaldades saatval riigil vastuvõtva riigi territooriumil mõista kohut viimase kodanike üle. Antud võimaluse rakendamisel praktikas võib eeldada avalikkuse suurt pahameelt, sest selline jurisdiktsioonist loobumine tekitab kahtlusi riigi võimes tagada õigusrikkumise karistamine.

Vastuvõtva riigi õigus mõista kohut on laiem kui saatva riigi õigus. Vastuvõtval riigil on õigus teostada jurisdiktsiooni oma territooriumil kõigi isikute üle, nii sõjaväelaste, tsiviilkoosseisu kui ka nende ülalpeetavate suhtes, kes on sooritanud tema seaduste kohaselt õigusrikkumise. Konkureeriv jurisdiktsioon saab tekkida ainult sõjaväelaste ja tsiviilkontingendi suhtes. Ülalpeetavad alluvad vastuvõtva riigi jurisdiktsioonile. Sellises regulatsioonis väljendub territoriaalse jurisdiktsiooni printsiibi prevaleerimine, millest lipumaa õigus sätestab teatud erandid.

Jurisdiktsioon surmanuhtluse korral

NATO SOFA artikli VII lõige 7 sätestab, et surmaotsust ei viida täide vastuvõtvas riigis saatva riigi võimude poolt, kui vastuvõtva riigi seadused ei näe samasugusel juhul ette sellist karistust. Pfp SOFA lisaprotokollis artikkel I sätestab, et arvestades asjaolu, et kõikide lepingupoolte seadused ei tunne surmanuhtlust, ei rakendata selle lisaprotokollis kohaselt surmanuhtlust teise riigi relvajõudude liikme, tsiviilkoosseisu ja nende ülalpeetavate suhtes.

Miks on Pfp SOFA-le sõlmitud selline lisaprotokoll, kuid miks puudub vastav regulatsioon NATO SOFAs? Sellist sekumist saatva riigi suveräänsusesse ei peetud SOFA sõlmimisel vajalikuks. Arvestades asjaolu, et riik, kes põhiliselt vägesid teistesse riikidesse paigutas, on ja oli USA, oleks selline regulatsioon NATO SOFAs olnud ebatõenäoline. Samuti polnud NATO SOFA sõlmimise ajal nii tugevat propagandat surmanuhtluse kaotamiseks. Kolm aastat enne NATO SOFA sõlmimist oli surmanuhtlust loobunud kaheksa riiki, tänapäeval on selleks arvaks 63. Enamik nendest riikidest on Euroopa kultuuriruumi kuuluvad riigid. Suur osa NATO liikmesriike on rahuajal surmanuhtluse kasutamisest loobunud. Pfp SOFA sõlmimisel eksisteeris surmanuhtlus karistuse na enamikus Ida-Euroopa riikides¹³, seega oli selline regulatsioon põhjustatud pigem Lääne-Euroopa riikide kartusest endise idabloki riikide kohtumõistmise ees. Mainida tuleb ka, et USA ja Suurbritannia pole Pfp SOFA lisaprotokolliga ühinenud.

Surmanuhtluse rakendamine karistuse-na on muutunud aktuaalseks ka NATO liikmesriikide vahelistes suhetes. Kuidas saab riik, kes põhimõtteliselt ei tunnusta surmanuhtlust karistusena, loobuda jurisdiktsioonist teatud õigusrikkumise üle, teades, et riik, kelle kasuks surmanuhtlusest loobuti, võib nimetatud õigusrikkumise eest karistusena rakendada surmanuhtlust? Kui õigusrikkumise toimepanija on surmanuhtluse kaotanud riigi poolt kinni peetud ning kui taotleb ja taotletav riik on väljaandmise Euroopa konventsiooni osalised, tekiks ka vastuolu NATO SOFA ja eelnevalt viidatud konventsiooni artikkel 11 vahel¹⁴.

Samuti on NATO SOFA ja EIK (Euroopa inimõiguste konventsioon) vahel vastuolu, mida tuleks lähemalt kirjeldada Hollandi ülemkohtu arutatud kaasuse põhjal¹⁵. USA sõjaväelane S. oli tapnud oma naise. SOFA artikli VII lõike 3 alapunkt a sätestab saatva riigi eesõiguse teostada jurisdiktsiooni, kui tegu on toime pandud ülalpeetava vastu. Järelikult oli antud juhul eesõigus teostada jurisdiktsiooni USA võimudel. EIK artikkel 1 sätestab, et lepinguosalsed tagavad igapähele, kes on nende jurisdiktsiooni all, käesoleva konventsiooni I osas määratletud õigused ja vabadused. Hollandi prokurörid lähtusid mõiste "jurisdiktsiooni all" tõlgendamisel ECHR (Euroopa inimõiguste kohtu) tõlgendusest, mille kohaselt konventsiooni osalusriigid, kes on võtnud endale kohustuse tagada konventsioonis toodud õigused ja vabadused, teevad seda kõigi isikute suhtes, kes on tegelikult nende võimu all, nii nende territooriumil kui ka väljaspool seda.¹⁶

Apellatsioonikohus oli otsustanud, et antud juhtumil ei ole Hollandil jurisdiktsiooni ning seega ei kuulu küsimus Hollandi võimude pädevusse. Kohus eksis, kuna SOFA kohaselt on tegemist mõlema riigi jurisdiktsiooniga ehk konkureeriva jurisdiktsiooniga, kus eesõigus jurisdiktsiooni teostamiseks on saatval riigil. Vastuolu konventsiooni ja SOFA vahel tekib jurisdiktsiooni täideviimisel. SOFA kohaselt oleks pidanud Holland, kes oli arvata õigusrikkuja kinni pidanud, loovutama ta USA võimudele, kellel on eelkõige huvi seda asja menetleda. Vastuolu on samuti SOFA artikli VII lõikega 5, mille kohaselt peavad riikide võimud üksteist abistama õigusrikkuja teisele riigile üleandmisel. Apellatsioonikohus leidis, et kumbagi lepingut ei saa käsitleda ülimalikuna teise suhtes, samuti ei ole võimalik tõlgendades lahendada asja SOFA ja konventsiooni koosmõjus ning lähtuda tuleb osapoolte huvidest antud asjas.

UCMJ sätestab tahtliku tapmise eest maksimumkaristusena surmanuhtluse,

Holland on ratifitseerinud inimõiguste konventsiooni VI protokolli, mille artikkel I sätestab, et "surmanuhtlus tuleb kaotada. Kedagi ei või sellega karistada ega surmamõistva kohtuotsuse alusel hukata". Samuti on Holland võtnud endale kohustusi NATO SOFAs, mistõttu tuleb ühelt poolt arvestada riigi poolt NATO SOFA raames võetud kohustustega, teiselt poolt riigi võetud kohustusega tagada mingi õigus indiviidile – kaotada surmanuhtlus. Kohus pidas oluliseks, et S-i huvi, et tema suhtes ei kohaldataks surmanuhtlust ehk huvi mitte kaotada oma elu ei rikutaks riigi huviga täita oma kohust USA ees tulenevalt NATO SOFAs. Kohus otsustas mitte anda S-i välja USA-le, vaid alustada läbirääkimisi, et väljaandmise korral ei oleks ohustatud tema õigus elule.

Kohtuotsuse langetamisel sai määravaks surmanuhtluse kaotamise poliitika Hollandi võimude poolt. Antud juhtumil ei tõusetunud vaidlust SOFA sätete tõlgendamise üle, vaid SOFA sätete vastuolu üldiste inimõigustega. S. anti USA võimudele välja, kui viimased olid kinnitanud, et süüdistust ei esitata kuriteos, mis tooks kaasa surmanuhtluse.

Kaasus on tähelepanuväärne seetõttu, et ka Eesti on mõlemad välislepingud ratifitseerinud.

Jurisdiktsiooni määratlemine

Ainuõiguslik jurisdiktsioon

Artikli VII lõige 2 sätestab: "Saatva riigi sõjaväevõimudel on õigus mõista ainuõiguslikult kohut isikute üle, kes alluvad selle riigi sõjaväelisele õigusemõistmisele õigusrikkumiste puhul, kaasa arvatud riigi julgeolekuga seotud õigusrikkumised, mis on karistatavad saatva, kuid mitte vastuvõtva riigi seadustega" ning "Vastuvõtva riigi võimudel on õigus ainuõiguslikult mõista kohut relvajõu või tsiviilkoosseisu liikmete ja nende ülalpeetavate üle õigusrikkumiste puhul, kaasa arvatud selle riigi julgeolekuga seotud õigusrikkumised, mis on karistatavad selle riigi, kuid mitte saatva riigi seadustega".

On selge, et sarnase ühiskonnaehituse, arengutase ning kultuuripärandiga riikide õiguskordades ei leidu palju õigusrikkumisi, mis on kriminaliseeritud ühe, kuid mitte teise riigi poolt. Probleemid, mis tõusetuvad SOFA rakendamisel, tulenevad tavaliselt konkureeriva jurisdiktsiooni rakendamisel, mida käsitletakse järgmises peatükis. Siiski tekitab ka lõige 2 piisavalt küsimusi.

Ameeriklased püüvad ka siin saavutada jurisdiktsiooni oma kodanike poolt sooritatud õigusrikkumiste üle. Nende UCMJ sätestab: "Kõik hooletused ja korrarik-

kumised heakorra ning distsipliini suhtes relvajõududes, igasugune käitumine, mis diskrediteerib relvajõude, ja kuriteod ning õigusrikkumised, mis pole karistatavad surmanuhtlusega, millele käesolevas peatükis nimetatud isikud, kuigi eraldi ära märkimata selles peatükis, alluvad ... sõjaväetribunalile." Sisuliselt võib laiemalt tõlgendades allutada kõik õigusrikkumised sellele paragrahvile, täielikult välistades vastuvõtva riigi võimaluse omandada ainuõiguslik jurisdiktsioon.

Õigusrikkumised, mis kuuluvad karistamisele ühe riigi seaduste järgi, tulenevad ka NATO SOFAs, mille artikli VII lõike 2 punkt c sätestab julgeolekuväsed kuriteod. Nendeks on riigireetmine, sabotaaž, spionaaž või igasugused selle riigi ametlike saladustega või riigikaitse saladustega seotud seadusrikkumised – loetelu ei ole ammendav. Sõjalise liidu, nagu NATO, riikide integratsioon on sügav ning ületab tavalise riikidevahelise kaitsekoostöö taseme. Sellest tulenevalt tõusetub probleem, kas julgeolekuvastane õigusrikkumine ühe riigi vastu jääb ka ainult õigusrikkumiseks selle riigi julgeoleku vastu või on see õigusrikkumine terve organisatsiooni vastu ning seeläbi ka teiste liitlasriikide julgeoleku vastu. Olukorras, kus partnerriikide huvid on tihedasti seotud, ei ole sellised õigusrikkumised suunatud ainult ühe liitlasriigi vastu, vaid terve organisatsiooni vastu, kahjustades sellega kõigi organisatsiooni liikmete julgeolekut.

Eesti õiguskorda silmas pidades tuleb antud regulatsiooni puhul eraldi käsitleda haldusõigusrikkumisi. Nimelt pole haldusõigusrikkumiste puhul kohaldatav kuritegude puhul mainitud personaalsuse printsiip, mistõttu ei saa karistada eestlasi väljaspool Eesti territooriumi toime pandud haldusõigusrikkumiste eest. SOFAs sätestatud "õigusrikkumised, mis on karistatavad vastuvõtva riigi, kuid mitte saatva riigi seadustega" tähendab õigusrikkumisi, mida saatev riik on suuteline ka menetlema. Sellest johtuvalt on haldusõigusrikkumised eestlasi vastu võtva riigi ainuõigusliku jurisdiktsiooni all.

Tegude suhtes, mis on kriminaliseeritud nii saatva kui ka vastuvõtva riigi õiguses, tekib konkureeriv jurisdiktsioon ning selle kindlaksmääramisel tuleb rakendada NATO SOFAs sätestatut.

Konkureeriv jurisdiktsioon

Jurisdiktsiooni määratlemisel õigusrikkumiste suhtes, mis on karistatavad ainult kas saatva või vastuvõtva riigi seadustega, ei tõusetunud jurisdiktsiooni määratlemise küsimust, sest riik, kelle seadusi pole rikutud, ei ole huvitatud ka selliste õigusrikkumiste karistamisest.

Kuid enamik õigusrikkumisi on tavaliselt sarnaselt reguleeritud nii vastuvõtva kui ka saatva riigi vastavates seadustes. Tulenevalt vajadusest säilitada distsipliin ning personaalsuse printsiibi tõttu kriminaalõiguses – mõlemad väljenduvad lipumaa õiguse printsiibis – on saatval riigil huvi ja pädevus mõista antud asjas kohut. Vastuvõttev riik kui suverään oma territooriumil, kelle avalikku korda on õigusrikkumisega rikutud, omab huvi ning on samamoodi pädev kohut mõistma.

SOFA artikli VII lõige 3 sätestab prioriteetidest lähtuvalt reeglite süsteemi, sätestades: “Juhul kui mõlemal poolel on õigus kohut mõista, rakendatakse järgmisi reegleid.

Saatva riigi sõjaväevõimudel on eesõigus mõista kohut relvajõu või tsiviilkoosseisu liikme üle õigusrikkumiste puhul, mis on suunatud ainult selle riigi omandi või julgeoleku vastu või õigusrikkumiste puhul, mis on suunatud ainult selle riigi relvajõu või tsiviilkoosseisu liikme või ülalpeetava isiku või omandi vastu; õigusrikkumiste puhul, mis tulenevad igast teost või tegemata jätmisest ametikohustuste täitmisel. Kõigil muudel juhtudel on eesõigus kohut mõista vastuvõtva riigi võimudel.”

Inter se õigusrikkumised

Artikkel VII sätestab saatva riigi eesõiguse jurisdiktsiooni teostamiseks. Selle kohaselt on saatval riigil jurisdiktsiooni teostamise eesõigus relvajõu või tsiviilkoosseisu liikme üle, kui õigusrikkumine on suunatud selle riigi julgeoleku või omandi vastu ning relvajõu või tsiviilkoosseisu liikme või ülalpeetava isiku või omandi vastu.

Inter se ehk “omavahel” õigusrikkumised on need, mil saatva riigi kodanik paneb toime õigusrikkumise sama riigi julgeoleku või omandi vastu ning relvajõu või tsiviilkoosseisu liikme või ülalpeetava isiku või omandi vastu.

Tulenevalt NATO kui sõjalise liidu omapärast ei lasu eespool käsitletud riigi julgeoleku vastu suunatud õigusrikkumiste jurisdiktsiooni eesõigus tavaliselt saatval riigil. Tavaliselt on selline õigusrikkumine käsitletav kui terve organisatsiooni ning seega ka vastuvõtva riigi vastu suunatud kuritegu, eriti kui see on toime pandud vastuvõtva riigi territooriumil. J. Woodcliffi andmetel on “ainult saatva riigi” julgeoleku vastu suunatud õigusrikkumisi olnud väga vähe. Enamik õigusrikkumisi on langenud kogu organisatsiooni vastu suunatud õigusrikkumiste kategooriasse¹⁷.

Saatva riigi omandi vastu suunatud õigusrikkumiste üle jurisdiktsiooni andmine saatvale riigile on kannatanu huvist

lähtudes asjakohane. Näiteks juhtum, mil saatva riigi relvajõu liige varastab sõjaväe vara. Saatev riik kannab varalist kahju, õigusrikkumise on toime pannud tema kodanik. Saatval riigil on huvi distsipliini hoida. Vastuvõttev riik võib olla asjast huvitatud niipalju, et rikutud on tema õiguskorda, kuid mingit otsest kahju temale tekitatud pole.

Kuid enamik õigusrikkumisi ei koosne ainult ühest kuriteoepisoodist. Näiteks relvajõu liige, kes varastas sõjaväe vara ning müüs selle edasi vastuvõtva riigi kodanikule. Saatev riik omab jurisdiktsiooni varguse üle, vastuvõttev riik varastatud kauba müümise üle. Sellistest õigusrikkumistest võib tuleneda kaks süüdistust, mis käsitlevad sama kuriteo erinevaid aspekte. Loomulikult ei oleks asja selline menetlemine kasulik, mistõttu praktikas rakendatakse SOFAs sätestatud jurisdiktsioonist loobumise võimalust (vt allpool).

Käsitletava regulatsiooni selline sõnastus on ka mõneti problemaatiline, nii omab saatev riik jurisdiktsiooni “õigusrikkumiste puhul, mis on suunatud ainult selle riigi relvajõu või tsiviilkoosseisu liikme või ülalpeetava isiku või omandi vastu”. Selline sõnastus on problemaatiline, nt kui USA sõdur Inglismaal on abielus Inglise kodanikuga ning kui ta oma abikaasa tapab, on USA-l eelisõigus jurisdiktsioonile.

Jääb selgusetuks, miks otsustati teha erand *inter se* printsiibist, andes saatvale riigile eesõiguse jurisdiktsiooni omandamiseks vastuvõtva riigi kodaniku vastu suunatud õigusrikkumise üle. NATO SOFA üldise vaimuga ei ole see kooskõlas. Kas ülalpidamine teise riigi kodaniku poolt on piisav põhjendus loobuda oma kodaniku kaitsmisest? Võib ette kujutada avalikkuse meelepaha kirjeldatud juhtumi praktikas asetleidmise korral, mil näiteks USA sõdur mõrvab oma eestlasest abikaasa Eesti territooriumil ning Eesti võimud ei oma jurisdiktsiooni, et sellise kuriteo üle kohut mõista.

Ametikohustuste täitmisel sooritatud õigusrikkumised

SOFA artikli VII lõike 3 punkti c alapunkt ii sätestab saatva riigi eesõiguse jurisdiktsioonile õigusrikkumiste puhul, mis tulenevad igast teost või tegemata jätmisest ametikohustuste täitmisel. Isik, kes sooritab õigusrikkumise saatva riigi territooriumil, tegutseb oma riigi poolt talle pandud kohustusi täites, ta esindab oma riiki. Selline regulatsioon kajastab ka rahvusvahelist tavaõigust antud vallas. Kolm aastat tagasi Itaalias USA helikopteri kokkupõrkel veotrossiga alla kukkunud suusagondlis hukkus 20 inimest. Itaalia võimud ei mõistnud kohut antud asjas, sest NATO SOFA regulatsiooni kohaselt oli

tegemist ametikohustuste täitmisel toime pandud õigusrikkumisega ning eesõigus jurisdiktsioonile oli USA-l.

Kuid hulgaliselt küsimusi tõusetub mõiste “ametikohustuste täitmine” määratlemisel. Loomulikult erineb see mõiste riigiti ja olenevalt sellest, kellel, kas vastuvõtval või saatval riigil, on õigus määratleda kõnealust mõistet. Võib eeldada, et vastavalt oma huvidele laiendatakse või kitsendatakse ka mõiste tähendust. SOFA ei anna “ametikohustuste täitmise” mõistet, vaid jätab selle liikmesriikide otsustada.

Eestis annab vastava õigusliku aluse regulatsioon avaliku teenistuse seaduses, mis sätestab teenistuskohustuste täitmise. Kaitseväeteenistus on avaliku teenistuse eriliik ning kaitseväeteenistuse seadus eraldi teenistuskohustuste täitmise mõistet ei anna. Teenistuskohustuste täitmine on õigusaktide ning korraldusega pandud ülesannete täitmine. Sisalduda võivad teenistuskohustused erinevates õigusaktides, seadustest ametijuhendini, samuti on teenistuskohustused nii kirjalike kui ka suuliste korralduste täitmine.

Ka töögrupi paberitest on raske saada valgust selle mõiste avamiseks. Esimeses eelnõus oli ametikohustuste täitmisel toime pandud õigusrikkumine jäetud saatva riigi ainuõigusliku jurisdiktsiooni alla. Teises ja kolmandas eelnõus oli ähmane definitsioon, mille kohaselt ametikohustuste täitmisel toime pandud õigusrikkumine oli “rikkumine, mis tuleneb teost, mis on sooritatud ametikohustuste täitmisel või tuleneb sõjaväevõimude seaduslikust käsust”¹⁸. Sellest ähmasest definitsioonist siiski loobuti ja töögrupil ei õnnestunudki definitsiooni anda.

Kui mõiste jäi lepingu tekstis avamata, siis seda teravamalt tõusetus küsimus, kes peaks konkreetsel juhul otsustama, kas tegemist on õigusrikkumisega ametikohustuste täitmisel või mitte. SOFA tekst ise sellele vastust ei anna. Loomulikult olid ameeriklased selle poolt, et seda peaks otsustama saatev riik, põhjendades oma seisukohta väitega, et saatev riik on kõige pädevam seda tegema¹⁹. Raske on siin vastu vaielda. Kindlasti omab riik, kes on oma esindajale andnud mingi ülesande, enim fakte ning informatsiooni asjaolude kohta otsustamiseks, kas õigusrikkumine sooritati kohustuste täitmisel või mitte. Kuid sellel ei ole antud olukorras tähtsust. Sisuliselt otsustatakse koos ametikohustuste täitmisega ka sellistel juhtudel jurisdiktsiooni küsimus. Kui üks osapool kaitseb oma territoriaalset suveräänsust ning teine oma kodanikke välismaal, siis on kahtlane, kas antud diskretsiooni raames tehakse otsuseid objektiivselt.

Autorile kättesaadava materjali põhjal võib väita, et peamiselt on rakendatud

töörupi paberitest nähtuvat põhimõtet, et otsustab riik, kelle ülesandel ametikohuseid täidetakse. Siiski on erisusi just õiguse rakendamisel kohtute poolt. S. Lazareff toob samuti välja eri riikide kohtute praktika, mis kohati on riigiti ja kohati ka siseriiklikult erinev. Seisukohati on alates sellest, et kohus otsustab, kas tegemist on ametikohustuste täitmisega ning võtab sellekohase sertifikaadi arvesse kui tõendi või võtab sellekohast sertifikaati kui lõplikku fakti²⁰. SOFAs ei loe kuskilt välja kohustust võtta sertifikaati ametikohustuse täitmise kohta tõendina *prima facie*, lõplikult jääb ikkagi asja menetleva asutuse otsustada, kas tegemist oli ametikohustuste täitmisega või mitte.

Vastuvõtva riigi jurisdiktsioon

Konkureeriva jurisdiktsiooni regulatsioonis ütleb SOFA lihtsalt: “Kõigil muudel juhtudel on eesõigus kohut mõista vastuvõtva riigi võimudel.” Sellega on sätestatud territoriaalse jurisdiktsiooni põhimõte, millest on toodud erandid lipumaa õiguse teatud elementide näol. Kõik juhtumid, mis pole saatva riigi julgeoleku, omandi, kodanike ja nende omandi vastu, kuuluvad vastuvõtva riigi jurisdiktsiooni alla. Vastuvõtva riigi jurisdiktsioon kehtib nii relvajõu, tsiviilkoosseisu liikmete kui ka ülalpeetavate suhtes, samas kui saatva riigi jurisdiktsioon kehtib ainult isikute suhtes, kes alluvad tema sõjaväelisele jurisdiktsioonile, ning teatud juhtumitel ka tsiviilkoosseisu liikmete suhtes. Vastuvõtval riigil teostavad jurisdiktsiooni “võimud” ehk organid, kes siseriikliku regulatsiooni kohaselt on selleks pädevad, ilma igasuguste piiranguteta, tulenevalt NATO SOFAs. Saatva riigi õigus teostada jurisdiktsiooni on veel piiratud keeluga omada jurisdiktsiooni vastuvõtva riigi kodanike või alaliste elanike üle, välja arvatud juhul, kui need on vastuvõtva riigi relvajõu teenistuses. Kõik see kinnitab territoriaalse suverääni õiguste prioriteetsust.

Jurisdiktsioonist loobumine

NATO SOFA artikli VII lõike 3 alapunkt c sätestab: “Kui riik, kel on eesõigus, otsustab kohut mitte mõista, peab ta sellest teise riigi võimudele teatama nii kiiresti kui võimalik. Eesõigust omava riigi võimud peavad mõistlikult suhtuma teise riigi võimude palvesse loobuda sellest õigusest, kui teine riik peab seda loobumist erilisel tähtsaks.”

Kui konkureeriva jurisdiktsiooni korral tekib näiteks vastuvõtval riigil õigus teostada jurisdiktsiooni, võib ta saatva riigi palvel loobuda oma õigusest saatva riigi kasuks. See tagasihoidlik säte omab tegelikult suurt mõju SOFA tegelikul rakendamisel, kuna seda kasutatakse väga laialt. Loobumise võimalus on SOFAs sätesta-

tud, et reguleerida eespool kirjeldatud huvipõhimõttest lähtuvat jurisdiktsiooni omamise regulatsiooni. Jurisdiktsiooni õigust omav riik peab “mõistlikult suhtuma” teise riigi palvesse loobuda sellest õigusest. Otsustab ikkagi jurisdiktsiooni omav riik, kas loobuda või mitte. Loobumise aluseks on kas vastavad lepingud, mis näevad ette “blanketse loobumise”, või igal eraldi juhul taotletav loobumine.

Loobumislepingud ehk “blanketne loobumine”

Ameeriklased on sõlminud mitmete riikidega, kus nende väed alaliselt paiknevad, täiendavad lepingud, mis käsitlevad nende vägede staatust, eesmärgiga täiendada NATO SOFA regulatsioone. Autorile teadaolevalt on sellised lepingud sõlmitud Saksamaa, Hollandi, Türgi ja Kreekaga²¹.

Nii näeb näiteks Hollandiga sõlmitud leping ette, et “USA võimude palvel Madalmaad loobuvad artiklist VII tulenevast eesõigusest kohut mõista, välja arvatud juhul, kui nad otsustavad, et on erilisel oluline, et kohut mõistavad Madalmaade võimud”. Analoogselt on ka Saksamaa mõõnnud “blanketset loobumist” jurisdiktsioonist õigusega sellest keelduda, kui “pädevad Saksamaa võimud asuvad seisukohale, et eriliste asjaolude ilmnenisel konkreetsel juhtumil muudavad Saksamaa õigusadministratsiooni tähtsad huvid vajalikuks Saksamaa jurisdiktsiooni teostamise”.

Kuigi selline sõnastus säilitab põhimõtetelisel eespool kirjeldatud huvipõhimõtte, on ameeriklastel korda läinud saavutada üldine loobumine eesõigusest teostada jurisdiktsiooni vastuvõtva riigi poolt. Ainult erilistel juhtumitel võib riik, kes NATO SOFA artikli VII kohaselt omab jurisdiktsiooni, kirjeldatud lepingute kohaselt jurisdiktsiooni nüüd omandada. SOFAs sätestatud prioriteetide süsteem on pööratud vastupidiseks.

Kui ameeriklastel puudub vastuvõtva riigiga leping jurisdiktsioonist loobumise kohta, püüavad nad igakordsete läbirääkimiste kaudu saavutada jurisdiktsiooni oma kodaniku poolt toime pandud õigusrikkumise üle²².

Asutused, kes otsustavad jurisdiktsioonist loobumise

Tõusetub küsimus, kes otsustab jurisdiktsioonist loobumise. Millisel riigiorganil on pädevus otsustada, kas loobuda riigi suveräänsusest tulenevate õiguste täitmisest või mitte. Eri riikides on vastavad asutused erinevad. Nendeks võib olla kohus, prokuratuur või justiitsministeerium.

Prantsusmaal edastab loobumistaotluse saanud prokurör taotluse justiitsmi-

nisteeriumile, kus pädev osakond langeb vastava otsuse. Juhtumite puhul, kus süüdistust ei esitatud (ameeriklased oma agaruses on taotlenud jurisdiktsioonist loobumist ka juhtudel, mil prantslased süüdistust ei esitanud) või süüdistus võeti tagasi, võis otsuse loobumise kohta langeda prokurör²³.

Prokuratuuriseadusest ja vabariigi valitsuse seadusest tulenevalt on prokuratuuri ülesanne riikliku süüdistuse esindamine ning rahvusvahelisest koostööst tulenevate ülesannete täitmine. Kui ilmnevad kuriteo tunnused, lasub prokuröril kohustus vajaduse korral algatada kriminaalmenetlus ning esindada riiklikku süüdistust. Samuti omab prokurör järelevalve õigust kriminaalmenetluses. Justiitsministeeriumi pädevusse kuulub valitsemisalas olevate riigiasutuste suhete korraldamine välisriikide asjaomaste ametiasutuste ja rahvusvaheliste organisatsioonidega. Justiitsministri teostatav teenuslik järelevalve ei puuduta prokurörile seadusega pandud ülesannete täitmisel tehtud otsustusi ega tohi kahjustada prokuröri sõltumatust. Nimetatud sätete kohaselt korraldab justiitsministeerium osaliselt prokuratuuri administratiivset tegevust.

On loomulik, et sellise olulise küsimuse nagu jurisdiktsioonist loobumise alused ning seda otsustavad pädevad asutused tuleks reguleerida välislepingus või seadustega. Autor on arvamusel, et õige oleks jurisdiktsioonist loobumise otsustamine jätta prokuratuurile, kes menetleb ja esindab riiklikku süüdistust ning on seeläbi paremini teadlik juhtumi asjaoludest. Samuti on prokuratuuri poliitiline sõltumatus suurem kui ministeeriumil, mis viib ellu valitsuse poliitikat. Jurisdiktsioonist loobumise otsust võib poliitiliste vahenditega mõjutada. Seetõttu on otstarbekam anda selle küsimuse otsustamine prokuratuuri, mitte justiitsministeeriumi pädevusse nagu Prantsusmaal, muutes otsustamise poliitilise mõjutamise raskemaks.

S. Lazareff on seisukohal, et loobumist peaks otsustama kohtuvõim, kindlustades nii täieliku sõltumatuse poliitilistest mõjutustest. Kriminaalmenetluse koodeks näeb kohtunikule ette võimaluse jätkata kriminaalaja arutamist ja otsustada kohtualuse vastutuse küsimus ka juhul, kui prokurör on loobunud süüdistusest. Eesti seadustest ei selgu üheselt, kes oleks pädev otsustama jurisdiktsiooni teostamisest loobumist. See kinnitab veelkord eriregulatsiooni vajadust nimetatud valdkonnas.

Jurisdiktsioonist loobumise otsuse mõjud

Kui otsus on olnud positiivne ning riik on loobunud jurisdiktsioonist, kas selline otsus on lõplik, kas kodanik võib sellist

otsust vaidlustada? Kuidas peab käituma kriminaalaja menetluse kaasatud tsiviilhageja? Kui vastuvõttev riik ei loobu jurisdiktsioonist, siis millised on saatva riigi edasised sammud, kas on võimalik otsust vaidlustada?

Antud probleemistikku on käsitlenud Prantsusmaa kohtute erinevad astmed²⁴. Corbei'i kriminaalkohus leidis, et süüdistaja loobumine ei tohi võtta tsiviilhagejalt menetluses osalemise õigust ning kui loobumisega kaasneb tsiviilhageja õiguste piiramine, on loobumine õigustühine. Kriminaalmenetluse koodeksi kohaselt on tsiviilhagejal võimalik vaidlustada menetlusest loobumise otsus ning süüdistaja loobumine süüdistusest ei võta kohtult kohustust jätkata kriminaalaja arutamist ja otsustada kohtualuse vastutuse küsimust.

Läheneda tuleks asjale läbi siseriikliku ja rahvusvahelise õiguse hierarhilise määratluse. Süüdistusest loobumine on riigi kohustuse täitmine tulenevalt rahvusvahelisest lepingust ning seega prevaaleerib siseriikliku regulatsiooniga sätestatu riigi kohustuste ees. Siseriiklik kriminaalmenetluse regulatsioon kehtib niivõrd, kuivõrd ta ei ole vastuolus rahvusvahelise lepinguga.

Isik ei saa olla kriminaalmenetluses tsiviilhagejaks, kui sellist menetlust ei toimu. Kuid see ei takista isikut tsiviilhagiga kohtusse pöördumast. Konkreetsemalt on valdkond reguleeritud NATO SOFA artiklis VIII, mis käsitleb tsiviilnõuete rahuldumist.

Teine aspekt on loobumise lõplikkus. Kas selle riigi, kes on loobunud jurisdiktsioonist, õigus jurisdiktsioonile taastub, kui riik, kelle kasuks loobuti, otsustab kohut mitte mõista? Whitley asjas tehtud otsuses asus Pariisi apellatsioonikohus sei-

sukohale, et loobumine ei ole lõplik, sest SOFA sätestab "eesõigusest jurisdiktsiooni teostamisel loobumise". Nimetatud kohtute seisukoht oli, et riik ei loobu jurisdiktsioonist täielikult, vaid loobutakse eesõigusest jurisdiktsioonile, ning kui teine riik otsustab kohut mitte mõista, taastub automaatselt esimese riigi õigus jurisdiktsioonile. Loobumise mõte on parema kohtumõistmise võimaldamine, ilma liikmesriikide õigusi mõjutamata. Kassatsioonikohus tühistas eelmiste instantside otsused ning leidis, et loobumisotsus on lõplik ning tingimusteta, kuni riik, kelle kasuks loobumine tehti, otsustab "tagasi" loobuda. See otsus välistab kannatanu õiguse pöörduda kohtusse olenemata asjaolust, kas süüdistatava üle mõistetakse kohut või mitte riigis, kes loobumisega omandas jurisdiktsiooni. Juhime tähelepanu, et tegemist oli Prantsusmaa kassatsioonikohtu otsusega, mille legaalsed tagajärjed saavad ainult Prantsusmaal.

SOFA on liitlastevaheline leping. Kui üks liitlane loobub jurisdiktsiooni teostamisest teise kasuks, teeb ta seda heas usus, et see riik mõistab õiglaselt ning erapooletult kohut loovutatud isiku üle. Kui riik, kelle kasuks jurisdiktsiooni teostamisest loobuti, otsustab asja mitte menetleda, peaks see olema piisavaks tõenduseks, et tegu ei kuulu karistamisele. See peaks endas kajastama põhimõtet *ne bis in idem*.

Kokkuvõte

Territoriaalne suveräänsus on riigi võime oma organite läbi teostada temal lasuvaid õigusi ja kohustusi, välistades teiste riikide mõju oma funktsioonide täideviimisel. Kriminaaljurisdiktsiooni täitmine oma territooriumil on riigi suveräänsu-

se üks olulisemaid väljundeid. Samas on riigil kohustus kaitsta oma kodanikke igal pool, nii oma territooriumil kui ka väljaspool seda. Nii territoriaalne suverään kui ka vägesid saatev riik on mõlemad huvitatud õigusrikkumiste karistamisest, millele on toime pannud nende jurisdiktsiooni all oleva relvajõu liige. Ühelt poolt on rikutud territoriaalse suverääni õiguskorda, samuti võib olla õigusrikkumine suunatud tema või tema kodanike huvide vastu. Teiselt poolt on saatva riigi sõjaväevõimudel vajadus säilitada väeüksuses distsipliin ning selle läbi väeüksuse võitlusvõime, samuti on riigil kohustus kaitsta oma kodanikke.

NATOga liitumisega kaasnevad Eestile olulised juriidilised tagajärjed. Nende tagajärgede juriidiline analüüs on ette nähtud Eesti NATOga liikmesuse saavutamise aastaprogrammis. Antud töös on käsitatud ühte neist – jurisdiktsiooni NATO vägede üle. Nagu käesolevast tööst nähtub, on nimetatud valdkond probleemiline ning vajab siseriiklike õigusaktide muutmist.

NATO SOFA tekst on kaugel täiuslikkusest. Siiski on selle ümber kujunenud praktika, mis tulenevalt liitlastele omastest headest suhetest on teinud sellest hästi toimiva lepingu, mis on saanud eeskujuks teistele analoogse regulatsiooniobjektiga lepingutele. Sõjaliste kohustuste võtmisega kaasnevad mitmekülgsed õiguslikud aspektid, mille võtmiseks Eesti peab valmis olema. Käesolev artikkel osutab mõningatele probleemidele, mis tõusetuvad jurisdiktsiooni teostamisel teiste riikide territooriumil viibivate vägede üle. Eesti jaoks on oluline olla sellisteks kohustus- tekts NATOga liitumisel valmis.

¹ RT II 1996

² "The Law of Visiting Forces", edited by Dieter Fleck. Oxford University Press 2001, lk 26

³ Väljaspool päritoluriiki viibivad väed kannavad oma päritolu õigust endaga kaasas

⁴ Fleck, D. ja Conderman, P. J. Viide 2, vastavalt lk 6 ja 130

⁵ Lazareff, S. Status of Military Forces under Current International Law. Layden 1971, lk 135

⁶ International Law Studies. US Naval War College, lk 170

⁷ Lazareff, S. Viide 5, lk 135

⁸ Justiitsministri 23.10.2000. a määrus nr 37 "Maa-, linna- ja halduskohtute tööpiirkonna ja asukoha määramine"

⁹ Thomas, J. Seisukohavõtt Eesti Vabariigi põhiseaduse XIII peatüki "Kohus" esitatud küsimuste kohta. Justiitsministeerium, põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjon

¹⁰ Lazareff, S. Viide 5, lk 138

¹¹ McElroy vs. U.S.; United States vs. Averette; Reid vs. Covert

¹² Kodakondsuse seadus (RT I 1995, 12, 122) § 1 lg 2

¹³ Hood, R. The Death Penalty. A World-wide Perspective. Oxford. Clarendon Press, 1996, lk 11–21

¹⁴ Kui õigusrikkumine, millega seoses taotletakse väljaandmist, on taotleva poole seaduse järgi karistatav surmanuhtlusega, ja kui taotluse saanud poole seadus ei näe sellise kuriteo eest ette surmanuhtlust või ei viida seda tavaliselt täide, võib väljaandmisest keelduda, välja arvatud juhul, kui taotlev pool tagab taotluse saanud poole arvates piisava kindlusega, et surmanuhtlust täide ei viida.

¹⁵ Short vs. Kingdom of Netherlands

¹⁶ Soering vs. United Kingdom

¹⁷ Woodcliffe, J. The Peacetime Use of Foreign Military Installations under Modern International Law, Martinus Nijhoff Publishers. Holland 1992, lk 178

¹⁸ Viide 6, lk 131

¹⁹ Samas, lk 169

²⁰ Lazareff, S., lk 180–190

²¹ Duke, S. United States Military Forces and Installations in Europe. Oxford University Press, 1989, lk 23, 74, 169

²² Lazareff, S., lk 195

²³ Samas lk 197

²⁴ Whitley kaasus, Status of Military Forces under Current International. Law Layden 1971, lk 201–207

Sõjaväe ohjamine demokraatlikes riikides

Richard H. Kohn
Sõdur, nr 3, 2004

Inimühiskondade valitsemise vanimate probleemide sekka kuulub küsimus, kuidas tagada sõjavõimude allumine poliitilisele võimule. Ainuüksi 20. sajandil on sõjaväe tsiviiljuhtimine valmistanud probleeme demokraatlikele riikidele, nagu Ameerika Ühendriigid ja Prantsusmaa, kommunistlikele türanniatele, nagu Nõukogude Liit ja Hiina, aga ka fašistlikele diktatuuridele, nagu Saksamaa ja Itaalia, rääkimata pärast 1945. aastat tekkinud arvukatest Aafrika, Aasia ja Ladina-Ameerika väikeriikidest. Üks demokraatliku valitsemise põhiprobleeme on küsimus, kas ja kuidas mingi ühiskond suudab ohjata neid, kelle kätes on ülim füüsiline sunnivõim, ning tagada selle võimu hoidjate lojaalsuse nii parajasti võimul olevale valitsusele kui ka režiimile üldiselt.

Tänapäeval on tsiviiljuhtimisel eriline tähtsus. Kõikjal kogu postkommunistlikus maailmas näevad ühiskonnad vaeva selle nimel, et ehitada üles demokraatlikke institutsioone. Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO) on kuulutanud tsiviiljuhtimise liikmestaatuse üheks eeltingimuseks. Demokratiseerimisprotsesse julgustades kasutavad nii Ameerika Ühendriigid kui teisedki Lääne suurriigid mõõdupuuna just tsiviiljuhtimist, mille põhjal määrata antud ühiskonna edenemist demokraatia suunas. Samal ajal – demokraatia levides Lõuna- ja Kesk-Ameerikasse, Euroopasse, Aasiasse ning Aafrikasse – ei eksisteeri ühtki standardiseeritud normistikku, mille põhjal oleks võimalik hinnata, kas tsiviiljuhtimine üldse eksisteerib, kui hästi see toimib ja kui võrd võib loota selle jätkuvalle edule.

Tsiviiliskute juhtimisõigus esitab kaks tösisist väljakutset. Vanades demokraatias, kus tsiviiljuhtimisel on tugevad ajaloolised juured ning sõjaväeline *establishment* on keskendunud kaitsele välisvaenlase eest, on proovikiviks tsiviilvõimu suutlikkus teostada ülemvõimu ka sõjalistes küsimustes ning otsuste vastuvõtmisel – see tähendab alternatiivide leidmisel ja diskussiooni piiritlemisel, aga ka lõpliku valiku tegemisel. Kui sõjaväelaste prestiiž on kõrge ja asjaajamisoskus hea, ent nad kardavad, et nende võimalused oma kohust täita on ohtu seatud, või hakkavad kahtlema tsiviilvõimu juhtimisviisis, võivad tsiviilstruktuurid pörgata oma võimu teostamisel tõsistele takistustele.

Tõsisem katsumus seisab ees noortel demokraatidel, kellel napib kogemusi rahva võimu ja tsiviiljuhtimise ühendamisel. Neil tuleb tagada, et sõjaväelased ei üritaks läbi viia riigipöret ega trotsida

mingil muul viisil tsiviilvõimu. Paljude varem autokraatlike režiimide puhul on relvajõud koondanud oma tähelepanu siseriiklikule korrakaitsele või sekkunud sügavalt poliitikasse, mõnikord ühiskonda rohkem kurnates kui kaitstes. Sellisel juhul on kõige olulisem panna alus tsiviiljuhtimise traditsioonile, sõjaväeline *establishment* poliitiliselt neutraliseerida ja takistada või ette välistada igasugune sõjalise sekkumise võimalus poliitikasse. Ülesanne on jätkuvalt sama: kehtestada tsiviiljuhtimine riikliku julgeolekupiitika ja otsuste tegemise üle.

Noortes demokraatias aga valitseb oht, et tsiviilstruktuuride pingutused võivad kutsuda sõjalistes küsimustes ülemvõimu saavutamiseks esile sõjaväelaste vastuseisu või, kui avalik arvamus tsiviilstruktuure ei toeta, koguni sõjalise sekkumise.

Millised on levinumad tunnused või kogemused, mis on ajaloos soosinud tsiviiljuhtimist demokraatliku valitsuse all? Kuigi käesolev esse põhineb peamiselt Lääne ja eriti angloameerika kogemustel, kehtib siin esitatud analüüs iga ühiskonna kohta, kus teostatakse rahva suveräänsusel ja tahtel põhinevat valitsust või ollakse sellisele valitsusviisile üle minemas.

Demokraatlikus riigis on tsiviiljuhtimine – see tähendab rahva valitud tsiviilametnike kontroll sõjaväe üle – fundamentaalse tähtsusega. Tsiviiljuhtimine võimaldab rahval rajada oma väärtused, institutsioonid ja kombed rahva tahtele, mitte sõjaväejuhtide eelistustele, kellel tuleb juba definitsiooni kohaselt hoida pilku peal siseriiklikul korral ja välisel julgeolekul. Relvajõud kuuluvad paratamatult inimajaloo kõige vähem demokraatlike institutsioonide hulka: sõjalised tavad ja

protseduurid on juba loomu poolest vastuolus üksikisiku priiuse ja kodanikuvaadustega, mis on demokraatlike ühiskondade kõrgeimad väärtused.

Et sõjaliste institutsioonide põhieesmärk on osalemine relvakonfliktides, on need kavandatud vägivalda ja sunnijõu rakendamiseks. Sajandite jooksul on need kujundanud sõjalise edu saavutamiseks vajaliku organisatsioonilise struktuuri, tööprotseduurid ja individuaalsed väärtused. Sõjaväeline võim rõhutab hierarhiat, et üksikisikud ja üksused tegutseksid vastavalt ülemate plaanile ning suudaksid saavutada edu ka kõige rängema füüsilise koormuse ja vaimse surve tingimustes.

Kuigi paljud sõjaväelaste professionaalsed väärtused – julgus, ausus, ohvrimeelsus, moraalne kindlus, lojaalsus, teenistus – kuuluvad kõige auväärsemate hulka, mida inimkogemus tunneb, lähevad sõjaväelastele institutsioonidele omased normid ja protsessid nii laialt lahku demokraatliku ühiskonna alustest, et nende suhe on sügavalt vastuoluline, mõnikord ka ebastabiilne. Sõjaväeline käitumine seisneb funktsionaalsete käskude täitmises. Kui ühiskonda peaks valitsema sõjaväelaste isiklike ideaalide või institutsioonilise perspektiivi kohaselt, mis on sajandite pikku välja kujunenud riigi teenimiseks ja eneseohverduseks sõja korral, muutuks iga üksikkodanik (ja rahvuslik eesmärk tervikuna) riikliku julgeoleku orjaks, välistades või vähemalt devalveerides selle käigus teised vajadused ja mured.

Tsiviiljuhtimise mõte selles ongi, et panna julgeolek rahvuse avaramate eesmärkide teenistusse, mitte vastupidi. Relvajõudude eesmärk on ühiskonda kaitsta, mitte seda määratleda. Võib küll juhtuda, et

mõnes riigis toimib tsiviiljuhtimine ilma demokraatiata, ent demokraatia ilma tsiviiljuhtimiseta on mõeldamatu.

Tsiviiljuhtimise määratlus

Teorias on tsiviiljuhtimine lihtne: kõik valitsuse otsused, sealhulgas riikliku julgeoleku alased, peavad olema demokraatlikul teel vastu võetud või heaks kiidetud professionaalsetest relvajõududest eemal seisvate ametnike poolt, kelle rahvas on vastavasse ametisse valinud või kelle valitud ametnikud on kohale määranud. Põhimõtteliselt on tsiviiljuhtimine absoluutne ja kõikehõlmav: sõjaväele ei jää mingit otsustusõigust ega vastutust, kui just tsiviiljuhid ei ole seda neile sõnaselgelt või (seadusandlusest) tulenevalt delegeerinud. Isegi sõjaväelise juhatus otsused – milline strateegia valida, milliseid operatsioone alustada ja millal, millist taktikat kasutada ja millised on relvajõududesisesed haldussuhted – kehtivad tsiviilvõimust tulenevalt. Need delegeeritakse mundrikandjatele üksnes muga-vuse pärast: traditsiooni, efektiivsuse või viimaste sõjalise kogemuse ja asjatundlikkuse tõttu. Kõik reeglid kehtestab tsiviilvõim, kes võib neid ka igal ajal muuta.

Tegelikkuses näeb asi aga välja hoopis teisiti. Mitmel põhjusel on sõjaväelised struktuurid saavutanud märkimisväärse võimu ja saavutanud ulatusliku autonoomia isegi vanades demokraatiates, kus tsiviiljuhtimine on toiminud pikka aega. Mõnes riigis on sõjavägi hoidnud oma kontrolli all tavakohaselt suurt osa sõjaväelisest elust; teisel ei ole valitsustel korda läinud töötada välja vajalikke vahendeid ega protseduure, saavutada mõjuvõimu eliidi üle ega piisavat prestiiži rahva silmis, et allutada relvajõud oma ülemvõimule. Enamasti on aga sõjaväed saavutanud teataval määral autonoomiat lihtsalt vajaduse tõttu viia sõjapidamine professionaalsele tasemele. Viimase kahe sajandi jooksul on sõda muutunud liiga kompleksseks – sõjatevalmistused liiga keerukaks, relvasüsteemid liiga targaks, juhatamine liiga pingutavaks, operatsioonid liiga keeruliseks –, et jätta lahingute löömine amatööride või n-ö kohakaas-lusega töötavate asjameeste hoolde. Selle tulemusel on professionaalsete relvajõudude mõju kasvanud ja aeg-ajalt on nad demokraatlikke protsesse ära kasutanud ka omaenda ametialase või institutsionaalse sõltumatuse edendamiseks.

Nelikümmend aastat tagasi arutles tsiviiljuhtimise suur teoreetik Samuel P. Huntington teoses “The Soldier and the State” (“Sõdur ja riik”), et parim viis tsiviilvõimu ülimuse optimeerimiseks oleks

säärase “autonoomse sõjaväelise professionaalsuse” tunnustamine. Väideldes “objektiivse tsiviiljuhtimise” eest, nagu ta seda nimetas, kinnitas Huntington, et riik peaks julgustama “sõltumatut sõjaväelise sfääri teket”, mille tulemusel kaotaksid “mitmesugused tsiviilirühmad” võimaluse “suurendada oma võimu sõjaväeliste asjade üle” ja kaasata sõjaväelasi poliitilisse tegevusse. Poliitikasse sekkumine, uskus ta, mitte üksnes ei kahandaks relvajõudude efektiivsust ja seega ka riiklikku julgeolekut, vaid lausa ahvatleks sõjaväelasi sek-kuma valitsusasjadesse märksa laiemalt kui ainult julgeolekuküsimuste osas.

Omaenda ametile pühendunud ohvitserkond, kellele on jäetud piisavalt vabad käed, et ennast organiseerida ja tegelda sõjakunstiiga, ilma et tsivilistid tikusid lahendama tehnilist ekspertiisi nõudvaid küsimusi, jääks poliitiliselt neutraalseks ega hakkaks kuigi tõenäoliselt poliitikasse sekkuma (Huntington 1957). Huntingtoni valemi paradoksaalsus seisneb selles, et kuigi “objektiivne tsiviiljuhtimine” võib tõesti viia miinimumini sõjaväelaste poliitikasse sekkumise ohu, nõrgestab see samal ajal ka sõjaväeliste küsimuste tsiviiljuhtimist.

Et sõjad muutuvad üha ohtlikumaks, soovivad tsiviilstruktuurid endale suuremat juhtimisõigust, tagamaks sõjaliste ja poliitiliste eesmärkide paremat ühitamist. Et relvad ja operatsioonid muutuvad üha tehnilisemaks ja keerulisemaks, tahavad ohvitserid endale suuremat vabadust, saavutamaks edu võimalikult vähese vere ja vara hinnaga. Kust hakkab jooksma piir kahe võimu valitsusala ja vastutuse vahel, see sõltuks üha enam konkreetsest olukorrast ja muutuks üha ähmasemaks.

Asja tuum on selles, et olemuslikult ei ole tsiviiljuhtimine fakt, vaid protsess. See eksisteerib kontiinumis, mille ühes äärmuses asuvad riigid, kus võim on sõjaväelise *establishment*’i käes või sõjaväelased sekkuvad tihti kas otseselt või kaudselt poliitikasse, teises äärmuses aga riigid, mille regulaarvägesid polegi olemas. Kõige õigem tee tsiviiljuhtimise mõistmiseks, tema olemasolu mõõtmiseks ning tõhususe hindamiseks on vaagida ohvitseride ja tsiviilametnike suhtelist mõju niisuguste riiklike otsuste vastuvõtmisel, mis puudutavad sõda, siseriiklikku julgeolekut, kaitset välisvaenlaste vastu ja sõjaväe arengusuundi (see tähendab sõjaväelise *establishment*’i vormi, suurust ja tööprotseduure).

Riikides, kus tsiviiljuhtimine on nõrk või puudub hoopis, laieneb sõjaväe mõjuvõim mõnikord teistelegi avaliku poliitika ja ühiskondliku elu sfääridele. Isegi

küpsetes demokraatiates, kus tsiviiljuhtimist on rakendatud juba pikka aega, on tasakaal sõjaväelise ja tsiviilvõimu vahel eri ajal ja eri kohas erinev, sõltuvalt asjasse puutuvatest isiksustest, vanemohvitseride ja juhtivpoliitikute isiklikest või poliitilistest ambitsioonidest ja asjaoludest, mis sõjaväele avaliku arvamuse silmis prestiiži ja kaalu lisavad.

Isegi sellistes demokraatiates, kus on olemas rikkalikud katkematu tsiviilvõimvõimu traditsioonid, võivad sõda ja julgeolek muutuda (ja ongi muutunud) riigi elus niivõrd tähtsaks ja riigi määratlemisel niivõrd keskseks, et sõjaväelased võivad seda ära kasutades – eeskätt mõne kriisi või sõja käigus või järel – rakendada oma asjatundlikkust või kõrget mainet selleks, et kärpida tsiviilvõimu mõju militaarvaldkonnas. Ent isegi kui sellised asjaolud kõrvale jätta, sõltub tsiviiljuhtimine sageli asjassepuutuvatest isikutest endist: sellest, kuidas kumbki pool endale oma rolli ja funktsiooni ette kujutab, samuti konkreetse poliitiku või poliitilise institutsiooni või siis kõrgema ohvitseri või relvajõudude auvärsusest või populaarsusest, erinevate ametnike bürokraatlikust või poliitilisest osavusest.

Kui tsiviiljuhtimine sõjaväe üle on protsess, mida saab defineerida tsiviil- ja sõjaväeliste ametiisikute suhtelise mõjuvõimu põhjal, siis seisab tänapäeva õpetlaste ja poliitikategijate ees keskse küsimusena probleem, kuidas teha kindlaks, mil määral tsiviiljuhtimine eksisteerib, kui tõhusalt see toimib ja kas see on piisav võimaldamaks demokraatlikku valitsemist.

Lõppkokkuvõttes tugineb tsiviiljuhtimine demokraatlikes ühiskondades aja jooksul välja kujunenud ideede, institutsioonide ja käitumislaadide kogumile. Komplekselt kärbibivad need toimingud sõjaväelaste poliitikasse sekkumise tõenäosust, moodustades süsteemi, mis annab tsiviilametnikele nii volitused kui ka vahendid kõrgeima võimu teostamiseks militaarküsimustes. Tsiviiljuhtimises on veel sisemisi vastuolusid ja ajuti kannatab see pingete ja tagasilanguste all, kuid seda süsteemi on võimalik sisse viia ja toimima panna peaaegu igas riigis, kus demokraatia on juurdumas.

Tsiviiljuhtimise alused

Esimene eeltingimus tsiviiljuhtimise tekkeks demokraatlikus riigis on demokraatlik valitsus ise: seaduste maksvus, kodanikuvabadused, stabiilsed meetodid võimu rahumeelseks üleandmiseks, töökõlblikud protseduurid ametnike valimiseks ja valitsus ning valitsemisviis (heal juhul konstitutsiooni kujul üles kirjutatud), mis oleksid

legitiimsed niihästi mõlema võtmeeliidi kui ka üldsuse silmis. Tsiiviiljuhtimine võib demokraatiat tugevdada, ent see on kõigest demokraatliku valitsuse üks aspekt – vajalik, aga mitte piisav. Stabiilse ja legitiimses valitsussüsteemi ning valitsemisviisi puududes jääb kestma sõjaväelise sekkumise oht, kaitsmaks ühiskonda kaose, sisevastuolude või välise rünnaku eest – seda isegi juhul, kui säärane sekkumine ise võib ebastabiilsust põlistada või ähvardab valitsuse legitiimsust. Valitsuse legitiimsuse traditsioon aitab ühelt poolt hoida ära sõjaväelist sekkumist poliitikasse, teisalt aga rakendada meetmeid sellise sekkumise vastu, kui see peaks ähvardama või tõepoolest aset leidma.

Veel enam: riik peab kehtiva riikliku poliitika raames määratlema selgesti sõjaväe rolli. Kahtlemata võib ja peabki selle protsessi käigus konsulteerima sõjaväeliste juhtidega, kuivõrd relvajõudude missioon muutub ja kohaldub uute tingimustega. Ent sõjaväel ei ole õigust määratleda ise oma funktsiooni ega eesmärki. Lisaks tuleb teha kõik mis võimalik, et relvajõudude roll piirduks kaitsega välisvaenlase eest ja sõjaväelased toimiksid kogu ühiskonna esindajatena ja tegutseksid rahva kui terviku huvides. Siseriikliku korra kaitseks tuleks relvajõude käsutada üksnes kõige rangemates hädaolukordades: relvajõud peaksid ennast ise käsutama rahva kaitsjatena ja kujutama endast ka kõrvaltvaataja silmis rahva kaitsjaid, mitte rõhujaid. Korra järele valvama ja seadusi täide saatma peavad kohtud, politsei, maakaitseväge ja piirivalve. Igapäevase õiguskaitse andmine sõjaväe kätte – vastandina korra säilitamise viimase hädaabinõuna – tekitab vastasseisu sõjaväe ja rahva vahel, tuues kaasa usaldusekaotuse, mõlemapoolse võõrandumise ja tsiiviiljuhtimise nõrgenemise.

Tsiiviiljuhtimise teiseks aluseks on valitsuse töömehhanismid – meetodid, mille abil tsiiviilvõim sõjalisi jõude juhatab. Et relvajõud saaksid funktsioneerida kogu ühiskonna tahte väljendajatena, peavad nad olema allutatud kogu valitsusstruktuurile tervikuna, mitte ainult valitsevale presidendile või peaministrile. Jagatud juhtimises peituvad küll omad ohud. Relvajõud võivad asuda osavalt oma mõjuvõimu kasvatama, mängides üksteise vastu välja tsiiviilvõimu kandjaid. Ent volituste jagamise korral väheneb oht, et üks võimukandja saaks relvajõude konstitutsiooni tühistamiseks või seadusandliku võimu nurkasurumiseks ära käsutada.

Aruandluskohustuses seadusandliku võimu ees sisaldub vihjamisi aruandluskohustus kogu rahva ees, mis teeb kaitsepo-

liitkast, eelarvetest ja sõjaväe vigadest või kuritarvitustest avaliku diskussiooni ja järelevalve objekti. Aktiivne parlamentaarne järelevalve muudab sõjaväelised küsimused läbipaistvamaks ja peaks riigikaitset lausa tugevdama, toetades rahva ja relvajõudude sügavamast vastastikust samastumist. Toetatav, kuid asendamatu rolli mängib siin kohtusüsteem, tehes relvajõudude liikmed seaduse ees isiklikult vastutavaks.

Kolmas tsiiviiljuhtimist edendav element on võimude tasakaal. On kaks võimalust, kuidas takistada relvajõude poliitikasse sekkumisest isegi mõtlemast. Esimene neist on teiste ühiskonnas olemasolevate relvastatud üksuste (näiteks maakaitseväge, politsei või relvastatud elanikkonna) jõud. Teine on teadmine, et seadusevastased teod toovad kaasa isikliku häbistamise, errusaatmise, ametikohalt vabastamise, trahvid, arreteerimise, süüdimõistmise, vanglakaristuse – mis tahes seadusliku karistuse, mis vastab kriteole ja on kohaldatav.

Mida suurem on tõenäosus, et tsiiviiljuhtimise rikkumisi taunitakse ja karistatakse, seda vähem neid tõenäoliselt korda saadetakse. Ajalooliselt on kõige tõhusamaks vastukaaluks olnud tuginemine kodanikele – sõduritele, kes vastanduvad täiskohaga professionaalidele. Teadmine, et mäss põhjustaks kriisiolukorra ja sellele astuks vastu relvastatud elanikkond või et kodanikeüksused ei pruugi seadusevastaseid käske täita, on osutunud tõhusaks heidutuseks. Samuti tuleks regulaarvägede koosseisu hoida nii väiksena, kui julgeolek vähegi lubab: nii on elanikkond valmis eraldama vajalikke ressursse, relvajõud pühenduvad üksnes kaitsele välisvaenlase vastu ning tsiiviil- ja sõjaväelise võimu vahelised hõõrumised vähenevad.

Ja lõpuks peavad relvajõud ise olema tsiiviiljuhtimise otsustavaks alustalaks. Tsiiviilülemvõimu põhiliseks eelduseks on see, et relvajõud hoiuduvad sekkumast poliitilise ellu. Kuigi viimase kümnendi jooksul on sõjaväeliste riigipöörete sagedus kogu maailmas vähenenud, püsib see oht mitmel pool edasi. Teisal jällegi on sõjaväel tänini piisavalt võimu, et püstitada või kukutada valitsusi, peale suruda või tõkestada riikliku julgeoleku vallast hoopis kaugele jäävate poliitiliste kursside elluviimist.

Kui sõjavägi saab jõu või mõjuvõimu abil valitsusi võimu juurest kukutada või konkreetse valitsuse või poliitika iseloomu ette kirjutada, on tsiiviiljuhtimine juba loomu poolt nõrk või olematu. Karistamata jäädes takistab paljas vihjei säärase sunduse võimalikkusele tsiiviilametnike nende võimu teostamisel, eriti sõjaliste

küsimuste vallas. Seega on tsiiviiljuhtimise eduks vajalik poliitilisele neutraliteedile pühendunud sõjaväeline *establishment*: valitsev kord, mis ei oleks üheski olukorras nõus sekkuma valitsuse põhiseaduslikku tegevusse ega legitiimsesse valitsemisviisi, mis määratleks end rahva ja riigi (mitte aga mõne üksiku partei, tegevuskava ega ideoloogia) kehastusena ja peaks oma professionaalsuse võtmeaspektideks kõhklematu lojaalsust seaduslikele võimuorganitele ja valitsemisüsteemile.

Ka küpsetes demokraatiates, kus sõjaväeline sekkumine poliitikasse endast enam päevakajalist muret ei kujuta, on samasugune professionaalne eetos tsiiviiljuhtimise korralikuks funktsioneerimiseks keskse tähtsusega. Sõjavägi peab tsiiviiljuhtimist põhjalikult mõistma ja aktiivselt edendama, sest poliitika ja otsustamisprotsessis tuleb vanemohvitseridel hoolikalt hoiduda töötamast endale meelepäraste poliitiliste tulemuste nimel või tsiiviilvõime nurka surumast isegi juhul, kui nad sellest puhtalt välja tuleksid.

Tänu oma asjatundlikkusele ja riigikaitse rollile võib sõjaväeliste juhtide sõnal olla demokraatlikes riikides väga suur kaal ja nad võivad seda kasutada tsiiviiljuhtimise piiramiseks või õonestamiseks, eriti edukate sõdade käigus ja järel. Raskus seisneb siin selles, kuidas määratleda neile paras roll ja suruda nende tegevus sobivasse (kuigi pahatihti ähmaseisse) piirsesse. Iisraelist pärit tsiiviilmilitaarsuhete uurija Yehuda ben Meir kinnitab, et sõjaväelased peaksid tsiiviilametnikke *nõustama* ja valitsusesiseselt sõjaväe huvisid *esindama*, kuid *ei tohiks propageerida* sõjaväelisi huve ega perspektiive avalikkuse ees nii, et see võiks tsiiviilvõimu autoriteeti õonestada või piirata. Ja mitte kunagi, ei avalikkuse ees ega eraviisiliselt, ei tohi sõjaväelased asuda propageerima mingit konkreetset poliitilist joont ega otsuseid, mis lähevad kaugemale nende kitsast professionaalsest sfäärist (Meir 1995:25).

Sellise eetose kujunemisele tuleb kasuks, kui ohvitserkond igal võimalikul viisil esindab ühiskonda laiemalt. Kuigi mõnel riigil on läinud korda rakendada tsiiviilkontrolli ohvitserkonnaga, mis pärineb ainult ühest konkreetsest rassist, religioonist, klassist või etnilisest rühmast, tundub targema lahendusena ehitada üles selline ohvitserkorpust, mis võrdsustab ennast kogu riigi elanikkonnaga ja tunneb, et tema lojaalsus kuulub esmalt riigile ja alles seejärel sõjaväelase elukutsele. Kui ohvitser valitakse ainult ühest rahvastikusegmen- dist, tekib oht luua rühm, mis kujutleb end ühiskonnast lahus ja kõrgemal olevana. Kui ohvitserid näevad, et nende väärtused

erinevad ülejäänud elanikkonna väärtustest, ning seavad esikohale lojaalsuse oma päritolurühmale ja sõjaväelisele elukutsele, võivad nad end pettes jõuda arvamusele, nagu oleks nende ülesandeks ühiskonna väärtuste ja normide alalhoidmine või reformimine, mitte aga riigi füüsilise julgeoleku kaitsmine.

Ka ei tohiks tegevteenistuses olev sõjaväeline isikkoosseis mingil viisil osaleda poliitikas, ei partei liikmetena, valitavatel ametikohtadel ega kuuluda isegi mitte poliitilisse administratsiooni kohaliku omavalitsuse ega riiklikul tasandil kohale määratud ametnikuna. Kui ohvitserid kuuluvad mõnda poliitilisse parteisse, kandideerivad avalikku ametisse, esindavad mõnd konkreetset rühma või valijaskonda, esitavad oma vaateid avalikult (kas või ainult ütlevad, kelle poolt nad hääletasid), ründavad või kaitsevad täidesaatvat juhtkonda – lühidalt, käituvad nagu poliitikud –, ei saa valijad ega teised poliitikud uskuda, et nad on neutraalsed riigiteenrid või ühiskonna kaitsjad. Isegi isikliku solidaarsuse väljendamine mõne poliitilise programmi või partei suhtes kompromiteerib ohvitseri tema ametikohustuste täitmisel.

Teoreetiliselt ei suuda miski takistada sõjaväel poliitikasse sekkumast või isegi valitsuse kukutamist üritamast. Ent seal, kus tsiviiljuhtimine on pikemat aega edukalt toimunud, on elukutselised sõjaväelased tsiviiljuhtimise erakordselt sügavalt internaliseerinud. Nendes riikides eeldavad nii rahvas kui ka tsiviiljuhid, olgu seaduse või traditsiooni põhjal, et sõjavägi allub tsiviilvõimudele. Seda põhimõtet tunnustavad avaliku arvamuse kujundajad nii pressis kui ka eliidi hulgas ja tsiviil-militaarsuhete pingestumise korral kuulutavad nad seda kui enesestmõistetavat valitsemistõde. Eksisteerida võib ka mõni sõjalist jõudu tasakaalustav võim, kuid sõjaväe isikkoosseis mõistab, et mis tahes samm allumatuse poole toob otsekohe kaasa kriisi, milles nad konsensuse põhjal kindlasti kaotajaks jäävad, kusjuures on võimalik, et õiguslikke sanktsioone rakendatakse nende suhtes isiklikult.

Ja siiski on lõppude lõpuks sõjaväelaste endi professionaalsus ja vaoshoitus see, mis tsiviiljuhtimist päev-päevalt alal hoiab. Sõltumata sellest, kas neid võib ähvardada vallandamine ja vanglakaristus või mitte, eelistavad nad ise alluda, määratleda oma kohust tsiviilvõimude nõustamise, mitte omaenda eelistuste propageerimisena, ning täita kõiki seaduslikke käsked efektiivselt ja nurisemata. Ent kuna tsiviiliskutel jääb sõjalistes küsimustes tihti vajaka teadmistest ja arusaamisest ning sõjalise ja tsiviilvastutuse jaotamine sõltub tihti konk-

reetsetest asjaoludest, on nendevaheline suhe isegi kõige stabiilsemate valitsuste all olnud segane, ebakindel ja ajuti pingestatud. Niisiis on *tsiviiljuhtimise määra*, see tähendab *tsiviil- ja sõjaväeliste võimude suhteline osa*, olnud ajalooliselt sõltuvuses rahvast ja parajasti päevakorral olevatest probleemidest.

Igapäevane tsiviiljuhtimine

Et tsiviiljuhtimine on protsess, siis on see tugevas sõltuvuses valitsuse korraldusest ja funktsioneerimisest. Sõjaväelased ei saa täita oma kohust ega ka tsiviilametnikud teostada oma võimu, kui valitsusaparaat ei võimalda sõjaväelistel ja tsiviilperspektiividel poliitika kujundamisel seguneda, nii et mõlemad pooled saaksid teineteist mõista ja koos töötada. Sõjaväelised *establishment*'id kipuvad loomulikult püüdlema oma autonoomia maksimaalse suurendamise poole, saamaks kätte ressursse, mida nad peavad vajalikuks selleks, et oma ülesannete täitmiseks kõige efektiivsemalt organiseeruda, relvastuda ja isikkoosseisu värvata.

Demokraatias püüavad relvajõud täita vaistlikult oma ülesandeid nii, et ohvrite hulk oleks võimalikult väike ja nurjumisoht minimaalne. Seesmine sund on nii tugev, et aeg-ajalt püüavad ülemad ja staabid suunata lahinguülesande määratlemist või tingida võitlusreeglitiku üle nii innukalt, et hakkavad mööda hiilima või kõrvale hoidma oma tsiviilülemuste juhtnõoridest. Demokraatliku valitsuse tõsisem katsumus ongi küsimus, kuidas teostada tsiviilvõimu, rahuldades samal ajal sõjaväelaste legitiimseid vajadusi nende püüdes tagada riiklik julgeolek.

Esimene ja tähtsaim organisatoorne nõue on selge käsuliin kõigis mõeldavates olukordades, käsuliin, mille tipus seisab valitsusjuht. Juba enne demokraatia teket määras tsiviiljuhtimise ulatuse juhatamisviis – seda juba piibellikel aegadel, mil lahingut juhatasid kuningad ja hõimujuhid isiklikult. Kui täidesaatev valitsusvõim ei suuda alati kontrollida, kus, millal ja kuidas sõjalist jõudu kasutatakse, ei saa rääkida tsiviiljuhtimisest. Ja juba sõjaväelise juhatuse olemuse tõttu peab see võim olema üheainsa isiku kanda: isegi eksisteerida ei tohi võimalust segaduse tekkimiseks, millega saaks allumatust välja vabandada. Valitsuste puhul, kus on olemas nii president kui ka peaminister, peab kõrgeim võim ja operatsioonide juhtimine olema usaldatud kas ühele või teisele neist. Veel enam: igasugust allumatust tuleb käsitada kui mässu või vastuhakku ja see peab pälvida vastava range karistuse.

Teiseks on otsustava tähtsusega tagada, et sõjategevuse alustamise või lõpetamise otsus oleks tsiviilvõimu kandjate teha ja et sõjaväelased saaksid kõhklusteta alluda korrektsetele käskudele ka üleminekul rahujalalt sõjaseisukorrale, isegi kui see üleminek ei ole selgepiiriline. Tihti määravad säärased otsused tervete ühiskondade saatuse. Demokraatia ei saa funktsioneerida, kui sellise suurusjärgu otsuseid langetavad inimesed, keda ei ole juhtivatele kohtadele valitud: sõja tagajärjel suurenevad relvajõud, valitsuse võim ja tähtsus kasvavad ning tema sekkumised inimeste ellu saagevad – sealhulgas suurema maksukoormuse, vabaduste piiramise ja võib-olla ka kohustusliku sõjaväeteenistuse näol.

Kolmas otsustava tähtsusega valdkond on kaitsepoliitika, mis laias laastus tähendab kõiki sõjaväelise *establishment*'i suurusese, laadi, korraldusse, iseloomu, relvastuse ja vägedesisestesse tööprotseduuridesse puutuvaid küsimusi. Tsiviil- ja sõjaväeliste ametnike vaheliste hõõrumiste põhjustajana on rahuaegne kaitsepoliitika sõjalise strateegia ja protseduuride järel teisel kohal ning pakub sõjaväelastele enim võimalusi oma mõjuvõimu kasutamiseks. Kui selliseid otsuseid – eriti mis puutub sellesse, keda teenistusse võetakse ja keda mitte või kui palju raha kaitse-eesmärgil kulutatakse – langetavad rahuajal sõjaväelased ja mitte selleks valitud ametnikud, on kontroll ühiskondliku vormi ja ühiskonna iseloomu üle sõjaväelaste kätes.

Need kolm laialdast, kuid põhilist valdkonda, milles peab valitsema tsiviilvõim, katavad peaaegu kõik mõeldavad riikliku julgeoleku aspektid. Teoreetiliselt on viimne kui üksikasi tsiviilvõimu otsustada. Siiski on tegelikkus siingi sootuks erinev. Kuigi tsiviilvõimul võivad olla legaalsed volitused ja tekkida ka võimalus kasutada oma mõjuvõimu lausa vastutustundetult, on selle võimu rakendamisele siiski seatud selged praktilised piirid. Kõigis kolmes kategoorias teeksid tsiviilvõimu kandjad väga rumalasti ja seaksid end tõsise kriitika sihtmärgiks, kui nad langetaksid otsuseid küsimata nõu täielikult sõja- ja kaitsetegevuse uurimisele pühendunud professionaalidelt, kellel on olemas reaalsed kogemused ja arvestatav prestiiž eliidi ning avalikkuse silmis. Sõjaväelaste nõuanded ja koostöö on otsustava tähtsusega, et poliitika saaks olla kvaliteetne ja efektiivne. Mundrikanjdajatest koosnev opositsioon, olgu see siis avalik või kullisidetagune, võib sobivate asjaolude korral teha maata-sa mitte ainult konkreetse poliitika, vaid ka tsiviilvõimukandjate maine ja isegi karjääri. Avalikkus ootab, et otsuselangetamise oleksid kaasatud "ekspertid" ja arvestataks

vajalikul määral ka nende hinnanguid olenevalt olukorrast ja isiksustest.

Sõjaväelaste nõuanded ja koostöö on otustava tähtsusega, et poliitika saaks kvaliteetne ja efektiivne. Mundrikandjatest koosnev opositsioon, olgu see siis avalik või kullissidetagune, võib sobivate asjaolude korral teha maatas mitte ainult konkreetse poliitika, vaid ka tsiviilvõimukandjate maine ja isegi karjääri.

Avalikkus ootab, et otsuselangetamisse oleksid kaasatud "eksperdid" ja et nende hinnanguid arvestataks olenevalt olukorrast ning isiksustest ka vajalikul määral. Avaliku debati sõnavahetustes kasutavad võimuloleva partei poliitilised oponendid sõjaväelaste arvamusi kindlasti ära, eriti seal, kus need mingist otsusest või poliitikat lahknivad. Seega on nii tsiviilametnikkond kui ka sõjaväelased tsiviiljuhtimise protsessis oma piiresse surutud ja seotud kahepoolsesse suhtesse: kuidas kumbki osapool selles käitub, sõltub keerkumbki tegurite hulgast, millest osa on igas olukorras ainulaadsed, teised aga tulenevad tsiviiljuhtimise institutsioonidest, tegevustest ning traditsioonidest laiemalt. Otsustava tähtsusega nii protsessi kui ka tulemuste seisukohalt on see, millisel viisil valitsus kaitsepoliitikat teeb ja sõjaväelist *establishment*'i administreerib.

Kontrollivad ja tasakaalustavad mehhanismid

Sõjapidamisel ja relvajõudude administreerimisel toimib tsiviiljuhtimine kõige tõhusamalt siis, kui seda teostab valitsuse täidesaatev haru või ministeerium. Ent vägede suurust ja iseloomu puudutavad olulisemad otsused peavad tulema seadusandlikult võimult, selliselt valitsuskogult, mis esindaks kogu rahvast tervikuna ja millel oleks oma uurimis- ja järelvalveaparatuur. Et relvakandjad saaksid tegutseda, peavad need kaks valitsusharu tegema koostööd.

Niisugune jagatud, kuid ühine valitsusvõim – kontrollivad ja tasakaalustavad mehhanismid – on ühtviisi kasuks nii tsiviilisikutele kui ka sõjaväelastele. Tsiviiljuhtimine tugevneb, sest ühelgi tsiviilistil ei ole võimalust kasutada üksinda sõjalist jõudu võimu kuritarvitamiseks ja sõjaväelastele tuleb kasuks nii ühtse juhatuse efektiivsus kui ka rahvaesindajate sanktsioonidega antud legitiimsus.

Ajalooliselt on täidesaatev võim peale vägede juhatamise ja sõjategevuse juhtimise ka pakkunud välja sõjalise poliitika, sealhulgas eelarve ning algatused, mis puudutavad lausa vägede olemasolu ja toimimist üldse. Täidesaatev võim võtab

tegevteenistusse ohvitserikorpuse, värabab ja õpetab välja reaktiivseisu, edutab ja määrab kohale üksikisikuid, määratleb strateegia ja operatsioonid (või vähemalt teostab järelvalvet nende määratlemise üle), ostab relvi, annab korraldusi ja langetab otsuseid praktiliselt kõigi sõjaväelise elu aspektide osas. Iga kaitseminister tugineb oma tegevuses ministeeriumile; tsiviiljuhtimise eeltingimuseks on tsiviilisikust minister, keda toetab piisavalt kogunud ja tehniliselt asjatundlik ametnikkond, mis suudab pälvida nii poliitikute ja valijate kui ka sõjaväelaste usalduse. See suhe võib demokraatlikes riikides osutada pingeliseks, tuues kaasa mitte ainult koostööd, vaid ka lõputut kauplemist, läbirääkimisi ning konflikte. Kumbki pool ei usalda teist täielikult ega saagi seda teha. Mõned probleemid – näiteks strateegia, võitlusreeglistik ohustatud vägede jaoks, ülemate operatiivvolitused, relvatüübid, väeliikide roll ja ülesanded ning kaitseelarve suurust – on lakkamatult päevakorral või iga natukese aja tagant läbirääkimiste objektiks. Ent tungival vajalikul on, et presidenti ja peaministrit nõustaksid ja toetaksid tsiviilisikud – professionaalsete sõjaväelaste usaldus- ja lojaalsussidemed, enesemääratlus ning ühised kogemused ja perspektiivid on nii tugevad, et poliitikud ei või endale lubada tuginemist ainult sõjaväelaste nõuannetele, ükskõik kas viimased on tegevteenistuses või erus. Vajalik on vähemalt konsultatsiooni küsimine väljastpoolt (nagu meditsiiniski).

Eriti riikides, kus demokraatia on alles noor ja sõjaväelastel lasub lojaalsuskoozem varasematele autokraatlikele valitsustele, peaks avalikkus lausa nõudma, et kaitseministri ametis oleks tsiviilisik. See ametiisik omakorda seab tingimuseks relvajõudude mittekuuluvatest ekspertidest meeskonna moodustamise, kes kogub informatsiooni ja annab sõltumatut nõu. Otsustega, mis puudutavad riigi ees seisvate ohtude suurust ja olemust, ajateenistuse sisseadmist või jätkamist, ostetavate relvade tüüpi ja tervet rida muid valikuid, kaasneb vältimatult ka sotsiaalseid, majanduslikke ja poliitilisi kaasmõjusid, mis ulatuvad kitsalt julgeolekualastest kaalutlustest kaugemale. Peaaegu iga ühiskond peab lahendama vastuolusid siseriiklike vajaduste ning kaitse vahel – tegema valikuid, mis lõppkokkuvõttes on poliitilised selle sõna kõige puhtamas tähenduses. Demokraatlikus riigis peavad selliseid valikuid juba definitsiooni kohaselt tegema valitud, mitte mundrikandjatest juhid.

Seadusandliku võimu roll seisneb relvajõudude olemasolu heakskiitmisel (tavaliselt raha eraldamise teel), relvajõudude

suurust ja iseloomu puudutava poliitilise kursi kujundamises, nende tegevuse üle järelvalve teostamises (sealhulgas formaalsed juurdused mis tahes probleemide või intsidentide puhul) ja täidesaateva võimu tegevuse hindamises. Otsustava tähtsusega on selle protsessi juures aruandlus parlamendi ees, mis toob avalikkuse ette kõik küsimused, mida on võimalik käsitleda ilma sõjalist salastatuse nõuet rikkumata. Tsiviiljuhtimisel on kriitilise tähtsusega see, et parlament teostaks seda võimu sõltumatult täidesaatevast võimust (kuigi mõningatel juhtudel võivad need kaks valitsusharu oma volitused ühendada). Seadusandlike organite ees vande all tunnistust andes on sõjaväelased aruandluskooskõhised avalikkuse ees ja vajaduse korral võib ohvitseridelt nõuda, et nad avaldaksid ka oma isiklikku, mitte ainult professionaalset arvamust. Sel moel saab seadusandlik võim eksperthinnangud, mida ta vajab aruka järelvalve teostamiseks.

Et tsiviiljuhtimine tugineb lõppkokkuvõttes üksikisikute käitumisele, mängib otsustavat rolli relvajõudude personalipoliitika. Tüüpjuhul on täidesaatev ja seadusandlik võim selles küsimuses oma volitused ühendanud. Tsiviilisikute otustada on, kes relvajõududes teenib ja kas kohustuslikku sõjaväeteenistust rakendatakse või mitte – mis demokraatlikes ühiskondades kujutab endast valitsuse kõige tõsisemat sekkumist üksikisikute eraellu. Seda otsust ei tohi sõjaväelased peale suruda, vaid see peab olema ühiskondliku üksmeele avaldus. Sama olulised on ka need otsused, mis puudutavad ohvitseride tegevteenistusse võtmist, väljaõpet, aukõrgendusi, ametisemääramist ja eruminekut. Ajaloos on just ohvitserikond olnud see, mis kujundab terve sõjaväelise *establishment*'i näo.

Ohvitserid ei taga mitte ainult juhtimist nii sõja- kui ka rahuajal, vaid ka sõjaväelise professioni järjepidevuse ajaks. Nagu kõigi teiste elukutsete esindajad, nii piüüavad sõjaväelasedki piirata kõrvalseisjate jurisdiktsiooni oma eluala üle, määratleda ise nõudeid elukutse esindajatele, kehtestada ise oma käitumisnorme, määratleda oma ekspertiisi kehtivusvalda, edutamise ja ametisemääramise printsiipe, suhteid "klientide" ja ühiskonnaga üldiselt ning praktiliselt kõiki teisigi oma professionaalse maailma aspekte, sealhulgas rühmasisesid liikmesus- ja võimupiire.

Lahingust tuleneva ainulaadse vastutuskoorma tõttu peab sõjaväelastel olema ulatuslik autonoomia. Suurelt jaolt tunnustavad ka tsiviilisikud selle enesemääratluse legitiimsust, lubades relvajõudude liikmetele koguni omaette õigussüsteem

mi, milles kehtivad teistsugused kuritegude ja karistuste kategooriad. Tsiivilisikud tunnistavad, et nii tsiiviljuhtimise kui ka sõjaväelise efektiivsuse huvides on vajalik ohvitserkonna lahutamine parteipoliitlikast ja eeskätt ohvitseride edutamise või ametissenimetamisest parteipoliitiliste eelistuste alusel. Ent tsiivilvõimu kohus on hoida seda autonoomiat vajaliku ja funktsionaalse raames.

Niivõrd kui sõjaväelased on ennamääratlev ja ennastpõlistav eliit, on nad ka vähem allutatud ülejäänud ühiskonnale. Täidesaatev ja seadusandlik võim peab säilitama kontrolli ohvitseride edutamise üle; peab säilima võimalus käsu korras erru saata, et ükski üksikisik ei saaks haarata relvajõudude juhatamist enda kätte määramatuks ajaks. Riikides, kus tsiiviljuhtimine on nõrk, peaks edutamise ja ametissenimetamise juures olema määravaks kriteeriumiks nõusolek sõjaväelaste allutatusega tsiivilvõimudele. Kunagi aga ei tohiks sellesse valemisse mahtuda konkreetse ohvitseri parteipoliitilised eelistused, juhul kui neid on, või muidu hakkab ohvitserikond politiseeruma ja korrumppeeruma.

Parlament teostab tsiiviljuhtimist seadusandluse kaudu, see aga peab suurelt jaolt tuginema avalikele kuulamistele ja järelevalveprotsessile, mis teeb aruandluskohuslasteks nii sõjaväelise kui ka tsiivilametnikkonna. Seadusandjatel peab olema juurdepääs poliitika kujundamiseks ja kuritarvituste ning ebaõnnestumiste uurimiseks vajalikule informatsioonile, ent ühtlasi peavad nad seda infot ka kaitsma. Infot tuleb küsida ja esitada, ja see omakorda seab parlamendile kohustuse küsida ainult järelevalve, seadusandluse ning poliitika kujundamiseks vajaliku salastatud informatsiooni, kuid seda mitte kunagi välja anda.

Seadusandlik haru peab suutma sundida ametnikke tunnistust andma, valeütluste eest karistada ja nõuda, et ohvitserid avaldaksid oma professionaalset, poliitlikast sõltumatut arvamust otsuste tegemise eel, käigus ja järel. See protsess on juba loomu poolest tülikas. Eriti ebamugav on see sõjaväelastele, kes siin tihti kahe isanda vahele jäävad. Ka võib see olla poliitiliselt plahvatusohtlik. Parlament peab suutma kohustada ministeeriumi aruandlusele, sest muidu kaotab seadusandlik võim oma toimejõu. Parlamendi tugevaim relv on rahanduslik: raha mitte eraldada või selle kasutamise viise ette kirjutada (siit ka aastaelarve määrav roll) – viibutab

parlament ülejäänud valitsuse pea kohal vägevat sõjanuia. Ent eelarved on ka kohmakas relv. Hoides enda käes kontrolli ohvitseride edutamise ja kohalenimetamise üle, eeskätt kõrgemate ohvitseride puhul, saab parlament välja tingida poliitikalikumist ning nõuda sõjaväelistelt juhtidelt individuaalset kuuletumist.

Ja lõpuks peavad tulema korraldused, mis enesestmõistetavalt tagaksid võimaluse võtta sõjaväelasi nende tegude eest seaduse ees individuaalselt vastutusele. Kui gi enamik riike tunnistab eraldi sõjaväelise õigussüsteemi vajalikkust, et tagada kuuletumine lahingus ja hoida jõus distsipliini, peab see süsteem toimima tsiivilkohtute jurisdiktsiooni all, isegi kui viimast harva rakendatakse. Sõjaväeline personal peab olema ühiskonna ees individuaalselt vastutuselevõetav omakäitumise eest, ehkki mitte tingimata täpselt samasugusel viisil nagu tsiivilametnikud. Sõjaväeteenistus sunnib inimestele peale karmimad ja rängemalt proovile panevad nõudmised ning vastutuse. Siiski ei saa sõduri põhilist kodanikuõigust koos kõigi sellest tulenevate kohustustega ei kaotada ega ajutiselt peatada, sest demokraatlikus riigis ei tohi keegi seista seadusest kõrgemal ega ka jääda välja tema sanktsioonide kaitse alt.

Raske üleminek

Alles viimase kahe sajandi jooksul on demokraatlik riigikord laiemalt esile kerkinud. Endistes kommunistlikes riikides ja teistes, kus on kehtinud sõjaväelised diktatuurid või aset leidnud sõjaväelaste sekkumine riigi sisepoliitikasse, on üleminek tsiiviljuhtimisele arvatavasti keeruline. Arukate ja töökindlate protseduuride ega poliitiliste kursside kujundamiseks ei ole tarvis mitte üksnes kannatust, vaid ka tsiivilisikute julgust, sõjaväelaste allaheitlikkust ja avalikkuse toetust, mis julgustaks mõlemat poolt pingutama stabiilse suhte saavutamiseks, mida iseloomustaksid koostöövalmidus ja vastastikune austus.

Kui tsiiviljuhtimine on protsess ja selle mõõduks on sõjaväelaste suhteline mõjujõud poliitika üle, peab tsiivil- ja sõjaväeline ametnikkond päevast päeva, nädalast nädalasse, aastast aastasse koos töötama. Tsiiviljuhtimiseks on vältimatult vaja pädevoid, teovõimsaid ja vapraid tsiivilametnikke: mehi ja naisi, kes mõistaksid sõjaväelist eetost, kohtleksid mundrikandjaid viisakusega, astuksid neile va-

jaduse korral küll vastu, kuid kaitseksid nende professionaalsust, juhul kui teised tegijad poliitilisel areenil püüavad võita parteilisi eelseid sõjaväeliste juhtide ärakasutamise või kuritarvitamise teel.

Kõrgemad ohvitserid kardavad, et süü mõne poliitilise kursi või operatsiooni eest, mille nurjumist ei ole põhjustanud mitte sõjalised vead, vaid poliitikute otsused, aetakse nende kaela. Mõlemad osapooled peavad tundma mõningat usaldust: seegi sõltub suuresti olukordadest ning on lõpuks üksikute ametnike ja ohvitseride teha, kui nad alustavad tööalast suhtlemist. Sõjaväelistel juhtidel peab olema otsene ligipääs maa kõrgeimale võimule; nad peavad olema lugupeetavad ja nende nõuandeid peab hinnatama.

Tsiiviljuhid peavad sõltumata oma taustast omandama piisavalt teadmisi militaarküsimustest, et saada aru sõjaväelaste professionaalsetest vajadustest, kohustustest, nõudmistest ja vaatenurgast. Ent nad peavad olema ka sedavõrd kanged, et vajaduse korral sõjaväelaste otsustele vastu astuda ja poliitilistest ohtudest hoolimata oma võim maksma panna. Neil läheb vaja valijate toetust. Sõjaväelased, poliitiline juhtkond ning rahvastik peavad tunnistama tsiiviljuhtimist kui midagi enesestmõistetavat. Aktiivselt ja häälekalt peavad sõjaväe allutatust tsiivilvõimudele toetama ka arvamuskujundajad: meedia, ülikoolid, poliitilised parteid, äri- ja kutseühingud ja muud. Kui ajakirjandus ei ole valvas ja puudub laialdane avalik arusaamine tsiiviljuhtimise olemusest ja tähtsusest, võib see pealtnäha küll kenasti toimida, tegelikult aga olla õige nõrk.

Uue aastatuhande lähenedes hakkavad noored esiletõusvad demokraatiad, mille pikkade traditsioonidega relvajõud on harjunud ulatusliku autonoomiaga, maadlema probleemiga, kuidas jõuda niikaugemale, et võiks julgelt öelda: nende sõjavägi on allutatud tsiiviljuhtimisele. Samavõrra ebamugav probleem seisab ka sõjaväelaste ees, kes ei ole harjunud, et nende otsused või volitusi seatakse kahtluse alla, eriti veel demokraatlikele riikidele omaselt, rühmade ja üksikisikute (kellest paljud on lausa demonstratiivselt sõjaväeliste rühmade traditsiooniliste väärtuste ja käitumisharjumiste vastased) kakofoonilises kisakooris. See, mil viisil üleminekuga toime tulla, saab otsustavaks teguriks demokraatia saatuse määramisel kõikjal maailmas.

Reaalkaitse – meie doktriin

Siim Kallas

Eesti Päevaleht, 02.10.2003

Eesti riigikaitse liigub edasi loogiliselt, ainumõistlikus suunas. Eesti riigikaitse ülesehituse ja arendamise plaan on heaks kiidetud juba ammu ja on tihedalt seotud meie peatselt saabuva liikmesusega Põhja-Atlandi kaitseorganisatsioonis. Midagi pole otseselt uut. Seoses liikmesusega NATO on tekkinud vajadus hoogustada meie poolt endile võetud kohustuste täitmist. See on ühiskonnas kutsunud esile diskussiooni, mille põhisisuks näib olevat küsimus, kas NATOga seotud kohustuste täitmine on ikka piisav Eesti kaitsevõime tagamiseks.

Sellele küsimusele vastuse leidmiseks on tingimata tarvis hinnata ohte, mis Eestit võivad ähvardada.

Üks ohuhinnang on, et Eestit ei ähvarda nähtavas tulevikus mingi otsene rünnak ja ta peab koos NATO liikmesriikidega olema valmis tõrjuma ülemaailmseid ohte, nagu rahvusvaheline terrorism ja muu säärane. Seda hinnangut toetab ilmselgelt ka NATO asjatundjate ametlik arvamus, mis on kirja pandud igasugustes paberites. Teine hinnang on, et asjaolus, nagu meid nähtavas tulevikus mingi vägivaldse rünnaku oht ei ähvardaks, ei saa kindel olla.

Peaaegu tunnistama, et kui mina peaksin esinema avalikkuse ees ja põhjendama esimest lähenemist, seda, et mingit erilist ohtu me ei näe, siis ei suuda ma endas küll piisavat veenvust esile manada. Sisemus segab ohutunne. Võib-olla on see vaid emotsionaalne, alateadlik, võib-olla vale. Aga see on olemas. Ja ma tahan, et minu ohutunnet miski hajutaks.

Seda ohutunnet ei hajuta kinnitus, et küll NATO tuleb ja kõik probleemid lahendab. Kindlasti, kui meid kui NATO liikmesriiki ründab mõni agressiivne riik, lüüakse see nähtava sõjalise ülekaalu toel viivitamatult tagasi.

Mida ikkagi arvata meid ähvardavatest ohtudest, mille tõrjumiseks on vaja sõjalist võimekust? Võib ilmselt uskuda, et täiemahuline sõda, mille käigus tungivad Eesti territooriumile võõrriigi väed, on nähtavas tulevikus tõesti täiesti ebatõenäoline. Teatud teoreetilise ohuna käsitletakse nõndanimetatud kukutamisrünnakut, kui mõne vaenuliku riigi väeüksus haarab äkkrünnakuga mõne tähtsa objekti Eestis, mõne lennuvälja, mõne poliitiliselt tähtsa väikelinna, et saavutada mingeid poliitilisi tulemusi. Rõhkema-

test võimalikest ohtudest ei ole juttu. Aga mälu lähemast ja kaugemast ajaloost esitab mitmeid küsimusi.

Dnestri-äärne vabariik Moldovas eksisteerib siiani. Tuletame meelde, millistel asjaoludel see tekkis ja kuidas jäi püsima. Milliste sõjaliste vahendite toel? Mis siis, kui mingid jõud meie mõnel poliitilisel nõrkushetkel otsustavad luua Kirde-Eesti vabariigi? Ja mõni riik, või isegi mõne riigi poolautonoomne sõjaväetõlemus, otsustab seda vabariiki mitteametlikult sõjaliselt toetada? Kuidas siis NATO appi tuleb?

Vabadussõja ajast tasub meenutada seikleja Bermond-Avalovit. See kindral moodustas Läti territooriumil väekõondise, kuhu kuulus rohkesti rahvusvahelisi seiklejaid, vene valgekaartlasi, balli paruneid. Teda relvastas ja toetas üks suurriik – Saksamaa. Avalikuks eesmärgiks oli justkui osalemine kommunistliku Venemaa vastases sõjakäigus, tegelikult aga pööras see üksus oma relvad värskest iseseisvunud Läti vabariigi vastu. Mis oli Bermondi edasine plaan, jääb teadmata, sest Eesti soomusrongide abil see vägi purustati. Kas sellise avantsüüri kordumine on ikka tänapäeval (lähema kahekümnekolmekümne aasta jooksul) mõeldamatu? Mis on meie vastus?

Kuidas vastata küsimusele, mis saab siis, kui meil tekivad probleemid, aga NATO mobiilsed jõud (eelkõige USA) on kinni mujal maailmas esinevate konfliktide summutamisega?

Võimalik, et see kõik on jama, müstifikatsioon, ohtude ülehindamine. Aga ärgem unustagem, et sõdadevahelise Eesti vabariigi juhte süüdistatakse just selles, et nad tulevikus esinevaid ohte alahindasid. Nemat lootsid kord Inglismaa, kord Saksamaa peale. On palju neid, kes arvavad, et see Eesti vabariik ei tegelnud piisavalt oma kaitsevõime tugevdamisega ega suutnud seetõttu ära hoida või vähemalt takistada iseseisvuse hävingut 1939.–1940. aastal. Täiesti mõistetav on, et Eesti tänased sõjaväejuhid seda väga hästi teavad ega taha, et nende lapsed või lapselapsed esitaksid neile samasuguseid süüdistusi.

Ma kaldun arvama, et enamikus näeb Eesti avalikkus võimalike ohtude probleemi püstitust laiemalt, pigem ohte üle hinnates kui neid alahinnates. On väga raske seda avalikkust ümber veenda. Ja kas ongi põhjust ja mõtet? See tähendab, et avalik-

kus aktsepteerib küll Eesti kaitseväge tegevust NATO sõjalise jõu ühe osana koos kõikide sellest tulenevate nõuetega, tahab aga samas näha, et on olemas teatud tagavaravõimekused selleks, et võimalike ootamatustega (mida ajaloos, muide, alati on halvasti ette nähtud) ka ise toime tulla. Järelikult on Eesti vabariigi kaitsepoliitilisel juhtkonnal (valitsus, sõjaväejuhid) tarvis leida vastused nendele ootustele.

Lihne oleks, kui meil oleks olemas sõjavägi, kus on umbes 25 000 hea väljaõppega meest, 400 Leopard-2 tanki, 1000 muud soomusmasinat, sadakond F-16 hävitajat, 50 lahingukopterit Super Cobra, rohkesti suurtükke ja rakette ja muud säärast. Siis võiksime rahulikult öelda, et ainult tuumarelv on see, millega Eestit vallutada õnnestub. Aga meil ei ole. Ja kui sellise armee loomiseks vajalik raha kokku lugeda, saab päris kole summa. Ühel miljoni rahval pole selliseid vahendeid kusagilt võtta.

Paljud inimesed räägivad silmade põledes ja teinekord ka poolel häälel sissisõjast ja terroripommidest, mis on suurte sõjavägedega riikide elu kibedaks teinud. Selle kohta võiks öelda niipalju, et terroriga või sissisõjaga saavad oma iseseisvuse eest võidelda ainult need rahvad, kes on valmis väga suurteks inimkaotusteks. Ka Eesti metsavendluse kangelaslikus vastupanu nõukogude okupantidele olid eestlaste inimkaotused palju kordi suuremad kui okupatsioonijõududel. Teiseks on oluline, et terror ja sissisõda on kasutatavad ainult kas kaotatud iseseisvuse tagasivõitmise eest võitlemiseks või iseseisvuse saavutamiseks, mitte iseseisvuse kaitsmiseks. Ja kolmandaks kõige olulisem. Terror ja sissisõda on iseseisvuse eest võitlemiseks tänapäeval palju vähem tõhus kui rahumeelne, vägivaldne võitlus oma eesmärkide eest. Paljud rahvad, kes tänapäeval oma iseseisvuse eest võitlevad ja kasutavad selleks pomme ja muud taolist, oleksid oma vaenlastele hoopis ohtlikumad, kui nad taotleksid neid eesmärgi rahumeelseid, demokraatlikke vahendeid kasutades.

Niisiis tuleb meil ikkagi leida vastus, milliste sõjaliste vahenditega, millise kaitsepoliitikaga reageerib Eesti riik usaldusväärset nii tegelikele kui ka kujuteldavatele ohtudele, mis meie iseseisvust ähvardavad.

Üks on selge – meie esimene eelistus on sellise sõjalise võimekuse tagamine, mis võimaldab ühise tegutsemise NATO raa-

mides. Kindel on see, et NATO on ikkagi meie iseseisvuse lõplik ja kindel tagaja. Selles pole mingit kahtlust. Järelikult tuleb ka meil kõrvalekaldumatult täita kõik see, mida oleme lubanud NATO-le. Meil tuleb välja arendada ja varustada üks mobiilne pataljon, täita teatud ülesanded miinitõrjes ja õhukaitstes, samuti luua valmisolek võimalike abivägede vastuvõtuks. Kõik see on elukutseliste sõjaväelaste tegevusmaa.

Küsimus on, kas see ongi kõik, mis me Eesti iseseisvuse kaitsmiseks tarviliku sõjalise võimekuse loomiseks peame tegema. Eesti avalikkus, ja tundub, et ka paljud sõjaväelased, on pigem arvamusel, et see pole kõikide ohtude tõrjumiseks piisav. Nüüd on jälle küsimus, mis siis teha.

Variante on mitmeid. Kas luua veel elukutselisi üksusi, kas rajada täiendav sõjaline võimekus, toetudes vabatahtlikule reservile, või kasutada endiselt ulatuslikku sõjaväeteenistuskohustust, ajateenistust. Sellega seoses räägitakse palju kaitsetahetest, põhiseadusesse kirjutatud riigikaitsekohustusest, Soome kaitseväest jne. Me peame siinkohal selgeks rääkima, kuidas me suhtume tänases maailmas elukutselisse sõjaväkke ja kuidas sunduslikku sõjaväeteenistusse ja sellele rajatud reservarmeesse.

Kust üldse on pärit sunduslik sõjaväeteenistus, ajateenistusse kutsumine? Kes ja mis asjaoludel on seda rakendanud? Aja-loost leiame nii mõndagi huvitavat.

Midagi sundusliku ajateenistuse taolist rakendati juba veitsi kantonites 12.–13. sajandil. On teada, et kantonid müüsid oma ajateenijatest moodustatud väesalku teistele valitsejatele, kellel oma inimjõudu nappis.

Suure Prantsuse revolutsiooni ajal kutsuti rahvas armeesse võitlema kontrrevolutsiooni ja välismaiste sissetungijate vastu. Robespierre kasutas mõistet *levée en masse*. Aga rahvas ei tahtnud tulla. Armeesse kutsutud põgenesid massiliselt. Nende kaitsetahte tugevdamiseks läks käiku giljotiin.

Preisi sõjaväereform nägi sõjaväeteenistussunduse ette regulaarsena. Selle kava autor oli väljapaistev Preisi kindral Gerhard von Scharnhorst ja see rakendati Napoleoni sõdade aegu. Ka Napoleon kasutas sunduslikku sõjaväeteenistusse kutsumist, kui tema elukutseliste sõjameeste rivid kokku kuivasid.

Järgmine tähelepanuväärne sundusliku sõjaväeteenistuse kasutamise koht oli Ameerika Ühendriikide kodusõda. Algses rakendasid seda lõuna-, hiljem ka põhjaosariigid.

Alates 19. sajandi keskpaigast muutus kohustuslik sõjaväeteenistus üldiseks näh-

tuseks ja sõjaväe moodustamise aluseks. Vaid Suurbritannia on seda kasutanud ainult kahe maailmasõja aastatel, mitte muul ajal.

Robespierre ja Napoleon, samuti Ameerika Ühendriikide kodusõja kindralid kasutasid sõjaväe täiendamist sundusliku sõjaväeteenistuse kehtestamise kaudu eelkõige häda sunnil. Scharnhorst lõi konkreetsete sõjaväereformide kaudu sõjaväeteenistuskohustusele laiemat aluse. Scharnhorst, muide, väitis ka, et kohustuslikule ajateenistusele rajanev armee on odavam kui elukutseline. Ja on huvitav, et juba siis vaieldi talle vastu.

Sundusliku sõjaväeteenistuse ulatusliku rakendamisega seoses on neli tähelepanekut.

Esiteks tuli sundteenistus ulatuslikult kasutusse, kui lahingute tulemuse määras tihti püssiga üle platsi liikuvate meeste arv, inimmass.

Teiseks, väejuhid hakkasid seda kasutama eelkõige häda sunnil. Nad nägid, et sõja võitmine on tihti vägede inimhulgast, seda aga vabatahtlike abil suurendada ei olnud võimalik. Järelikult hakkasid nad kasutama sõjaväeteenistussundi.

Kolmandaks kurtsid kõik väejuhid eranditult sundteenijate madala võitlustahte ja kehva oskuste üle.

Neljandaks tuli sundteenistuse rakendamiseks luua mõjus karistusaparaat, mis väeteenistusest kõrvalehoidjaid enamasti surmaga karistas. (Näib, et seda karistusaparaati pole kunagi kaitsekulude hulka loetud.)

Ka Eestis on põhiseaduses kirja pandud riigi kaitsmise kohustuse mittetäitmise eest ette nähtud karistus. See on loogiline, et riik kasutab sunniaparaati, et tagada riigi ees olevate kohustuste täitmine kodanike poolt. Kuidas muidu oleks võimalik saada kätte makse? Aga kui pidada silmas sõjalist võimekust, siis mis sõjamees on see, kes laseb püssi (või juhib tankitõrjeraketti) ainult karistuse ähvardusel?

Milline võiks üldse olla sundusliku sõjaväeteenistuse roll tänapäevases maailmas ja Eestis, lähtudes nendest ohtudest, mille tõrjumiseks peame vajalikuks kasutada sõjalist jõudu?

Üks elukutseline tapab kümme ajateenijat. Nii väidab üks Ameerika autor, James Dunnigan. Selle raha eest, millega me peame täna üleval 1500 ajateenijat, saame ülal pidada vaid 300 elukutselist. Nii väitis üks Eesti sõjaväelane ühel nõupidamisel. Niisiis – 1500 ajateenija tapmiseks piisab 150 elukutselisest? Kumb variant on tõhusam? Ja veel: 300 kaitses oleva elukut-

selise hävitamiseks ei piisa kohe kindlasti 300 ega tõenäoliselt ka 600 elukutselisest. Juhul kui relvastus enam-vähem sama on. Lisaks kõigele on elukutseliste relvastus kindlasti parem ja paremini hooldatud kui ajateenijate oma.

Jättes poliitilise loogika, mis ütleb, et Eesti ründamine mõne naaberriigi sõjaväe poolt on ülimalt vähetõenäoline, võime ka sõjalisele tänapäevale tuginedes öelda, et see, et meid ründaks sada kuni kolmsada tuhat ajateenijat nagu 1944. aastal, on veelgi vähem tõenäoline. Kõikide halbade stsenaariumide korral tuleb meil tegemist teha elukutseliste väeüksustega.

Nendele vastuastumiseks on võimalik kasutada ainult samaväärseid üksusi. Lisaks on võimalike halbade stsenaariumide korral vaja saavutada meile võidukas lahendus mõne päeva või isegi mõne tunni jooksul. Mitte ühegi valemiga ei jõua teenistusse kutsuda reservväelasi.

Sunduslikus sõjaväeteenistuses nähakse mitmesuguseid hüvesid. Ühed näevad selles kutsekooli, teised noorsoo kasvatamise asutust. See võib ju kõik nii olla, aga meie ülesanne täna on mitte võidelda armee abil kirjaoskamatus vastu, vaid luua piisavad ja väga konkreetset sõjalise võimekused võimalike ohtude tõrjumiseks. Selle ülesande lahendamise on konkreetne ja sõltub üsna proosaliselt meie kasutuses olevatest inim- ja rahalistest ressurssidest. Kutsekooli ja kasvatusasutuse funktsioonide täitmiseks kulub kindlasti lisaressurssi, mis oleks hädasti tarvilik lahinguvõime tõstmiseks. Kaitseväge eesmärgiks peab ikka olema vaenlase hävitamine, mitte kodanikukasvatuse puuduste likvideerimine.

Saksa natsimeelne kindral Ludendorff võttis kasutusele totaalse sõja mõiste, mis tähendab, et sõjapidamise vajadustele allutatakse kogu riik ja ühiskond. Totaalse sõjapidamise aluseks on üldine sundsõjaväeteenistus. Sundsõjaväeteenistusega kaasnesid kohe probleemid. Sama üldiseks nagu sõjaväeteenistuskohustust muutus kohe ka sellest kõrvalehoidmine. Preisi ajalehtedes ilmusid karikatuurid ajateenijate kolonnidest, mis on omavahel kõitega kinni seotud, et ajateenijad plehku ei paneks. Sundsõjaväeteenistuse oponendina esines nimekas Preisi väejuht marssal Yorck, kes arvustas sundsõjaväe vähest lahinguvõimet.

Mulle tundub, et totaalsõja põhimõtte eluspidamine ja selle alusel toimuv sundsõjaväeteenistus elab Eestis nagu mingit omaette elu. Kuidas ka ei analüüsiks, ülalmainitud (ja võib-olla ülehinnatud) sõjaliste ohtude tõrjumiseks sundsõjaväeteenistus kõlbulik ei ole. Mobiliseerida ei jõua, sõjapidamisoskused ei kannata võrdlust

ründavate elukutselistega. Reaalset lahinguvõimet omavad ikkagi pidevas valmisolekus olevad elukutselised väeüksused. Avalikkus on olnud sundsõjaväeteenistuse tegeliku korraldamise asjus üsna kriitiline. Et sellele kriitikal vastata, on pidevalt lühendatud ajateenistuse aega. See muudab ajateenistuse veelgi mõttetumaks. Kui juba tahta ajateenijatega tänapäeval oma riiki kaitsta, peaks ajateenistus vajalike vilumuste omandamiseks kestma pikemat aega. Seega totaalse sõja pidamise põhimõtete elluviimiseks peaks ajateenistust mitte lühendama, vaid pikendama. Varasematel aegadel on ajateenistus erinevates riikides kestnud märksa rohkem – kaks aastat viimati Nõukogude Liidus, aga siis, kui mina keskkooli lõpetasin, oli see kolm, mereväes neli aastat. 19. sajandi Prantsusmaal oli see seitse aastat. Iisraelis on ajateenistus osade kaupa, aga kestab mõnes väeliigis kokku seitse aastat.

Preislaste poolt süsteemiks muudetud sundsõjaväeteenistus on oma aja ära elanud. Põhjused on objektiivsed. Inimelu hind on väga kõrgeks läinud. Sevastopoli vallutamisel ründas Sapuni mäel olevaid sakslaste kaitsepositsioone terve armee. Kogu armee hukkus. Berliini ründamine, Stalingrad, Juminda miinilahing – need hirmsate inimohvritega lahingud ei ole tänapäeval enam tüüpilised. Tänapäeval töötab suur masinavärk, mis on mõeldud sundsõjaväeteenistuse korraldamiseks, lahingulise võimekuse seisukohalt tühja.

Meil on laialt levinud ettekujutus, et totaalkaitse tähendab kogu ühiskonna valmisolekut haarata püssi ja heita kaevikurinnatisele kõhuli, et tulistada ahelikes üle välja jooksvat vaenlast. Nimelt selles nähakse põhiseaduses kirjas oleva riigikaitse osalemise kohustuse sisu. Ettekujutus, et mõne inimese puhul on mõttekam temalt püssilaskmist mitte nõuda, tõlgendatakse totaalkaitse põhimõttest loobumiseks. Aga kuidas suhtuda Eesti diplomaatidesse, kes selgitasid välismaal väsimatult vajadust Vene vägede väljaviiamiseks Eestist? Kas tõesti ei olnud nende tegevusel midagi pistmist Eesti riigi julgeoleku tugevdamisega? Või päästeteenistused? Kas nemad peavad ka oma kaitsekohustust püssilaskmisega täitma?

Niipea kui me käsitleme totaalkaitset väga kitsalt, satume kohe vastuollu terve mõistusega. Mõistkem seda laiemalt.

Tänapäevane riigikaitse eeldab ilma iga-suguste kahtlusteta juhendumist sellise sõja põhimõtetest, milles osaleb kogu ühiskond. Meie vaated on sellega täielikult kooskõlas. Ma väidan, et just sundsõjaväeteenistus on pigem selle põhimõttega vastuolus.

Eduka sõja pidamise eelduseks on majanduslik võimsus, piisavalt materiaalseid ressursse riigi julgeoleku tagamiseks. Tänapäeval on see eriti oluline tulenevalt tõhusta relvastuse kallidusest. Sellest me juhindumegi, olles kindlaks määranud, et riigieelarvest kulutatakse riigikaitsele summa, mis võrdub kahe protsendiga sise-majanduse kogutoodangust. Kasvab majandus, kasvab ka riigikaitse rahastamine. Me oleme Eestis loonud päris tõhusta majanduse ja oleme selle üle uhked. Rahvusvahelises konkurentsisis on vaja tõhusalt kasutada kõiki ressursse, mis majanduse arengule kaasa aitavad. Kogu meeselanikkonna ühe või mitme aastakäigu eemaldamine majanduspotentsiaali kasvatamisest sundsõjaväeteenistuse tarvis ei tundu väga mõistlik. (1500 ajateenijat pooleks aastaks või vähemaks ei oma küll suurt majanduslikku mõju, aga mis mõtet on nii väikesel sundteenijate arvul?)

Kui me oleme loonud riigi julgeoleku tagamiseks tarvilikud ressursid, tahame me selle eest saada parimat võimalikku julgeolekut. Meie eesmärk on saada samade ressursidega võimalikult rohkem. Kas sundsõjaväeteenistus on parim sõjaline võimekus, mis me selle eest saame?

Me imetleme Soomet. Paljud Eesti kõrgemad sõjaväelased on õppinud Soomes. Soome kaitsevõime on usaldusväärne ja see põhineb endiselt ajateenistusel. Kuid on "agasid", mis ei lase meil Soome kogemust ja praktikat mehaaniliselt üle võtta. Esiteks pole Soome NATO liige ega katvatse ka praegu sinna astuda. See tähendab, et nende selja taga pole automaatselt ülivõimast lääne kaitseliitu. Teiseks on soomlaste kaitsepoliitikaga seotud vereringes kaks suurt sõda Venemaaga, mille käigus Soome löi tagasi Nõukogude Venemaa vallutusrünnaku. See on suur vahe võrreldes meie mõttemaailmaga ja seda ei saa kuidagi mehaaniliselt meile üle kanda. Nimelt sellel vaimusel põhineb soomlaste suhtumine oma sõjaväekohustusse. See suhtumine on peaaegu professionaalsele sõjaväele omane. Imetleme ja kadestame Soomet, aga me ei saa nende poliitikat kuidagi üle võtta.

Meie kaitsepoliitikas elavad oma elu justkui kolm suurt ideed. Üks, ametlik, mis seisneb selles, et me kuulume peatselt NATOsse ja peame ehitama oma sõjalise võimekuse üles sellest lähtudes ning NATO ettepanekuid, soovitusi ja nõudeid arvestades. Teine – ehitada üles 20. sajandi mudelile vastav sundteenistusel põhinev reservarmee, mis on küll mitteametlik, aga näib elavat visalt meie unistustes. Ja kolmas – et see kõik peab mahtuma kulutuste sisse, mis võrduvad kahe protsendiga SKPst. Need kolm ei sobi kokku. Millestki peab loobuma.

Kui mõelda näiteks kaitsekulutuste tõstmise peale, siis mina olen valmis seda tõsiselt arutama. Kaks protsenti on tegelikult väga madal kaitsekulutuste tase. 20. sajandi viie- ja kuuekümnendatel aastatel, kui tänase NATO võimsusele alus pandi, oli see tase erinevates riikides 3–6 protsenti. USAs on see tase alati olnud üle kahe protsendi, ulatudes tihti 4–6 protsendini. Niisiis võime ka meie mõelda hoopis kõrgemast kaitsekulude tasemest, arvestades seda, et oleme ju alustanud oma sõjaväe rajamist nullist, me ei saanud eelmisest elust mingit relvastust ega rauda kaasa.

Aga isegi kui me otsustame kaitsekulude taset tõsta, on seda mõistlikum kulutada esmaklassilise varustuse peale, õhukaitsele ja muudele moodsatele vahenditele, mis on tõhusad ikkagi vaid elukutseliste käes.

Meie põhitees peab olema – tuleb üle minna reaalkaitsele, mille aluseks on vaba inimese vabad valikud ja vaba tahe. Sundteenistus ja sellele rajatud reservarmee ei sobi selle põhimõttega.

Esimene prioriteet peab olema ja saab olla – ehitada üles Eesti sõjaline võimekus, lähtudes NATO ühise sõjategevuse kontseptsioonist. Inimestelt, kes üritavad meie nappe inim- ja rahalisi ressursse selle ülesande täitmisel kõrvale kiskuda, tuleb küsida, kas nad ikka tahavad Eesti kuulumist NATOsse.

Kui meie ühiskond leiab, et sellest, mida me teeme NATO ühise sõjalise võimekuse kasvatamiseks (mis peab ka meid ohtude eest kaitsma), ei piisa, siis tuleb mõelda täiendavate võimekuste peale. Need saavad olla ikkagi täiendavad elukutselised väeüksused. Lisaks võib täiendava sõjalise võimekuse luua vabatahtlike korpus.

Vabatahtlike korpus koosneb täna Kaitseväe ja reservohvitseride koondisest. See moodustub vaba tahte alusel, ilma sunnita, ja on kindlasti märkimisväärseks täienduseks meie regulaarüksustele. Vabatahtlike korpust tuleks igati edasi arendada. Riik võib vabatahtlikele kodanikele, kes on valmis kandma relva ja osalema lahingutegevuses, luua palju soodustusi. Selleks võib olla täiendav puhkus, täiendav pension, soodustused hariduse omandamisel ja muu selletaoline.

Kõiki mainitud kaalutlusi silmas pidades peame rakendama kogu jõu riigi kaitsevõime arukaks tugevdamiseks. Selle aluseks saab olla eelkõige kodanike vaba tahe ja kogu ühiskonna ressursside kasutamine riigi julgeoleku tagamiseks sellisel moel, et me saame kõikides valdkondades oma ressursside eest maksimaalse, tõhusta tulemuse.

Liitumine NATOga tähendab väljakutseid I

Leo Kunnas

Sõdur, nr 3, 2003

Eeldused ja hetkeseis

Pärast Praha tippkohtumist, kus Eesti vabariik koos teiste kandidaatriikidega sai kutse liitumiseks Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooniga, on selge, et peame senised kaitsejõudude arenguplaanid selles kontekstis üle vaatama. Kuid oleks vale väita, et NATOga liitumine tuleb kaitsejõududele üllatusena. Juba alates kaitsepoliitika põhisuundade heakskiitmistest riigikogus 1996. aastal on Eesti kaitsejõudude areng olnud suunatud kahele peaesmärgile – esmase iseseisva kaitsevõime ülesehitamisele ja kaitsejõudude koostöövõime saavutamisele NATOga. Hilisemad riigikogus ja vabariigi valitsuses vastu võetud alusdokumendid on võetud kurssi vaid kinnitanud ja täpsustanud. Ühiskond ja kaitsejõud on aktsepteerinud NATO kui kõige olulisema riigi julgeolekupoliitika elluviimise vahendi.

Kehtivad plaanid versus ideed, kavatsused ja avalik diskussioon

Seoses ühinemisega on viimastel kuudel avalikkuses käivitunud elav arutelu kaitsepoliitika ja kaitsejõudude arengu teemadel. Erinevate nägemuste esitamine ja püüdi oma ideid kavatsusteks formuleerida ning neid läbi suruda on loomulikud nähtused enne olulisi ühiskondlikke muutusi: mõjutab ju alliansiga ühinemine kogu Eesti ühiskonda. Diskussioon on teretulnud, kuid avalikud arutelud meedias ei saa eksitada meid igapäevases teenistuses, kus määravaks on seadused, kehtivad alusdokumendid ja ülemate käsud.

Kaitsejõudude tegevus tugineb Eesti Vabariigi seadustele ning riigikogus ja vabariigi valitsuses heaks kiidetud alusdokumentidele. Olulisemad neist on Eesti Vabariigi põhiseadus (1992), rahuaja riigikaitse seadus (2002, parandused 2003), sõjaaja riigikaitse seadus (1994, parandused 2002), kaitseväeteenistuse seadus (2001), Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad (1996), julgeolekupoliitika alused (2001), Eesti sõjalise kaitse strateegia (2001), Kaitsealiidu seadus (1999, parandused 2002). Peale selle määratlevad kaitsejõududele ülesandeid ka eriolukorra ja erakorralise seisukorra seadused (mõlemad 1996, parandused 2001).

Kaitsejõudude tegevuse planeerimisel on olulised kaks vabariigi valitsuse määrust, mis tuginevad eelmainitud seadustele ja alusdokumentidele. Need on “Kaitsejõudude struktuur ja arengueesmärgid keskpikaks perioodiks” (korraldus 754-k 13. novembrist 2001) ja “Kaitsejõudude arengueesmärgid kuni aastani 2015. Arengukava 2015” (korraldus 596-k 6. septembrist 2002).

Kahest nimetatud dokumendist lähtudes koostati kaitsejõudude peastaabis 2002. aastal “Arengukava 2015 rakendusplaan 2003–2008”. Antud plaan on terviklik plaan kaitsejõudude arendamiseks keskpikal perioodil (5–7 aastat). Rakendusplaan sünkroniseerib eri tasandite ja valdkondade arenguplaanid, mille alusel on võimalik täita meie peaesmärgi – kaitsejõudude väljaarendamist –, mis tagab riigile esmase iseseisva kaitsevõime kukutamisrännaku tõrjeks ja koostöövõime NATO sõjaliste struktuuridega. Rakendusplaanis sisalduvad erinevate valdkondade arendamise kontseptuaalsed alused, kaitsejõudude operatiiv- ja administratiivstruktuuri (sõjaaja ja rahuaja struktuuri) isikkoosseisu ja varustustabelid ning funktsioonikirjeldused, operatiivstruktuuri staapide ja üksuste ettevalmistamise kava, infrastruktuuri ülesehitamise kava, hankeplaanid, samuti ressursiarvestused kaitsekuludeks määratud summade kasutamisel.

“Rakendusplaan 2003–2008” on aluseks kaitseväge juhataja 2003. ja 2004. aasta direktiividele, mis on oma sisult käsud allstruktuuridele kavandatu elluviimiseks. Kaitseväge juhataja direktiivid sisaldavad endas ka NATOga liitumise tegevuskava (Membership Action Plan) riiklikes aastaprogrammides (Annual National Plan) määratletud ülesannete täitmist. Muid kinnitatud ja kehtivaid üldtaseme tegevuskavu ei ole kaitsejõududes praegu olemas.

Eesti julgeolekukeskkond pärast liitumist

NATO on omaks võtnud laia julgeolekukäsitluse (*broad approach to security*), mis tunnustab poliitiliste, majanduslike,

sotsiaalsete ja keskkonnaalaste tegurite tähtsust julgeoleku tagamisel vältimatu sõjalise dimensiooni kõrval. Alliansi lai julgeolekukäsitlus ühtib põhimõtteliselt meie kehtiva totaalkaitse kontseptsiooniga, mille järgi riigikaitse koosneb viiest põhikomponendist: sõjaline kaitse, tsiviilkaitse, majanduslik kaitse, psühholoogiline kaitse ja tsiviilvalmidus. NATO käsitleb sõjalist heidetust (*deterrence*) ja kaitset Washingtoni lepingu artiklite 5 ja 6 alusel julgeoleku loomise ning sama lepingu artikli 4 põhisete konsultatsioonide pidamise kõrval oma peamise ülesandena.

Hoolimata positiivsetest arengutest julgeolekukeskkonnas ja sellest, et laiaulatuslik konventsionaalne alliansi vastu suunatud kallaletung on väga ebatõenäoline, on olemas võimalus, et selline oht võib edaspidi tekkida. Alliansi julgeolek jääb sõltuma paljudest sõjalistest ja mittesõjalistest ohtudest, mis on mitmesuunalised ja sageli ettenägematud.

Pärast liitumist peab Eesti arvestama oma geostrateegilise asukohaga NATO äärealal (*NATO's periphery*) Venemaa naabrus, mistõttu piisava sõjalise kohaloleku (*military presence*) tagamine Eesti territooriumil hakkab täitma tähtsat rolli kriiside ja konfliktide ennetamisel ja ärahoidmisel regioonis.³ NATO on alates 2004. aasta maist olukorras, kus allianssi mitte kuuluv riik on avalikult deklareerinud oma huvisid ja “seaduslikke õigusi” Balti riikide, endiste N. Liidu vabariikide, värske alliansi liikmete suhtes ning tal on oma rohkearvulise kodanikkonna kujul olemas ka reaalne vahend deklareeritud poliitika elluviimiseks.

Venemaa sõjaline kohalolek Leningradi sõjaväeringkonnas (47 000 meest ainuüksi alalise valmisoleku üksustes) ületab kaugelt Venemaale kui NATO strateegilisele partnerile mõistliku määra. On need üksused mõeldud strateegilise tasakaalu hoidmiseks Hiinaga? Sõjalise kohaloleku tähtsus tõuseb ka seetõttu, et suur hulk NATO juhtriikide (USA ja Suurbritannia) ümberpaigutatavaid üksusi (*deployable forces*) on hõivatud Iraagis, Afganistanis ja Kosovos ning samatüü-

biliste sõjaliste operatsioonide jätkumine ja uute algamine keskpikas perspektiivis on tõenäoline. Samuti mõjutab regiooni julgeolekut meie lõunanaabrite tugevasi kärbitud kaitseplaanide realiseerimine keskpikal perioodil.

Eestil tuleb NATO liikmena peale uute julgeolekugarantiide arvestada ka uute riskide ja kohustustega. Tuleb endale teadvustada, et meie julgeolekupoliitilistele otsustele tuginevate tegude ja tegematajätmete tagajärjed ulatuvad kaugele üle Eesti piiride. Eesti julgeolekupoliitiline marginaliseerumine võib bennekõiketoimuda tasakaalustamata riigikaitse arengu tõttu, mis muudab meid julgeoleku tootjast selle tarbijaks ja seab kahtluse alla alliansi sõjalise kohaloleku Balti regioonis.

Eesti sõjalise kaitse strateegias määratletud sõjalise riski stsenaariumidest tuleb lühikese eelhoiatusaja ja ettevalmistuste varjatuse tõttu **kukutamisrännakut** (*coup attack*) käsitada keskpikas perspektiivis kui **kõige ohtlikumat**.

Potentsiaalse riskistsenaariumina ei saa pikemas ajaperspektiivis välistada ka laiaulatusliku sõjalise rännaku võimalust Eesti või tema liitlaste vastu. Tuleb arvestada, et piir sõjaliste ja mittesõjaliste riskistsenaariumide vahel on seoses asümmeetriliste riskide kasvuga hägustunud. Asümmeetrilistest riskistsenaariumidest tuleb kõige ohtlikumana käsitada poliitilistel eesmärkidel toime pandavat terrorismi, mis võib lähendada nii välistest kui ka siseriiklikest allikatest. Kuna allianss ei käsita liikmete sisejulgeoleku tagamist oma vastutusosal oleva ülesandena, tõuseb seoses terrorismiohu kasvuga liikmesriikide vastutus oma territooriumi kontrolli tagamise eest veelgi.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et NATO liikmena ei haihtu meie senised julgeolekuriskid olematusse, samal ajal lisandub seoses Iraagi ja Afganistani sõjalises konfliktides osalemisega uusi riskitegureid. Samas vähendab strateegilise planeerimise paradoksaalse loogika kohaselt riskide ja ohtude tunnistamine ja nende tõrjumiseks valmistumine (preventiivsus) juba iseenesest mustade stsenaariumide käivitumise tõenäosust.

Eesti abistamine võimaliku sõjalise konflikti korral

USA president George Bush on deklareerinud, et kümme USA diviisi on sama mis kümme Leedu diviisi ja et Baltikumi rahvaid ei jäeta sõjalise kallal tungi korral enam kunagi ükski. Sellesse avaldusse on võimalik suhtuda vaid väga suure respektiga. Meil pole mingit põhjust oma liitlasi mitte usaldada.

Kuid aeg, ruum, vägede saadavus ning strateegilised ja sõjatehnilised faktorid seavad konkreetsele sõjalisele operatsioonile oma piirangud. Eeldusel, et Eesti abistamise otsust vastavalt Washingtoni lepingu 5. artiklile tehakse kukutamisrännaku toimumise päeval, võib oletada, et NATO kiirreageerimisjõudude (NATO Response Force) pataljoni taktikalise grupi suurune üksus on kohal hiljemalt viie ööpäeva ja brigaadi suurune üksus hiljemalt 30 ööpäeva pärast. USA strateegiline ümberpaiknemisvõimekus on kohale paisata kuni kaks diviisi 30 ööpäeva jooksul, juhul kui üksused on saadaval ja on saavutatud täielik õhuruumi kontroll. Samas jääks kiire kontrolli saavutamise õhuruumi ja mereteede üle liitlastele potentsiaalse vaenlase tugeva õhukaitse ja laevastiku tõttu väga problemaatiliseks. Ka ei saa sellest tulenevalt eeldada, et liitlasvägedel oleks võimalik toime panna ulatuslikku õhu-meredessantoperatsiooni Eesti lääne- või põhjarannikule. Ainsaks reaalseks abi osutamise võimaluseks jääb maavägede operatsioon Leedu ja Läti kaudu, mille ettevalmistamine on aeganõudev. Seega jäävad liitlaste võimalused Eestit abistada esimese 30–60 lahingutegevuse päeva jooksul võrdlemisi piiratuks.

Eelnevast võib järeldada, et esmase iseseisva kaitsevõime olemasolu ei mineta Eesti jaoks oma tähtsust ka siis, kui Eesti on NATO täisliige. On iseenesestmõistetav, et ka NATO liikmena kaitseb Eesti oma territooriumi, st teostab enesekaitset koos liitlastega.

Kaitsejõudude arengu rajajooned eelmise kümnendi lõpus ja käesoleva alguses

Siinkohal räägime ettevalmistustest NATOga liitumiseks. Seoses Eesti vabariigi NATOga liitumise protsessiga on Eesti kaitsejõududes alates 1997. aastast läbi viidud kaks reformi. Planeeritud sõjaaja kaitsejõude on vähendatud 86 000 mehelt 23 500 meheni, sealhulgas maavägekuult brigaadilt ühe jalaväebrigaadini. Juba 1997.–2000. aasta esimese reformi käigus loobuti seoses planeeritava NATOsse astumisega iseseisvast kaitsevõimest laiaulatusliku kallal tungi tõrjeks. 2001.–2002. aasta reform (FSR 2001) teostati lähtudes tõenäolisest NATO liikme staatusest ja kaitsejõudude operatiivstruktuur optimeeriti esmase iseseisva kaitsevõime tagamiseks kukutamisrännaku tõrjeks ja ülesannete täitmiseks alliansi vägede koosseisus.

Läbiviidud reformide (täpsemalt kaitsejõudude ülesehitamise) olulisimate rajajoonetena võib esile tõsta:

1) ajakohase militaarharidussüsteemi loomist Kaitseväge Lahingukooli, Kaitse-

väge Ühendatud Õppeasutuste ja Balti Kaitsekolledži baasil 1990. aastatel;

- 2) üleminekut sõjaaja üksuste põhisele reservi ettevalmistamisele 1997.–1998. aastal eesmärgiga kompanii (patarei) taseme väljaõppetsükli läbimine ajateenistuse lõpuks;
- 3) ajateenistuskohustuse kehtestamist üliõpilastele 2000. aastal;
- 4) modernse õhuseiresüsteemi loomist aastail 2000–2003;
- 5) ümberpaigutatavate üksuste loomist (Scoutspataljon ja miinitõrjelaevad lepingulises tegevteenistuses oleva isikkoosseisu baasil) alates aastast 2001;
- 6) sõjaaja üksuste ettevalmistussüsteemi moderniseerimist aastatel 2002–2003, mille eesmärgiks pataljoni taktikalise grupi taseme väljaõppetsükli läbimine ajateenistuse lõpuks;
- 7) sõjalise valmisoleku ja mobilisatsioonisüsteemi loomist 2002.–2003. aastal (jätkub 2004) vajalike seadusparanduste vastuvõtmise, kaitseringkondade ja erikaitsepiirkondadestaapidekäivitamise, formeerimismeeskondade loomise ja reservi arvestuse korrastamise abil;
- 8) ajateenistuse fokuseerimist ainuüksi väljaõppele 2002.–2003. aastal (jätkub 2004) ajateenijate kasutamisest järkjärgulise loobumise kaudu valveteenistuses, teenindavatel jms sõjaaja ettevalmistusega otseselt mitte seotud töödel;
- 9) Kaitseväe võitlusvõimelise liikmeskonna organiseerimist operatiivstruktuuri üksustesse alates 2002. aastast.

Kaitsejõud tervikuna on muutunud 1990. aastate alguse ühiskondlikust paariast usaldusväärseks ja ühiskonnaga tihedalt seotud riiklikuks institutsiooniks. Nominalsed kaitsekulutused on kasvanud 0,7 protsendist sisemajanduse koguproduktist 1990. aastate esimesel poolel 2 protsendini sisemajanduse koguproduktist 2003. aastal (millest sõjaliste võimete väljaarendamisega seotud reaalsed kaitsekulutused on umbes 1,7 protsenti sisemajanduse koguproduktist).

Samas ei ole mitmetes valdkondades eelmise kümnendi lõpu ja käesoleva kümnendi alguse arengutempo olnud kaugeltki piisav. Olulisemad vajakajäämised, mis takistavad kaitsejõudude terviklikku arengut ja aeglustavad koostöövõime saavutamist liitlastega, leiduvad järgnevates valdkondades:

1. Kaitsejõudude infrastruktuuri plaani-pärane väljaehitamine on alles algusjärgus; ka planeeritud ja rahaliselt kae-

tud objektide valmimine venib tihti keskmiselt kuus kuud kuni aasta, takistades sõjaaja üksuste plaanipärast ettevalmistamist;

2. Keskpolügooni ja väljaõppekeskuste lähiharjutusalade juriidilise staatuse probleemid pole veel lahendatud, see on takistanud loomulikult nende väljaehitamist ja tingimuste loomist lahinglaskmiste ja maaväe eri relvaliikide allüksuste koostööharjutuste läbiviimiseks, mis omakorda seab piiranguid väljaõppe kvaliteedile kompanii tasemest ülespoole;
3. Eelmisel kümnendil ja käesoleva kümnendi alguses välja kujunenud kaitseväge operatiiv-strateegilise taseme juhtimisstruktuur (kaitsejõudude pea- ja väeliikide staabid, operatiivstaap) on liiga kohmakas ja ebaproportsionaalselt suur võrreldes rahuaja ja sõjaaja kaitsejõudude suurusega ning vajab seetõttu optimeerimist, samal ajal on operatiiv-taktikalise juhtimisstruktuuri (jalaväebrigadi staap, kaitseringkondade ja erikaitsepiirkondade staabid) väljaarendamine alles esmase operatiivjuhtimise võimekuse (*initial operational capability*) saavutamise staadiumis;
4. NATO regionaalne staap (AFNORTH) on realistlikult hinnanud, et kutsutud riikide relvajõududel võib kuluda kuni kümme aastat täieliku koostöövõime saavutamiseks. Autor jagab seisukohta, et kaitsejõudude transformeerimine NATO riigi relvajõuks on pikaajaline protsess, mida ei ole võimalik forsseerida.

NATO vajadused

NATO on oma vajadused esitanud võimekusettepanekute (Force Proposals) paketi. Võimekusettepanekud keskenduvad **ümberpaigutatavatele üksustele** alliansi kõigi ülesannete täitmiseks. Maaväe võimekusettepanekud keskenduvad jalaväepataljoni taktikalise grupi väljaarendamisele kõigi alliansi ülesannete täitmiseks, mereväe võimekusettepanekud miinitõrjevõimekuse arendamisele ja õhuväe võimekusettepanekud valmisolekule ühinemiseks NATO integreeritud laiendatud õhukaitseüsteemiga (NATINEADS). Sidealased võimekusettepanekud tagavad Eestile liitumise NATO strateegilise sidevõrguga ning NATO üksustega koostöövõimelise operatiiv- ja taktikalise sidesüsteemi loomise ning logistikaalased omakorda meie üksuste toimetamise missioonipiirkonda ja nende sealse tagamise ning vastuvõtja riigi toetuse (HNS) kataloogi koostamise NATO üksuste toetamiseks Eestis. Enamik võimekusette-

panekuid ei tule Eestile üllatusena, st on kajastatud senistes plaanides, kuid on ka valdkondi (näiteks kompleksne ja ressursimahukas õhuturbe küsimus), mida pole varem planeeritud ja mille kontseptuaalse lahendamise suhtes pole ka NATO erinevad staabid veel üksmeelele jõudnud. Ümberpaigutatavate üksuste ülesandeks on (lisaks osalemisele Eesti territooriumi kaitsmisel) sõjaliste operatsioonide teostamine väljaspool Eesti territooriumi kas NATO või konkreetse poliitilise eesmärgi saavutamiseks loodud koalitsiooni vägede koosseisus. Operatsioonide teostamise võime saavutamine väljaspool Eesti territooriumi eeldab peale vastavate üksuste loomise ka kolme olulist osavõimekust:

1. Strateegilise ümberpaiknemise võimekust õhu teel ja meritsi (*strategic air- and sealift*) – võimekus on kõige hõlpsamini saavutatav eellepingute (*dormant contacts*) kaudu tsiviiltransportifirmadega;
2. Üksuste logistilise tagamise võimekust (*combat service support*) operatsioonialal – võimekus on saavutatav ümberpaigutatava tagalatoetuse allüksuse (CSS) ja rahvusliku toetuselemendi (NSE) loomise kaudu;
3. Üksuste väljavahetamise (roteerimise) võimekust operatsioonialal (*sustainability*). Võimekus on pataljoni taktikalise grupi osas saavutatav vaid reservväelaste baasil.

Kuna NATO juhtkonna raskuspunkt on praegu selgelt maaväe ümberpaigutatavatel üksustel ja ümberpaigutatavusel (*deployability*), siis oleks mõistlik vaadelda, kuidas on sellega lood meie tegelikkuses ja plaanides. Eesti kaitseväge ja Kaitseliidu rahuaja koosseisust (miinus õhuväe ja mereväe vastav ekvivalent) oli välismissioonidel NATO ja USA juhitud koalitsioonivägede koosseisus käesoleva aasta juunis-septembris 8,2% ja saab olema 3,8% kuni 2004. aasta veebruarini. Nende näitajatega ei ole meil põhjust end NATO riikide ees häbeneda. Meie osalus on aktiivne ning rahuaja kaitsejõudude ja kaitse-eelarve suuruses kontekstis kaalukas.

Kui tulevikus saata korraga välja kõik NATO võimekusettepanekute paketi esitatud ümberpaigutatavad maakomponendi üksused, oleks missioonidel võrreldes "Arengekavas 2015" planeeritud rahuaja koosseisuga suhteliselt sama palju üksusi kui praegu Ameerika Ühendriikidel – ligi 30% isikkoosseisust. Seejuures tuleb arvestada asjaoluga, et nii nagu Ühendriigid peavad terrorismivastast sõda tänu miljarditesse ulatuvale kaitsekulutuste lisaeelar-

vele, nii nõuaks ka meil **kõigi planeeritud ümberpaigutatavate üksuste korraga väljasaatmine umbes miljardikroonist lisaeelarvet** (sisuliselt kriisiaja eelarvet).

Eesti roll NATOos

Ehkki seda pole ametlikult poliitilisel tasemel tehtud, oleks ratsionaalne määratleda, millist rolli tahab Eesti alliansis mängida ja kuidas (milliste konkreetsete vahenditega) see saavutatakse.

Eesti kaitsepoliitiliseks eesmärgiks võiks olla **aktiivse ja usaldatava NATO liikme** staatuse saavutamine. Selleks tuleks:

- 1) tagada usutav sõjaline kohalolek Eesti territooriumil ja stabiilsus riigis;
- 2) arendada sõjalist koostööd teiste Balti riikidega eesmärgiga tagada stabiilsus regioonis;
- 3) anda jõukohane ja võrdeline panus NATO relvajõudude koosseisu vastavalt Eesti poolt aktsepteeritud jõudude loomise eesmärkidele (*force goals*);
- 4) jõudude loomise eesmärkide aktsepteerimisel lähtuda **usaldusväärse loomise põhimõttest**: aktsepteerida vaid eesmärgi, mille täitmine vastavalt määratud kriteeriumidele on jõukohane, arvestades inim- ja materiaalseid ressursse, valdkonna hetkeolukorda, mõju muudele plaanidele ja teisi mõjutavaid faktoreid (eesmärkide "kuhjumine" kitsastes ajaraamidesse jne); aktsepteeritud jõudude eesmärgid täita tingimusteta;
- 5) ümberpaigutatavate üksuste (*deployable forces*) arendamisel vastavalt aktsepteeritud jõudude loomise eesmärkidele tagada, et üksused oleksid võimelised täitma kõiki määratud ülesandeid liitlasvägede koosseisus (*full range of Alliance's missions*);
- 6) tagada keskpika perioodi lõpuks kõigi kohapeal paiknevate operatiivstruktuuri üksuste (*in place forces*) koostöövõime NATO üksustega;
- 7) formuleerida selged poliitilised eesmärgid igale välismissioonile, tagada eesmärgile fokuseeritud, täpselt ajastatud ja hästi läbi viidud väikesearvuliste, põhiliselt lahinguüksuste missioonidega Eesti nähtav panus alliansi eesmärkide saavutamiseks.

Riigikaitse reformi kolm võtmeküsimust

Esiteks, kas Eestil on seoses NATOga liitumisega tekkinud vajadus kehtiva riigikaitsemudeli ümbervaatamiseks (*full-scale strategic defence review* teostamiseks)?

Teiseks, kui on, siis kas seda on võimalik teostada 2004. aasta veebruarini jäänud nelja kuuga?

Kolmandaks, kui on, milline oleks sel juhul uus riigikaitsemudel?

Kehtiv riigikaitsemudel loodi eelmise kümnendi lõpul ja käesoleva kümnendi algul arvestusega, et Eesti astub NATOsse.

Riigikaitsemudeli ümberaatamine koos põhjaliku analüüsi, vältimatult kaasneva ühiskondliku arutelu, elluviimiseks hädavajaliku poliitilise konsensuse saavutamise, demokraatlikus riigis vältimatute juriidiliselt korrektsete otsuste, vajalike seaduseparanduste ning alusdokumentide ümbertöötamise (muutmise) vabariigi valitsuse, riigikogu ja Vabariigi Presidendi tasemel võtaks, arvestades praegu kehtiva mudeli väljatöötamise kogemust, aega minimaalselt 2–3 aastat.

Põhimõtteliselt võib riigikaitsemudel olla milline tahes, kui vaid rahvas oma seaduslike esindajate kaudu on selle heaks kiitnud, alates 11 aastaste tüdrukute relvastamisest savikestadega käsigranaatidega (Okinawa saar, Jaapan, 1945 – metall oli otsa lõppenud) kuni kaitsejõudude puudumiseni. Lihtsalt mõned mudelid on sõjaliselt relevantsemad kui teised.

Relevantsemad on mudelid:

- 1) mis arvestavad pikemat ajaperspektiivi (20–30 aastat *versus* 5–10 aastat);
- 2) mis on loodud, arvestades kõige ohtlikuma ohustenaariumiga;
- 3) mis arvestavad ajaloolise kogemuse ja geostrateegiliste realiteetidega;
- 4) mis lähtuvad pragmaatilistest kaalutlustest ja reaalpoliitikast, mitte idealismist;
- 5) mis on preventiivse, sõjalist konflikti ära hoidva iseloomuga;

6) mis arvestavad, et ka ajutine okupatsioon on väkerahvale oma iseloomult alati totaalne vägivaldne akt, mille mõju ühiskonnale on kõikehõlmav,

7) mille loomisse on kaasatud kohalikke olusid tundvad sõjalisel eksperdid.

Ma ei pea võimalikuks käesolevas artiklis analüüsida mingit uut riigikaitsemudelit, sest kehtiv mudel ei sisalda endas fataalseid vigu. Loomulikult on seda vaja edasi arendada ja ajakohastada. Võin välja tuua vaid kaks vaele arvestust, mida Eesti riigikaitse mudel ei tohiks sisaldada, kaks lahendust, mida riigikaitse reform ei tohiks endaga kaasa tuua.

Esitaks, ka NATO liikmena oleks ennatlik loobuda esmasest iseseisvast kaitsevõimest, ja **teiseks**, kaitsejõude ei saa muuta mis tahes ettekäändel laiapõhjalisest kogu ühiskonda haaravast institutsioonist kitsaks ühiskonnast võõrandunud kildkonnaks.

Liitumine NATOga tähendab väljakutseid II

Leo Kunnas

Sõdur, nr 2, 2004

Lahendus: Arenguplaan 2010

Arengud 2004. aasta kevadtalvel ja kevadel

29. märtsil sai Eestist koos teiste liikmekandidaatidega NATO täisliige, mis tähendab Washingtoni lepingu 5. artikli *de jure* kehtestumist Eesti suhtes ning Eesti edaspidist kuulumist NATO kollektiivse kaitse süsteemi.

Kaks päeva enne seda, 27. märtsil, kehtestas Eesti vabariigi valitsus oma korraldusega 212-k dokumendi “Kaitsejõudude struktuur ja arenguplaan kuni aastani 2010” (KSAP 2010, uuendatud arenguplaan; [http://www.mod.gov.ee/stati\(/sisu/files/KSAP2010.doc](http://www.mod.gov.ee/stati(/sisu/files/KSAP2010.doc); <http://www.riigi-teataja.ee>) ja tunnistas kehtetuks senise kaitsejõudude arengut määratleva kava (“Kaitsejõudude arengueesmärgid kuni aastani 2015. Arengukava 2015”).

Ajal, mil ühiskonnas leidis aset kuumavõitu debatt riigikaitse tuleviku teemadel ja arvamused kõikusid seinast sein, tegi

kaitsejõudude peastaap planeerimisosa-konna (J-5) juhtimisel ilma suurema kärrata, kuid seda intensiivsemalt tööd arenguplaani kallal.

Lähtuti kehtivast riigikaitsemudelist ja senistest plaanidest, käsitades neid samas lähtealuste, mitte dogmadena. Oli selge, et kehtivat riigikaitsemudelit on vaja ajakohastada ja edasi arendada, nii nagu oli selge seegi, et 180kraadisteks suunamuutusteks sõjalises riigikaitse pole ei vajadust ega võimalusigi. Riigikaitse eesmärgid pole vahepeal muutunud, ka üleminek iseseisva kaitsevõime kontseptsioonilt esmase iseseisva kaitsevõime kontseptsioonile kollektiivkaitse raames oli tehtud juba eelmise arengukava kehtestamisega.

Teiseks oluliseks lähtealuseks oli NATO vajadusi kajastav võimekusettepanekute (Force Proposals) pakett. Võimekusettepanekud konkretiseeruvad käesoleva aasta suveks Eesti poolt aktsepteeritud võime-

kuseesmärkideks (Force Goal), mille elluviimise kaudu toimubki Eesti sõjalise riigikaitse integreerimine NATO kollektiivse kaitse süsteemi. Aktsepteeritud võimekus-eesmärkide pakett määratleb ka Eesti panuse alliansi ühiskaitse. Tegemine on konkreetsete eesmärkide, võimete, üksuste ja tähtaegadega, ses mõttes erineb pakett varasematest, palju abstraktsematest integratsiooni käsitlevatest dokumentidest.

Esmane iseseisev kaitsevõime NATO kollektiivkaitse raames

Nii võiks ühe lausega iseloomustada KSAP 2010s esitatud Eesti sõjalise kaitse lahendust NATO liikmena.

On üheselt selge, et iga sõjaline operatsioon Eesti territooriumil on automaatselt ka NATO sõjaline operatsioon või kasvab selleks üle. Kuid nagu väitsin artikli esimeses osas: aeg, ruum (geograafiline asend alliansi äärreriigina), vägede saadavus ning strateegilised ja sõjatehnilised faktorid sea-

vad konkreetsele sõjalisele operatsioonile oma piirangud. Esmane iseseisev kaitsevõime (*initial self-defence capability*) ongi defineeritav kui sõjaliste võimete kogum, mis on vajalik loomaks Eesti-poolsed eelused ja tingimused NATO kollektiivse sõjalise kaitse mehhanismi käivitumiseks konkreetse sõjalise operatsioonina.

Muudatused kaitsejõudude ülesehituses võrreldes varasema arengukavaga

Võrreldes varasema arengukavaga määratleb KSAP 2010 kuus olulisemat muudatust kaitsejõudude ülesehituses. Esiteks, **suureneb ümberpaigutatavate üksuste osa** kaitsevää operatiivstruktuuris, seda nii mahult kui ka kvaliteedilt.

Varem planeeritud kergejalaväepataljoni asemel sisaldab uuendatud arengukava kerge mehhaniseeritud jalaväepataljoni taktikalise grupi (*light mechanized infantry battalion group*) väljaarendamist aastaks 2007. Lisaks soomustransporditõrjega varustatud jalaväepataljonile sisaldab pataljoni taktikaline grupp endas mitteorgaanilist tagalatoetuskompaniid ja õhutõrjeraketirühma.

NATO kaitseplaneerijad on väljendanud muret puudujääkide pärast ümberpaigutatavate lahingu toetus- ja tagalatoetus-

on täpsustunud ja nende täitmine nõuab tõsisid pingutusi.

Õhuväe panus alliansi ühiskaitse ei väljendu otseselt ümberpaigutatavates üksustes, küll aga õhuseiresüsteemi integreerimises NATO integreeritud laiendatud õhukaitseüsteemi (NATINE-ADS). Selles osas ei ole võrreldes varasemate plaanidega muutusi, küll aga lisandub minimaalnõuetele vastava õhuturbe (*air policing*) lennuvälja väljaehitamine Ämaris 2008. aasta lõpuks.

Peale panuste alliansi relvajõududesse konkreetsete üksuste näol arendatakse ka edasi kogu kaitsejõude katvaid side-, luure-, logistika- ning aatomi-, bakter- ja keemiarelvakaitsealaseid (ABK) võimeid. Need võimed ei puuduta ainult ümberpaigutatavaid üksusi, vaid kaitsejõudude integratsiooni tervikuna.

NATO kaitseplaneerijad on võimekuseesmärkide esitamisel lähtunud põhimõttest, et liikmesriigi panus peab olema kompleksne, st sisaldama nii lahingu-, lahingutoetus- kui ka tagalatoetusüksusi. Samast põhimõttest on Eesti lähtunud ka võimekusettepanekute aktsepteerimisel, samuti asjaolust, et igal ümberpaigutataval üksusel peab olema kindel roll ka esmase iseseisva kaitsevõime tagamisel. Riigikaitsealase debati käigus esitati ka

– muutuksime sõltuvaks teistest – ja vastupidi – liiga palju sõltuks meie mingist kindlast võimest. See aga hakkaks piirama riigi juhtkonna tegevusvabadust poliitilisel tasandil.

Teiseks, uuendatud arengukavas **ei nähta piirivalveametile ette rolli** kaitsevää operatiivstruktuuris ega väljaõppe- ja administratiivstruktuuris. Päästeameti üksused olid arvatud kaitsejõudude operatiivstruktuurist välja juba varasema arengukava koostamisel.

See muudatus toob kaasa kaitsekulutuste järkjärgulise koondamise kaitseministeeriumi valitsemisalasse aastaks 2007. Muudatus ei too kaasa piirivalve ega päästeameti sõjaväestatud ülesehituse kaotamist ega nende ametite tegeliku finantseerimise vähenemist. Mõlemad ametid säilitavad oma olulise koha kogu riiki hõlmavas totaalkaitseüsteemis.

Kolmandaks, uue “väeliigina” luuakse kaitsevää operatiivstruktuuris **logistika-komponent**, kuhu koondatakse kõik tagalatoetusüksused ja logistikaalane tegevus, välja arvatud mere- ja õhuväe väeliigispetsiifiline logistika.

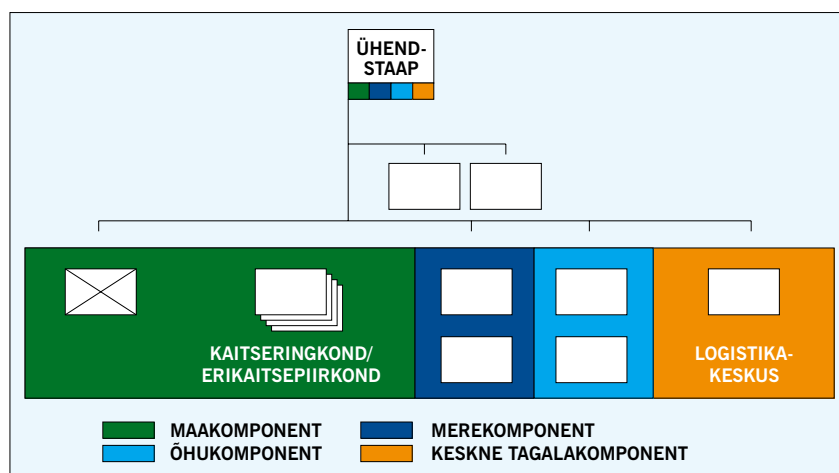
Kaitseringkondade ja/või erikaitsepiirkondade juurde ei hakka kuuluma n-õ orgaanilised logistikapataljonid, planeeritud logistikaüksuste hulk väheneb, selle arvel parandatakse varustatust. Logistikakomponent peab pikemas perspektiivis saavutama võime toetada lahingutegevust kolmel suunal ja/või operatsioonialal üheaegselt, aastaks 2010 saavutatakse kaugem eesmärk kahe kolmandiku ulatuses.

Neljandaks, viiakse läbi **juhtimisstruktuuri optimeerimine**. Optimeerimine sisaldab täidesaatvate funktsioonide väljaviiimist ühendstaabist ning kaitsejõudude peastaabi ametikohtade vähendamist kuni saja võrra. Optimeerimiskavasse ei kuulu väeliikide ega kaitseringkondade ja erikaitsepiirkondade staapide (maakaitsestaapide) kaotamine. Ka ei näe uuendatud arengukava ette kaitseministeeriumi ja kaitsejõudude peastaabi ühendamist.

Viendaks, operatiivstruktuuri **mere- ja õhukomponendi koosseisust on arvatud välja orgaanilised kaitselemendid**. Varasem arengukava nägi kummagi väeliigi koosseisust ette maakomponendi üksusi, kelle ettevalmistamine toimus samuti vastavas väeliigis. Juba 2003. aastal lõpetati lennuväebaasis kaitseüksuste ettevalmistamine ning käesoleva aasta esimesel poolel lõpeb ka ranna- ja sadamakaitseüksuste ettevalmistus mereväebaasis.

Küsimus on ratsionaalsuses ja otstarbekohasuses: orgaanilised kaitseüksused

Kaitsevää operatiivstruktuuri ülesehitus

üksuste osas alliansi relvajõududes. Selles valdkonnas paneb Eesti välja mitmeid rühmasuursi üksusi, nagu näiteks sõjaväepolitseirühma ja demineerimisrühma (*EOD-platoon*). Mõningaid allüksusi ei ole Eesti veel aktsepteerinud käesolevas (2003–2004) võimekuseesmärkide tsükliks. Mereväe osas jääb panus alliansi ühiskaitse küll samaks varasemalt planeerituga – miinitõrjelaev koos rotatsiooniga –, kuid laevade väljasaatmisega seotud sidealased, väljaõppelised ja muud nõuded

ideid võimalikust Eesti kitsast spetsialiseerumisest NATO raames, nn nišiar mee loomisest põhimõtelt, et “me võiksime ju NATO-le leiba küpsetada, vett vedada või peldikuid koristada”. Kuid on üheselt selge, et ilma lahinguüksuste ning nendega kaasneva valmisolekuta verd valada jääks Eesti panus alliansi kollektiivsesse kaitse reheapluse tasemele. Ka ei saa Eesti ainuüksi juba oma geograafilise asukoha tõttu endale mingit nišiar meed lubada. Lisaks tekiks nn pantvangiefekt

on n-ö kinnistatud kaitstava objekti külge ja nende rakendamine muul otstarbel on raskendatud. Olukorras, kus kaitseväge operatiivstruktuuris on vähem maakaitseüksusi, peab nende kasutamine olema palju paindlikum. Samuti peavad üksused olema universaalsemad, mis tähendab, et iga maakaitsepataljon või -kompanii peab olema võimeline kaitsma mis tahes objekti, olenemata selle iseloomust.

Kuuendaks, **territoriaalkaitse transformeeritakse maakaitseks¹** (*homeland security*). Vahest polegi transformeerimine siinkohal kohane sõna, õigem oleks rääkida lihtsalt maakaitse ülesehitamisest. Järgnevalt annangi ülevaate, millest nimetatud transformeerimisvajadus tuleb ja mis on muudatuste sisu.

Esimene muudatus puudutab **totaalkaitse süsteemi ülesehitamise vajadust regionaalselt** ja sõjalise riigikaitse integreerimist selssele.

Vaatamata sellele, et 1990. aastate keskel määratleti Eesti riigikaitse keskseks põhimõtteks totaalkaitse, on selle ellurakendamiseks paljudes valdkondades jõutud teha liiga vähe. Ma ei toonud seda esile oma kirjutise eelmises osas, kuid kahtlemata jääb see Eesti riigikaitse suurimaks probleemiks. Totaalkaitse jääb Eesti riigikaitse keskseks printsübiks ka edaspidi ja põhjendatult: alliansi liikme ja Ameerika Ühendriikide liitlasena terrorismivastases sõjas on päevselge, et ka Eesti võib langeta terrorirünnaku ohvriks, rääkimata suurõnnetustest ja looduskatastroofidest, mille vastu ei anna garantiid ükski sõjaline liit. Kahjuks pole kõik ministriumid, ametkonnad ja kohalikud omavalitsused täiel määral aru saanud, et nad on kohustatud planeerima ja ette valmistama oma funktsioonide täitmist ka kriisi- ja sõjatingimustes ning selleks pole mõtet küsida raha kaitse-eelarvest, sest see pole sõjalise riigikaitse küsimus.

Eriline tähtsus on eri ministriumide, ametkondade ja kohalike omavalitsuste koostööl regionaalsel tasandil. Olukorras, kus põhimõtteline otsus riigi tulevases administratiivsest jaotusest neljaks suuremaks üksuseks on tehtud, on oluline, et nende piirid kattuksid mitte ainult kaitseringkondade ja erikaitsepiirkondade, riigikaitseosakondade(büroode) ja Kaitseliidu vastutusalaadega, vaid ka politsei, päästameti jne ametkondade regionaalsete struktuuridega. Samuti on oluline, et kõigi struktuuride regionaalsed staapid ja juhtimiskeskused paikneksid saalsamas kus regionaalsed omavalitsusedki.

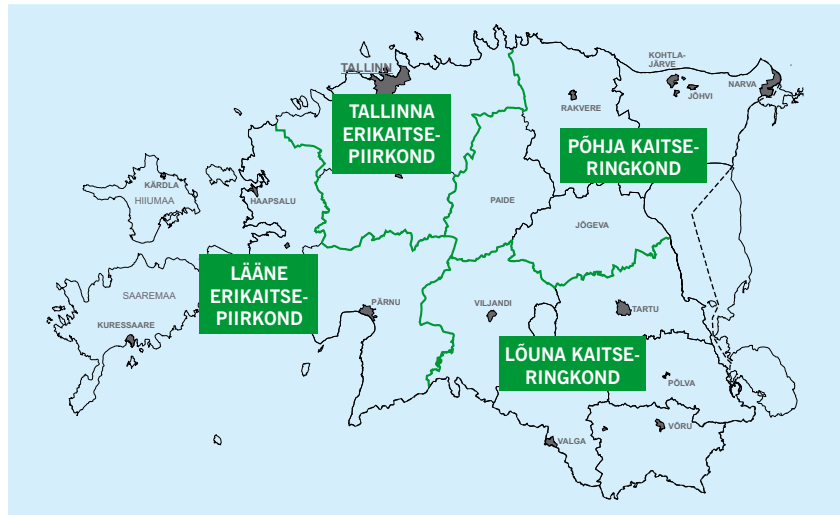
Regionaalsel tasandil on vaja anda maakaitsele palju laiem julgeolekualane tä-

hendus kui puhtalt sõjaliste operatsioonide läbiviimine, samas ei sõltu selle saavutamisele ainult kaitsejõududest. Riigis oleks vaja koostada üldine kokkuvõttev kava totaalkaitse arendamiseks. See oleks järgmine loogiline samm riigikaitse kui terviku arendamisel.

Teise muudatuse sisuks on **maakaitse asetamine NATO kollektiivse kaitse raami**. Alliansi liikmeks olemine võimal-

struktuuri maakaitseüksustest Kaitseliidu-põhised. See ei tähenda sugugi alternatiivse väljaõppesüsteemi loomist Kaitseliidus. Nii individuaalne kui ka allüksuste sõjaline väljaõpe antakse ikkagi kaitseväes ajateenistuse käigus. Samas rakendavad kaitseliitlased väljaõppetaset hoidmiseks ja sõjaliste oskuste arendamiseks vabatahtlikult inimese kõige väärtuslikumat ressursi – aega. Seepärast on

Kaitseringkondade ja erikaitsepiirkondade vastutusalaad

dab taktikalisel tasandil palju agressiivsemat lähenemist (*manoeuvrist approach*) sõjategevusele. Kui 1990. aastatel nähti territoriaalüksuste põhirolli eelkõige viivituslahingute pidamises ja sissitegevuses, siis uues kontekstis peavad maakaitseüksused saavutama võime pidada võrdset igat liiki lahinguid, lisaks suutma katta liitlasvägede saabumist.

Käsil on maakaitseüksuste varustamine keerulisemate relvasüsteemidega, nagu 120 mm miinipildujate ja keskmaa tankitõrje raketikompleksidega, samuti võimaldab jalaväebrigadi sidevahendite uuendamine varustada maakaitseüksused 1990. aastate alguses hangitud moodsate sidevahenditega. Oluline on saavutada kümnendi lõpuks kõigi operatiivstruktuuri maakaitseüksuste koostöövõime NATO vägedega – ühises lahinguruumis ei saa olla omapead või erinevate protseduuride alusel tegutsevaid üksusi.

Kolmas muudatus **käsitab Kaitseliidu rolli suurenemist maakaitse ja välismissioonidel**. Kuigi 1990. aastatel ja käesoleva kümnendi alguses ei ole olnud suuremaid probleeme Kaitseliidu integreerimisega kaitsejõudude koosseisu, ei saa väita, et Kaitseliidu potentsiaal oleks täielikult ära kasutatud.

Eesmärgiks on seatud, et aastaks 2008 oleks umbes 70% kaitseväge operatiiv-

mõistlik seda hinnata ja rakendada kaitseliitlaste jõupingutusi riigikaitsealaste eesmärkide saavutamiseks senisest palju suuremal määral.

Kaitseväge planeeritud operatiivstruktuur tervikuna väheneb võrreldes varasema arengukavaga 23 500 inimeselt 16 000 inimeseni (kehtiv arenguplaan katab võrreldes varasemaga viis aastat lühemat perioodi). Soovitud lõppeesmärgiks on operatiivstruktuuri väljaõppe kvaliteedi ja varustatuse ning sellest tulenevalt ka sõjalise valmisoleku taseme oluline tõus. Sõjaaja väljaõppe- ja administratiivstruktuuri ning täiendusreservi osas erilisi muudatusi aset ei leia.

Personal

Kaitsejõudude **kaadrikoosseis** on kasvanud eelneva kaheteistkümneme aastaga nullist 2800 inimeseni (ilma tsiviilpersonalita). Vastavalt uuendatud arengukavale kasv jätkub, kuid mitte nii intensiivselt: kümnendi lõpuks on planeeritud kaitseväes ja Kaitseliidus lepingulises tegevteenistuses olevate kaadriohvitseride, -allohvitseride ja -sõdurite koguarv umbes 3500. Seejuures on kõige märgatavam juurdekasv planeeritud kaadriallohvitserkonna osas. Planeeritud personali juurdekasv ei erine uuendatud arengukava alusel oluliselt varasemast.

Kaadriohvitseride ja -allohvitseride ettevalmistuse süsteemis ei ole kavandatud põhimõttelisi muudatusi. Raskuspunkt on väeliikide, relvaliikide ja erialakoolituse arendamisel. Eesmärgiks on, et kümnenädi lõpuks suudetakse Eestis kohapeal anda kogu vajaminev kaadriallohvitseride ettevalmistus kõigi väe- ja relvaliikide lõikes. Kaadriohvitseride baasettevalmistuse eesmärgiks on saavutada olukord, kus koolitusvõimalusi välisriikides kasutatakse vaid õhu- ja mereväe kaadriohvitseride osaliseks ettevalmistamiseks (väikeste aastaste koolitusmahtude tõttu).

Majandusliku arengu ja sotsiaalsete olude paranemise tõttu võib ette näha konkurentsi teravnemist kõigi personalikategooriate värbamisel. Suurimaid probleeme võib tekitada kaadrisõdurite planeeritud mahus värbamine, peale eelmainitu mõjutab kaadrisõduri elukutse atraktiivsust kahtlemata informatsioon kaotustest Iraagis ja Afganistanis (vähem kui aasta jooksul 106 osalenud kaitsevälilase kohta üks langenu ja 13 haavatut).

Ajateenistuse mahuks kaitseväes on uuendatud arengukavas planeeritud kuni 2800 kutsealust aastas, mis vastab eelmise kümnendi lõpu ja käesoleva kümnendi alguse tasemele. See on 22% võrra vähem kui varasemas arengukavas planeeritud 3600 kutsealust. Vähenemine on tingitud peaaegjalikult maakomponendi allüksuste ettevalmistamise peatamisest õhu- ja mereväes, ajateenijate kasutamise lõpetamisest valvüleannete täitmiseks väljaõppekeskustes ja teatud operatiivstruktuuri üksuste isikkoosseisu vähenemisest uute relvasüsteemide kasutuselevõtul.

Aastas valmistatakse ette umbes kolmandik jalaväebrigaadist, lisaks määratud hulk keskalluvusega staabi- ja sideallüksusi, logistika ning sõjaväepolitsei allüksusi, samuti mereväe laevakoosseisu ja kaldalogistika allüksusi. Võrreldes eelneva arengukavaga ei ole operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise süsteemis planeeritud põhjapanevaid muudatusi, raskuspunkt on väljaõppe kvaliteedi järkjärgulise parandamisel.

Erinevalt enamikust Ida-Euroopa riikidest on meie ajateenijate lähtetase ja teenistuslik motivatsioon pärast 2000. aasta seaduseparandust (üliõpilased teenima) suhteliselt kõrge. Ajateenistusse kutsumisel on plaanis edaspidigi järgida viimase paari aasta praktikast, mille alusel teenistusse kutsutakse valdavalt kesk- või kõrgharidusega riigikeelt oskavaid kohtu poolt karistamata noori. Valikulise ajateenistuse puhul ainuvõimalik põhimõte – ajateenistust on privileeg – tagab kaitsejõudude

jätakuusutlikkuse, kaasates nii sõja- kui ka rahuaja kaitsejõududesse parima võimaliku inimressursi.

Seoses **Kaitseliidu** rolli suurenemisega maakaitse peab organisatsioon peale formerimiskeskuste ja -punktide isikkoosseisu jätkuvalt paigutama peaaegu 5000 liiget kaitseväge operatiivstruktuuri maakaitseüksustesse (maakaitsepataljonidesse, -kompaniidesse ja kohaliku kaitse võitlusgruppidesse (*ranger detachments*)). Arvestades, et praegusest umbes 9000 tegevliikmest ei ole kõiki võimalik vanuselistel, tervislikel või väljaõppealastel põhjustel sõjaaja ametikohtadele määrata, on ilmne, et uuendatud arengukavas määratud ülesannete kvaliteetseks täitmiseks peab Kaitseliit oma liikmeskonda kümnenädi lõpuks suurendama vähemalt 12 000ni. Samuti peab Kaitseliit keskenduma noorte värbamisele juba enne ajateenistust, ajateenistuse ajal ja vahetult pärast teenistuskohuse täitmist.

Eesti kaitsejõud tervikuna jäävad ka edaspidi reservipõhiseks armeeks, mis koosneb **kolmest komponendist**: lepingulises tegevteenistuses olevad ohvitserid, allohvitserid ja sõdurid, vabatahtlik reserv (Kaitseliidu liikmeskond) ja kohustuslik reserv (ülejäänud reservväelased). Sotsiaalne, demograafiline ja finantsmajanduslik reaalsus dikteerivad olukorra, mis välistab kutselise kaitseväge loomise Eestis ka pikemas ajalisel perspektiivis.

Välismissioonid

Vastavalt KSAP 2010-le suureneb korraga välismissioonidel viibivate kaitsevälilaste arv 2007. aastaks 250ni ja jääb sellele tasemele kümnenädi lõpuni. Praktikas tähendab see seda, et kahe aasta jooksul käib missioonikatlast läbi 1000 ja kolme aastaga 1500 kaitsevälilast.

On selge, et see on üsna kõrge operatsioonitempo, nagu on ka selge, et sama võitlejat pärast pooleaastast kodumaal hingetõmbamist näiteks Iraaki tagasi ei saada. Ainuüksi ümberpaigutatavate üksuste isikkoosseisust ei piisa säärase operatsioonitempo ülalhoidmiseks. Samas on missioonide raskusaste erinev, see kõigub suhteliselt rahulikust Bosniast kuni sõjategevuseni Iraagis.

Reservkomponendi kaasamine missioonidele on tulevikus vältimatu. Kergemaid Kosovo tüüpi missioone on mõistlik delegeerida osaliselt Kaitseliidule, nii et Kaitseliidu-põhised maakaitsepataljonid paneksid pika eelhoiatusajaga välja korraga kuni rühmasuurusi koondallüksusi.

Kui välismissioonidel viibivate kaitsevälilaste piirarv peaks ületatama olulisel määral pikema aja jooksul, muutub vältima-

tuks valmisolekureservi (kuni üks aasta pärast ajateenistust) kaasamine.

Igal juhul peab süsteem võimaldama reageerida missioonide mahu või raskusastme ootamatutele muutustele ning tagama olukorra, et riigi rahvusvahelised kohustused saaksid igal juhul täidetud.

Infrastruktuuri ülesehitamine

Kaitsejõudude infrastruktuuri ülesehitamise kava võiks uuendatud arengukava kui terviku kontekstis nimetada ambitsioonikaks. Eesmärgiks ei ole mitte ainuüksi loobuda täielikult nõukogudeaegse infrastruktuuri kasutamisest, vaid kaitseväge infrastruktuur järgmise kümnendi esimeseks pooleks tervikuna üles ehitada.

Intensiivne töö maaväe väljaõppekeskuste väljaehitamisel algas juba 2001.–2002. aastal ja jätkub praegu ning lähiajal. 2005.–2006. aastaks peaksid suuremad ehitustööd maaväe objektidel olema lõpetatud.

Seejärel, aastail 2006–2008, on kavas rajada uus linnak logistikakeskuse tarbeks, mis loob eeldused Tallinna väljaõppekeskuste kontsentreerimiseks ühte asukohta. Kavandatud optimeerimine annab pikaajalises perspektiivis märkimisväärset personali- ja tegevuskulude säästu.

Edasi siirdub infrastruktuuri ülesehitamise raskuspunkt õhuväkke, kus järjekorda ootab Ämari lennuvälja rekonstrueerimine. Kümnendi lõppu ja osalt järgmise kümnendi algusesse on kavandatud mereväe sadama kordategemine, millega infrastruktuurialaste suurprojektide elluviimine lõpeb.

Hanked

KSAP 2010 hankeplaan on varasema arengukava hankeplaan loogiline edasiarendus. Aastail 2002–2003 viidi senise hankeplaanil läbi kaks olulist suuranget: hangiti jalaväebrigaadi suurtükiväegrupi täisrelvastus-varustus – 155 mm haubitsad, laskemoon, transpordi-, side- ja tulejuhtimisvahendid ning MILANi tüüpi keskmaa tankitõrje raketikompleksid koos piisava hulga raketite, õõsühikute ja väljaõppevahenditega kaitseväge operatiivstruktuuri kõigile jalaväe- ning maakaitseüksustele.

Uuendatud hankeplaan on jagatud kaheks planeerimisperioodiks – ajavahemikeks 2005–2007 ja 2008–2010.

Esimesel perioodil on kavandatud alljärgnevad olulisemad hanked:

- õhutõrje relvasüsteemi ost;
- transpordivahendite hange (umbes 1300 veoautot ja muud transpordiva-

Kaitseväge operatiivstruktuur: sõjaaja administratiiv- ja väljaõppestruktuur ning täiendreserv

KAITSEVÄE OPERATIIVSTRUKTUUR	KAITSEVÄE SÕJAAJA ADMINISTRATIIV- JA VÄLJAÕPPESTRUKTUUR	TÄIENDUSRESERV (<i>non-committed reserve</i>)
- keskalluvusega üksused - maakomponent - merekomponent - õhukomponent - logistikakomponent ~ 16 000	- täiendreservi väljaõppekeskus (KVLK ja KVÜÕA baasil) - sõjaaja logistikakeskus (laod ja töökojad) - formeerimiskeskused ~ 3 500	I kategooria 1997–2001 ajateenistuse läbinud reservväelased II kategooria 1992–2007 ajateenistuse läbinud reservväelased III kategooria 1980–1992 Nõukogude armees teeninud reservväelased ~ 30 000
Vastab NATO valmisolekujõududele (<i>graduate readiness forces</i>)		Vastab NATO pikaajalist ülesehitust vajavatele jõududele (<i>long-term build-up forces</i>)
Operatiivstruktuuri uuendatakse pidevalt üksuste ettevalmistamise käigus, regulaarsed kordusõppused Varustust uuendatakse järjepidevalt, prioriteediks alalise valmiduse ja kiirreaageerimisüksused, sh ümberpaigutatavad üksused	Põhiülesanne: kriisi- ja sõjaaja administratiiv- ja väljaõppealane toetus	Reservväelased, kelle üle peetakse üksusepõhist arvestust. Kordusõppusi tavaolukorras läbi ei viida. Varustust juurde ei hangita, varustatakse olemasoleva ja operatiivstruktuurist väljalangeva varustuse arvelt.
Jõud kukutamisrännaku ennetamiseks ja tõrjeks		Aktiveeritakse julgeolekupoliitilise olukorra olulisel halvenemisel Jõud laiaulatusliku kallaletungi ennetamiseks ja tõrjeks

hendit operatiivstruktuuri üldotstarbeliste üksuste tarbeks);

- soomukite hange ümberpaigutatavate üksuste tarbeks;
- ABK-kaitsevarustuse ost (uus varustus jalaväebrigadi pioneeripataljoni ABK-kaitserühma varustamiseks).

Teisel perioodil on planeeritud olulise mana:

- kahe miinijahtija väljavahetamine mereväes;
- uue kaartulesüsteemi hange;
- 3D keskmaaradari ja lennuvälja eritehnika hanked õhuväele.

Lisaks hangitakse hulgaliselt sidevahendeid FMF-programmi (Foreign Military Funding, Ameerika Ühendriikide sõjalise abi programm) raames, uut isiklikku varustust, ABK-kaitsevahendeid, relvastust, optikat, öise nägemise seadmeid, laske- ja lahingumooni jms).

Hangete teostamisel on kaitsejõud käesoleval aastakümnel, kuni võtmetähtsusega infrastruktuuri ülesehitamine pole veel lõpetatud, sunnitud paratamatult paljuki kasutama nn **jõukohaseid lahendeid** (*affordable solutions*), st heas korras kasutatud varustuse ostmist liitlasriikidelt ja partneritelt nn poliitilise hinnaga. Samas on valdkondades, kus tehnoloogia areng on olnud viimasel ajal eriti kiire (õhutõrje ja side), kavas soetada ainult uut varustust.

Ressursid

Kuni aastani 2010 on planeeritud eraldada kaitsekulutusteks vähemalt 2% sisemajanduse kogutoodangust, sealjuures alates 2007. aastast on kavas koondada kaitsekulutused kaitseministeeriumi valitsemisalas.

Kui sisemajanduse kasv vastab prognoosile, suurenevad kaitsekulutused rahalises mahus ligi 2,5 miljardilt kroonilt 2004. aastal umbes 3,4 miljardile kroonile 2010. aastal.

Kaitseväge ja Kaitsealiidu eelarvest on kavas eraldada keskmiselt veerand hangeteks (sealhulgas vähemalt 16,44% suurhangeteks (*major equipment*)). Samal ajal on eesmärgiks hoida personalikulud mõistlikul, alla 30% suurusel tasemel.

Infrastruktuuri ülesehitamine neelab 300–400 miljonit krooni aastas, kuni kaitsejõudude põhiline infrastruktuur on üles ehitatud (eeldatavalt aastaks 2012).

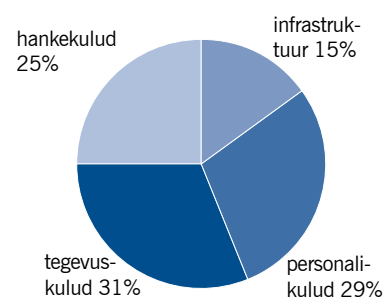
Kokkuvõtteks

Määravaks, nii nagu varasemagi arengukava elluviimisel, saab olema kõigi asjaosaliste (kaitseministeeriumi, kaitsejõudude peastaabi, väeliikide staapide, lõppkokkuvõtteks iga kaitsevaelase) **tahe planeeritud ellu viia**. Samas pole olemas ideaalset arengukava, nii nagu pole olemas ideaalselt funktsioneerivaid kaitsejõude.

Iga arenguplaan on paratamatult kompromiss vajaduste ja ressursside, rahvuslike huvide ja rahvusvaheliste kohustuste, soovide ja tegelikkuse vahel. Lahendused, mis näiteks ühe väeliigi seisukohast tunduvad ideaalilähedased, ei pruugi olla parimad kaitsejõududele kui tervikule.

Kõige ohtlikuma takistava tegurina ei näe ma siiski “teki enda peale tõmbamise sündroomi” väeliikide ja kaitsejõudude erinevate struktuuride vahel, sest mõistliku juhtimisega on neid probleeme alati võimalik lahendada. Oluline on stabiilsus (kaitse)poliitilisel tasandil, sest praegu ei saa raskuspunkt olla enam uute kavade koostamisel, vaid kavandatu järjekindlal elluviimisel.

Kaitseväge ja Kaitsealiidu eelarve planeeritud jaotus aastateks 2005–2010, keskmiselt

Milleks Eestile merevägi?

Ahti Piirimägi

Riigi Kaitse, 26.06.2004

Kahest ilmasõjast pärit tuhanded miinid lebavad tänini merepõhjas ja kujutavad suurt ohtu. Ahti Piirimägi kirjutab, et seetõttu on mereväe prioriteediks miinitõrje, kus väga tähtsat rolli mängib Balti riikide koostöö.

Mereväes on kombeks öelda, et ankrukett on nii tugev, kui on selle kõige nõrgem lüli. Eesti kaitse oleks harravõitu ilma merekaitseta. Arvestades Eesti geopoliitilist asukohta ja geograafilist omapära, on merekaitse näol kahtlemata tegemist keerulise ja ressursimahuka ülesandega.

Veetes suurema osa oma elust kahe jalaga maal, võib tekkida küsimus, milleks Eestile üldse merevägi. Teame, et Eesti territoorium on u 45 000 km², kuid tihti jääb tähelepanuta, et Eesti riigi lahutamatuks osaks on ka territoriaalmeri, mis hõlmab märkimisväärsed 25 000 km². Peale territoriaalmeri on Eestil majandusvöönd, milles toimuvat on meil õigus reguleerida ja kontrollida. Mereväe ülesanne ongi mereala kaitsmine ja mereteede turvalisuse tagamine nii rahu-, kriisi kui ka sõjaajal.

Prioriteet on miinitõrje

Eesti meri oli Esimese ja Teise maailmasõja vältel tihedalt mineeritud ning tuhanded miinid lebavad tänini merepõhjas ja kujutavad meresõitjatele ohtu. Loogilise sammuna otsustasime seetõttu esmalt välja arendada miinitõrjevõimekuse. Selles suunas on tööd tehtud viimased 10 aastat, selge keskendumine miinitõrjele on sätestatud ka tänavu valminud "Kaitseväge arengukavas 2010".

Miinitõrjevõimekuse arendamisel on mänginud olulist rolli Balti merevägede koostöö. Juba 1990. aastate keskel tekkisid Eesti, Läti ja Leedu mereväes ideed teha omavahel koostööd. Ideedest arendati välja visioon, visioonile saadi poliitiline ja rahvusvaheline toetus ning eeldused ühisprojekti loomiseks olidki rajatud.

Esimeseks merevägede ühisprojekti sai 1998. aastal asutatud BALTRON ehk Balti miinitõrje eskaader, mis koosneb kolme riigi ohvitseridest ja allohvitseridest moodustatud staabist ning rotatsiooni põhimõttel eskaadrisse suunatud laevadest. BALTRONi loomise eesmärk oli välja arendada ühine valmisolekuüksus, mida saab kasutada nii riigisisesteks vajadusteks kui ka rahvusvahelistel operatsioonidel. Tänapäevaks võib kindlalt väita, et töökeelena inglise keelt kasutatav BALTRON on olnud edukas projekt.

Pärast BALTRONi projekti edukat lanseerimist jõudsime üsna pea järeldusele, et Balti merevägede vahelist koostööd tuleb laiendada. Kuigi kolme riigi mereväed on küllaltki erinevad oma ülesannetelt ja ülesehituselt, leidis siiski valdkondi, kus huvid ja vajadused ühtisid. Pragmaatiliselt kaalutlustel valisime järgmisteks koostöövaldkondadeks ühised väljaõppe- ja hoolduskeskused. Praeguseks on loo-

dud ühine sideväljaõppekeskus Tallinnas, tuukriväljaõppekeskus Liepajas ning laevade pardarelvastuse remonditöökojad Liepajas ja Klaipėdas.

NATO ja Balti koostöö tulevik

Eesti mereväe panus NATO kiirreageerimisüksustesse on miinitõrjelaevad. Me kaalume tõsiselt ka võimalust panustada NATO ühisjõududesse staabi- ja varustuslaev Admiral Pitka. Potentsiaal selleks on igal juhul olemas.

NATOs täieliku koostöövõimelisuse saavutamiseks peab veel tublisti pingutama – tuleb täita keelenõuded ja täielikult üle minna NATO taktikalistele ja sideprotseduuridele. Samas tuleb jätkata miinitõrje moderniseerimist, milleks vajame pigem piiratud mahus kaasaegset kui suurel hulgal aegunud tehnikat.

Just kolme Balti riigi omavaheline koostöö tuleb meil siin appi. BALTRON võimaldab korraldada eskaadri tasandi väljaõpet ja töötab hüppelauana laevade suunamisel NATO kiirreageerimisüksustesse.

Ühistes väljaõppekeskustes on juba alustatud üleminekut NATO protseduuride põhisele õppele. Kindlasti tasub kaaluda ühiste hangete läbiviimist ja koostöö tihendamist logistika valdkonnas.

Kaitseliit – rohkem kui peab

Erik Reinhold

Riigi Kaitse, 09.12.2003

Inimene on juba sünnimomendist seotud kohustustega ühiskonna ees. On lugematuid asju, mida ühiskonnaliige tegema peab.

Paraku on inimesele peale kohustuste antud ka tahe. Tahe sunnib tagant ja ajab liikvele materiaalse heaolu ja vaimse eneseteostuse poole. Tänapäev demokraatlik ühiskond on kompromissiga üksikisiku vabaduse ja tahte ning ühiskonna vajaduste vahel läinud vahest senituntud ühiskonnakorraldustest kõige kaugema-

le. Üksikisiku püüd individuaalse heaolu poole domineerib ühiskonna arengus. Mida enam suureneb üksikisiku vabadus ja heaolu, seda vähem suudab ühiskond teda rakendada tema tahte vastaselt. Heakene küll, mõtleb keskmine kodanik, ma maksan oma maksud ja tahan selle eest teenust.

Ka riigikaitset peab vaatlema ühiskonna üldise arengu kontekstis. Alustades ürgaja egalitaarsetest kogukondadest, mille sõjalisel võimekuse moodustasid kõigi meeste sõjanuiad ja vajaduse korral ka naistlaste küüned-hambad, oleme praeguseks jõudnud ühiskonda, kus riigikaitse kui teenuse ostmise selle ala professionaali-

delt on laialt levinud praktika. Meieaegses sõjandussotsioloogias on jõutud järeldusele, et armeede professionaliseerimine ei ole mitte sõjaline, vaid sotsiaalne protsess. Küsimus pole selles, et professionaal oleks oluliselt parem sõdur kui tavakodanik, vaid selles, et tavakodanik ei taha enam sõdur olla. Ka jutt sellest, et maailmast on saanud rahulik ja rõõmus paik ning sõdureid polegi enam nii väga vaja, on suuresti iseenda lohutuseks lausunud hädavale. Ohud on küll muutunud, kuid nad pole kuhugi kadunud.

Niisiis oleme olukorras, kus ühiskond vajab kaitsemehhanisme – samas suudame me järjest vähem öelda kodanikule: sa pead! See ei läheks kokku ühiskonna arengu põhisuuna – isikliku vabaduse ja heaolu taotlemisega. Formaalselt peab iga Eesti kodanik osalema riigi kaitses. Kui palju keskmine eestlane praegu seda kohustust realiseerib, on aga iseküsimus. Me oleme ühest küljest loonud süsteemi, mis rajaneb kodanike kohustusel riiki kaitsta, teisalt pelgame seda rakendada, sest on lihtsalt ahastav sundida inimesi tegema seda, mida nad teha ei taha.

Niisiis ei saa tänapäeva riigikaitset rajada ainult inimestele, kes peavad, vaid järjest rohkem nendele, kes tahavad. Ja neid on meil praeguses Eestis kahesuguseid. Esiteks kutselised, kes on ju rangelt võttes vabatahtlikud sõdurid. Teiseks kaitseliitlased – kes on samuti vabatahtlikud sõdurid. Vahe seisneb ainult riigi ja eri tüüpi vabatahtlike vastastikuste ootuste erinevuses.

Ühiskonnas on alati neid, kes tahavad teha rohkem, kui peab. Riigikaitse osas on selliseid inimesi koondavaks ja rakendavaks jõuks kujunenud Kaitseliit. See roll – vabatahtliku potentsiaali leidmine, aktiveerimine ja rakendamine – on tuleviku ühiskonna arengu perspektiive jälgides strateegilise tähtsusega. Kas ühiskond suudab üles leida ja rakendada neid inimesi, kelle silmis ühiskonnale vajaliku funktsiooni täitmine ja isiklik tahe kattuvad?

Mida liberaalsemaks muutub ühiskond, seda vähem saab inimestele panna kohustusi. Mida vähem ühiskonnaliige peab, seda rohkem vajame me neid, kes tahavad teha rohkem, kui peab. Rääkides Kaitseliidu tulevikust Eesti riigikaitseks,

olgu aluseks võetud just see – ühiskonnaliikmete kaitsetahte kasvatamise ja realiseerimise roll. Kaitsetahte, mille kasvatamise ühiskonnas on seadusandja pannud Kaitseleidule, ei ole mitte ainuüksi valmisolek täita riigis kehtivaid seadusi, vaid inimese vaba tahe teha ühiskonna kaitsel enamat, lastes isegi aeg-ajalt silmist peaesmärgi – isikliku vabaduse ja heaolu.

Kas juba olemasolev tahe realiseeritakse päästetöödel abiks olles ja/või tankitõrjekahuri taga vaenuväge peletades või ka NATO liitlastega üheskoos globaalseid umbsõlmi harutades, on juba tehniline küsimus. Strateegiline küsimus on, kas ja kuidas suudab ühiskond oma ressursse riigikaitsele suunata, jäädes samal ajal truuks oma põhiväärtustele ja arengusuundadele.

Kaitseliit ei ole imerohi, mis võluväl kõik riigikaitse probleemid lahendaks, kuid üks demokraatliku ühiskonna riigikaitse korraldamise idee, mille meie esiisad 1918 löid ja mis ka tuleviku väljakutsetele julgelt vastu võib pidada, on ta küll.

Kaitseliit – Eesti inimese füüsilise ja vaimu harija

Mats Leis

Kaitse Kodu, 05.2004

Uuringufirma Saar Poll viis septembris läbi elanikkonna küsitluse, milles uuriti Eesti elanike Kaitseleiduga seotud arvamusi. Vastajateks oli 1200 inimest vanuses 15–74 aastat. Vastajate valim oli proportsionaalselt esinduslik kõigi peamiste sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes, st vastustest peegeldub Eesti elanike üldine arvamus.

Kaitseliit kui kodumaa kaitsmise õpetaja

Vastajatele esitati positiivseid ja negatiivseid väiteid Kaitseleidu kohta. 62% kõikidest vastajatest ja koguni 75% eestlastest nõustus, et Kaitseliit on Eestile oluline kui kodumaa-armastuse ja kodumaa kaitsmise õpetaja. Võib vaielda, kas kodumaa-armastus on meie globaliseerivas maailmas vajalik. Kuid kui meile on olu-

line vabadus, keel ja kultuur ning sealtkaudu ka majanduslikud ja eneseteostuse võimalused, siis on oluline kaitsta kodumaad. Vabadust, usaldust ja armastust võib olla raske ära teenida, kuid need on asendamatud väärtused.

Totaalkaitse võib olla küll osale inimestest tunduda Eesti seisukohalt möödanik ega pruugi olla piisavalt tõhus, kui näiteks idanaaber peaks ründama. Samas võivad anda piisava vastulöögi jõud, milles on ühendatud Balti riikide, parimal juhul aga Balti riikide ja Põhjamaade totaalkaitse.

Lisaks ülaltoodule leidsid ligi pooled vastajad, et Kaitseliit korraldab põnevaid ja huvitavaid üritusi ning ettevõtmisi, st et lisaks sellele, et Kaitseliit pakub inimesele võimaluse teostada end kodumaa hüvanaguks, annab see ka võimaluse võtta osa

põnevatest tegemistest. Millest täpsemalt, sellest on juttu allpool. Nimetatud väitega ei nõustunud vaid 18% vastajatest.

Kinnitust ei leidnud esitatud negatiivsed väited. Vanemad inimesed mäletavad veel relvaskandaaliga seotut, mistõttu 44% vastajatest leiab, et Kaitseleidu liikmetele jagatakse liiga kergekäeliselt relvi. Samas nõustub antud väitega vaid 33% noortest, 15–19aastastest.

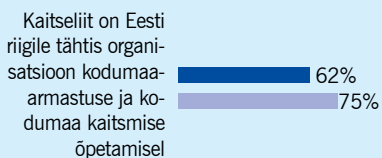
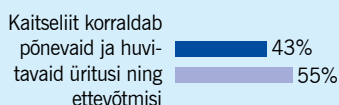
Kindlasti pole Kaitseliit vastajate meelest iganenud ja eakatele inimestele suunatud organisatsioon.

Rohkem teavet Kaitseleidu kohta!

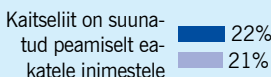
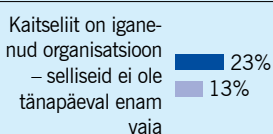
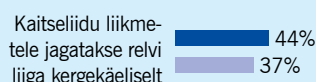
Uuringust selgus, et inimesed soovivad rohkem teavet Kaitseleidu kohta. 42%

Positiivsed ja negatiivsed väited Kaitseleidu kohta

Positiivsed väited

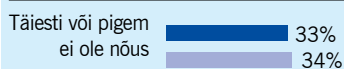
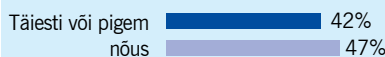

Negatiivsed väited

■ eestlased ■ kõik vastajad

Tahaksin Kaitseleidu kohta rohkem teada

■ eestlased ■ kõik vastajad

kõikidest vastajatest ja 47% 15–39aastas-test tahab Kaitseleidust rohkem teada.

Kaitseleiti – igaühele oma

Vaadates uuringu tulemusi vastajate tegevusalade lõikes, näeme, et erinevatel erialadel või positsioonidel olevate inimeste ootused Kaitseleidule on erinevad. Nii soovivad juhid teistest rohkem Kaitseleidu kaudu võimalust saada teadmisi ja oskusi kodu ja riigi kaitseks, füüsiliseks treeninguks ja enesekaitseks, aga ka selleks, et tunda end ühiskonnale vajalikuna. Spetsialistid soovivad teistest rohkem võimalust osaleda psühholoogiast ja mõtlemist arendavatel kursustel ning nad tahaksid kuuluda samasse rühma oma eriala inimestega.

Teenindustöötajad-ametnikud soovivad Kaitseleidu kaudu teistest rohkem tunda ühtekuuluvustunnet aatekaaslastega. Reatöötajad soovivad teistest rohkem võimalust leida uusi tutvavaid.

Õpilased-üliõpilased soovivad teistest rohkem saada Kaitseleidu kaudu füüsilise treeningu võimalusi, sh võimalust osaleda enesekaitsekursustel, aga ka võtta osa sõjalis-sportlikest mängudest ning psühholoogiast ja mõtlemist arendavatest kursustest. Samuti leiavad nad, et Kaitseleiti on hea uute tutvavate leidmiseks.

Niisiis saab välja tuua Kaitseleidu funktsioonid teatud elanikkonnarühma seisukohalt. Samas peaks Kaitseleiti säilitama ka oma põhifunktsioonid, sealhulgas patriotismi ja ühtekuuluvustunde kasvatamise, väljaõppe totaalkaitseks jne. Kõike seda võiks aga teha mänguliselt, pakkudes igale sihtrühmale peale temale kui Kaitseleidu liikmele vajalike teadmiste ka meelelahutust ja enesearendusvõimalusi.

Sisuliselt ütleb uuring, et ligi pooltele juhtidele ja ettevõtjatele pakub huvi see, kui Kaitseleiti annab neile teadmisi ja oskusi kodu kaitseks. Ligi pooled õpilastest-üliõpilastest on huvitatud, et Kaitseleiti pakuks enesekaitsekursusi. Kui neid arve vaadata, siis ei peaks Kaitseleidu liikmete arv olema mitte 10 000, vaid tublisti suurem.

Vaadates uuringu tulemusi sissetulekute järgi, näeme, et keskmisest rohkem oota-

vad Kaitseleidult mitmesuguseid võimalusi väikese sissetulekuga inimesed (sissetulek kuni 1500 krooni kuus pereliikme kohta). Nii soovivad nad teistest rohkem saada teadmisi ja oskusi kodu kaitseks, osaleda enesekaitsekursustel ning psühholoogiast ja mõtlemist arendavatel kursustel. Seega võiks Kaitseleidul olla ka sotsiaalne funktsioon – kasvatada, arendada ja aidata nn kaotajaid.

Teiselt poolt võiks Kaitseleiti võita nn võitjate poolehoidu ja liikmesuse. Kõrgema sissetulekuga inimesed (sissetulek pereliikme kohta suurem kui 2500 krooni kuus) ootavad Kaitseleidult füüsilise treeningu ja sõjalis-sportlikel mängudel osalemise võimalusi ning tahavad tunda ühtekuuluvustunnet aatekaaslastega.

Kaitseleitu tunnustavad juhid ja ettevõtjad

Uuringust selgub, et Kaitseleitu peavad oluliseks ja sellelt ootavad teistest rohkem otsustajad – juhid ja ettevõtjad. Veerand juhtidest-ettevõtjatest, aga ka spetsialistidest peab Kaitseleitu oma pere ja kodu parimaks kaitseks juhul, kui Eestit ründatakse sõjaliselt. Samuti arvab 41% juhtidest-ettevõtjatest, et Kaitseleidul on suur roll Eesti kaitsmisel.

73% juhtidest-ettevõtjatest leiab, et Kaitseleiti on kodumaa kaitse õpetamisel oluline organisatsioon ja 60% neist leiab, et Kaitseleiti korraldab põnevaid üritusi ja ettevõtmisi. Üle poolte juhtidest tahaks Kaitseleidu kohta rohkem teavet.

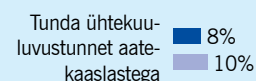
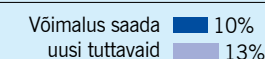
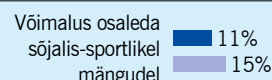
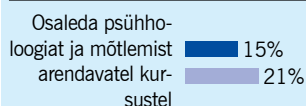
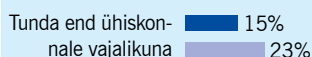
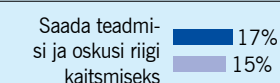
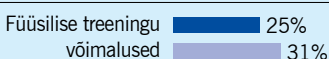
Mida saaks Kaitseleiti juhtidele pakkuda? Ligi pooled Eesti juhtidest sooviksid saada Kaitseleidu raames teadmisi ja oskusi kodu kaitsmiseks, 31% sooviks end Kaitseleiduga seoses füüsiliselt trennida ja 27% võimalust osaleda enesekaitsekursustel. Keskmisest Eesti elanikust rohkem sooviksid juhid tunda end ühiskonnale vajalikuna.

Kaitseleiti – totaalkaitse, enesearendus ja meelelahutus käsikäes?

Ehk tasub arendada mõtet, et Kaitseleiti korraldaks üritusi, kus on omavahel seotud füüsiline ja vaimne treening ning kõik see on korraldatud mänguliselt.

Kaitseleitlane saab võimaluse end füüsiliselt trennida, osaleda enesekaitsekursustel. Teiselt poolt õpetatakse teda vaimset: ta saab osaleda psühholoogiakursustel, talle õpetatakse ühtekuuluvustunnet. Viimane on vajalik nii naabrivalves kui ka totaalkaitseks. Ehk aitab see aja jooksul murda eestlasele kohast tammaarelikku endas-sepõratust ja enesekeskust?

Millised Kaitseleidu pakutavad võimalused Teile isiklikult kõige rohkem huvi pakuksid?

■ Juhid ■ Kõik vastajad

Et kõikeelmainitud veelgi kasulikumaks ja huvitavamaks teha, võiks kursustele lisada sõjalis-sportlikemängelates *paintball* ist kuni strateegiamängudeni välja. Maapiirkondades võiks Kaitseliidu rühmi moodustada piirkondlikult. Suuremates linnades võiks soovi korral koguda rühma sama ala töötajad. Näiteks arstidele või juristidele võiks olla lisaväärtus see, kui pärast õppust istutakse laagrilõkke ääres, grillitakse liha, arutletakse erialateemadel ja õpitakse tundma oma töö- ja võitluskaaslast.

Terves kehas terve vaim. Ja vastupidi.

Kaitseliidu suur potentsiaal

24% vastajatest ütlevad, et Kaitseliitu astumine pole tema puhul välistatud. See tähendab ligi veerand miljonit potentsiaalset kaitseliitlast. Kes on Kaitseliidu põhilised potentsiaalsed sihtrühmad? Noored, keskmisest suurema sissetulekuga inimesed, juhid-ettevõtjad, maainimesed.

Tublisti üle kolmandiku juhtidest (37%) ei välista Kaitseliitu astumist. Kui oletada, et juhid on teatud mõttes otsustajad ja arvamusiidrid, võib tulemuslik töö nendega tuua kaasa suurema Kaitseliitu kaasatuse, mis omakorda suurendab Kaitseliidu populaarsust nii juhtide kui ka ülejäänud elanikkonna seas. Ehk kasvab sellisest positiivsest spiraalst üks-kord välja totaalkaitse?

Kaitseliidu potentsiaalne liikmeskond on ka 29% maainimestest. Maapiirkondades on inimestel vähem ajaviitevõimalusi. Miks ei võiks seda kompenseerida Kaitseliidu ürituste korraldamisega, kus kasulik ja meeldiv on ühendatud?

Lisaks ei välista 30% suurema sissetulekuga inimestest (sissetulek pereliikme kohta üle 2500 krooni kuus) Kaitseliitu astumist.

Kas Kaitseliidu tulevik on pealekasvav põlvkond?

Kui 35% kõikidest vastajatest peab Kaitseliidu rolli Eesti kaitsmisel suureks, siis 15–29aastastest peab Kaitseliidu rolli riigi kaitsmisel suureks 42%. Olulisem on aga see, et kolmandik (34%) 15–19aastastest ja 32% 20–29aastastest ei välista Kaitseliitu astumist (vs. 24% kõikidest vastajatest).

Pooled noortest leiavad, et Kaitseliit korraldab põnevaid ja huvitavaid üritusi ning ettevõtmisi ja 47% neist sooviks Kaitseliidu tegevusest rohkem teada. See on märksa rohkem kui vastavad näitajad kogu elanikkonna kohta. Vas-

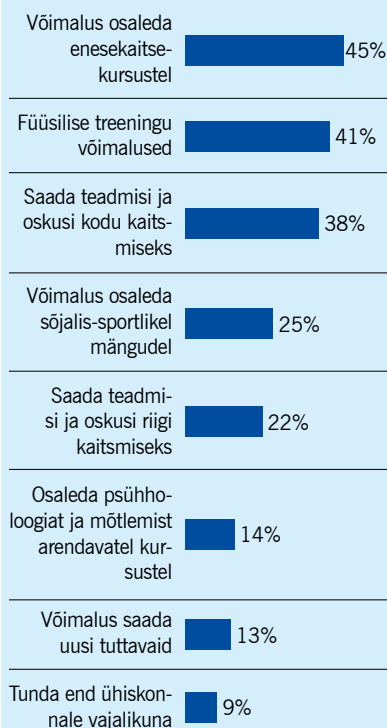
tupidiselt levinud arvamusele, et Kaitseliit on iganenud organisatsioon, on noorsugu positiivselt meelestatud.

Ka ei sega noorte arvamust kunagised relvaskandaalid, ainult 33% noortest arvab, et Kaitseliidu liikmetele jagatakse relvi liiga kergekäeliselt (vs. 44% kõikidest küsitletutest).

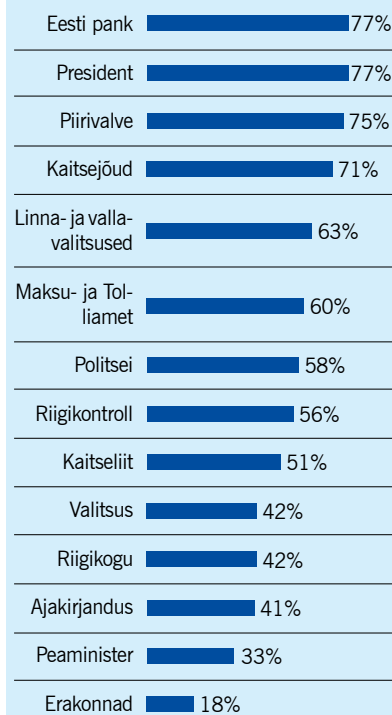
Mida siis noored Kaitseliidult ootavad? Loomulikult kuulub ootuste hulka füüsiline treening ja enesearendamine – osalemine enesekaitsekursustel, üldine füüsiline treening, sõjalis-sportlikud mängud ning psühholoogiat ja mõtlemist arendavad kursused. Samas peab pealekasvav põlvkond oluliseks ka teadmisi oma kodu ja riigi kaitsmisest ning võimalust tunda end ühiskonnale vajalikuna. Kõik see võiks olla seotud võimalusega leida uusi tutvavaid ja sõpru, leiavad nad.

Miks ei võiks just Kaitseliit olla see organisatsioon, kes kasvatab Eesti noori nii füüsiliselt kui ka vaimselt – valmistab neid eluks ette? Potentsiaal on olemas.

Kaitseliidu pakutavad võimalused oma liikmetele, mis pakuvad kõige rohkem huvi 15–19aastastele

Eesti riigi institutsioonide usaldusväärsus

Usaldusväärsest

Usaldusväärsus tähendab legitiimsust, st mida suurem on rahva usaldus organisatsiooni vastu, seda tugevam alus on antud organisatsioonil otsuste vastuvõtmiseks. Teoorias kasvavad õiged otsused usaldusväärsest, mis omakorda muudab otsuste langetamise pinnase laiemaks.

Kaitseliidu usaldusväärsus oli käesoleva aasta septembris 51%, mis on keskpärane tulemus.

Kui minna täpsemaks ja vaadata, kes Kaitseliitu rohkem usaldavad, selgub, et selleks vanuserühmaks on 15–19aastased, kellest tervelt 60% usaldab ja vaid 20% ei usalda Kaitseliitu.

Ettearvatult usaldavad Kaitseliitu rohkem eestlased (63%). Tugev usaldusväärsus on Kaitseliidul maapiirkondades, mille elanikest usaldab Kaitseliitu kogunisti 65%. Keskmisest suurem usaldusväärsus on ka otsustajate hulgas – 58% juhtidest-ettevõtjatest ja 54% spetsialistidest usaldab Kaitseliitu.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Kaitseliidu hetkeseis on keskpärane, kuid paljutootav. Kaks olulist elanikkonnarühma – arvamusiidrid laiemalt ehk juhid ja spetsialistid ning teiselt poolt pealekasvav põlvkond ehk noored – on Kaitseliidu suhtes positiivselt meelestatud ja kalduvad seda keskmisest rohkem usaldama.

Mats Leis töötab uuringufirmas Saar Poll.

Moodne sõjatander

Vello Loemaa

Diplomaatia, juuli/august 2004

Sõjatander kui selline on territoorium ja/või akvatoorium, mis peab mahutama ja ära kannatama vaenutsevate osapoolte väed ning nende sõjategevuse. Sõjatander on kindlasti kolmemõõtmeline, kuid lisanduvad ka aeg ja sotsiaalne dimensioon, sest lahingutegevus ei hooli eriti ei poliitilisest süsteemist ega ka elanikkonnast, kes sinna on sattunud. Ehkki kõrgemal (tehnoloogilisel) arengupositsioonil vaenupool püüab sõdida elanikkonda ja keskkonda säästvalt, kuivõrd see on võimalik.

Moodsal ajal on esile tulnud palju tehnoloogia kiirest arengust tingitud tegureid, mille tulemusel on muutunud sõjategevuse iseloom sõjatandril. Ühe suure vastuoluna võib nimetada erinevust ühelt poolt inimese/inimpõlve mälu kestuse (või reageerimiskiiruse) ja teiselt poolt sõjategevuse kiiruse vahel. Veelgi laiemalt vaadates võib täheldada probleemi ratsionalismi (loe: energiaprobleem) ja humanismi vahel.

Kuid keskendumine rohkem sõjalistele aspektidele, iseloomustades lühidalt nii sõjapidamise tänast kui ka homset päeva. See ei ole katse astuda astroloogide selti, vaid tutvustada neid reaalseid nähtusi, mis juba eksisteerivad või juba ilmutavad oma esimesi algeid.

Sõjatandri suurus

Sõjatandri mõõtmed võivad maapinnal ulatuda sadadesse ja tuhandetesse kilomeetritesse, kolmas mõõde ulatub aga veelgi kaugemale, kui pidada silmas näiteks geostatsionaarsel orbiidil paiknevaid satelliite. Kui varem kulus sõjatandri läbimiseks päevi, siis nüüdseks on võimalik reaajas hoida silma peal kogu territooriumil ning väheste tundide jooksul tabada määratud sihtmärki, kus see ka ei asuks. Eesti on mitmeid kordi väiksem kui üks sõjatandri alla jääv territoorium.

Samas, nii suurel sõjatandril elab palju inimesi. Suured inimühjad alad võivad olla sõjatandri koosseisus, kuid põhiline efekt saavutatakse ikkagi elanikkonda mõjutades, olgu otseselt või kaudselt. Elukvaliteet ja vajalikud ressursid selle tagamiseks regiooniti on väga erinevad ning mõjutavad nii sõjatandril paiknevat elanikkonda kui ka vägesid.

Ehkki riikide territoorium, territoriaalveed ja õhuruum on puutumatud, on see samal

ajal ikkagi ressurss, mida kasutatakse nii sel juhul, kui see satub olema sõjatandri koosseisus, kui ka juhul, kui asub väljapool seda. Kas luba küsitakse või mitte, sõltub tugeva poole väärtushinnangutest. Peale selle tekivad ikka ja jälle olukorrad, mis kaasnevad sõjategevusega alati: juhimatud raketid, vigastatud sõjatehnika jms satub kolmandate riikide territooriumile, põhjustades seal samu hädasid mis sõjatandril asuvatele riikidele.

Pole üleliigne meenutada, et ballistilised raketid ning tiibraketid laevadel, allveelaevadel ja lennukitel teevad igasuguse sõjatandri globaalseks ning ettearvamatuks.

Niisiis, sõjatandril on kindlasti kolm geomeetrist pluss kaks täiendavat mõõdet: aeg ja sotsiaalne dimensioon. Ajamõõde seob neid kõiki ning jätab inimestele, olgud nad mundris või ilma, otsustamiseks või tegutsemiseks üpris vähe tunde, minutiliseid, vahel sekundeidki.

Selge, et kaardile tõmmatud riigipiir ei ühti sõjatandrit piiritlevate joontega. Ka vastane ei pruugi olla tuvastatav riigina. Sotsiaalne dimensioon koos ajamõõdega osaleb infosfääri loomisel, mille mõju on viimasel ajal ootamatult suur.

Network-Centric Warfare Operations

Tehnoloogia ja sõjatehnika areng on muutmas sõjatandrit sama hoomatavaks, kui see võis kunagi ammu olla väejuhile, kes jälgis ja juhtis oma tuhandeid ratsa- ja jalamehi otsustava lahingu taplusväljal, ehkki sõjatandri ja lahinguvälja mõõtmed siis ja tänapäeval pole võrreldavad. Mitmes mõttes on kaasaegne väejuht siiski paremas seisus, sest tal on võimalus teostada operatsioone, mis toimuvad üheaegselt eri kohas, kuid on omavahel seotud ja kordineeritud ühtses töövõrgus Network-Centric Warfare Operations.

NATO kasutab lühendit NNEC (NATO Network Enabled Capabilities). Sõjapidamine on tõusnud uue mõtlemise tasemele, kasutades ära igivanu sõjakunsti reegleid ning moodsa ajastu saavutusi.

Pärast külma sõja lõppu on Euroopas tunduvalt vägesid vähendatud. Paralleelselt toimub hoogne juhtimiskeskuste/punktide arvu vähendamine, kuid vägede ja eriti juhtimispunktide võimekus kasvab. Või-

mete kasvu aluseks on tehnoloogia, mis võimaldab siduda ühtseks pidevaks protsessiks sihtmärkide avastamise ja valiku, nende tabamise ja tulemuste hindamise. Selle juhtimisprotsessi nimetuseks on *battle management*.

Nagu alati, otsitakse mürgile ka vastumürki. Uued arengusuunad sisaldavad võimalust/väljakutset võidelda konkreetselt juhtimissüsteemide vastu: nn C2 Warfare (C2 – *Command and Control* ehk maakeeli lihtsalt juhtimine). Vastase juhtimispunktide hävitamine on alati olnud üks prioriteete, kuid C2 Warfare on hoopiski laiem mõiste ja tegevus, seda enam, et vahendid on samuti uued.

Paljud arvavad, et C4 & ISR tähendab erinevate võimekuste ja vahendite kogumit: *Command & Control & Communications & Computers & Intelligence & Surveillance & Reconnaissance*. Tegelikult on jutt ikkagi süsteemist ning süsteemi toimevõime saavutatakse siiski korrutamise, mitte liitmise teel.

Ühtse töövõrgu olulisteks komponentideks on tehnilised luure- ja vaatlusvahendid ning vastavad platvormid. Muide, Network-Centric Warfare kontseptsioonile eelnes Platform-Centric Warfare. See ei tähenda, et platvorm on oma tähtsuse minetanud. Suur töövõrk teeb platvormide kasutamise efektiivsemaks. Mehitamata õhusõiduk (UAV) on üks perspektiivsemad õhus paiknevaid platvorme, mis võib kanda nii vaatlusvahendeid, relvastust ja ka muid vahendeid, isegi sõdureid; viimane nimetatult on siiski veel visiooni tasemel.

NATO uusim projekt on liitlasvägede maismaavaatlussüsteem (AGS – *Alliance Ground Surveillance*). Süsteem sisaldab lennukile paigaldatud vaatlus- ja sidevahendeid ning vastava ettevalmistuse saanud meeskonda. Platvormina nähakse väiksemamõõdulist reaktiivlennukit, ühe esmase rakendusena aga tegutsemist NATO kiirreageerimisjõudude (NRF – *NATO Response Force*) koosseisus.

Laiaulatuslik tehniliste vahendite kasutamine peab tagama peale võimaluse näha vastast esimesena tema tabamise esimesena. Info on sellise teadmispõhise sõjategevuse alus, kuid infot on liiga palju. Kõige tähtsam on selle analüüs ning va-

jaliku õigeaegne edastamine ettenähtud kohta, kuni üksiku sõdurini.

Võrgukeskse võimekuse tõstmine on hetkel arengujärgus ning tõenäolisem on, et selle peamine eesmärk on tagada n-õ pärisõja võitmine kõrge intensiivsusega lahingutingimustes. Väiksema intensiivsusega sõda (kriis) on tunduvalt rohkem seotud inimfaktoriga ning moodsa tehnoloogia saavutuste rakendamine võtab rohkem aega. Näitena võib tuua HUMINTi (Human Intelligence) olulisuse viimastes konfliktides Afganistanis ja Iraagis.

Omaette küsimus võiks olla NNEC kasutamine riigisiselt või siis terrorirühmituste vastu. Kindlasti tuleb arvestada, et ka nähtamatu ja asümmeetriline vastane võtab kasutusele moodsa ajastu saavutused. Jällegi, miljonite inimeste pidev liikumine teeb olukorra monitooringu väga keeruliseks. Preventiivse tegevuse osakaal suureneb, ehkki ka heidutusele jääb oma roll.

Strateegiline ulatus

Moodsa sõjatandri nõuete hulka kuulub peale info kiire liikumise ka vajadus kasutada jõudu õigel ajal ja õiges kohas. Sealjuures võib osa vahendeid paikneda sõjatandrist hoopiski kaugel. Palju täpsemad relvad ja kasvanud tulejõud/efektiivsus tähendab aga väiksemat sõjatandril tegutsevate üksuste arvu.

Vägede ja varustuse üleveoks tuhandete kilomeetrite taha kasutatakse põhiliselt õhu- ja meretransporti, neist esimene on piiratud ajaraamistikus ainuvõimalik. Maakomponendi vahendid võimaldavad vägede taktikalist liikumist. Strateegiliste transpordivahendite kasutamine eeldab ülekaalu õhus ja merel, seda ka maabumispunktides. Kui riik kaotab oma strateegilised transpordivahendid ja õhukaitsevahendid, on ta isoleeritud.

Logistika

Uusimate saavutuste hulka kuulub vägedele osutatava logistilise toetuse tõstmine sama moodsale tasemele, kui seda on lahingutegevus. Juba 2003. aasta sõda Iraagis näitas, kuidas koalitsiooniväed on jõudnud lähedale olukorrale, kus vajalik hulk varustust jm jõuab õigeaegselt õigesse kohta, vaadatamata tohutult kiirele lahingutegevusele.

Logistiline toetus on otseselt seotud juhtimisprotsessiga. Ainult otsusest jääb väheks, alati on selle tagamiseks vaja kütust, laskemoona, toitu, vett, medikamente ja palju muud. Olukorra ja vahel ka ülesande ettearvamatus tõttu peab jääma üksustele teatud autonoomsus. Kuid moodsa logistika võimekus just tagabki vägede kui teraviku paindlikkuse, ehkki praktikas on ka

siin probleeme, nagu sõjas ikka. Ressursse ja logistikat pole suured väejuhud kunagi alahinnanud, kuid nüüd on logistika sama moodne ja hinnatud väeliik kui lahingukoondised. Tõsi, logistika eeliseks on võimalus kasutada tsiviilkomponenti.

Suurus ja mobiilsus

Sõjapidamise käigus tuleb lahendada mitmeid probleeme, kusjuures kohati tuleb valida äärmuslike võimaluste vahel.

Näiteks et muuta ennast märkamatuks ja vähendada vastase tabamistäpsust, tuleb end maskeerida. Kõige paremini saab end maskeerida paigal olles. Samas tuleb vastase tabamiseks oskuslikult ja kiiresti liikuda. Liikumine aga võimaldab vastasel sind kiiremini avastada... Nii et valikuvõimalus on olemas. Näiteks võib tuua Kosovo operatsioonid, kui endine Jugoslaavia säilitas oma armeed, kuid reaalseid lahinguülesandeid viimane siiski ei täitnud.

Lahinguväljal hävitatakse üsna kiiresti vastase (möötmelt) suured ja oma vägedele ohtlikud sihtmärgid: tankid, suurtükid, õhukaitsevahendid jmt. Rääkides õhukaitsevahenditest konkreetselt, tuleb öelda, et vaatlus- ja sidevahendite, samuti keskmaa- ja suurema tabamiskaugusega raketisüsteemide hävitamisega võivad vastase kätte jääda ainult lühimaa-, valdavalt kantavad õhutõrjeraketid. Juhtimisüsteemi hävitamisega on viimaste efektiivne kasutuskaugus veelgi väiksem. Seega on võimalik õhus paiknevaid platvormi kasutada üpris väheste piirangutega. See loob kindla eelduse strateegilise üleoleku saavutamiseks.

Suuri relvasüsteeme iseloomustab strateegiline mobiilsus ning nende kasutamine nõuab vastavaid juhtimisüsteeme, lahingulist toetust ja ruumi. Kuid strateegiliste süsteemide komponendid ei saa olla piiramatu möötmetega ehk lihtsamini selatades: lastiruumi suurus võib samuti asjad paika panna. Ilmekaks näiteks on USA maaväe uue relvasüsteemi Crusader algus ja lõpp. Ehkki kavandatud maaväe võimsa tulevahendina, osutus see möötmete ja mobiilsuse piiratuse tõttu perspektiivituks.

Külma sõja aegsete sõjapidamise meetodite ülekandmine tänapäeva pole otstarbekas. Lihtsama näitena võiks tuua väite, et vähearenenud riikides, näiteks Aafrikas, pole suurt vajadust suure hulga raske lahingutehnika järele, mis Euroopas omal ajal oli loodud vastukaaluks võrdväarse vastase tankiarmaadale.

Relvasüsteemid

Moodsad relvasüsteemid tähendavad kahe suure jõu otsese staatilise vastassei-

su (positsioonisõja) tõenäosuse tunduvat vähenemist. Kuid relvasüsteemid peavad tagama sõjategevuse efektiivsuse kogu sõjatandri ulatuses. Neid võib iseloomustada järgmiselt:

- täppisrelvad, kusjuures korrigeeritavad või juhitud konkreetseteomadustega sihtmärkide pihta;
- kiired, aktiivsed, st raketimootoriga, vähem vabalt langevad või laenguga saadetavad; hüperhelikiirus koos tabamisulatusena kogu sõjatandri piires;
- suure purustusjõuga, ehkki väikesed;
- tavarelvad, mille toime on võrreldav väikeste tuumalaengute plahvatuse komponentide toimega;
- tuumalaenguid pole relvaliigina veel maha kantud, neid arendatakse edasi, energia suunamisega ühele hävitavale toimele, väiksemamõõdulised, sest täpsemad;
- valikulised, st arukad ohvrite/sihtmärkide valikul, olgu kriteeriumiks füüsilised, keemilised või bioloogilised omadused;
- suunatud energia relvad;
- mittetraditsioonilised (kuid kas huumaansemad?) relvad, mis ei tapa.

Kaasajal on omaette relvasüsteemiks tiibrakett. Tiibraketi suur lennukaugus, piisavalt suur kiirus ja väikesed möötmed teevad vastase ponnistused tema tabamiseks kandeplatvormil või lennul vägagi probleemseks. Samas on tiibraketid täpsuse tõttu ülimalt ohtlik relvasüsteem. Ühe uuema arengusuunana on oodata mitmekordselt helikiirust ületava tiibraketi loomist. Õhukaitset, mis oli loodud lahingulennukitest koosneva õhuarmaada vastu, on võimalik arendada välja ballistiliste raketite tabamiseks. Kuid tiibraketite tabamise võimekuse loomine pole nii lihtne ja see nõuab uusi lahendusi.

Kasutades taktikalisi relvasüsteeme ning tegutsedes mobiilselt, on moodsal sõjatandril võimalik tekitada lokaalne olukord, kus vastane peab arvestama tõsiseltvõetava vastupanuga. Niisuguse taktika puhul (pisteline) pole raskerelvade kasutamine (tankid, raskehaubitsad jms) reaalne. Isegi hädavajalike ressursside olemasolu puhul jätab taktikaline edu vastase strateegilise üleoleku korral initsiatiivi siiski vastasele, kuna puudub võimalus tema strateegiliselt tähtsaid punkte tabada.

Universaalsus on alati üks oluline nõue, kuid selle saavutamine on kallis. Universaalsuse nõue (varustus, tehnika, väljaõpe jmt) lähtub ka vajadusest olla valmis teatud igasugusel sõjatandril.

Mobiilsuse suurenemine eeldab vastavate nõuete täitmist ka relvasüsteemide puhul.

Tuleb mainida esile kerkinud Effects-Based Warfare suundumust. See kinnitab ühest küljest inimfaktori püsiväärtust ja teisest küljest näitab sõltuvust relvasüsteemidest. Taktikalise tabamiskaugusega relvasüsteemidega on raske saavutada vajalikku efekti, eriti oma territooriumil. Terrorirünnakud on aga teine äärmus, millest ei saa aga ei üle ega ümber.

Lahingutegevus ja selle planeerimine

Sõjalises planeerimises võib kindlasti täheldada muutusi. Esiteks, operatsioonide planeerimine on globaalne. Teiseks, ohud võivad tulla mitte tavapärasel sõjavankril, vaid mingil eriskummalisel moel, st jutt on asümmeetrilistest ohtudest ja irregulaarsest sõjategevusest. Sellest hoolimata läheb tavapäraseid sõjalisi võimekusi vaja, kuid muutub nende kasutamine. Näiteks kaob õhutorve vajadus tavamõtte teiste NATO liikmesriikidega ümbritsetud riigis, kuid renegaatlennuvahendi probleem jääb ning tuleb teravamalt esile. Renegaat märgib NATO olukorda, kus terroristid kasutavad purustuste tekitamiseks tsiviilohusoidukit.

Ennustamine pole tänuväärne tegevus, samuti võib häirekella löömine näida enneaegsena. Näitena võib tuua, et eelmise sajandi lõpul tõusis teravalt üles massihävitusrelvade (WMD) leviku tõkestamise probleemistik, seejärel WMD koheletoimetamise vahendite ehk ballistiliste raketite levik. Terroriorganisatsioonid on juba näidanud, milleks nad on suutelised. Mis juhtub siis, kui käiku lastakse massihävitusrelvade? Kokkulepetele ja muudele massihävitusrelvade leviku tõkestamise meetmetele vaatamata on maailm tuumarelva kasutamisele hoopis lähemal kui viimastel aastakümnetel.

Kaasajal on rohkem ettearvamatus kui külma sõja perioodi suurte jõudude vastasseisu ajal. Seega on võimalikke stsenaariume tunduvalt rohkem ning valmisoleku tõhustamiseks tuleb kasutada moodulsüsteemi. Teisisõnu, stsenaariumipõhine planeerimine kui selline jääb, kuid hulgaliste kaitseplaanide koostamine kõikvõimalike stsenaariumide alusel pole reaalselt võimalik. See aga tähendab moodsa tehnoloogia kaasamist kaitseplaneerimise otstarbel hädavajalike juhtimisprotsesside kiirendamiseks. Lisaks tuleb rõhutada infooperatsioonide suuremat tähtsust ning ulatust.

Kui vastane on löökide tulemusel ilma jäänud oma strateegilistest vahenditest

(relvad, transport, ressursid), siis pole tema territooriumi okupeerimine sõjalises mõttes enam oluline. Seda eriti siis, kui tegemist on riigiga, kellel pole liitlasi. Teisisõnu, sellises riigis kerkib esiplaanile olemisvõitlus, meestel on muudki tähtsamat teha kui sõidada.

Mainitud eespool mooduleid, tuleb selgitada, et traditsiooniliste väekoondiste ja üksuste eraldi kasutamine on problemaatiline. Olukorrast ja ülesandest lähtuvalt moodustatakse konkreetse missiooni täitmiseks vastav vägi, s.o *task force*. Selline rakenduslik jõud võib olla moodustatud väekoondistena, kuid ka väikeste taktikaliste üksustena. Pole üleliigne tuua näide ka staapidest, kuhu vajadusel koondatakse samal põhimõttel erinevate allstruktuuride ohvitserid ja moodustatakse vastav staabisena *task force*. Üheks märksõnaks on toodud näidete puhul efektiivsuse saavutamiseks vajalik paindlikkus.

Digitaalne lahinguväli ja inimfaktor

Lahinguvälja digitaliseerimise käsitlemisel võib tuua võrdluse kirurgiga: palju on veel käsitööd ja seda saab teha intellektuaalselt arenenud, väljaõpetatud, kõrge füüsilise ja vaimse valmisolekuga inimene. Kuid tekkinud on palju kõrgtehnoloogilisi vahendeid, mis lubavad teostada operatsioone n-ö käsi määrimata ja niisugusel tasemel, mida inimene ise ei suudaks.

Kui ristsõdade ajal käidi tule ja mõõgaga mitte ainult üle vastase, vaid ka üle kogu maa, siis kaasaja sõja puhul võib jällegi kasutada võrdlust kirurgilise operatsiooniga. Moodsa sõjalise operatsiooni üks eesmärke võib peale elanikkonna säästmise olla ka tema aitamine. See sõltub muidugi riikide väärtushinnangutest.

Maavaes pole üksik tehnoloogiliselt täiuslikult varustatud sõdur põhieesmärk. Kõrgtehnoloogiline üksus – see on juba jõud. USA oli esimene riik, kus alustati digitaalsete väekoondiste loomist. Tuleb mainida, et tegelikult oli digitaalse väekoondise esimesi probleeme info ülekütlus. Kõrgtehnoloogiline sõdur ilma infota läbi ei saa, kuid selle infoga on nagu kõige muu hea asjaga – seda peab olema vajalikul määral.

Kõrgtehnoloogia annab tõhusa panuse väljaõppe efektiivsuse tõstmiseks. Juba eksisteerivad süsteemid, kus üksus saab "võidelda" üksuse vastu. Õhu- ja mereväe koondised on juba ammu liikunud tehnilise täiuslikkuse poole ning kõigi vägede juhtimisel on võetud nii aluseks kui ka ot-

seselt kasutusele just õhuväe põhimõtted ning vahendid.

Inimfaktori mõju pole aga kuhugi kadunud. Näiteks neis riikides, kus elanikkonna seas on laialt levinud AIDS, on kindlasti lugu sama ka relvajõududes, mis teeb vahetu kontakti sellise vastasega veelgi ohtlikumaks. Sellest tulenevalt on nii mitmeidki probleeme üksuste mehitamise, väljaõppe ja formeerimise tagamisega.

Paljude kriisiõppuste puhul kasutatakse stsenaariume, kus tegevus toimub kuskil utoopilistel saartel. Moodsa sõjatandri kuumemateks punktideks võivad kujuneda inimvood suurtes linnades, turismipaikades, transporditeedel ja -sõlmedes, need on reaalsed kohad, kus võib tekkida ootamatu. Salakaval vastane, tegutsedes just inimrohketes piirkondades, muudab seal asuvad inimhulgad pantvangide kolooniateks.

Inimfaktori puhul tuleks vahest veel kord mainida, et siin on teatud piir juba saavutatud. On jõutud näiteks järeldusele, et sõjapidamise kiirus on kasvanud mitmeid kordi, kuid mobilisatsiooni samas suurusjärgus kiirendada pole võimalik. Mis aga tähendab vajadust rakendada uut mõtlemist juhul, kui võitlus läheb otsese hävitamise suunas. Kui poliitilised eesmärgid on teised kui lihtsalt hävitamine, rakenduvad moodsas sõjas läbi proovitud põhimõtted ning ajaraamid.

Loodus ja loodusseadused

Sõjatandrit iseloomustavad ka geograafilised tingimused. Rakendades üha uusi sõjapidamismeetodeid ning vahendeid, tuleb anda endale aru, et kõigel on ka piir. Loodusel on oma jõud ning seadused. Soov neid eirata või ületada viib sündmused inimese kontrolli alt välja. Eriti võimsat energiat kandvate relvade puhul võib loodusseaduste eiramine viia kõige hullemate tagajärgedeni, kui pole ei võitjaid ega võidetuid – ega ka sõjatandrit.

Kokkuvõte

Praegune sõjategevus on globaalsem, koordineeritum ja pea suurusjärgu võrra mobiilsem eelmiste suurte sõdade omast. Peale selle, et elanikkond ja iga inimene eraldi on rohkem ohustatud, võib vahetu oht olla vägagi personaalne ja sõna otseses mõttes otse koju kätte tulla. Inimõiguste sätestamine ja kehtestamine võib sõltuvalt riikide (gruppide) väga erinevast elukvaliteedist tuua kaasa diferentseeritud lähenemise.

Väikeriigi ja sõjatandri mõõtmed on eri suurusjärgus. Sõjalised ja muud sõdadega kaasnevad ohud puudutavad valusalt ka neid riike, mis ei paikne vahetult sõjatandril.

Tehnoloogia ja tehnika areng ning juurutamine on kiirem kui muutused ühiskonnas ning inimteadvuses. Sõdurid peavad olema vastavalt relvasüsteemidele väga hea ettevalmistusega. Teisest küljest on piisavalt palju olukordi, kus ei saa tegutseda ainult distantsilt, n-ö käsi määrimata, ja tuleb puutuda kokku nii vastase kui ka vastaspoole elanikkonnaga. Pole välistatud rahvusvaheliste (firma) palgasõdurite üksuste kasutamine probleemsetes piirkondades.

Ei maksa arvata, et terroristid ei hakka kasutama tehnoloogia saavutusi, kaasa arvatud isegi Network-Centric Warfare põhimõtteid.

Ühiseid väärtusi jagavate riikide kaitse on otstarbekas ühise mandrilise kuuluvu-

se alusel, hoides võimalikke sõjatandeid kaugel oma piiridest. Niisugune uudne olukord sõjapidamises eeldab edu saavutamiseks tõsiseltvõetavaid jügeoleku- ja sõjalisi liite, kus osalised annavad endale aru iga riigi vastutusest kõigi liitlaste ees. Ükski riik eraldi pole suuteline kehtestama igaveseks ajaks oma ülemvõimu ega kaitsma end iseseisvalt kõigi maailma hädade eest. Jällegi – ei ole midagi uut päikese all.

Mida siis tähendab moodsad sõjatander Eesti jaoks? Kuidas jääb totaalkaitsega, territoriaalkaitsega? Mida teha ajateenistusega? Olles NATO liikmesriikide seas, on meil lihtsam edasi mõelda ja tegutseda. Selles rahulikumas positsioonis on meil võimalus ka jälgida, mida mõtleavad meie

lähinaabrid Rootsi ja Soome, kes on valinud endale mõnevõrra erineva arengutee.

Üheks staabiohvitseri põhimõtteks on olukorra hindamisel vaadata kaks astet ülespoole ja kaks astet allapoole. See tähendab, et pataljoniülema peaks mõistma diviisiülema kavatsust ja aru saama rühmaülema olukorrast. Eesti, olles nüüd nii NATO kui ka Euroopa Liidu liikmesriik, peaks mõtlema mitte ainult sellele, kuidas end määratleda nendes organisatsioonides, vaid ka sellele, kes on Eesti nende organisatsioonide osana kogu maailmas. Mida paremini õpime maailma tundma, seda väiksem on tõenäosus, et sellest saab üksainus suur sõjatander. Võib-olla liiga naiivne mõte, kuid mingi tõetera selles vahest on.

Murrangulised muutused sõjapidamise põhimõtetes

Margus Kolga

Riigi Kaitse, 28.09.2004

Balti Kaitsekolledži teadur Margus Kolga kirjutab, et viimase kümne aasta jooksul toimunud murrangulised muutused seni vääramatuks peetud sõjapidamise põhimõtetes peavad kajastuma ka Eesti sõjalises hariduses ja väljaõppes.

See, et maailm on võrreldes kümne aasta tagusega muutunud, ei ole küll kellelegi üllatus. Vist mitte ka see, et muutused jätkuvad ja elu tsentrifuug tõmbab meid ikka ja jälle oma embusse. Küsimus on selles, kas välja ujume. Sarnaseid muutusi on läbi tegemas ka NATO ning see ei puuduta mitte ainult tehnoloogilisi muutusi sõjapidamises, vaid veelgi enam muutusi mõtlemises ja mentaliteedis. Mõlemad omakorda eeldavad uusi lahendusi sõjalises hariduses ja väljaõppes.

Külma sõja aastatel oli kerge – vaenlane selge, tema käigud maailma malelual üldjoontes etteaimatavad. Ohjelduseks piisas teadmisest, et tuumasõda ei võida kumbki pool ja tavarelvastuses tuleb leida vajalik tasakaal. NATO sõjalised õppused seisnesid lihtsustatult selles, kuidas Varssavi pakti tavarelvastusega teostatud rünnakut pidurdada ning seejärel USAst saabunud ja Euroopa liikmesriikide tugevdatud vägedega vastulööki anda.

Viimased kümme aastat on lõõnud selle pildi segamini. Üha rohkem häirivad meid sisekonfliktides vaevlevad “äpardu-

nud riigid” ja nende tegevusest või hoolimatusest tekkinud humanitaarkriisid. Kuid veelgi enam terrorism, mille omaduseks suur annus etteaimamatust, lai geograafiline diapsoon ning enamiku maailma mängurite ohustatus. See kombineerituna teadmisega, et praeguses, informatsioonist tiines keskkonnas on mõningase pingutuse korral mitmedki *state-of-art*i tapariistad kättesaadavad paljudele, kes seda soovivad, lisab ohutunnetust veelgi. Ja vaese mehe relvi oskab ka poisikesest terrorist valmistada.

Et seda kõike tasalülitada, peab olema valmis muutusteks ja neid ka ise ellu viima. Selle tee on ette võtnud ka NATO, kes on sel otstarbel loonud lausa omaette sõjalise staabi – NATO arendus- ja ümberkorraldusstaabi (Allied Command Transformation – ACT) –, mis asub USAs Norfolkis ja mida juhivad USA admiral Edmund Giambastiani. ACTi põhiülesanne on analüüsida uusi julgeolekuriske ning leida sõjalisi lahendusi nendele vastu astumiseks. ACTile pole allutatud ühtegi lahingustruktuuri, kuid selle alluvu-

ses töötab mitu NATO juhtimisstruktuuri kuuluvat analüüsi-, arendus- ja teaduskeskust, mis peavad lisaks uutele tehnoloogiatele töötama välja uue lähenemise sõjalisele väljaõppele.

Tähtsaimad neist on NATO ühendsõjakeskus (Joint Warfare Center – JWC) Stavangeris Norras, NATO allveeuuringute keskus (NATO Underwater Research Center – NURC) La Spezias Itaalias ja NATO ühendkogemuste analüüsi keskus (Joint Analyses and Lessons Learned Center – JALLC) Mosantos Portugalis. ACTil on ka tugevad sidemed Euroopas asuvate NATO õppeasutustega – NATO kaitsekolledžiga Roomas, NATO kooliga Oberammergaus ning NATO side- ja kommunikatsioonikooliga Larissas Itaalias.

Muutused põhimõtetes, muutused väljaõppes

NATO suurimaks väljakutseks on oma sõjalise struktuuri arendamine selliseks, millega oleks võimalik lahendada kriise, mis tänapäeval organisatsiooni ja selle liikmeid ohustavad ja üldist ebastabiilsust

tekitavad. Siin arvestab NATO sellega, et enamik tulevikus ette tulevaid sõjalisi operatsioone ei ole sellised, milleks külma sõja päevil valmistuti. Spekter on märksa laiem, haarates muu hulgas konfliktide tõkestamise, kriisiohjamise, humanitaarja stabilisatsiooniperatsiooni – selliseid, mida oleme näinud Balkanil ning näeme Afganistanis ja Iraagis. Nende lahendamisel ei piisa enam lihtsalt sõjalisest jõust või oskustest seda jõudu kasutada. Peale selle on sõjapidamine teinud viimase kümne aasta jooksul läbi murrangulise muutuse ja see protsess tegelikult jätkub.

Täppisrelvad, mehitamata lennuaudid, elektroonilised luure-, seire- ja juhtimissüsteemid, mis teevad lahinguväljal või operatsiooni alal toimuva reaalselt nähtavaks kõikidele, kellele selleks teadmiskõhustus, on muutmas mitmeid seni väärarvatuks peetud sõjapidamise põhimõtteid. Rinne või territoorium, mida Ameerika kodusõja ajal kontrollis kahesaja tuhande pealine vägi, oli Kõrbesõjas kontrollitav tuhandemehelise tugevdatud mehhaniseeritud pataljoni poolt, ning mõne aja pärast teeb selle töö tehnoloogia abiga ära sada sõdurit. Kuid mida sa teed täppisrel-

vaga või tiibraketiga terroristi vastu? Nüüd tuleb uue tehnoloogia pakutavaid võimalusi hakata kasutama uute ohtude vastases võitluses ja uut tüüpi operatsioonides. See eeldab innovatiivsust ja mõtlemist.

Need muutused toovad kaasa ka muutused sõjalises väljaõppes. Vastuse leidmine sellele, missugused need muutused täpselt peaksid olema, on tehtud ülesandeks ka ACTile. Rakenduse leiavad need uuendused NATO reaktsoonijõudude väljaõppes ning peaksid seeläbi mõne aja pärast jõudma ka liikmesriikide vägede väljaõppeprogrammi. Uuele keskkonnale ja uutele tehnoloogiatele orienteeritud väljaõppe edendamisel paneb NATO suuri lootusi eelmisel aastal välja töötatud NATO oivakeskuste (Center of Excellence – COE) kontseptsioonile. Oivakeskused oleks liikmesriikide loodud ja ka rahastatud õppeasutused, mis on avatud kõigile NATO liikmesriikidele ning mis teostavad NATO eesmärkidele vastavat arendustööd ja väljaõpet.

Tänaseks on oivakeskuse loomiseks või mõnele juba eksisteerivale õppeasutusele NATO oivakeskuse staatuse andmiseks taotluse esitanud 12 riiki, nende hulgas ka

Eesti. Meie plaanide hulka kuulub tänavu BALTFORis alustatud kõrgema juhtimiskursuse avamine järgmisel aastal NATO liikmesriikidele.

Riigikaitse arvamuslimidrid peavad mõtlemist muutma

Nagu alguses ütlesin, on NATO kohandamine uue keskkonnaga võimalik ainult mõtlemise muutmise kaudu. Seda eelkõige strateegilisel tasandil ja riigikaitse arvamuslimidrite seas, kelle käes otsustusõigus. On tõsiasi, et kui liita kõigi NATO Euroopa liikmesriikide kaitsevæed, siis saame üle kahemiljonilise jõu. Sellest kahest miljonist on ainult 50 000 võimalik kasutada väljaspool NATO territooriumi. Tulemus on saavutatav ainult esimese arvu vähendamise ning teise suurendamisega. Mitu riiki, nagu Taani, Norra ja Saksamaa, on aru saanud, et mida aeg edasi, seda vähem annab mass sõjapidamises ja kriisilahenduses vajalikke tulemusi, ning on selle protsessi ette võtnud. Meiegi tulevik seisneb kvaliteedis, mis peaks väljenduma kvaliteetse väljaõppe saanud mõtlema sõduri ning tehnoloogiliste võimaluste kasutamise sümbioosis.

Kaitsevægi seob sotsiaalse mõrdina ühiskonda

Tarmo Kõuts

Riigi Kaitse, 22.02.2005

Kaitsevægi võib võrrelda ehitismõrdiga, mis seob ühiskonda, sest põhiseaduslik kohustus oma riiki kaitsta võrdustab meeskodanikud riigi ja rahva ees. Teenistuses olev või teenistuse läbinud kodanik kujuneb paratamatult meediu-miks, mis omakorda mõjutab ühiskonna teisi grupe.

Loomulikult on oluline kõigi Eesti elanike integratsioon meie ühiskonda, aga see ei ole siiski rollis, mida kaitsevægi sotsiaalselt mängib, peamine, vaid hinnaline lisaværtus. Peamine on, et kaitsevægi kasvatab riigile väärikaid kodanikke. Põhiseaduslik kohustus riigi ees õpetab kodanikke jagama ühiseid værtusi ning mõtlema enda jaoks läbi ka kodaniku ja sõduri eetika.

Sõduri eetika

On loomulik, et sõduri ja kodaniku eetika kattuvad suures osas. See on oma-

ne demokraatlikule ühiskonnakorraldusele ja meie kultuuriruumile. Eetika mõtestamine tähendab arutlusi igavikuliste teemade üle, mis võivad tunduda filosoofilised, kauged ja isegi ülespuhutud, ent ei ole seda ometi mitte.

Mõisted ausus, ustavus ja distsipliin ei ole sõduritele ainult tühipaljad sõnad või kõlavad deklaratsioonid. Neist eetilistest kategooriatest juhindume meie, kaitsevæelased, oma igapäevases teenistuses. Need mõisted on olulised igale sõdurile, sest loovad ideoloogilise aluse, millele meie teenistus Eesti heaks tugineb. Paratamatult jõuab igal sõduril varem või hiljem kätte tõe hetk, mil ta endalt küsib: kas mina olen valmis minema lõpuni, kui riik ja rahvas seda vajavad?

Enesestmõistetavalt ei lähe ükski sõdur, vähemalt Põhjala kultuuriruumist pärit

sõdalane, sõtta surema. Ometigi tuleb valusatele küsimustele varem vastus leida, sest siis, kui sõjamees on juba tandrill, on igavikuliste mõtete heietamiseks hilja.

Mõtestamise hetk, kus ühel kaalukaasil on üksikisik oma tungide ja hirmudega ning teisel rahva kestmine ja igavene riik, peab olema peetud kuskil kunagi varem.

See kuskil ja kunagi saab olla ning on kaitsevæeteenistus. Ma keeldun uskumast teooriaid üha hedonistlikumaks muutuvast maailmast. Ei ükskõiksus ega hedonism ole meie rahvale, meie etnosele omane. Meile on omane töökus, kohusetunne ja paindlikkus, aga ka pragmaatiline jonnakus.

Ma tean, et Eesti sõdur, keda maailm on õppinud pärast poole sajandi pikkust eemalolekut sõjameeste vennaskonnast taas tundma kui külmaverelist ja profes-

sionaalsest sõjameest, on korralik kodanik ja oma maa patrioot.

Sellised Eesti patrioodid, nagu olid Iraagis Eesti huve kaitstes langenud nooremseersant Andres Nuiamäe ja vanemveebel Arre Illenzeer. Eesti kaitseväge mälestab neid kahte allohvitseri kui häid sõjamehi, kes jäid vabale Eestile igavesti truuks.

Eesti rahvas omab oma sõjaväge. Äri-meeste keelde tõlkides on rahvas aktsionäride üldkoosolek. Ühelgi isikul ei saa olla ega olegi kaitseväge kontrollpakki ega kuldset enamusaktsiat. Riigikaitse korraldus vajab laia ühiskondlikku kokkulepet, sest vastasel korral riigikaitse ei toimiks.

Eesti meeste kaitsetahe on võrreldav soomlastega. 80 protsenti Eesti meesko-danikest on valmis, relv käes, osalema sõjalises riigikaitstes.

Tasakaalustatud mudel

90 protsenti Eesti elanikkonnast pool-dab tasakaalustatud sõjalise riigikaitse mudelit, kus on kombineeritud jõuliselt arenevad elukutselised üksused, tradit-sioonilised reservüksused ning Kaitseliit, see mudel on ennast täna juba õigustanud. Säärane mudel kindlustab meile jätkusuutlikkuse ja kaitsetahte.

Ma ei tea ühtegi teist valdkonda, milles avalik arvamus oleks niivõrd üksmeelne. Üksmeel kaitseküsimuses tähendab selget ühiskondlikku kokkulepet. Sotsioloog Juhan Kivirähk tõlgendab seda nii, et üha kasvavas soolise võrdõiguslikkuse kesk-konnas on alal ühiskonna ootus, et noor-mehed kogeksid meheks olemist, kas või lühiajaliselt, selle vanamoodsas, tradit-sioonilises tähenduses. Valmistudes ohu korral oma kodu ja lähedasi kaitsma. Aga mitte ainult relvaga.

Enamikku suuri mittesõjalisi kriise ei ole võimalik lahendada sõjaväge ühel või teisel moel kasutamata. Piisab, kui meenu-tada hiljutisi looduskatastroofe. Moodsal, tehnokraatlikul, üliökonomiselt hääles-tatud ühiskonnal puudub küllaldane tu-gevusvaru ja jätkusuutlikkus.

Sõjaväel on olemas selgelt juhitud struk-tuur, üksused, varustus ja väljaõpe. Kait-seväe ja Kaitseliidu üksused on au-tonoomsed ega vaja ei logistilist ega infrastruktuurset tuge. Üksused tagavad oma vajadused ise. Piltlikult öeldes kaitse-väe logistikud ei küsi, kus on pistik elekt-ri saamiseks, vaid käivitavad generaatori, toodavad voolu ise ning suudavad mitte-sõjalise kriisi korral tagada näiteks mõne haigla elektriga varustamise.

Sõdur vajab toetust

Riigikaitstes osalemine on otseselt seo-tud kodanikuks olemisega. Sõduriks ole-mine ei ole pelgalt elukutse, see on kut-sumus. Miks? Lõviosa sõjaväelasi ei pane liikuma mitte raha, mida riik neile palga-na maksab, vaid missioonitunne. Juba va-nas Roomas ei olnud sõduritel kõige täht-sam raha.

Loomulikult on palk oluline, kuid sõdu-rid hindavad eelkõige oma kolleegide lu-gupidamist ja rahva austust. Kaugetel sõ-jakäikudel või rasketes lahingutes hoidis Rooma leegione distsiplineeritult rivis teadmine, et kunagi, kui neil tervist ja sõ-duriõnne peaks jätkuma, ootab neid vää-rikas pensionäripõli ning Rooma kodani-ke imetus.

Ka Eesti sõdur vajab ühiskonna toetust. Rahvas, kes kaitseväge omab, peab oma sõdurile selgelt ütleva, et sõdur teeb õi-get asja. See, kas riik ütleb seda ühe või teise sotsiaaltagatise kaudu, on juba roh-kem tehniline küsimus.

Kohustuslik teenistus annab väikese riigi kaitsevägele hädavajaliku laia kandepin-na. Kui Eesti otsustaks lühinägelikult luua vaid elukutselise sõjaväge, tekiks omaette sõdalaste klass, nagu keskaegses Jaapanis olid samuraid. See aga ei ole meile omane, sest Eesti kaitseväge on olnud alati rahva-väge. Sõjaväge ei ole mõistlik ühiskonnast lahutada ega kuidagi eraldada. Mida ar-vukamalt rahvas osaleb riigikaitstes, seda tugevam on kaitsetahe, kaitseväge usaldus-väärsus ja usk oma riigi võimetesse.

Eestlased ei ole kunagi paistnud silma ülemäärase sõjakusega, kui aga on tarvis olnud sõdida, on meie isad ja vanaisad teinud seda põhjalikult ning korralikult, nagu nad olid harjunud tegema igat ma-japidamises ette tulevat tööd.

Kaitseväge tuleb sotsiaalses plaanis kä-sitleda suure kasvatusasutuse ja koolitus-keskusena. Kodanikud, kes viibivad aja-teenistuses, on tegelikult õppursõdurid. Õppursõduritest, kes mitte ei läbi ajatee-nistust, vaid on koolitusel, saavad siis pä-rast 8–11kuulist väljaõppeaega kas elu-kutselised kaitsevägeelased, reservväelased või kaitseliitlased. Pärast tegevteenistuse lepingu sõlmimist jätkavad kaitseväge-lased teenistust kas elukutseliste sõdurina või alustavad õpinguid Kaitseväge Lahin-gukoolis või Kõrgemas Sõjakoolis. Just tä-naste õppursõdurite hulgast tulevad tule-vased allohvitserid ja ohvitserid.

Seega on kaitseväge meie juhtide, sealhul-gas sõjaliste juhtide taimelava. Teisalt on kaitseväge suur koolitusstruktuur, mil-le tegevuse eesmärgiks on tugeva ehitus-seguna siduda ühiskonda, õpetades oma kodanikke mõistma oma riiki ja sõjan-dusalase koolituse kaudu tagades Eesti sõjalist riigikaitset.

Eesti valikud

Glen Grant

Riigi Kaitse, 22.02.2005

Kolonelleitnant Glen Grant on Suurbritannia kaitseatašee Eestis ja Lätis. Ta on kaitsekorralduse ja -haldamise spetsialist, kes töötab Eestis 1998. aastast alates. Tema sõjaväeline karjäär hõlmab nt teenistust tuumalaskeseadeldise komandörina, tööd NATO õhuvägede peakorteris Itaalias ning sõjaväevangla juhtimist Suurbritannias. Lisaks sellele on ta rahvusvaheliselt tuntud keskmaajooksja, kes võistelnud koos Sebastian Coe ja Steve Ovettiga.

Maailm muutub kiiremini, kui olek-sime võinud arvata. Hiina, India ja Brasiilia poliitiline ja majanduslik tõus, Venemaa heitlikkus, Euroopa muutuv

dünaamika, Aafrika poliitiline soostumi-ne ja USA globaalne domineerimine on need, mis sätivad maailma päevakava. Kuid veelgi ohtlikumad on demokraatli-

kust maailmast eemal ja eraldi seisvad riikidest mängurid. Siia kuuluvad nii Iraan, Põhja-Korea kui ka Sudaan. Selle kõige kohal ripub veel terrorismi oht.

Nagu mu endagi kodumaa, on ka Eesti valinud endale NATO ja Euroopa Liidu tee. Kuid see teekond muutub üha kiiremini üha ohtlikumaks ning tempo ei näita aeglustumise märke. Eesti mängib olulist osa Iraagis ja teistel rahuoperatsioonidel. Kuid mida peab Eesti kaitseväge tegema, et sellel raskel teel püsida? Külma sõja lõppedes otsustas Eesti valitsus riigikaitse iseseisva kaitse, territoriaalkaitse ja ajateenistuse kasuks. Tollal olid need ideed mõttekad, teostatavad ja asjakohased. Kuid nagu kõik head plaanid, tuleb neid muutuste valguses üle vaadata ning vajadusel ka parandada. Üha enam on selge, et Eesti kaitseväge valitud esialgne struktuur ja loodud üksused ei suuda astuda vastu enamikule uue aja ohtudele ja väljakutsetele. Olemasolev struktuur ei tooda piisaval hulgal missioonikõlblikke sõdureid ega teiseldatavaid üksusi.

Miks see üldse tähtis on?

Enamik ohte, millega silmitsi seisma peame, on salakavalad ja vastikud ning peaaegu kõik nad on meist kaugel, välismaal. Peame nendega võitlema seal, kus nad parasjagu avalduvad, vastasel korral tuleb meil nendega võidelda hiljem kodus, kuid siis meile juba palju haavatavamas keskkonnas. Parem seada ohtu sõdurid väljaspool kodu kui vanad naised ja lapsed kodus. Samuti ja samadel põhjustel on väljaspool oma piire otsustanud sõjaid organisatsioonid, kellega oleme liitunud. Et sellest katlast eluga välja tulla, on meil vaja väga heade oskuste ja kogemustega, hästi juhitud ning hästi relvastatud mehi ja naisi. Me vajame vabatahtlikke, kes teavad, millega riskivad, ning usaldavad ennast ja oma kaaslasti sedavõrd, et on valmis neid riske võtma.

Kuid iseseisva kaitse ja territoriaalkaitse küsimust tuleb vaadata tänase päeva kontekstis. Kaitsetahe on Eestile eluliselt tähtis, kuid selle tekitamisel ja säilitamisel tuleb kasutada parimaid olemasolevaid võimalusi.

Väidetakse, et ajateenistus loob parimad tingimused kaitsetahte kasvatamiseks. Kuid sellisel juhul peaks ajateenistuse võetavate koosseis peegeldama ühiskonda, olema selle mikromudel, arvestades selle hulka ka naised ja venekeelse elanikkonna. Viimasele on ühiskonnaga lõimimine kõige vajalikum.

Tegelikult on ajateenistuse koosseis tasakaalust väljas ning teenistusse kutsutakse eelkõige neid, kes ise valmis võitlema ja keda pole vaja veenda riigikaitse vajaduses. See laseb aga sotsiaalsest argumendist õhu välja. Kuid kui pooltargumendina kasutatakse väidet, et ajateenistusse võetakse eelkõige selleks, et valmistuda võitluseks, siis

ignoreeritakse sellega NATO liikmestatus ning NATO soovitusi mõelda elukutselisele sõjaväele. Territoriaalkaitsest on nüüdseks saanud n-ö peresisene probleem. Eesti on NATO ja Euroopa Liidu pere liige ning meil tuleb koos oma vaenlastele vastu astuda. Kõige tähtsam siinjuures on, et Eesti näitaks ennast nii usaldusväärse ja tugeva pereliikmena, et probleemide tekkel ei saaks teda ükski teine liikmesriik ignoreerida. See tähendab ühinemist pereliikmetega seal kohas ja sel ajal, kui nad sind vajavad. Praegu on selleks Iraak ja Afganistan. Homme võib see olla mis tahes muu koht, isegi Kesk-Aafrika. Selle saavutamiseks tuleb ressursid suunata mittevajalikelt sõjaliselt valdkondadelt koalitsioonioperatsioonides kasutatava väe tootmiseks. See tähendab ka Kaitseväe vabatahtlike mõtestatamat kasutamist.

Kuid parimate meeste saamine teenistusse ja nende hoidmine seal tähendab palju rohkem kui lihtsalt raha. Selleks on vaja ka poliitilist tahet ja ühiskonna toetust. See tähendab ka hoolitsemist ohvitseride ja nende perede elamistingimuste ja elukohtade eest, mis peaks asuma hea kooli ja hea poevõrguga, samuti muu eluks vajalikuga varustatud piirkonnas. Üksiksõdurile on vaja tingimusi sportimiseks ning võimalust tunda end pärast teenistuspäeva tavalise inimesena. Vaja on sotsiaaltoetuse süsteemi, eriti juhtudeks, kui abikaasa või sõber on ohupiirkonnas või, mis veelgi halvem, saanud haavata või hoopiski surma. Hea palk, toimiv karjäärisüsteem ja teenistuslikud autasud tulevad alati kasuks.

Vabatahtlikud reservväelased

Kõige tähtsam on mõista, et inimene, kes on kodumaa eest valmis riskima oma eluga, on midagi rohkemat kui lihtsalt isik laigulises mundris. Tihti on tegemist iseloomu näitavate meeste ja naistega, kes ei sobi alati tsiviilkeskkonda. See asjaolu vajab nii mõistmist kui ka toetavat suhtumist. Parimad sõdurid on riskialtimad, soovivad minna ohtlikele operatsioonidele, ronida kõrgmäestikus või kopteritrossil rippuda. Kui seda ei mõisteta, läheb sõdur lihtsalt sel põhjusel, et tema vajadused pole rahuldatud, kusagile mujale. Iraak on koht, kus sõdureil meeldib olla, vastasel korral pole nad lihtsalt sõdurid! Just oma rügemendiga Basrast naasnud, vabatahtlikuna teeninud poja isana mõistan ma seda väga hästi.

Eesti aga ei saa endale võimaldada täies mahus elukutselist armeed ning peab toetuma rohkearvulisele reservile. Kuid erinevalt enamikust ajateenijatest, kes lahkuvad kohe pärast ajateenistuse lõppu, oleks tähelepanu vaja pöörata vabatahtlikele reservväelastele, kes on valmis oma aega pikema perioodi jooksul kodumaale

pühendada. Need on inimesed, kes sooviksid leida parima kesktse tsiviilelu ja sõjalise teenistuse vahel: põllumees-sõdur, keemik-sõdur või, nagu teil praegusel hetkel – president-sõdur. Kõigil on oluline roll selles mängus. Paljusid kaitseväge ülesandeid ei täideta aasta ringi ning need on kohandatavad Kaitseväe liidule.

Suurbritannias kuuleb tihti territoriaälväelaste kohta ütlust “topeltkodanikud”. Öeldakse ka, et “üks vabatahtlik on väärt kümnet sunni all olevat meest”. Need on mõtlemist väärivad argumendid näitamaks, miks tuleks ressursse, mida kulutatakse ajateenistusele, suunata hoopiski Kaitseväe liidule heaks. Kuid selleks, et Kaitseväe liidu tegevus oleks võimalikult tulemusrikas, peavad talle laienema samad sotsiaalsed garantiid nagu elukutselistele sõduritele. Ükski sõdur ei tohi teenistuse tõttu oma sissetulekut kaotada ning iga lühikese ettehoiatasajaga operatsioonil osalenu peaks saama selle eest ka väärilist tasu. Reservväelaste perekonnad ei tohi seetõttu kannatada ega raskustesse sattuda.

Inimeste värbamine tegevteenistusse või teenistusse reservis on energia- ja resursimahukas töö. Selleks et anda suurele hulga noortele võimalus aru saada tegevteenistuse võludest, tuleks ajateenistuse aega võib-olla hoopis lühendada. Praegu on vähe neid, kes kaitsevärke edasi jäävad. Võib-olla on põhjus ajateenistuse liiges pikkuses ning seeläbi tekkinud tundes, et osa tähtsaimast elupeerioidist on tulutul veedetud. Tähelepanu ühiskonna laiematele kihtidele ajateenistusse võtmisel võib tekitada huvitatust nende hulgas, kes ei näe oma edasist elu kõrgelennulistel kohtadel Tallinnas. Samuti võib positiivse tulemuse anda see, kui pöörata rohkem tähelepanu noortele kaitseväelastele. See annaks rohkem aega müüa sõjalist karjääri kui elukutset.

Ükskõik kuhu Eesti kaitseväge tulevikus ka ei suunduks, on arvamus, et iseseisva kaitse süsteemi tuleb ohtude iseloomust ja liitlaskohustustest hoolimata edasi arendada, seotud omaette riskiga. NATO peasekretär on seadnud eesmärgiks luua alliansile teiseldatav, sõjalistes operatsioonides kasutatav ning jätkusuutlik vägi. See pole ainult liikmesuse hind. Eelkõige tähendab see, et praegused ohud seda nõuavad.

Ajateenistus praeguses vormis, ükskõik kui tähtis see ka sotsiaalselt ei ole, ei loo piisavat vastukaalu tänapäeva ohtudele, samas kui elukutseline sõjavägi ning vabatahtlikkusel põhinev reservvägi seda suudaks. Nagu teisteski Euroopa Liidu riikides, peavad sõjaväelased selle raske küsimusega tegelema, enne kui sündmused otsustamise üle võtavad.

Liitlaste tagant ei varastata

Sven Mikser

Postimees, 26.05.2005

Mäletan, kuidas me omaaegse keskkonnaministri Heikki Kranichiga mõnigi kord pärast kabinetiistungit lõõpisime: mina leidsin, et keskkonnakaitse rahad peaksid õigupoolest kuuluma kaitseministeeriumi eelarvesse, kuna tegemist on keskkonna kaitsmisega, tema arvas, et kaitse-eelarve peaks olema keskkonnaministri valitseda, sest on see ju ometi julgeolekukeskkonna küsimus.

Muidugi tegime meie toona nalja, ent Villu Reiljanil 23. mai Postimehes näib olevat tõsi taga.

Mõtisklused selle üle, et riigikaitse eelarvest võiks näpistada raha hariduse, teaduse või tervishoiu toetamiseks, tõusevad teatud perioodi järel ikka ja jälle ajaleheveergudele, sama paratamatult, nagu tuleb tagasi halb ilm.

Kui sedaviisi arutleb meditsiini kroonilisest alarahastamisest nõrkinud haigla juht, võib seda mõista. Kui aga ettepaneku näpud kaitserahade järele küünitada teeb kümme aastat Eesti tipp-poliitikasse kuulunud praegune prominentne valitsusliige ja suure erakonna esimees, on asjad tõepoolest kehvad.

Soov teadus- ja arendustegevuse või noortelaagrite raha kaitse-eelarveks nimetada on iseenesest rumal mõte, ent muidugi ei tee Reiljan sellist ettepanekut rumalusest.

Liiga kaitsev riigikaitse?

Oleks hea, kui teeks, sest alternatiiv – vastutustundetud ja riigi huve kahjustav populism – on ilmselt hullem. Igaüks, kel riigi ja eelarvega põgusatki kokkupuudet

on olnud, teab, et eelarveridadega manipuleerimine ei too riigikassasse ühtegi lisasenti ega tee kedagi rikkamaks.

NATO-riikide lubadus üksteist häda korral kaitsta eeldab, et igaüks pühendub ausalt oma kaitsevõime ülesehitamisele.

Kaks protsenti Eesti sisemisest kogutoodangust on väike sümboolne summa, mille eest me piltlikult väljendudes ostame sadadesse miljarditesse ulatuvat kaitsetagatist.

See kaks protsenti ei seisa niisama kotiga nurgas. Iga sent sellest on koostöös liitlastega planeeritud Eesti kaitsevõime treenimiseks, varustuse hankimiseks, välismissioonidel osalemiseks. Kulutades raha, mida oleme lubanud panustada ühiskaitseks – näiteks noortelaagri või laulukoori rahastamiseks –, varastaksime tegelikult liitlaste tagant. Sellist mainet mina meie riigile ei soovi. Kui liitlased samaga vastaksid, siis ei turvaks meie õhuruumi NATO hävituslennukid.

Võiksime ehk vaid loota, et Lääne liitlaste “riigikaitse” laulukoorid ohu korral meie toetuseks mõne laulukoo veeretaksid. Õnneks võtavad liitlased oma kaitsevõime tagamist vägagi tõsiselt ega valeta riigikaitse tegevusi, mis seda tegelikult ei ole.

Reiljani etteheide, et Eesti riigikaitse on liialt militaarne, on sama veider kui väide, et Eesti haridus on liialt koolikeskne.

Eitamata, et igal elualal on riigikaitse aspekt (nagu, muide, ka keskkonnakait-

selisi, sotsiaalseid, kultuurilisi), on kaitseministeerium ja tema eelarve ellu kutsutud esmajoones ja peamiselt just riigi sõjaliseks kaitsmiseks. Seades selle funktsiooni kahtluse alla, ohustaksime Eesti turvalisust.

Noortelaagrit ei keela keegi

Samas ei keela keegi meid noortelaagrite korraldamast ja metsaaluseid prahist puhastamast. Raha selleks võib soovi korral ette näha ka kaitseministeeriumi eelarvesse, ehkki läbipaistvuse ja loogilisuse huvides peaks see ilmselt paiknema mujal.

Muidugi ei saa see raha tulla seniste kaitsekulutuste seest, vaid neile lisaks. Kui aga Villu Reiljan teeks ettepaneku suunata keskkonnaministeeriumi bürokraatiale vähendamiseks saadav lisaressurs Kaitseväe suviste noortelaagrite tarvis, siis oleksin ma valmis seda õilsat ideed riigikogus toetama.

Muidugi on Reiljani “intellektuaalselt huvitava” ettepaneku taga tegelikult sama algpõhjus, mis aitab seletada peaminister Ansipi soovi vähendada haigushüvitisi: valitsusel lihtsalt napib raha ambitsiooni- ja valimiseelse koalitsioonileppe teostamiseks.

Lõpetuseks küsigem endilt, kas me ikka julgeme elada sellise valitsuse all, kes vaatamata poole sajandi pikkusele okupatsioonile on valmis riigi iseseisvuse ja terviklikkuse kaitsmiseks mõeldud raha arvelt maksma kinni parteilisi õhulosse ja valimispopulismi.

Stabiliseerimisoperatsioon – kaitseväge uus väljakutse

Margus Kolga

Diplomaatia, märts 2004

21. sajandi algus pole tähendanud maailmale rahu. Pigem on see kaasa toonud varem prognoositud uute julgeolekuohtude ja -riskide teravdatud esiletuleku. Kui eelmisel kümnendil tuli eelkõige tegelda konfliktidega, mida põhjustasid etnilisel ja religioosel pinnal tekkinud erimeelsused ning mida omakorda võrstsitas ajaloolisest mälestusest välja kaevatud viha ja ülekohus, siis viimase kolme-nelja aasta ebastabiilsuse valitsevaks tunnuseks on terrorism ja massihävitusrelvade levik ning probleemid nende levikut toetavate riikidega. Tulemuseks on kaks kiiret ja ühe osapoole suure sõjalise üleolekuga peetud sõda, mille puhul võit ei ole veel kaugeltki probleeme lahendanud.

Kui Balkani kriiside lahendamisel püüdis rahvusvaheline üldsus kasutada, vähemalt konflikti alguses, rahumeelseid meetmeid, siis terrorismivastases võitluses ajendatud sõjakäikudes on tooni andnud USA juhitud koalitsiooni poolt jõuliselt kasutatud sõjamasin. Kuid nii Afganistani kui ka Iraagi õppetund on näidanud, et kuigi täpsel luureinformatsioonil, täppisrelvaldel ja heal mobiilsusel põhinev suur sõjaline ülekaal tagab võidu sõjas, ei tähenda see veel lõplikku edu konflikti lahendamisel. Üha rohkem on viimasel ajal kaitsevaldkonnaga seotud riigimeeste kõnedes kostnud ning ajakirjanduses ja analüüsidel lugeda, et “kui sõda on võidetud, tuleb võita rahu”.

Tõepoolest, muutunud on nii sõjaliste konfliktide põhjused kui ka eesmärgid, mida nende konfliktide lahendamisega soovitakse saavutada. Afganistani ja Iraagi operatsioonid käivitati väidetavalt selleks, et ennetavalt likvideerida terrorism ja massihävitusrelvade levikut soodustavad ebastabiilsuse kolded ning asendada neis riikides valitsevad režiimid stabiilsemate ja demokraatlikele põhimõtetele toetuvate valitsemis- ja võimuorganitega. Kui likvideerimine läks suhteliselt libedalt, siis riikluse ja suveräänsuse taastamise protsess on olnud valulisem, võtab rohkem aega ja nõuab rohkem pingutusi, kui varem arvatud. Koalitsiooniväed olid küll häs-

ti ette valmistunud lahingutegevuseks, kuid sõjategevusele järgnenud rüüstamisele, korraldeldusele ja tsiviilinfrastruktuuri purustamisele piiri panna ei suudetud.

Probleemid, mis kerkisid esile lahinguoperatsioonide lõppedes korra ja stabiilsuse taastamisel Balkanil, aga eriti Afganistanis ja Iraagis, on sundinud poliitikuid ja sõjandusspetsialiste mõtleva selletaoliste olukordade paremale lahendamisele tulevikus. Selle tulemusena on jõutud järgmiste järeldusteni. Esiteks, tulevik ei ole konfliktivaba ja tulevased konfliktid on üha enam globaalse, mitte niivõrd regionaalse varjundiga. Aastatega on pidevalt suurenenud sõjalise sekkumise vajadus. Kui külma sõja päevil tegid ameeriklased seda kord kümne aasta jooksul, siis külma sõja järgsel perioodil vähemalt kord kahe aasta jooksul ning nüüdseks olakse jõutud situatsiooni, kus viimased poolteist aastat on toonud endaga kaasa kaks sõjalist operatsiooni. Teiseks, kui operatsiooni lõppeesmärk on pärast ebastabiilsust tootnud kildkonna kukutamist stabiilse arengukeskkonna loomine riikluse taastamiseks ja võimu tagastamiseks kohalikele, siis pole tegemist ainult lahinguülesannetega, vaid hoopis keerulisema operatsiooniga, mis koosneb lahingutegevuse faasist ning stabiliseerimis- ja ülesehitusfaasist. Selleks operatsiooniks tuleb valmistuda koordineeritult ja nõnda, et sõjalise tegevuse planeerimisel võetakse juba arvesse probleemid, mis võivad esile kerkida stabiliseerimisfaasis. Kolmandaks, stabiliseerimis- ja ülesehitusfaas on samuti sõjaline operatsioon, kuid vajab hoopis teistmoodi üles ehitatud ja välja õpetatud vägesid ning spetsialiste kui tavapäraseid lahinguoperatsioonid.

Need järeldused on viinud arusaamani, et nii poliitiline kui ka sõjaline tasand peavad end kohandama uue mõtetevisiga ning vägede koosseisus ja väljaõppesüsteemis tuleb teha ümberkorraldusi. Missugused need peaksid olema, saab paremat aimu USA Riikliku Kaitseülikooli (National Defence University, NDU) tehnoloogia- ja jul-

geolekupoliitika keskuse analüütikute Hans Binnendijki ja Stuart Johnsoni hiljuti avaldatud tööst “Transforming for Stabilization and Reconstruction Operations”.

Analüüsi aluseks on 13 tulevikustsenaariumi, mis on seotud potentsiaalsete kriisipiirkondadega. Neist on geograafiliselt meile kõige lähemal Gruusia. Teised võimalikud paigad on Iraan, Süüria, Jeemen, Põhja-Korea, Indoneesia, Pakistan, Liibüa, Libeeria, Sudaan, Kolumbia ja Kuuba. Need stsenaariumid on hüpoteetilised ja valiku kaudu püütakse haarata võimalikult laia geograafilist ja etnilist spektrit ning võimalikult palju eripäraseid ebastabiilsuse faktoreid. Juba nimekirja ise näitab, et meil on tegemist nii suurte kui ka väikeste, nii homogeensete kui ka heterogeensete riikidega, eri kontinentide, maastikutüüpide ja kliimavõtmetega, religioonide, kultuuride ja mõttemaailmadega ning erinevate julgeolekuprobleemidega. Faktorite mitmekesisus, mis suureneb veelgi nende kombineerumisel, teeb operatsioonide ettevalmistuse keeruliseks ning eeldab sõjaväelt mitmeid uusi mittesõjalisi teadmisi ja oskusi.

Stabiliseerimis- ja ülesehitusoperatsiooni eesmärk on, nagu juba märgitud, konfliktijärgne riikluse taastamine. See tähendab uute riigisiseste julgeolekujõudude loomist ja väljaõpetamist, seadusandlike, valitsus- ja õigusorganite töölerakendamist, sõjategevuse käigus purustatud tsiviilinfrastruktuuri, näiteks teedevõrgu, side- või elektrisüsteemi taastamist ja säilinud infrastruktuuri kaitsmist konfliktijärgsete sabotaažide vastu ning, mis kõige tähtsam, kohalikele elanikele selge, usutava ja eelnevaga võrreldes parema tulevikuperspektiivi andmist. Kõik see peab algama kohe pärast sõjategevuse lõppu ning tuleb arvestada, et operatsiooni alguses võib tegu olla päris vaenuliku keskkonnaga.

Et olla edaspidi valmis kirjeldatud ülesannete ja probleemide lahendamiseks, kaaluvad ameeriklased kahe diviisi suuruse stabiliseerimis- ja ülesehitus-

formeringu (SÜF) loomist. Üks neist oleks alalise valmisoleku ning teine moodustataks eelkõige reservväelastest. SÜF koosneks neljast brigaadisuurusest grupeeringust, millest igaüks hõlmaks sõjaväepolitsei, tsiviiladministratsiooni, tsiviilinseneritööde kogemusega pioneeriteenistuse, meditsiiniteenistuse ja psühholoogiliseks sõjaks ette valmistatud üksused. Lisaks neile on vaja inimkeskkonnaluureks (HUMINT), maismaa miinipuhastuseks, massihävitustrelvade avastamiseks, tsiviilstruktuuride ja rahvusvaheliste organisatsioonidega koostööks ja matmisteenistuseks ette valmistatud üksusi. Et hakkama saada eeldatava operatsioonipiirkonna eripärase etnilise ja kultuurilise ning nendest mõjutatud poliitilise keskkonnas, tuleb väekoosseisu kaasata ka kohalikku eripära ja religiooni, aga ka õigussüsteemi, majandus- ja sotsiaalset olukorda tundvad ja keelt (keeli) valdavad spetsialistid. SÜFi efektiivsuse tagamiseks on selle koosseisus ka lahingu- ja lahingutoetusüksused (suurtüki-, kohaluure-, ründehelikopteriüksused) ning vajadusel ka tagalatoetuselement. SÜFi võiks esialgsete plaanide kohaselt kuuluda koos lahingu- ja tagalaüksustega 18 000 meest (ilma viimati mainitud 11 300).

SÜFi puhul polegi kõige tähtsam uudne struktuur ja selle mitmekülgus, vaid puhtsõjalisest otsekohesusest ja otsusekindlusest erinev hoiak ja mõtlemine, mida iseloomustab paindlikkus, kannatlikkus, oskus läheneda probleemidele komplekselt ja kohalikku eripära arvestades ning oskus need ka rahu-meelselt lahendada. See kõik eeldab pikemat ning mitmekesisemat haridust ja väljaõpet kui harjumuspärase sõjaliste ülesannete täitmine.

Afganistani operatsioon on näidanud, kui tähtis on konfliktide lahendamisel rahvusvaheline toetus ning võimalikult lai rahvusvaheline osalus. Iraagiga seoses on seevastu tulnud esile asjaolu, kui raske on operatsioone ellu viia ilma piisava rahvusvahelise toetuse ja osavõututa. Selles kontekstis on ühelt poolt tähtis rahvusvaheline poliitiline toetus, kuid mitte vähem võimalikult paljude riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide osavõtt konflikti praktilisest lahendamisest, eriti konfliktijärgses stabiliseerimisprotsessis. Seetõttu võivad ameerikalased hakata õige varsti NATO toetust otsima ideele, et NATO kiirreageerimisjõudude (NRF) kõrvale loodaks ka üks kompleksne stabiliseerimis- ja ülesehitusjõud (NATO Stabilisation and Reconstruction Force – NATO S&R Force), mis oleksid võimelised

koos NRFiga teostama Afganistani/Iraagi tüüpi operatsioone või asendama samadel põhimõtetel loodud USA vägesid tekkivates kriisipiirkondades.

Kuidas peaks Eesti niisugusesse arengusse suhtuma ning mida selle informatsiooniga peale hakkama? Arvestades, et NATO on Eesti julgeoleku garant ning Ameerika Ühendriigid selle organisatsiooni suunav liige, ei saa Eesti NATOst ega ka USAd häirivatest julgeolekuprobleemidest mööda vaadata. Meie huvides on, et globaalsed ebaseabiilsuse allikad saaksid likvideeritud või vähemalt sedavõrd ohjeldatud, et nende tegevuse mõju ei ulatuks meieni, meie naabrite ja liitlasteni. Isegi olukorras, kus meile tundub, et tekkiv kriis või toimuvad sündmused meid otseselt ei puuduta, tuleks olla solidaarne oma liitlastega, keda toetades suurendame tõenäosust, et olukorras, kus ise hädas oleme, aidatakse ka meid. Oma poliitilist toetust on suhteliselt kerge näidata, kui see põhineb suurel sisepoliitilisel enamusel ja avalikkuse mõistval suhtumisel. Kuid ette võib tulla olukordi, kus sellest ei piisa ning kaasa tuleb minna rohkema kui poolthäätava käetõstmisega.

Praegu tundub areng viitavat sellele, et stabiliseerimis- ja ülesehitusvägede kontseptsioon hakkab pälvima üha rohkem tähelepanu ning õige pea võib see saada NATO vägede ülesehitamise eesmärgiks. Siin on meil võimalus näidata üles initsiatiivi ning juba varakult end muutusteks või uuendusteks ette valmistada. Stabiliseerimis- ja rekonstruktsioonioperatsioonid, selleks vajalikud väed ja Eesti võimalik panus neisse ning kavatsetavad praktilised sammud võiksid leida käsitlemist parajasti koostatavas riigikaitsestrateegias ja kaitseväge arengukavas. Sellega näitaksime oma julgeoleku- ja kaitsepoliitilist teadlikkust ning võimet vaadata nii ajas kui ka ruumis kaugemale.

Praktikas ei tähenda see loomulikult kõigi selleks vajalike eelduste loomist. Piisab, kui keskendumine kahele või kolmele kitsamale erioskusi nõudvale valdkonnale ja viime mõne neist ellu koos teiste, näiteks Balti riikidega. Leedulased on võimelised puhastama sõjalise konflikti piirkonnas vett; nad suudavad tegelda vee puhastamisega ka operatsioonidel väljaspool oma kodumaad. Miks ei võiks eestlased ja lätlased välja arendada vee transportimist ja jaotamist niisugusel tasemel, mis tagaks operatsioonil olevate üksuste, aga ka operatsioonipiirkonna tsiviilelanikkonna varustatuse puhta veega. Selleks ei ole vaja palju pingutada: tarvis oleks

hankida kriteeriumeile vastavad tsisternveokid ja veemahutid, õpetada välja kolm vahetusmeeskonda ja tagada neile vajalik individuaalvarustus. Sama võiks teha miinituukrite ja miinikoerte meeskondadega. Selleks oleme küll juba võimelised, kuid mitte sellises mahus, et võiksime tagada pideva osalemise pikaajalisemal operatsioonil. Vahetusmehi, aga ka -koeri ei jätku. Kuid mis takistab meid neile lisajõudu koolitamast?

Võib väita, et tegelikult oleme valinud juba ammu ülal kirjeldatud tee, mida näitab meie sõjaväepolitsei rühma ja maismaa miinitörje grupi pidev osalemine operatsioonidel väljaspool Eestit. Kahjuks ei toimu see täies ulatuses nõnda, nagu näevad asja uue kontseptsiooni väljatöötajad. Eesti väljasaadetavad üksused on enamjaolt loodud vastavalt sellele, kuidas nende järele on tekkinud vajadus. Lühidalt öeldes, kui kuskil on alanud operatsioon ja poliitilisel tasandil on otsustatud seal osalemine, siis on alustatud üksuse komplekteerimise ja väljaõppega ning varustuse hankimisega. See on venitanud operatsioonipiirkonda minekut ning seal positsioonidele asumist. Selleks et tagada kiirreageerimisvalmisolek ning võime kohe operatsiooni alguses piirkonda minna, peab üksus juba varem olema komplekteeritud, välja õpetatud ja varustatud. See tähendab, et üksus peab eksisteerima reaalselt, mitte kaitseplaneerijate mõtetes.

Veelgi suurem väljakutse on mõtlemiss muutmine ja arusaama tekitamine, et tulevik toob klassikalise konventsionaalse sõja asemel üha rohkene operatsioonid, milles on stabiliseerimise ja ühiskondliku korra taastamise elemente. Tuleviku sõdur ei pea oskama mitte ainult hästi ja efektiivselt relvi käsitleda ja tundma sõjakunsti, vaid olema võimeline suunama kriisist väljunud ühiskonda rahumeelse arengu suunas ning looma selleks eeltingimused, kuni piirkonna üldine keskkond on niivõrd stabiilne, et võimu saab üle anda tsiviilametkondadele. See eeldab aga laiemat silmaringi, paremat haridust ning tasakaalukust. Oluline on, et uudne suhtumine ja operatsioonitüübid leiaksid tutvustamist ja pikemas perspektiivis õpetamist meie sõjalises haridussüsteemis. Kindlasti tuleb teatud osal ohvitseridest ja allohvitseridest võimaldada spetsialiseeruda stabiliseerimis- ja ülesehitusoperatsioonides vajalike teadmiste ja oskuste omandamisele.

Kolmanda aspektina tooksin välja võimaluse leida valdkondi, kus saaks rakendada Eesti teadus- ja tootmispotentsiaali. Stabiliseerimisoperatsioonid

eeldavad ka uut, selleks kohandatud tehnikat ja varustust. Binnendijk ja Johnson viitavad näiteks teravnenud vajadusele sidevahendite järele, mida on võimalik käsutada nii tsiviil- kui ka sõjaväe lainepekkustel. Samuti on väljatöötamisel luureinfo kogumiseks kasutatavad, varasematest mudelistest väiksemad, mehitamata lennuvahendid

(UAV) ja uue kontseptsioonina mehitamata maismaasõidukid, millega saab ilma inimeluga riskeerimata kontrollida ehitiste, aga ka koobaste ja muude suletud ruumide ohutust. Edasi arendatakse ka biomeetrilisi süsteeme ning mehaanilisi tõlkemasinaid, mis on võimalised reaajas tõlkima nii kirjaliku kui ka suulist teksti. Rakendades

visionääri mõtteviisi ja Eestis veel olemas teaduskeskkonda, on neid vajadusi silmas pidades võimalik elavdada uuenusmeelsust ja arendustegevust, saada allhankeid tootmisettevõtetele ning võib-olla leida ka turgu oma toodetele.

Maailm on pidevas muutumises. Kas suudame sellega sammu pidada, on meie endi kätes.

Eesti valikud Iraagi sõja taustal

Sven Mikser

Diplomaatia, detsember 2003

Iraagi sõjale eelnenud suurriikide ägedad sõnavahetused langesid Eestis valimiste-eelsesse aega. Eestis ei erinenud avalik arvamus sõja ja rahu küsimuses ülejäänud Euroopast, olles selgelt Iraagi ründamise vastu. Kuna lahkuv valitsus – ka mina ise kaitseministrina – toetas ühemõtteliselt USA positsiooni, ühinedes ameeriklasi toetava avaldusega ning kinnitades osalemist konfliktijärgsel operatsioonil, võis eeldada, et sõjateematika kujuneb osaks valimisvõitlusest. Et seda õnnestus vältida, oli eelmise valitsuskabineti viimaste töökuude olulisemaid saavutusi.

Mida toob kaasa välispoliitika rakendamise valimisvõitluse vankri ette, näitaski ilmekalt Saksamaa Liidupäeva valimised, mille eel tehtud teravatest avaldustest ei ole USA ja Saksamaa suhted siiani päriselt paranenud. Et Eestil ei ole maailmapoliitikas Saksamaa kaalu, ei soovinud seesuguse olukorra kordumist meil ükski erakond. Lisaks oli NATO laienemisotsuse ratifitseerimising alles algusjärgus ning seda, kuidas võinuks sellele protsessile mõjuda sõja ja rahu teemaline valimisvõitlus, ei olnud võimalik prognoosida. Õnneks suunas peaministri poolt kokku kutsutud erakonnaliidrite ümarlaud julgeolekudebati peaaegu konsensuslikule rajale.

Olulisemaks sõjavastaseks avalduseks jäi Eestis Jaan Kaplinski rahukiri, mis pälvis üksnes mõõdukat vastukaja. Suuri sõjavastaseid massimeeleavaldusi ei toimunud – ainuke, peamiselt venekeelsete noorte osalusel toimunud märatsev protestiaktioon tõukas rahva selletaolistest meelsuse näitamise vormidest pigem eemale. Vahetult pärast

valimisi parlamenti jõudnud eelnõu Eesti kaitsevõime Iraaki lähetamisest läbis menetluse vastuoludeta ja sai otsuseks üheainsa vastuhäälega.

Multilateraalsus ja legitiimsus

Ometi arutleti Eesti võimukoridorides ja ajakirjanduseski selle üle, kas peaksime maailmapoliitika sõlmküsimustes poole valikul lähtuma nooblistest printsiipidest või omaenda pragmaatilistest vajadustest, kas need kaks saavad olla omavahel vastuolus ja kas antud olukorras läheb Eesti oma huve järgides kompromissile põhimõtetega.

Järgnevalt püüan arutleda, miks leidsid kogu maailmas sõja eel ja ajal peetud vaidlused Ameerika unilateraalse hegemonismi *versus* ÜRO mandaadil rajaneva multilateraalse maailmakorralduse üle Eestis Mandri-Euroopa suurriikidest erinevat käsitlemist. Ma üritan hoiduda avaliku debati kirjeldamisest, püüdes pigem tungida neisse varjatud arutluskäikudesse, mis ehk Eesti juhtkonda ühel või teisel viisil toimima ajendasid.

Kui Robert Kagan oma palju tsiteeritud traktaadis jõust ja jõuetusest andis USA ja Euroopa vastuoludele Ameerika-poolse ideoloogilise seletuse, siis Euroopa käsitluses vaadeldi USA soovimatust ÜRO reeglite järgi mängida pahatihti vaid “jänkide” kannatamatuse ja maailma asjadest pealiskaudse arusaamisena. Eestis ollakse ameeriklaste lähenemise suhtes märgatavalt mõistvamad. Miks?

Nagu osutab John van Oudenaaren (Policy Review, nr 117), mõistetakse multilateralismi erinevates poliitika-

valdkondades erinevalt. Nii tähendab multilateraalsus majandussuhetes mitediskrimineerivat käitumist partnerite suhtes. Käitumisreeglid lepatakse kokku rahvusvahelistes institutsioonides, ent sealjuures ei kehti need mitteliikmete suhtes ja viimaste puhul ei saa kasutada ka terminit “unilateralism”. Veelgi enam, majandusblokid, näiteks Euroopa Liit, rakendavad ise mitteliikmete suhtes vägagi proteksionistlikku poliitikat.

Hoopis teine on lugu relvastuskontrolli, keskkonnakaitse ja inimõiguste valdkonnas, kus multilateralismi kriteeriumiks loetakse rahvusvaheliste lepete universaalsust: riigi soovimatus leppega ühineda on vaadeldav unilateraalse ja seega mitteaktsepteeritava käitumisena.

Julgeolekupoliitikas seevastu mõistetakse multilateraalset käitumist kui soovi tegutseda vastavuses ÜRO harta ja rahvusvaheliste lepetega, samas kui unilateraalsus väljendub valmiduses tegutseda ilma ÜRO mandaadita. USA patustas paljude arvates just selles osas, kui alustas Iraagi sõda.

Eestil ei ole kuigi raske nõustuda seisukohaga, et demokraatlik legitiimsus võib lisaks ÜRO-le tuleneda ka mõnest teisest rahvusvahelisest organisatsioonist, näiteks NATOst, mille liikmeteks on erinevalt maailmaorganisatsioonist üksnes demokraatlikud riigid. Ühendriikide poliitikud lähevad mõnikord veelgi kaugemale, leides, et isegi USA demokraatlikult valitud administratsioon ja Ühendriikide Kongress tagavad poliitikale suurema legitiimsuse kui ÜRO, mis koosneb suures osas täies-

ti mittemokraatlike valitsuste esindajatest, kellel puudub isegi oma rahva mandaat.

Transatlantilised väikeriigid

Väikeriikidele tunduvad julgeoleku-poliitilised valikud sageli hoopis eksistentsialistlikumad kui suurtele: küsimus ei ole tihtipeale selles, kas üks või teine otsus aitab edendada teatud huve, vaid pigem selles, kas see aitab kindlustada või hoopis ohustab riigi ja rahva säilimist üldse.

Eesti on transatlantilise sideme veendunud toetaja. Mitte sellepärast, et USA lähenemist maailma julgeoleku sõlmküsimumustele peetakse *a priori* Saksa- või Prantsusmaa omast õilsamaks, vaid seetõttu, et USA osalemist Euroopa julgeoleku tagamises nähakse pikas perspektiivis meie endi riikliku iseseisvuse parima tagatisena.

Ameerika julgeolekupoliitika doktriinikohase arengu võimalusi võib vaadelda kahel teljel, unilateraalsimultilateralismi ja internatsionalisimisolatsionismi teljel. Nii multilateraalne kui ka unilateraalne osalemine maailma julgeoleku tagamises on loomult internatsionaalsed, samas peetakse Ameerika unilateraalsusele kõige tõenäolisemaks alternatiiviks just isolatsionismi. Meenutame, kuidas alles 2000. aasta presidendivalimiste eel räägiti võimalusest, et vabariiklaste võidu korral hakkab valitsus tegelema vaid sisemaiste asjadega, loobudes paljudest rahvusvahelistest kohustustest.

Aeg näitas, et kartustel ei olnud alust. Ent suur osa ajaloo õppetundidele mõtlevast Eesti poliitilisest eliidist on valmis pigem leppima Ameerika Ühendriikide võrdlemise ühepoolse juhtrolliga maailma julgeoleku tagamisel kui riskima sellega, et ameeriklased nimetatud osa mängimisest sootuks loobuksid.

Eesti ohustenaariumid

On selge, et ohufaktoreid kätkeb endas nii USA unilateraalse rolli aktsepteerimine kui ka sellega mitteleppimine. Iraagi konflikti valguses nähakse Eestis peamiselt kolme stsenaariumi, mis on üksteisest kummati ülimalt erinevad.

Sõjavastased vasakpoolsed intellektuaalid rõhutavad USA unilateraalse käitumise ja preventiivsete rünnakute doktriini ohtlikkust riikidesisesele ja rahvusvahelisele demokraatiale ning inimõigustele. Argumendi illustreerimiseks ei räägita üksnes Guantanamo,

vaid kantakse Ameerika käitumismudel üle näiteks meie lähinaabrile Venemaale, võrreldes seda Moskva administratsiooni tegutsemisega Tšetšeenias. Märgitakse, et Ameerika suhtumine sellesse, kuidas Moskva tšetšeeni võitlejatega arveid õiendab, on leebem seitsaadik, kui Venemaa asus USA-d toetama terrorismivastases sõjas.

Hirmu, et ebademokraatlikud riigid ameeriklaste jäljendamiseks üle piiri lähevad, suurendab teadmine, et maailmas puudub tänaseni ühtne terrorismi definitsioon. Kõik valitsused, sealhulgas ka üsna demokraatiakauged, võivad luua oma definitsiooni, mille alla saab mahutada kodumaiseid dissidente või ebameeldivaid lähinaabreid.

Teist stsenaariumi tuntakse imperiaalse ülepingutusena (*imperial overstretch*). Otsustades maailma hädad omal jõul korda seada ning tormates osalema paljude konfliktide üheaegsesse lahendamisse, riskib USA sellega, et kurnab oma sõjalise ja majandusliku suutlikkuse viimaseni välja. Seega ei pruugi tal jätkuda võimu reageerimaks uutele ohtudele, näiteks sellele, kui mõni imperialistlike ambitsioonidega suurriik ohustab naabruses asuva väikeriigi julgeolekut. See on hirmutav võimalus.

Kolmas stsenaarium, mida Richard N. Haass (Hoover Digest 2000, nr 3) nimetab imperiaalseks alapingutuseks (*imperial understretch*), on eelmise vastand: USA jätab kasutamata võimaluse rahvusvaheliste kriiside lahendamiseks, ehkki omab selleks piisavalt jõudu. Põhjusi võib olla mitmeid, kodumaise avaliku arvamuse survest kuni rahvusvahelise üldsuse tõrjuva suhtumiseni. Olukord, kus USA suunab oma ressursi üksnes sisemaise turvalisuse kindlustamisele ning loobub reageerimast genotsiididele ja agressioonidele kaugemates maailmanurkades, ongi siult eespool kirjeldatud isolatsionistlik alternatiiv.

Lihtsamaks ei lähe

Kindlasti eelistab Eesti julgeoleku-poliitika võtmeküsimumustes võimalusel multilateraalseid, konsensusel põhinevaid lahendusi. Paraku on Euroopa väikeriikidel raske täielikult uskuda multilateralistide siirusesse, eriti pärast Prantsusmaa presidendi ebaõnnestunud avaldust, milles leiti, et väikeriigid jätsid kasutamata "suurepärase võimaluse vait olla".

Enamgi veel, aeg-ajalt esineb Euroopa suurriikide poliitikute sõnavõttudes seisukoht, et maailma tänase kee-

rulise julgeolekusituatsiooni üheks võtmeprobleemiks ei ole mitte Ameerika eelistus käituda unilateraalselt, vaid maailma unipolaarne Ameerika-keskne jõustruktuur üldse. Vastusena nähakse vajadust mitme jõukeskmega maailmakorra järele, milles peamiseks vastukaaluks Ühendriikidele oleks Euroopa Liit.

Arusaadavalt ei saa selline lähene mine olla Eestile meelepärane. Ühelt poolt mäletame me liiga hästi ja isiklikult, mida võib tähendada multipolaarne maailmakorraldus ühele väikeriigile. Teiselt poolt eeldaks sellise kahe või enama jõukeskmega struktuuri loomine paratamatult Euroopa suuremat föderaliseerumist, aga ka Ameerika kohaloleku vähenemist.

Euroopa, mis ei tegutse niivõrd Ameerika partneri, kuivõrd tasakaalustajana, paneb transatlantilised väikeriigid permanentselt samasuguste ebamugavate valikute ette, millega seisti vastamisi rahvusvahelise kriminaalkohtu või Iraagi konflikti üle peetud vaidlustes. Kesk- ja Ida-Euroopa väikeriigid ei soovi astuda vastuollu Atlandi ookeani kummagi kaldaga, vajadus seda regulaarselt teha õonestaks meie turvatunnet märgatavalt.

Iraagi sõja algfaasis oli nii Eestile kui ka teistele Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele hirmutav näha, kui kiiresti liitlased NATO-s ja Euroopa Liidus asusid näiliselt lepitamatutele positsioonidele, kusjuures mõned neist olid oma poliitilise tahte läbisurumiseks ÜRO-s valmis koaleeruma meie suhtes mitte alati sõbralike riikidega. Kahtlusi tulevaste julgeolekugarantiide tõsiseltvõetavuse osas süvendas NATO suutmatuse alustada Washingtoni leppe artikli 4 raames Türgi kaitse planeerimist.

Sõjajärgne missioon ise on osutunud keerulisemaks, kui poliitikud (kiiresti tüdinevast meediast rääkimata) prognoosisid. Õnneks on Eesti üksustel seni õnnestunud vältida kõige hullemat, kuid uudised haavatud kaitseväelastest teevad avaliku arvamuse põhjendatult murelikuks.

Kui tuleva aasta alguses jõuab riigikogusse otsuse eelnõu kaitseväge Iraagi-missiooni pikendamiseks, ootab meid ees senistest aruteludest pingelisim. Loodetavasti suudetakse parlamendis käituda riigimeheliikult ning Eesti jätkab oma rahvusvaheliste kohustuste täitmist ja rahvuslike huvide elluviimist.

Miks ja millal ameeriklased sõtta lähevad? Kas ka Eestile oma Weinbergeri doktriin?

Erik Reinhold

Kaitse Kodu, 03.2004

Oli 1983. aasta 23. novembri hommik Beirut lennujaamas. Kell 6.25 märkas lähedal asuva Iisraeli baasi vaatluspost suurt Mercedes veoautot lennujaamale lähenemas. Veoauto läbis takistusteta Liibanoni armee kontrollpunkti ja pööras vasakule, parkimisplatside poole. USA merejalaväe valvepost lennujaama väravas märkas ehmatusega, et veok liigub nende suunas ja lisab kiirust. Enne kui keegi suutis midagi ette võtta, sööstis sõiduk läbi värava lennuohutusteenistuse hoone suunas. Hoone oli kasutusel rahuvalvemissioonil oleva USA merejalaväe 8. pataljoni staabi ja kasarmuna. Lükanud enda teelt liivakottidest ehitatud valveposti ja veel paar tõket, rammis Mercedes hoone sissekäiku ja plahvatas sellise jõuga, mis pühkis kogu hoone hetkega maa pealt, kattis lennuvälja ala varemetega ja rusudega ning purustas kõigi ümberkaudsete hoonete aknad. Selles plahvatuses hukkus 241 USA merejalaväelast.

Tegemist oli ameeriklaste suurima kaotusega pärast Vietnami sõda – ja ka sellest sõjast mäletati vaid üht juhtumit, kui ühe päeva jooksul kaotati rohkem mehi (Te'i rünnak 13. jaanuaril 1968, 246 hukkunut). Loomulikult põhjustas see traagiline vahejuhtum USAs laialdase pahameele ja aktiivse diskussiooni julgeolekupoliitilistel teemadel. Miks ja mille nimel pidid noored ameeriklased Beirutis surema? Kasutusele tulid võrdlused nagu “uus Pearl Harbor” ja “uus Vietnam”.

Milleks meenutada seda enam kui kümne aasta tagust plahvatust praegu, kui pommirünnakud on igapäevaste uudiste lahutamatu koostisosa? Ajaloos on tihti ette tulnud olukordi, kus üks konkreetne, võib-olla suhteliselt väikese tähtsusega sündmus saab märksa olulisemate ja pikaajaliste protsesside ajendiks.

Tollane USA kaitseminister Caspar W. Weinberger oli mees, kelle soovitusel president Ronald Reagan Ameerika merejalaväelased Liibanonist välja tõmbas. Weinbergerile jäi ka ülesanne analüüsida sellest fiaskost tulenevaid õppetunde ja töötada välja poliitika analoogsete olukordade vältimiseks tulevikus.

28. novembril 1984. aastal esines Weinberger Washingtoni rahvusvahelises pressiklubis kõnega “Sõjalise jõu kasutamine”. Seal tõi ta välja kuus põhimõtet, mida peaks järgima USA sõjajõudude kasutamisel väljaspool USA-d. Need kuus põhimõtet moodustavad dokumendi, mida tuntakse Weinbergeri doktriini nime all.

Sellise doktriini sõnastamine ja hiljem selle põhimõtetest kinnipidamine oli üks olulisemaid arengusamme USA sõjalises strateegias. Doktriin on oluliselt mõjutanud USA sõjalis-strateegilist mõtlemist ja käitumist külma sõja järgsel ajastul ning on oma sisult aktuaalne ja järgitav ka praegustes otsustes.

Praegu, kus oleme harjunud, et USA sõjaline kohalolek on peaaegu ülemaailmne ja kogu maailma julgeolekupoliitika keskendub peamiselt ameeriklaste poolt või nende vastu olemisele, tuleks meelde tuletada, et see pole nii olnud sugugi mitte alati. Kuni 20. sajandini ajas USA üldiselt isolatsioonistlikku välispoliitikat. Esimene maailmasõda oligi sisuliselt esmakordne ameeriklaste suuremastaabiline sõjaline interventsioon väljaspool Ameerika mandrit.

Pärast Teist maailmasõda oli USA sõjaline strateegia allutatud suuresti päevapoliitilistele kaalutlustele ja mingeid üheselt sõnastatud sõjajõudude kasutamise põhimõtteid ei eksisteerinud. See oli ka põhjus, miks ameeriklased sel saatuslikul 1983. aasta novembripäeval Beirutis olid. Tegemist oli ilma selge poliitilise ja sõjalise ülesandeta rahuvalveüksusega, mis avastas end ühtäkki keset kontrollimatut vägivalda ja kodusõda ilma selgete volituste ja eesmärkideta, muutudes kodusõja erinevatele osapooltele lihtsalt mugavaks ja prominentseks sihtmärgiks.

Weinbergeri doktriin – täiesti selge segadus

Ajendatuna nii Vietnami fiaskost tehtud järeldustest kui ka Liibanoni pommirünnaku tagajärjedest formuleeris Weinberger kuus põhimõtet. Ainult nende põhimõtete järgimisel saab USA-poolne sõjajõu kasutamine väljaspool USA-d olla põhjendatud ja edukas.

- USA ei peaks oma vägesid lahingusse saatma ilma, et see oleks seotud USA või tema liitlaste eluliste huvidega.
- USA vägesid tuleb rakendada ainult selge kavatsusega võita.
- USA lahinguüksusi tuleks rakendada ainult selgelt defineeritud poliitiliste ja sõjaliste eesmärkide täitmiseks, andes neile ka võimekuse vastavate eesmärkide saavutamiseks.
- Eesmärkide ja nende täitmiseks vajalike vägede mahu ja koosseisu suhe peaks olema alalise vaatluse all ja seda tuleb vajadusel muuta.
- USA vägesid ei peaks saatma lahingusse ilma USA avaliku arvamuse ja Kongressi “mõistlikult kindla” toetuseta.
- Vägede rakendamist tuleb käsitleda kui võimalikku viimast lahendust (lootust).

Need kuus põhimõtet näivad esmapilgul väga lihtsad ja loogilised, isegi elementaarsed. Samas leiame nende lähemal analüüsimisel mitmeid tõsisid vastuolusid ja küsitavusi.

Esimene punkt, USA huvide elulisus, on üks vaieldavamaid küsimusi. Millal on siis tegemist eluliselt oluliste huvidega? See on ikkagi konkreetsete otsustajate subjektiivse arvamuse küsimus. Probleem, mis on eluline huvi ühtede, ei pruugi seda olla teistele. Samuti võivad protsessid, mis algselt USA elulisi huvisid otseselt ei riiva, teha seda kaudselt või progresseeruda niisugusteks, mis muutuvad pikemas perspektiivis USA-le väga oluliseks. Peale selle pole välistatud, et mõne USA liitlase eluline huvi ei ühti USA enda elulise huviga või on koguni sellega konfliktis. Siis tuleks küsida, kas eelistada iseenda või oma liitlase huve.

Niisiis on antud põhimõte väga lihtne ja selge ainult pealiskaudsel uurimisel. Ka Weinberger ise tunnistas hiljem, 1987. aastal, Kongressile esitatud aastaaruan-des: “Ameerika huvid pole kusagil kivisse raiutud. Otsus meie huvide elulisuse suhtes sõltub mõnikord spetsiifilise olukorra asjaoludest ja arengutest ning ka meie loomupärastest väärtushinnangutest. Meie elulised huvid saavad olla

määratletud ainult meie eneste poolt ja ainult meie enese ohuhinnangu alusel.”

Teine, sõja võitmise kavatsus on loomulikult igati laiduväärt eesmärk, samas ei ole mitte kõik sõjad võidetavad. Nii nagu tänapäevane sõda tervikuna, on ka sellise sõja võitmise fakt suhteliselt raskelt defineeritav. Nagu näitas Vietnamis kogemus, ei pruugi sõjaline edu taktikalisel tasandil automaatselt tuua kaasa võitu strateegilises plaanis.

Sõjaliste ja poliitiliste eesmärkide selge defineerimine on samuti justkui väga ühtne kriteerium. Samas ei tohi unustada, et sõjalis-poliitiline olukord mis tahes kriisikolde on pidevalt arenev ja muudatused võivad olla väga kiired ja drastilised. Niisiis võivad ka kriisi puhkemise hetkel selgetena näivad eesmärgid kriisi arenedes muutuda, hägustuda või üldse kaduda.

Sõjaliste ja poliitiliste eesmärkide ning nende saavutamiseks vajalike vahendite suhe, mida käsitleb neljas kriteerium, on olnud suur strateegiline probleem aegade algusest. Kui eesmärgi saavutamiseks tehtavad kulutused on suuremad kui eesmärgi täitmisest saadav kasu, tuleks eesmärk kuulutada saavutamatuks ja tegevus lõpetada. See põhimõte võib aga minna vastuollu 2. punktis toodud põhimõttega – igal juhul ettekalkuleeritud võidu saavutamiseks.

Viies punkt tuleneb otseselt Vietnamis sõja õppetundidest. Just seal sai selgeks, et demokraatlikul riigil on väga keeruline, kui mitte võimatu pidada edukat sõda ilma oma elanikkonna ja poliitikutel laialdase toetuseta. Ka siin pole asi nii lihtne, kui see esmapilgul näib. Näiteks Winston Churchill kirjeldab oma memuaarides Prantsusmaa ja Suurbritannia valitsuste järeleandlikkust oma elanikkonna patsifistlikele meeleoludele 1930. aastate teisel poolel kui üht natsliku Saksamaa tugevnemist võimal-

davaid faktoreid, mis lõppkokkuvõttes aitas kaasa Teise maailmasõja puhkemisele.

Loomulikult ei ole mõeldav, et sõjalised aktsioonid saavad alati tugineda justkui iseenesest olemasolevale avalikule heakskiidule. Selle saavutamiseks tuleb ikkagi teha tõhusat tööd ja seda Ameerikas ka tehakse. Oma elanikkonna meelsuse mõjutamine kavandatavale sõjalisele sekkumisele toetuse saamiseks on kujunenud üheks sõjalise sekkumise ettevalmistamise lahutamatuks osaks.

Kuues kriteerium – sõjalise jõu kasutamine kui viimane argument juhuks, kui kõik teised võimalused on ammendunud – on samuti ilus ja eetilisele rõhuv. Samas võib “viimase võimaluse” äraootamine ja kahtlase edušansiga teiste meetodite visa “lõpuni äraproovimine” halvendada lõppkokkuvõttes olukorda kuni sinnamaani, et ka sõjaliselt sekkumiselt võetakse edu võimalus.

Vaatamata sellele, et doktriinis on küsitavusi ja vasturääkivusi, on tegemist tähelepanuväärse dokumendiga, sest see fikseerib vähemalt mingisuguse konkreetse lähtepunkti vastavate diskussioonide läbiviimiseks. On võimalik esitada kuus selget küsimust ja hinnata nendest lähtuvalt sõjajõu rakendamise vajalikkust ja võimalikkust. Ilma sellise doktriiniga hõljuks diskussioon lihtsalt maa ja taeva vahel ning oleks avatud täiesti suvalistele poliitilistele spekulatsioonidele, mis oleksid iga konkreetse otsuse tegemisel erinevad.

Sõnadelt tegudele

Analüüsides USA reaalset käitumist Weinbergeri doktriini kontekstis, näeme, et mitte alati ei ole kõigist kriteeriumidest kinni peetud. Lisatud tabel annab mõningase ülevaate USA sõjalise sekkumise otsuste, sekkumise edu-

kuse ja Weinbergeri doktriini kriteeriumide täitmise seostest. Vaatamata sellele, et mitte ühelgi juhul pole täitmise leidnud kõik kuus kriteeriumi, on tähelepanuväärne, et eduka sekkumise puhul on vähemalt kolm kriteeriumi alati olnud täidetud. Asjaolu, et viimast, kuuendat kriteeriumi – sõjalise jõu kasutamine “viimase võimalusena” – pole kordagi täidetud, annab meile ilmselt tunnistust sellest, et ameeriklased on otsustanud õppida eespool mainitud Churchilli Teise maailmasõja õppetundidest, kuid rüütanud selle tõsiasja mingitel kaalutlustel idealistlikku reetoorikasse. Tõenäoliselt on siin tegemist seosega viienda ja kuuenda kriteeriumi vahel. Inimesi on lihtsam mõjutada toetama sõjalist sekkumist, mis näib “viimase võimalusena” millegi veel hirmsama ärahoidmisel.

Weinbergeri doktriin, nagu paljud teisedki strateegiat määratlevad dokumendid, on kujutatud üsna üldistavalt ja konkreetse olukorra otsustamiseks piisavat tegevusvabadust lubavalt. Samas formuleerib see ikkagi teatud kindlad strateegilised põhisuunad ja annab otsustusprotsessile konkreetse raamistikku.

Võime olla päris kindlad, et nendel või sarnastel põhimõtetel rajaneb USA otsustusprotsess ka tänapäeva ja tuleviku sõjaliste konfliktide puhul.

Mis meil sellest?

Kas Eestile peaks üks kahekümne aasta vanune võõramaine doktriin huvi pakkuma? Mulle näib, et ilmselt peaks. Ja seda kahel põhjusel.

Esiteks oleme me nüüdseks NATO liikmesriik. NATO sõjaline selgroog on USA ja ameeriklaste osalemine või mitteoosalemine mingis konkreetse sõjalises operatsioonis määrab suuresti NATO edušansid. Weinbergeri dokt-

USA sõjalised aktsioonid Ja Weinbergeri doktriin Vietnamist Bosniani (Michael I. Handeli järgi)

Kriteerium	Vietnam	Grenada	Liibanon	Kesk-Ameerika	Panama	Lahesõda	Somaalia	Bosnia
1. USA elulised huvid on olemas	Ei	Ei	Ei	Ei	Ei	Jah	Ei	Ei
2. Ette kalkuleeritud võit	Ei	Jah	Ei	Ei	Jah	Jah	Ei	Ei
3. Selged poliitilised ja sõjalised eesmärgid	Ei	Jah	Ei	Ei	Jah	Jah	Jah alguses, hiljem ei	Ei
4. Pidev eesmärkide ja jõudude vahekorra jälgimine	Ei	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah
5. USA valitsus mobiliseerib avaliku arvamuse enne sõjategevuse alustamist	Ei	Ei	Ei	Ei	Ei	Jah	Jah, alguses	Ei
6. Sõda kui viimane võimalus	Ei	Ei	Ei	Ei	Ei	Ei	Ei	Ei
Otsus sõjaliseks sekkumiseks	Ei	Jah	Jah, alguses	Ei	Jah	Jah	Jah	-
Edu või ebaedu	Ebaedu	Edu	Ebaedu	-	Edu	Edu	Esialgne edu, hilisem ebaedu	-

riini põhimõtted laienevad ka USA sõjalisele sekkumisele NATO raames. Ka NATO lepingu 5. paragrahvi rakendamisel ei lähe ükski väeosa liikvele "automaatselt", vaid ikka hoolikalt kaalutud ja mõõdetud poliitilise otsuse ja sõjalis-strateegilise plaani alusel.

Selliste USA konkreetset sõjalist tegutsemist määravate otsuste juures on kehivad Weinbergeri doktriini põhimõtted üldjoontes ka nüüd ja tulevikus. Puht-teoreetiliselt peaksime endalt küsima, kui paljudele Weinbergeri kriteeriumidele vastaks USA võimalik sõjaline sekkumine Eesti kaitseks. Milliste ohupildi arengute puhul oleks täidetud kriteeriume rohkem, milliste puhul vähem? Arvestada tuleks ka sellega, et võimalik ohuallikas püüab olukorda kujundada selliseks, et täidetud kriteeriume oleks võimalikult vähe – see tagaks juba ette suure strateegilise edumaa.

Weinbergeri doktriini kui ühe meie peamise poliitilise ja sõjalise liitlase sõjalis-strateegilise mõtlemise põhimõtete olulise näite tundmine annab meile võimaluse tunnetada oma asukohata üleilmses julgeolekupildis. Ka peaks sellest olema abi meie enda kaitsestrateegia kujundamisel, eriti selles osas, mis puudutab Eesti kaitse vastutuse piiri määratlemist meie endi ja meie liitlaste vahel.

Teine õppetund, mille Weinbergeri doktriin võiks meile anda, on meie osalemine välismissioonidel. Võib-olla vajaksime meiegi üht selgelt formuleeritud põhimõtete loetelu, millest lähtuvalt teha Eesti sõjaväelaste välismissioonidele saatmise otsused. Kellelgi pole kahtlust, et välismissioonide tähtsus ja osa Eesti julgeolekupoliitilistes aktsioonides kasvab tulevikus nii mahu kui ka olulisuse poolest. Samas poleks ilmselt

arukas jätta otsused, mis mõjutavad oluliselt nii meie üsna tagasihoidliku kaalukust välispoliitilisel areenil kui ka konkreetset kümnete kaitseväelaste elusid, lihtsalt päevapoliitiliste tõmbetuulte meelevalla. Algatuseks võiksime kaaluda kas või seda, kas mitte needsamad Weinbergeri kuus kriteeriumi ei oleks suhteliselt väikeste muudatustega ka Eesti oludesse ülekantavad.

Weinbergeri doktriini sündimiseks läks tarvis Vietnami sõja õuduste õppetundi ja 241 merejalaväelase hukkumist Beirut lennujaamas. Iga rida selles dokumendis on kirjutatud noorte ameeriklaste verrega. Loodetavasti suudab Eesti alalhoidlik meel ja terve talupojamõistus õppida kogenumate vigadest, ilma neid omal nahal järel proovimata.

Ühiselt edasi

Tarmo Kõuts

Riigi Kaitse, 26.06.2004

Balti riikide kaitsealane koostöö sai alguse kohe pärast riikliku iseseisvuse taastamist 1991. aastal, mil Eesti, Läti ja Leedu alustasid regulaarseid kohtumisi kaitseküsimuste arutamiseks. Kolme Balti riigi esimese, Lõuna-Eestis toimunud sõjalise ühisõppuseni jõuti 1994. aasta veebruaris. Juba pisut varem, 1993. aastal tekkis esimese konkreetse koostööprojekti – Balti pataljoni idee, mida kolme riigi kaitsevägede juhatajad tutvustasid nii kodus kui ka välisriikides ning leidsid igaüks toetust.

Tänu Balti pataljoni edukusele alustati teisigi samale printsiibile rajatud koostööprojekte, mis on saanud Eesti, Läti ja Leedu kaitsestruktuuride tähtsaks osaks, tugevdades osalevate riikide kaitsevägeid. Tänapäevaks hõlmab Balti kaitsekoostöö nelja pikaajalist projekti: Balti pataljon (BALTBAT) – jalaväepataljon osalemiseks rahvusvahelistes rahuoperatsioonides; Balti mereväeeskaader (BALTRON) – miinitõrjeotstarbeline mereväeüksus; Balti õhuseiresüsteem (BALTNET) – õhuseire infosüsteem; ning Balti kaitsekolledž (BALTDFCOL) – kõrgem sõjaline õppeasutus vanemstaabiohvitseridele ja tsiviilametnikele.

Balti sõjalised koostööprojektid on saanud oma elujõu NATO rahupartnerlusprogrammi (Partnership for Peace, PfP) kaudu ning on selleski raamistikus ainulaadsed neile osutatud laialdase rahvusvahelise, nii NATO liikmesmaade kui ka partnerriikide toetuse ja abi tõttu.

Koostöö kannab

Rõhutan Balti riikide kaitsealaste koostööprojektide senist rolli Eesti, Läti ja Leedu kaitsestruktuuride väljaarendamisel kooskõlas läänriikide traditsioonide ja protseduurireeglitega. Balti ühisprojektid on andnud kolmele Balti riigile kogemusi rahvusvahelise koostöö ja konsensuse saavutamisel ning kaasa aidanud kaitsejõudude tegevuse paremale mõistmisele kodu- ja välismaal.

Uutes tingimustes, mil kolm Balti riiki on NATO täisliikmed, on kolmepoolse kaitsekoostööl oluline osa koostegutsemisvõime saavutamisel Balti riikide kaitsestruktuuride ja NATO vahel. BALTBAT ja selle eeskujul loodavad rahvuslikud pataljonid on võimelised osalema alliansi kiirreageerimis- ning rahutagamisoperatsioonides; BALTNET annab Bal-

ti regiooni täieulatusliku õhuseirepildi; BALTRON tagab võime osaleda miinitõrje- ning rahutagamisoperatsioonides; Balti Kaitsekolledž kindlustab Balti riikide ohvitseride väljaõppe vastavalt NATO printsiipidele ja standarditele. Ühisprojektid aitavad Balti riikides kasutusele võtta ühtseid, NATO nõuetele vastavaid juhtimis- ja tegutsemisstandardeid. Koostööprojekte juhivad mitmerahvuselised staabid, mis juhivad eelkõige NATO standarditest, samuti on kõikide projektide ametlik töökeel inglise keel.

Balti riikide kaitsealase koostöö roll kaitsestruktuuride arengus on ulatunud ka väljapoole nende alusprojektide piire. Neis osalenud ja õppinud ohvitserid on roteeritud oma riigi kaitseväge teistesse üksustesse ning seeläbi on viidud nende kogemused ja oskused tervesse riigikaitsestruktuuri.

NATO täisliikme staatuses Balti riikidel tuleb ümber mõtestada senised kogemused, et panustada omandatu liitlastega koostegutsemisvõime saavutamise kiirendamise. Peatuksingi lühidalt kõigi Balti sõjaliste koostööprojektide tulevikul.

Maaväed

Tihedat koostööd Eesti, Läti ja Leedu maavägede vahel on toimunud alates 1994. aastast, mil Balti pataljon loodi kolme Balti riigi soovi kohaselt panustada ÜRO püüetesse reguleerida kriisi, ära hoida sõjaohu ja säilitada rahu, samuti rahuvalveteenisteks koostöös NATOga. BALTBAT organiseeriti vastavalt rahvusvaheliselt tunnustatud sõjaväelisele ja rahuvalvepõhimõtetele. Ühtlasi oli BALTBATi eesmärgiks tõestada Balti riikide tahet ja võimekust omavaheliseks ja mitmepoolseks produktiivseks koostööks.

BALTBATi projektis osalemise tulemusel on Eestis loodud Rahuvalveoperatsioonide Keskus, rahuslik kiirreageerimisvõimekas Scoutspataljon, saavutatud võimekus saata eri kriisikolletesse oma rahutagamisüksused, omandatud nii kolmepoolse kui ka laiema rahvusvahelise koostöö kogemusi ning välja töötatud ühised ingliskeelsed protseduurid koostöö arendamiseks. BALTBAT on olnud ka eeskujuks ja mudeliks veel mitme kolmepoolse projekti – Balti kaitsekolledži, Balti miinitõrjeeskadri, Balti õhuseiresüsteemi käivitamisel.

Maavägede koostöö edasisel arendamisel on Balti riigid riigisiselt võtnud endale eesmärgiks rahvuslike jalaväebrigade loomise, pidades silmas brigaadi üksuste ja ohvitseride ühtlustatud väljaõpet ning ühiseid õppusi brigaadi tasemel.

Balti riikide kaitseministrid on andnud üldised suunised maavägede koostöö arendamiseks: ühise treeningstruktuuri arendamine brigaadi tasemel väljaõppe andmiseks, üksuste rotatsioon ja ühisõppused; koordineeritud spetsialiseerumine kitsamates valdkondades (sõjaväepolitsei üksused, meditsiiniteenistus jne), koostöö logistika ja ühise varustamissüsteemi arendamisel, ühishanked ja kriisijuhitamine.

Vastavalt Balti riikide kaitsevägejuhatajate allkirjastatud Balti riikide maavägede koostöö üldkontseptsioonile on suund võetud ühisõppuste korraldamisele ja ühisele brigaadi tasemel üksuste ja ohvitseride väljaõppele NATO standardite järgi. Väljaarendamisel on ka ühine Balti riikide maavägede doktriin, mis peaks valmima oktoobris 2004.

Õhuseire

Balti õhuseiresüsteem BALTNET on tugevdanud regionaalset õhuseirevõimekust ning Balti riikide tsiviil- ja sõjaväelennunduse koostöövõimet. Kolme Balti riigi vahel õhuseireandmete hankimist, kuvamist, koordineerimist ja levitamist hõlmav süsteem aitab kaasa Balti riikide loimumisele NATOga, suurendab riikide kaitsestruktuuride koostöövõimet NATOga ja tõhustab ressursside kasutamist.

Tulevikukavadest on kõige olulisem valmistada BALTNETi ette liitumiseks NATO integreeritud õhukaitse süsteemi NATINEADSigna. Nii regionaalne koordinaatsioonikeskus RASCC kui ka riiklikud õhuseirekeskused peavad juba lähitulevikus hakkama korraldama õhuseireoperatsioone ja võtma vastu andmeid kõigilt BALTNETi käsutusse antud primaar- ja sekundaarradaritelt ööpäevaringselt. BALTNETi prioriteetide hulka kuuluvad ka õppekeskuse arendamine ja õhuseiresüsteemi ülesehitamine. Tänapäevaste kolmemõõtmeliste õhuseireradarite töösse rakendamine peaks seda protsessi märgatavalt edendama.

Balti mereväeskaader ehk BALTRON loodi eelkõige Balti riikide merevägede koostöö ja koostegutsemisvõime edendamiseks, merevägede arendamiseks ning valmisolekuks osaleda NATO juhitavates rahuoperatsioonides. Eskaadrist, väljaõppekeskustest ja juhtimisstruktuuridest koosneva BALTRONi peamiseks sõjaliseks eesmärgiks on hoida kolm miinitõrjelaeva

ning juhtimis- ja abilaeva alalises valmiduses osalemaks riiklikes ja rahvusvahelises miinitõrjeoperatsioonides. BALTRONi projekti jätkumine on oluline ka pärast NATOga liitumist, mil eskaadrit kasutatakse tõenäoliselt treeningstruktuuris ning osana NATO põhjatiiva merejõudude miinitõrjeüksusest MCMFORNORTH (Mine Countermeasures Force North).

Balti riikide esimene ühine sõjaline õppeasutus, 1998. aastal asutatud Balti Kaitsekolledž jääb andma Eesti, Läti ja Leedu vanemstaabiohvitseridele ühtset, NATO standarditele vastavat kõrgemat sõjaväelist haridust, kindlustades seeläbi Balti riikidele rahvusvahelise kogemusega ohvitserid, kes on ette valmistatud vastutama kaitsestruktuuride edasise arendamise eest.

Euroopa kindralite sepikoda

Kaarel Tarand

Riigi Kaitse, 26.06.2004

Ilma reameesteta on sõjaväel sama vähe mõtet kui ilma kindraliteta. Reamehi on lihtne saada, neid võib raha eest värvata või seaduse sunniga teenistusse võtta. Mis kõige tähtsam, nende edukaks tegevuseks vajaliku väljaõppe aeg on lühike.

Kindraleid paraku sama tehnikat kasutades ei saa. Muidugi võib ju leitnandile või majorile aukraade kiirkorras juurde laduda, aga nii saab ainult kindrali mundri, mille sees ikka ainult lihtsam ohvitser.

Rahua ajal, kui sõjavägi oma rahvale ainult paraadidel vastu vaatab, võib kindrali osa mängida iga kutseline näitleja. Aga kriisiolukorras võib küündimatu kindral kogu rahva huku põhjustada.

Kust saada kindraleid?

See probleem on vaevanud Eesti riigi kaitset riigi sünnist saadik. Pärast Vabadussõda sai sealt võidu toonud kolonellid-polkovnikud muidugi ilma suurema probleemita kindraliteks vormistada. Aastal 1991 oli asi keerulisem. Võõraste riikide armeedes teeninud kolonele ja polkovnikuid mõni oli, aga mitmetel põhjustel olid nad nullist rajatava kaitseväge juhtimiseks ebasobivad. President Lennart Meri kraadiannetused läksid kõik viltu. Väga lihtsal põhjusel: sõjateadust, nagu iga muud teadust, õpitakse kindla süsteemi järgi, kus bakalaureusele järgnevad magister ja doktor ning kus kindlad ametikohad on seotud kindla kraadinõudega.

Eestil oli kümne aasta eest valida kahe võimaluse vahel – kas koolitada kaitseväge juhte välismaa akadeemiates või rajada oma kaitseväge haridussüsteem kõigi haridusastmetega, algkoolist ülikoolini. Esimese kasuks kõnelesid hind ja maht, Eesti kaitseväge nõudlus kõrgemate sõjaväelaste järele on liiga väike selleks, et koolisüsteemi rajada. Välismaal “tootmine” aga ei saanud vajalikul määral arvesse võtta ei meie mikrokoopilisi vajadusi ega okupatsioonist vabanenud siirderiigi riigikaitse spetsiifikat.

Balti kaitsekolledži loogiline kompromiss oma riikliku sõjakoolide püramiidi tipuks. Kolme riigi sarnane ühisvajadus oli piisav kooli asutamiseks. Kohe nähti ka võimalusi haarata koolitusturgu regioonis laiemalt (Balkan, Kaukaasia), samuti võimaldas see jagada kulusid riikide vahel. Kuid mis kõige tähtsam, kuna julgeolekupoliitiline põhieesmärk – pääs NATO liikmeks – oli ühine, oli kooli rajamisel tugev poliitiline taust ja toetus, mis võimaldas suhteliselt vaestel riikidel ulatuslikult kaasata lääneriikide abiraha ja oskusteavet.

Baltikum jääb kitsaks

Viis aastat hiljem, kui Balti kaitsekolledži erinevatel kursustel on end täiendanud 261 sõjaväelast ja tsivilisti 20 riigist (vt graafikut), kui kooli juhataja brigaadikindral Michael H. Clemmesen annab kooli juhtimise (ja ka rahastamise) Balti riikidele lõplikult üle, seistakse vähemalt sama suurte väljakutsete ees kui kooli asutamisel.

Kool on edukalt väljunud Baltikumi piiridest, aga tulevikuks piisavat konkrentsiivõimet läänemaailma kõrgemal sõjalise hariduse turul veel pole. Jälle on valida kahe arengutee vahel. Üks tee oleks Tartu ülikooli (mis teatavasti soovib osaleda enam kui 200 Euroopa teadusülikooli vabas konkrentsis täiemahuliselt) tee. See tähendaks kõigi mõeldavate õppesuundade väljaarendamist ja märkimisväärseid kulusid koos suurte riskidega. Kusjuures peale põhikoolide (õppejõudude palkamine jne) tuleks välja arendada ka korralik turundussüsteem, võib-olla hoopis kulukam kui näiteks riigi brändi tootmine. Ja selleks oleks jälle vaja “poliitilist raha”, mida aga nüüd, kui välisabi koolile enam ei tule, pole iga-aastast eelarvetest võimalik välja pigistada. Õppemaksudega ei kataks neid kulusid hoopiski. Andkem endale aru, et 2% SKTst on küll kohalikus mõttes suur raha, aga absoluutarvudes väga väike – täisväärtusliku NATO liikme riigikaitse vajadusi vaevu kattev – ning

seda riskikapitalina rahvusvaheliseks seiklemiseks lubada poliitiline võim välja ei kannata.

Teine tee oleks leppida praeguse mahuga, kursustega, süsteemiga. See aga tähendaks kooli arenguperspektiivide kriipsu peale tõmbamist, kooli vaikset hääbumist. Uute arusaamade järgi globaalsest julgeolekust põimuvad militaarne ja poliitiline (tsiviil-) üha enam ning välja arendatud tsiviilpoolleta pole kool atraktiivne.

Muutuste juhtimise kunst

Taas on poliitilisel tasandil suudetud näidata Balti ruumis harva esinevat koostöövõimet. Kooli poliitiline komitee on püstitanud koolile uue “lahingülesande” – lõimida kool NATO haridussüsteemi. Ülesandepüstituse nõrkus seisneb selles, et nimetatud süsteemi lihtsalt ei eksisteeri. On rida koole, mis tegutsevad NATO egiidi all: IKT-kool Latinas, NATO kool Oberammergau ja NATO kaitsekolledž Roomas, hoopis eraldi harus paiknevad valdkondlikud uuringu- ja arenduskeskused.

Aga tugevad küljed kaaluvad selle poliitilise kunstilise vääratuse kaugelt üles. Kooli õppetegevus nähakse lähiaastail ette kahes suunas. Esiteks arendatakse välja magistritaseme staabikursuse kõik vajalikud õppekavad, kusjuures kompromissina nähakse ette mõnel semestril õppetöö hajutamine Tartust ka Vilniusesse ja Riiga.

See tuleneb pigem poliitilisest kui praktilisest vajadusest – nagu ikka. Rahvusvaheliste struktuuride asukohavalikul kehtib reegel, et otsustajad lähtuvad mitte rahvusülese organisatsiooni, vaid eeskätt oma riigi huvidest. Meenutagem kas või Euroopa Liitu, kus iga liidu struktuuri, agentuuri või keskuse peakorterit asukohta (ja ka juhi rahvuse) pärast lüüakse aastaid diplomaatilisi lahinguid. Ei NATO ega ka Balti koostöö pole sellest reeglist erand.

Magistriprogramm ühendatakse Oberammergau NATO koolis toimuvaga ressurs-

side otstarbekama kasutamise nimel (täpsemalt, koostööta ei saakski ise hakkama).

Põhipanus aga tehakse uuele “haridusteenusele” oma nišis, kus nõudlus ei tohiks lähikümnendi jooksul kahaneda, vaid peaks kasvama ja kus konkurendid Euroopas puuduvad. Kõrgemad juhtimiskursused Leadership of Transformation on disainitud vastavaks NATO endas toimuvatele muutustele (laienemine, uued liikmed, uued ülesanded ehk põhittegevus väljaspool liikmesriikide piire...) ja suunatud eeskätt siirderiikide sõjalistele ja sõjalis-poliitilistele juhtidele.

Vajadus on ilmne

Olgugi, et Balti riigid ise on NATO-küpsiks tunnistanud, pole eelmisest ehk külma sõja ajastust pärandina kaasa toodud mõtlemallid meiegi riigikaitsest mõtlemisest ja eriti mentaliteedist täielikult kadunud. Aga me oleme isegi heas seisus, kui võrrelda kursuse põhiturgudega Balkanil, Kaukaasias, miks ka mitte Kesk-Aasia praeguse feodaalse korra sugemetega riikides. Sest kõik need riigid on NATO püsivas huvisfääris ja stabiilsust tagada õnnestub NATO praeguste piiride taga eeskätt nende ühiskondade reformimisega (ja see omakorda algab juhtidest). Seega, panused on kõrged, aga nišš lootustandev. Ainsaks

ohuks ongi loodetavasti end mitte kunagi ilmutav poliitiline väiklus ja sellega kaasnev finantsallikate kokkukuivamine.

NATO suurriikide vajadustele kohandatud õppeasutustel pole midagi vastavat pakku- da. Väikeriikide riigikaitse vajadused on ja jäävad spetsiifiliseks. Balti riikidel on valus kogemus sellest, kui keeruline on üles ehitada / ümber kujundada riigikaitset, kui sul pole selleks pädevaid inimesi. Neid katvatebki Balti kaitsekolledž nüüd hakata siirderiikidele pakkuma. Ideaalis tähendab see, et 20 aasta pärast saavad Tartu kooli vilistlaspäeval kokku enam kui paarikümne riigi kaitseväge juhatajad.

Balti pataljon – NATO-kõlblikkuse proovikivi

Alar Laneman

Riigi Kaitse, 26.06.2004

Pea kümme aastat kestnud Balti riikide esimene suurem kolmepoolne kaitsealane koostööprojekt Balti pataljon (BALTRPAT) käivitati 1994. aastal. Balti riikide kolmepoolse lepingu kohaselt oli BALTBAT kolme riigi ühine jalaväepataljon, mida võis kasutada rahvusvaheliste organisatsioonide mandaadiga ja vastavalt ÜRO põhikirjale läbi viidavates rahuoperatsioonides ning regionaalse stabiilsuse tõstmise operatsioonides.

BALTBAT oli algusest peale üles ehitatud lääneliku ja NATO standardeid kasutava väeosana. Alguses küll lääne sõprade tuge vajanud ja seda ka saanud BALTPAT kasvas aastatega hästi töötavaks väeosaks, mille võitlejaid kiitsid kõik, kellel oli õnne nendega külg külje kõrval teenida. Koostööprojekti toetajariikideks olid Ameerika Ühendriigid, Holland, Norra, Rootsi, Soome, Suurbritannia ja Taani.

Balti pataljon andis tõe

BALTBAT koosnes kolme riigi ühisest staabist asukohaga Lätis Adažis, ühistest tagala- ja tugiuksustest ning Eesti, Läti ja Leedu rahvuslikest jalaväekompaniidest. Iga kompanii allus oma riigile, minnes õppuste ajaks koos teiste kompaniidega pataljoniülema käsutusse.

Balti riikide ühine natolik rahuvalvepataljon oli meie toona veel vaid loodetavatele liitlastele märgiks meie koostöötahtest ja -võimelisusest. BALTPAT rajas paljuski teed tänasele kaitsevæele.

BALTPAT oli ühtlasi esimeseks NATO-kõlblikkuse proovikiviks – treeniti ju staapi ja üksusi osalemaks rahuoperatsioonidel vastavalt NATO protseduuridele. Oma tegelikku koostöövõimelisust tõestati missioonidel. BALTBATi sõdurite ettevalmistamiseks loodud rahuvalve üksikkompanii sai alguseks tänasele Rahuoperatsioonide Keskusele. Tänu sellele on Eesti kaitsevæel täna reaalne kogemus ja kõrgelt hinnatud võimekus rahvusvaheliseks koostööks kriisipiirkondades.

BALTBAT andis võimaluse reaalse pataljoni koosseisus harjutada kümnetele Eesti ohvitseridele ja allohvitseridele ning sadadele sõduritele. Eesti ohvitserid said esimese kogemuse, kuidas väeosi läänemaailmas juhitakse.

Igakülgse väljaõppe saanud BALTBATi üksused on osalenud NATO juhitud IFOR/SFORi missioonidel Bosnias ja ÜRO missioonil Liibanonis. BALTBATi sõdurid on viinud Eesti lipu maailma ja seda seal auga kõrgel hoidnud.

Balti pataljon on n-õ emaks olnud tänasele kiirreageerimisvõimekusega Eesti rahvuslikule üksusele Scoutspataljonile. Just BALTBATi Eesti kompanii baasilt on see väeosa loodud ja nende kogemuste najal areneb see ka edasi.

Juba praegu on kunagine koostööprojekt transformeerunud kõrgemale tasandile, BALTBATi projekt on muutunud maavägede koostööks, mille põhisuundadeks

on Balti riikide brigaadide arendamine ning maavägede doktriinide väljatöötamine. Samuti jätkavad kolme riigi kaitsejõud ühiselt osalemist NATO juhitud rahutagamissioonil Kosovos, kus ratsiooni käigus komplekteeritakse järgemööda luurekompaniid.

Oma pataljoniga rahu tagama

BALTBATi positiivne kogemus annab põhjust uskuda, et kolm riiki, kes siiani on teeninud rahutagamissioonidel teiste riikide üksuste koosseisus, suudaksid tulevikus koos operatsioonideks välja panna ühispataljoni – missiooniks formeeritava Balti pataljoni. See muudaks meid operatsiooni seisukohalt väärtuslikumaks ja ka nähtavamaks.

BALTBATi positiivsest kogemusest võrsunud teised Balti koostööprojektid on rajatud moderniseerimise rada jätkanud. Kolmepoolsete projektide üheks kõrvaliseks, ent ometi mitte vähetähtsaks tulemiks on ka see, et Eesti, Läti ja Leedu sõdurid mõistavad üksteist ja on tekkinud tõeline kokkukuuluvustunne, mis avaldub nii ühisõppustel Läänemere idarannikul kui ka maailma kriisikolletes.

Balti riikide kaitsekoostöö jätkub nüüd NATO ühtse planeerimise järgi. Kolme riigi kiirreageerimisväeosad, Eesti puhul Scoutspataljon, jätkavad väljaõpet ning osalemist rahvusvahelistel rahutagamissioonidel.

Suund Põhjalale

Sven Sakkov

Riigi Kaitse, 26.06.2004

1990ndate alul pidime tõestama, et oleme osa Euroopast, selle kultuuriruumist. Seejärel pidime tõestama, et oleme väärilised ja valmis demokraatlike riikide ühendustega liituma. See etapp on edukalt läbitud ning silmaklapid võib ära võtta. Need silmaklapid, mis meie pilgu Euroopa Liidule ja NATO-le keskendasid.

Siin on võimalik sõnasabast kinni võtta ja väita, et Eesti riigi huvid on alati ülimalikud olnud. Loomulikult on – Eesti esmane huvi oli saada lahendus eksistentiaalsele küsimusele: kas Eesti riik jääb? See on vastuse saanud. Nüüd saame enda huvide defineerimisel ja elluviimisel vabamalt tegutseda, kuigi eks areneva ELi ühine välis-, julgeoleku- ja kaitsepoliitika seab sellelegi omad raamid. Samas on riigikaitsevaldkond üks selliseid, kus USA kohaloleku tõttu Euroopas on meie vangerdamisruum suurem kui paljudes teistes küsimustes ning EL mitte ainult ei sea raame, vaid ka võimendab meie häält.

Balti riikide sõjaline koostöö algas vajadusest tõestada Balti riikide koos tegutsemise võimalikkust. Koostöö pakkus ka raamistiku lääne sõjalise abi suunamisel meie kaitseväge arendamiseks. Olid ju ajad, kus NATO ja ELi riigid ei julgenud ebastabiilsesse riikidesse, mille hulka veel kümme aastat tagasi meid liigitati, otse sõjalis-materiaalset abi saata. Balti sõjaline koostöö oli üheks esimeseks väljundiks meie riikide tahte saada vääriks NATO liikmesriikideks. Teiseks oluliseks vääriksuse tõestuse teeks oli osalus rahvusvahelistes rahutagamisoperatsioonides.

Saavutati on vägev. Nende ridade kirjutajal õnnestus jälgida ühe kõrge saksa mereväelase üllatust, vaimustust ja uskumatust, kui BALTRONi viienda aasta-päeva puhul lubati külalised mööda Eesti mereväe aluseid turnima. Hüüatused *unmöglich* ja *fantastisch* sisaldasid pea igas selle hallipäise mereväelase lauses. See, et Eesti mereväe miinisõjavõimekus ehitati üles just Balti koostöö raames, on vaid üks näide ühest väeliigist.

Kuid mis saab edasi? Kas Balti sõjaline koostöö on oma eesmärgid saavutanud ja peaks nüüd eristamatult NATO üldise koostöö süsteemi sulanduma? Kindlasti mitte.

1+1+1 on rohkem kui 3

Väikeste riikidena ei paista me välja, meiega ei kiputa arvestama ning meid võidakse unustada, eriti pärast seda, kui me oleme välja kasvanud murelaste staadusest. Balti koostöö annab meile võimaluse hüpata üle omaenese varju ning võtta ette asju, milleks me üksikult võimelised pole. Peale selle poliitilise külje on Balti sõjalise koostöö jätkamisel otsene praktiline vajadus. Nimelt on kõigi kolme riigi panused NATO ühiskaitse- või ka loodatavasse ELi lahingugruppidesse eraldi võetuna liialt väikesed. Kehtib lihtne reegel, mille järgi mitmerahvuselise üksuse või allüksuse suurus on pöördvõrdeline vajaliku koostegutsemisvõime (pidžiniarmastajatele “interoperabiilsus”) tasemega. Eestil, Lätil ja Leedul on olemas vajalik kogemus ja koostööraamistik koostegutsemisvõime tagamiseks. Koos on kergem leida integratsioonilahendeid NATO ülikiire valmidusega jõududesse (NRF – NATO Response Force), ELi lahingugruppidesse (EU Battle Groups) või NATO madalama valmisolekuga jõududesse (näiteks NATO mitmerahvuseline kirdekorpus – NATO MNC NE, Multinational Corps North-East) panustamisel.

Koostöö laiendamine

Laskumata vaidlusse, kas Eesti on rohkem Põhjala riik kui meie lõunanaabrid, on koostöö Põhjalaga üheks võimalikuks suunaks Balti kaitsekoostöö arengus. Kui- gi ennustamine pole tänuväärne töö, kiputakse tihti peale unustama, et tulevik pole lihtsalt meiega juhtuvate sündmuste ahel, vaid et meil on tuleviku suunamisel oma osa. Põhjala-Balti riikide kaheksaliikmeline kogum esindab Euroopa institutsioonide rägastiku mikrokosmost.

Juuresolev skeem on koostatud projektisooniga aastasse 2007, mil Eesti, Läti ja Leedu peaksid olema ELi rahaliidu (EMU) liikmed. Põhjala-Balti integratsioonipildis

on kesksel kohal Balti riigid, kes ainsana kaheksast kuuluvad kõikidesse koostöövormidesse (NATO, EL, ESDP, EMU).

Nagu öeldud, on Balti riikidel oma suurus-est tulenevalt vajadus koostöö järele. Meil on selleks ka kõik võimalused ja eeldused, eriti Balti kaitsekolledži võrratut tööd arvestades. Ja meil on selleks huvi, sest vaid koostöös suudame oma huve maksma panna. NATO ja ELi liikmesriikidena on meil vaja vaadata kaugemale kolmepoolsest koostööst, vaadata kaugemale ka koostööst kaheksa Põhjala-Balti riigi vahel. Meie julgeolekupoliitiline pilt on ühelt poolt selginenud, teisalt aga laienenud ning kuni ajani, mil hoomame suuremat maailma, milles elame, ka pisut hägustunud. Üheks üleilmastumise nähteks on konfliktide tekitatava mõju piirideülesus. Kuniks me ei vali Põhja-Korea eeskujul autarkilist endassetõmbumise ja nälgimise teed, mõjutavad ka esmapilgul kauged ja vähehüllevad probleemid laiemas maailmas lõpuks ka meid. Näiteks Afganistan varustab suuremat osa maailmast herooiniga. Mis mul Afganistanist, võib kodanik arvata, seostamata oma autoradio vargust probleemidega tolles kauges riigis. Eesti kaitseväge peab riigi kaitsmise kõrval olema valmis ka riigi huvide kaitseks kaugel kaitstavast kodumaast.

Mida toob tulevik?

Balti sõjaline koostöö taasiseseisvuse ajal on kümne aasta vanune. Mis saab Balti sõjalisest koostööst kümne aasta pärast? Väheke liialdades võib väita, et see on olnud Leedu orientatsiooniootsusest. Vilniusel on valida Poolaga tehtava sõjalise koostöö intensiivistamise ning Balti sõjalise koostöö jätkamise vahel, viimasel, nagu öeldud, on head võimalused kasvada üle Põhjala-Balti koostööks. Usutavasti langeb valik viimase kasuks – seda põhjusel, et Poolaga tehtavas koostöös oleks Leedu väiksema venna rollis, Põhjala-Balti koostöös see-eest oleksid pea kõik osalejad laias laastus võrreldava rahvaarvuga. Meenutagem, et Poola rahvaarv on 39 miljonit, Põhjala-Balti riikidel kokku 32 miljonit.

Kes annab, sii om kuningas

Merle Maigre

Riigi Kaitse, 26.06.2004

Kaitseministeeriumi koridorides levib legend, mille kohaselt võttis Gruusia asekaitseminister hiljutisel töökohtumisel sahtlist mitme aasta taguse Eesti kaitseministeeriumi struktuuri ja teatas, et nemadki tahavad Gruusias samasugust rakendada. Põhjendus: sellise kavaga sai Eesti NATOsse – järelikult on see hea kava.

Eestist on saanud NATO liige. Seepärast on nüüd igati asjakohane analüüsida Eesti sõjalise koostöö tulevikuvõimalusi nende lähinaabruse riikidega, kes jäid NATO laienemisest väljapoole. Eestil on avanevad võimalused hakata õpipoisist õpetajaks ja jagada senist reformikogemust sellest huvitatutele.

Miks kogemuse jagamine tähtis on?

Eesti seisukohast on tähtis NATO partnerriikidele abiandmise võimalust ära kasutada, sest nii kinnistame enda koha muutuvast NATOst. Meie huvides on olla aktiivne NATO liige, mitte vaikselt nurgas konutaja. Peame säilitama oma senise maine väikese, aga tubli riigina, kes teeb vähe sõna ja palju villa.

NATO huviks on rahupartnerluse programmile uus tuul sisse puhuda. NATO koostöö eesmärgiks partnerriikidega on julgeoleku ja stabiilsuse tagamine kogu Euroopas – nii liikmesriikidele kui ka nende naabritele. Allianss tahab vältida uute eraldusjoonte tekkimist.

Partnerriigid on huvitatud just Eesti abist, sest meie keeleoskusest ja ajaloolisest kultuurikogemusest tuleneb eriline üksteisemõistmine. Lisaks on Eesti eeliseks reformikogemuse värskus ja see, et riigikaitse

arengut juhtinud inimesed on veel süsteemis ja saavad kogemusi otse edasi anda. Vaieldamatult mõistavad näiteks grusiinid ja eestlased üksteist paremini kui grusiinid ja ameeriklased.

Võimalikud ohud abi andmisel

Esimeseks ohuks on killustumine. Abi andmisel tuleb hoolikalt läbi mõelda, millises mahus ja vormis enda reformikogemust edasi anname, vältimaks naba paigast venitamist. Koostööpiirkonna arutu laiendamine Skandinaaviast Süüriani kurnaks liialt Eesti-suuruse riigi võimusi. Sestap tuleks teha valik, kuidas ja kellega optimaalsel viisil koostööd teha.

Teiseks tuleb vältida asjatut ressursside raiskamist. Materiaalse abi asemel tuleb eelistada teadmiste vahendamist. Heaks õppetunniks selles vallas on arvutid, mille kinkisime Gruusia kaitseakadeemiale arvutiklassi sisustamiseks 2001. aastal. Kohapeal kinkis üle andes selgus, et Gruusia kaitseakadeemias polegi püsivalt elektrit – peale arvutite tuli kohalikult turult hankida veel generaator.

Abiandmise valdkonnad

Eesti suutlikkus materiaalselt abi anda on piiratud – meil omalgi on veel küllalt tegemist kaitsejõudude ülesehitamisega. Ometi on rida valdkondi, mille reformimisel on meil tekkinud arvestatavad ja väärtuslikud kogemused, millest ka teised riigid huvituda võivad. Oskame nõu anda kaitseplaneerimises, kaitsealaste seaduste juurutamises, Vene vägede väljaviimise asjus, avalikkuse teavitamises. Saame edasi anda Balti koostööprojektide plusse ja miinuseid. Head väljavaated on koos-

tööl Soome, Gruusia, Ukraina, Makedoonia, Serbia ja Montenegro ning võib-olla ka Usbekistani ja Kasahstaniga. Järgnevalt mõned näited.

Alates sellest sügisest saab Eestist Soome kontaktsaatkond NATOga suhtlemisel. Eesti huvides oleks loomulikult Soome võimalikult kiire NATOga liitumine. Kuid siin peame hoiduma liigsest energilisusest, sest vastasel juhul sekkume Soome siseriiklikesse asjadesse. Küll aga saame Soome palvel selgitada neile, kuidas oleme läbi viinud avalikkusele NATOt tutvustavaid kursusi ja loenguid. Saame anda ülevaate sellest, milliseid seadusi oli meil NATOga liitumiseks vaja muuta.

Kaukaasias keskendub koostöö Gruusiale, sest Gruusial on kõige suuremad väljavaated saada selles piirkonnas läänemeelseks ja demokraatlikuks riigiks. Gruusial on Eestiga head tööalased kontaktid. Gruusia kaitseministeeriumis asub peagi tööle Eesti kaitsenõunik, kelle põhiülesandeks saab Gruusia riigikaitsealase planeerimise nõustamine. Gruusiale anname edasi oma NATOga lõimumise ja Vene vägede väljaviimise kogemuse.

Lõpetuseks – Eestil tuleb NATO liikmena mõtestada lahti enda koht alliansis. Selge on, et kõikides valdkondades häälekalt oma poliitikat ajada pole mõtet ega vajadustki. Tuleb välja valida tegevusalad, millele aktiivne edendamine on kasulik nii meile endile kui ka NATO-le. Kaitsereformi kogemuse edasiandmine sellest huvitatud riikidele võiks olla üheks meie juhtmotiiviks. Nagu kõlab Tarvastu vanarahvatarikus – kes annab, sii om kuningas.

Balti koostöö tähtsus kasvab

Ingvar Pärnamäe

Riigi Kaitse, 12.05.2004

Tihe kaitsealane koostöö kolme Balti riigi vahel on kestnud terve aastakümne. Esimene ühisprojekt, Balti Pataljon BALTBAT loodi 1994. aastal eesmärgiga välja arendada ühine rahuvalvepataljon. Hiljem on lisandunud teisi projekte, tuntumad neist on Balti riikide ühine mereväeskaader BALTRON (asutatud 1998), ühine õhuseiresüsteem BALTNET (1998) ning Balti kaitsekolledž BALTDEFCOL (1999).

Mida on Balti kaitsekoostöö Eestile andnud? 1995. aastal kolme riigi kaitseministrite paika pandud koostöö raamides on ühe peamise eesmärgina välja toodud Balti riikide üldise kaitsevõime ning praktiliste sõjaliste võimete arendamine, et seeläbi toetada ka NATO-liikmesuse saavutamist.

NATO-liikmesus on tänasega saavutatud. Erinevate koostööprojektide raames toimunud arengud Eesti kaitsejõududes on samuti märkimisväärsed. Oleme suutnud luua jalaväepataljonid (Eestis on selleks üksuseks Scoutspataljon), õhuseire- ja miinitõrjevõimekuse, samuti on edukalt käivitunud Balti kaitsekolledž, mis on unikaalse rahvusvahelise keskkonnaga kõrgeima taseme ja kvaliteediga sõjakool Balti riikides.

Samuti oleme kokku hoidnud oma nappi inim- ja finantskapitali ning välja arendanud

koos tegutsemise võime ühtsete protseduuride, üldise inglise keele oskuse ja omavahel ühilduva varustuse näol. Balti koostööprojekte on toetanud ka rahvusvaheline seltskond – kokku 14 riiki alates USAst ja lõpetades neutraalse naabri Soomega. Vaevalt et Eesti kaitseväge üksi sellist rahvusvahelist tähelepanu oleks saavutanud.

Liialdamata võib väita, et mitmedki NATO-le antud lubadused on tulnud Eestile just Balti koostöö kaudu. Päevakohane on küsimus, kas ja milline võiks olla kasu Balti koostööst tulevikus. Koostöö jätkamiseks tooksin välja kuus põhjust.

Esiteks, me pole veel päris NATO tipptaset saavutanud – needsamad BALTRON, BALTNET ja BALTDEFCOL aitavad selleni jõudmisel ka edaspidi. Aidates ühelt poolt kaitsevõime jätkuvat väljaarendamist ning teisalt nende viimist NATO aktsepteeritavale tasemele.

Teiseks toetab väljakujunenud kolmepoolne koostöövõrgustik mitmete regiooni puudutavate probleemide lahendamist. Lähiaastatel on kindlasti üheks selliseks näiteks Balti õhuruumi ühine turvamine.

Kolmandaks võib meil vaja minna nn Kosovo mudelit, kus Balti riigid katavad rotatsiooni korras kordamööda mingit missiooni. See on tähtis eriti siis, kui mingil

põhjusel peaks missioonide maht kasvama oluliselt suuremaks, kui meie lähiaastate võimalused seda lubavad.

Neljandaks võib Balti riikide koostöö aidata meil nähtavamad olla järjest tugevnevas Euroopa Liidu julgeolekupoliitikas.

Viiendaks ei kao kuhugi ühisel kaitsetehnika hankimisel saadav mastaabiefekt. See on lihtne majanduslik loogika, kus koos tegutsemise võimalused on tegelikult alles avastamisel.

Kuuendaks on oluline valdkond NATO-liikmesuse saavutamise kogemuse edasiandmine kolmandatele riikidele nagu Gruusia, Ukraina jt. Oleme saanud abi saajatest abi andjateks ning meil on juba kogemusi, mida kolmekesi jagada.

Kokkuvõttes võib tõdeda, et konkreetset tulemust saavutamiseks osalevate riikide tahtest ühes või teises valdkonnas koos tegutseda. Eesti jaoks jääb Balti kaitsekoostöö tähtsaks ka NATO kontekstis – see on puhtalt pragmaatiline kaalutus, mis võimaldab meil näida suuremana, kui me tegelikult oleme, ning arendada kiiremini välja võimeid, mis teevad meist parema NATO liikme. Kümme aastat on see nii toimunud ning kui Läti ja Leedu on jätkuvalt nõus, siis toimib ka edaspidi.

Eesti ja Soome kaitsekoostöö süveneb

Jaak Jõerüüt ja Seppo Kääriäinen

Eesti Päevaleht, 03.05.2005

Põhja-Euroopa julgeolekupoliitiline keskkond paranes 2004. aastal, mil Eesti, Läti ja Leedu osalesid NATO Istanbuli tippkohtumisel juba alliansi täieõiguslike liikmetena.

Balti riigid on oma riigikaitse püsivalt sidunud alliansi julgeolekutagatistega. Soome omakorda otsustas 2004. aasta detsembris, kui Eduskunta kiitis heaks valitsuse julgeoleku- ja kaitsepoliitika aruande, säilitada sõjalise liitumatus. Sarnaselt Eestiga teeb Soome edaspidigi oma riigikaitse arendamise kõrval panuse Euroopa Liidu ühisele julgeoleku- ja kaitsepoliitikale, ÜRO tege-

vuse toetamisele ja kahepoolsele koostööle naaberriikidega. Soomel on NATOga rahupartnerlus, Eesti on NATO liige.

Eesti ja Soome vaheline tihe koostöö Eesti sõjalise riigikaitseüsteemi ülesehitamiseks on kestnud aastaid. Eesti ohvitserid ja kadetid õpivad Soome riigikaitsekõrgkoolis, Soome kinkis Eesti kaitsejõududele varustust ning Eesti kaitseväge hakati algselt looma suuresti Soome eeskujul järgi. Jätkuvalt toimuvad Eestis kõrgemad riigikaitsekursused, mis loodi Soome mudeli järgi ning mille on praeguseks lõpetanud üle 400 Eesti poliitiku, juhtivametniku, ajakirjaniku ja äritegelase.

Eesti ja Soome on ELi liikmed ja seetõttu kannavad nad vastutust Euroopa turvalisuse ja stabiilsuse eest. ELi julgeolekustrateegia määratleb ohud, mille vastu tuleb ühiselt tegutseda. Igal ELi riigil on oma osa selles ühistegevuses. Arvestatava sõjalise võimekuse väljaarendamine ning ühtne välispoliitika on põhimõtted, millele Soome ja Eesti rõhku panevad. Olakse ühisel seisukohal ELi lahingugruppides osalemise suhtes. Eesti on teatanud

soovist võtta koos soomlastega osa ELi Põhjamaade lahingugrupi tegevusest.

Eestil ja Soomel on koostöövõimalusi mitmes praktilises sõjalis-tehnilises valdkonnas. Näiteks toodetakse Soomes kaitsevägevarustust, millele leidub kasutust ka Eestis. Mullu detsembris otsustaski Eesti osta Soomest soomukeid. Väljaõppe puhul on koostöö kese nihkumas sõjaliselt ettevalmistuselt rahutagamise ja kriisiõhjamise ühisõppuste poole. Mõlema riigi huvides on korraldada mitmepoolseid otsingu- ja päästeõppusi, kuhu oleks kaasatud ka Venemaa.

Peale koostöö Euroopa Liidu raames ning Läänemere regioonis on mõlemal riigil

kogemusi ja ressursse, mida jagada riikidega, kes on võtnud suuna tihedamale integreerumisele euro-atlandi süsteemi. Demokraatia tugevdamine Gruusias, Ukrainas, Moldovas on samuti Soome ja Eesti ühine huvi.

Eesti kasutab oma NATO-liikmesust ka Eesti ja Soome suhetes. Pärast alliansiiga liitumist võttis Eesti möödunud aasta lõpus Itaalialt üle vastutuse NATO ja Soome kontaktide eest. Nüüd on Eesti see riik, kelle saatkonna kaudu Helsingis informeeritakse Soome riigikaitse juhte NATO aktuaalsetest küsimustest. Ka see koostöö on käivitunud suurepäraselt.

Mõlema riigi julgeolekupoliitika eesmärk on iseseisvuse ja vabaduse kindlustamine. Viisid selle saavutamiseks on osaliselt erinevad, kuid mitte vastandlikud.

Läänemere piirkonna ja kogu Põhja-Euroopa stabiilsus on tähtis ühine eesmärk. See piirkond on märkimisväärselt suur ja strateegiliselt oluline osa Euroopast ja Euroopa Liidust. Siin saavad kokku mitu kultuuri, erinevad julgeolekulahendused ja erinevad majandushuvid. Regionaalsete küsimuste lahendamisel mõjutavad kõik kõiki. Ka julgeolekuküsimustes seisavad Eesti ja Soome õlg õla kõrval.

Jaak Jõeriüt, Eesti kaitseminister
Seppo Kääriäinen, Soome kaitseminister

Tsiviil-militaarsuhted ja sõjaväeline nõuanne

Jaan Murumets
Sõdur, 4/2003; 1/2004

Selles seoses muutub oluliseks “intellektuaalse koostegutsemisvõime” küsimus. Küsimus sellest, kas Eestis rakendatavad riigikaitseprotsesside haldamise lahendused on piisavalt lähedased meie partnerite ja liitlaste omadele; veel olulisemana aga küsimus nende lahenduste aluseks olevate printsiipide mõistmisest ja omaksvõtmisest.

Tänapäeva julgeolekupoliitilises protsessis on vaieldamatult olulisel kohal küsimus ühiskonna ja tema relvastatud osa – kaitseväge omavahelisest suhestusest, mida tuntakse mõiste “tsiviil-militaarsuhted” kaudu ning mille institutsionaalseks kehastuseks on tsiviiljuhtimise või tsiviilkontrolli, mõnikord ka demokraatlikuks kontrolliks nimetatud kontseptsioon, inglise keeles *civilian control* või *democratic control*.¹ Näilisele lihtsusele ja sirgjoonelisusele vaatamata peidavad tsiviil-militaarsuhted endas varjatud probleeme ja vastuolusid, mida mõistmata võib riigikaitse haldamine osutada vägaagi frustrerivaks ja vähetõhusaks protsessiks. Järgnevalt võtangi vaatluse alla tsiviiljuhtimise kontseptuaalsed alused ja nende praktilised rakendused Ameerika Ühendriikide näite varal.

Käsk ja juhtimine

Enne tsiviil-militaarsuhete laiema käsitluse juurde asumist tuleb korrigeerida üht väga levinud väärarusaama, mis juba oma olemasoluga riigikaitseüsteemi tsiviil- ja univormis harude suhteid komplitseerib. Tegemist on terminoloogilise küsimuse ehk teisisõnu ühest ja samast mõistest erineva arusaamisega. Lubamatult lihtsustades kipub tsiviiljuhtimine tavainimese teadvuses tähendama olukorda, kus tsiviilisikud annavad käsk ja sõjaväelased täidavad neid. Siin ongi probleemi tuum. Kui tsiviilisiku või ametniku käsitluses on käsk ülemuse korralduse nõudlikumaks või resolutsiooniks vormiks, siis ainujuhtimise printsiibil tegutsevatele sõjaväelasele on käsk vägagi selge definitsiooniga mõiste üldises käsutamispädevuste ja erinevate käsuõigustasandite hierarhias.

Vaadakem korraks põhimõisteid sõjaväelises juhtimises, nagu need on kinnitatud kaitseväge juhataja 18. jaanuari 2002 käskkirjaga nr 24: “2. /.../ 1) juhtimine (*control*) – protsess, mis võimaldab saavutada organisatsiooni eesmärgi oma ressursside planeerimise, organiseerimise ja kontrollimise kaudu; 2) juhatamine (*command and control*) – alluvate isikute ja organisatsioonide tegevuse suunamine soovitud eesmärgi saavutamisele, mis sisaldab endas õigust anda käsk alluvatele, käsu täitmise kontrollimist, kohustust tagada täitjad vajalike ressurssidega, juhendada ja korrigeerida täitjate tegevust.” Eeltoodud tsitaat ei jäta mingit kahtlust, et tsiviilvõimu pädevused on sõjaväelise juhtimise terminoloogiat kasutades juhtimise ja mitte juhatamise pädevused.

Lühidalt: ühelgi tsiviilisikul ei ole õigust anda käsk ühelegi sõjaväelasele. Hoovad, mille abil täitevvõim tsiviiljuhtimist kaitseplaneerimisel ja kaitseväge rakendamisel teostab, on – seadusandja pädevuses oleva raha eraldamise kõrval – poliitilise juhise andmine, selle juhise alusel välja töötatud kaitsekavade (operatsioonide kavade) heakskiitmine ja heakskiidetud kaitsekavade elluviimise autoriseerimine. Ükski kolmest nimetatud hoovast käsu mõistet ei sisalda.

Nüüd aga tsiviil-militaarsuhete juurde laiema.

Tsiviil-militaarsuhete teooria

Tsiviil-militaarsuhete teooria kui poliitikateaduste allvaldkonna alusepanijaks võib pidada Samuel Huntingtoni, kelle tänaseks juba ligi pool sajandit tagasi ilmunud fundamentaalteos “Sõdur ja riik” on üle elanud hulga kordustrükke ning olnud viljakas pinnaseks mitmete edasiarenduste ja koolkondade tekkele.

Huntington kirjutab: “Sõjaväelaste rolli üle ühiskonnas on sageli arutletud tsiviiljuhtimise tähenduses. /.../ Eeldame, et tsiviiljuhtimine on teatud viisil seotud tsiviil- ja sõjaväepõhiste ühiskonnarühmade suhtelise võimuga. Samuti eeldame, et tsiviiljuhtimine on saavutatud ulatuses, milles sõjaväepõhiste ühiskonnarühmade

võimu on vähendatud. Järelikult on tsiviiljuhtimise määratlemise põhiküsimuseks, kuidas vähendada sõjaväepõhiste ühiskonnarühmade võimu. Laias laastus on sellele kaks lahendust”² (Huntington 1957: 80).

Need lahendused on subjektiivne ja objektiivne tsiviiljuhtimine. Huntingtoni järgi saavutab subjektiivne tsiviiljuhtimine oma eesmärgi, sõjaväepõhiste ühiskonnarühmade suhtelise võimu vähendamise, “tsiviilistades sõjaväge, muutes selle riigi peegliks. Objektiivne tsiviiljuhtimine saavutab oma eesmärgi, militariseerides sõjaväge, muutes selle riigi instrumendiks. /.../ Objektiivse tsiviiljuhtimise olemuseks on autonoomse sõjaväelise professionaalsuse tunnustamine; subjektiivse tsiviiljuhtimise olemuseks on sõltumatu militaarsfääri olemasolu eitamine” (Huntington 1957: 83).

Oma märksa hilisemas teoses “Reformides tsiviil-militaarsuhteid” toob Huntington selgelt esile objektiivse tsiviiljuhtimise põhilised elemendid:

- 1) sõjaväelise professionaalsuse kõrge tase ja oma professionaalse kompetentsi piiride tunnustamine ohvitserkonna poolt;
- 2) sõjaväelaste efektiivne allutatus poliitilisele tsiviiljuhtkonnale, kes langetavad põhilised välis- ja sõjalis-poliitilised otsused;
- 3) professionaalse sõjalise kompetentsuse valdkonna ja selle autonoomia tunnustamine ja aktsepteerimine nimetatud poliitilise juhtkonna poolt;
- 4) eelneva tulemusena sõjaväelise sekkumise minimeeritus poliitikasse ja poliitilise sekkumise minimeeritus militaarsfääri (Huntington 1996: 3-4).

Ühiskonna stabiilse ja jätkusuutliku arengu vaatevinklist on objektiivse tsiviiljuhtimise printsiipide rakendamine selgelt eelistatav subjektiivsele tsiviiljuhtimisele, kui võrd objektiivne tsiviiljuhtimine loob “ühe konkreetse tsiviiljuhtimise standardi, mis on poliitiliselt neutraalne ja mida võivad tunnustada kõik sotsiaalsed rühmad. See [standard] ülendab tsiviiljuhtimise rüh-

mahuve maskeerivast poliitilisest loosungist grupivaatenurkadest sõltumatuks analüütiliseks kontseptsiooniks” (Huntington 1957: 84). On selge, et eeltoodud printsiibid ei ole üksüheselt üle võetavad riigihaldusesse, vaid vajavad vaheastmena teatud institutsionaalse raamistiku määratlemist. Üks mitmest sellisest võimalikust, seejuures üsna üldsõnalisest määratlusest on Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuundades toodu: “Tsiiviilkontroll on õiguslikult reguleeritud süsteem, milles demokraatlikult valitud seadusandliku ja ametisse nimetatud täitevvõimu organid otsustavad kaitsejõudude kasutamise üle, korraldavad nende finantseerimist ning kontrollivad nende juhtimist ja seisundit” (riigikogu 1996).

Teise, lühema seletuse pakub välja Lauri Almann oma raamatus “Eesti riigikaitse juhtimine”, kus ta peab tsiiviiljuhtimise all silmas “demokraatlikule riigile omast riigikaitse juhtimise mudelit, kus riigikaitset juhivad demokraatlikult valitud tsiiviiliskud” (Almann 2003: 8), samas rõhutades, et tegemist on riigikaitse juhtimise reeglite süsteemi kirjaldava üldmõistega (*ibid.*).

Tsiiviiljuhtimise põhilised elemendid on:

- 1) sõjaväelise professionalismi kõrge tase ning oma professionaalse kompetentsi piiride tunnustamine ohvitserkonna poolt;
- 2) sõjaväelaste efektiivne allutatus poliitilisele tsiiviiljuhtkonnale, kes langetavad põhilised välis- ja sõjalis-poliitilised otsused;
- 3) professionaalse sõjalise kompetentsuse valdkonna ja selle autonoomia tunnustamine ja aktsepteerimine nimetatud poliitilise juhtkonna poolt;
- 4) eelneva tulemusena sõjaväelise sekumise minimeeritus poliitikasse ja poliitilise sekumise minimeeritus militaariasse.

Rudolf Joo toob oma uurimuses välja rea kriteeriume, millele tänapäeva demokraatlik valitsemisüsteem peab vastama. Tsiteerin järgnevalt neid, mis on objektiivse tsiiviiljuhtimise teostamise seisukohalt olulised:

- selge põhiseadusliku raamistiku olemasolu, mis määratleb riigi ja tema relvastatud jõudude suhted;
- parlamendi märkimisväärne roll kaitse- ja julgeolekualase õigusruumi loomisel, riikliku strateegia sõnastamise mõjutamisel, kaitse- ja julgeolekupoliitiliste otsuste läbipaistvusse panustamisel, riigieelarve kinnitamisel ja kaitsekulutuste kontrollimisel “kukru

võimu” kasutamisel “mõõga võimu” puudutavates küsimustes;

- sõjaväe hierarhiline alluvus valitsusele avalikku võimu teostava tsiiviilorgani kaudu, mille ülesandeks on tema tegevuse suunamine ja järelevalve;
- hästi välja õpetatud ja kogenud professionaalsete sõjaväelaste korpuse olemasolu, kes on tsiiviilvõimude poolt luqupeetud ja rahastatud;
- vastutusvaldkondade jagamine tsiiviil- ja univormis kaitseinstituutsioonide vahel nii, et poliitiline otsustamisvõime ja -vastutus ühelt poolt ning sõjaline professionaalsus ja oskusteave teiselt poolt oleksid maksimaalselt rakendatud (Joo 1996: 6-7).

Sõjaväeline professionaalsus

Nagu eeltoodust nähtub, on objektiivse tsiiviiljuhtimise kontseptsiooni nurgakiviks sõjaväeline professionaalsus. Mida siis tuleks sõjaväelise professionaalsuse all mõista?

“Professionaalsus,” väidab Huntington, “iseloomustab tänapäeva sõjaväelast samas tähenduses, nagu see iseloomustab arsti või advokaati” (Huntington 1957: 7). Ta jätkab: “/.../ eksisteerib eraldiseisev sõjalise oskusteabe sfäär, mis on ühine kõigile või peaaegu kõigile sõjaväelastele ja mis eristab neid kõigist või peaaegu kõigist tsiiviiliskutest.” Seda kesket oskusteavet kirjeldab ehk kõige paremini Harold Lasswelli fraas “vägivalla haldamine” (*ibid.*: 11). Ehk täpsemas ja kokkusurutumas sõnastuses: “Ohvitseri kutseoskus on vägivalla haldamine; tema vastutus on tema kliendi – ühiskonna sõjaline julgeolek” (*ibid.*: 15). Sõjaväeliste kutseoskuste ja ühiskonna kui terviku huvide teenimise seoste kohta toob Huntington esile kolm peamist aspekti. “Nii nagu sõda teenib poliitilisi eesmäärke, teenib sõjaväeline elukutse riigi eesmäärke. /.../ Sõjaväelase kohustused riigi ees on kolme liiki. Ta peab, esiteks, /.../ esindama sõjalise julgeoleku vajadusi riigiparagraadi sees. /.../ Üldises plaanis on tal õigus ja kohustus esitada oma seisukohad täidesaatva ja seadusandliku võimu organitele, kes vastutavad ressursside jaotamise eest sõjaliste ja muude vajaduste vahel. Teiseks on sõjaväelasel nõuandev funktsioon – analüüsida sõjalisest vaatenurgast riigi alternatiivseid tegutsemisviise ja kanda ette nende võimalikud sõjalised tagajärjed. /.../ Lõpuks on sõjaväelasel täidesaatev funktsioon – viia ellu riigi otsuseid sõjalise julgeoleku valdkonnas, isegi kui see otsus on vastuolus tema ekspert hinnanguga” (*ibid.*: 71–72). Teisal läheb Huntington veelgi kaugemale ning rõ-

hutab eeltoodud kolmest just sõjaväelase nõuandvat funktsiooni. “[Sõjaväelase] vastutus riigi ees on ekspertnõuniku vastutus. /.../ ta ei saa oma kliendile peale suruda otsuseid, mille tagajärjed väljuvad tema erialakompetentsi piirist. Ta saab vaid selgitada kliendile oma vajadusi selles valdkonnas, nõustada teda nende vajaduste rahuldamise osas ning – kui klient on oma otsuse teinud – abistada teda nende otsuste elluviimisel” (*ibid.*:16).

On selge, et neid kolme funktsiooni – ressursside nõutamine, ekspertnõuande tegutsemisviisi valikul ja juba langetatud otsuste täideviimine – ei saa üksikeisest lahutada, vaid need peavad sobivalt tasakaalustatuna moodustama tsiiviil-militaarsuhete institutsioonilise ja protseduurilise aluse.

Sisuliselt samale järeldusele jõudis ka USA endine kaitseminister Harold Brown, kes esindajatekoja relvajõudude komisjonis esinedes tõi oma ministrikogemusest välja kolm vajadust, mida riigikaitse juhtimisel silmas pidada: “/.../ esiteks, relvastatud jõudude operatsioonide planeerimine ja läbiviimine rahu- ja sõjaajal. Sellega seotud, kuid eraldiseisev valdkond on, kuidas saada parimat sõjalist nõuannet poliitilis-sõjaliste otsuste langetamisel, mida üldjuhul teevad tsiiviiliskud. Ning lõpuks küsimus, kuidas relvajõude kõige paremini struktureerida, varustada ja välja õpetada” (U.S. Congress, House 1982: 108).

Sõjaline ekspertnõuande poliitilises otsustusprotsessis

Nagu nägime, kujuneb üheks võtmeküsimuseks tõhusate tsiiviil-militaarsuhete kujundamisel koostöö tsiiviil- ja univormis kaitseinstituutsioonide vahel sõjalise ekspertnõuande taotlemisel, saamisel ja otsustusprotsessis arvestamisel.

Sõjalise ekspertnõuande temaatika tõusis keskele kohale ka Ameerika Ühendriikide riigikaitse juhtimise viimasel ulatuslikul reformimisel. Kaitseministeeriumi reorganiseerimise seaduse (mida selle algatajate järgi tuntakse ka kui Goldwateri-Nicholsi seadust) aastaid kestnud ettevalmistamisel kuulus Kongressi kummagi koja relvajõudude komisjon ära paljude nii endiste kui ka tegevpoliitikute ja -sõjaväelaste arvamused. Alljärgnevalt pakun lugejale väikese valiku seisukohatadest, mis esindajatekoja ja senati relvajõudude komisjonile ette kanti. See valik heidab valgust paradigmale, milles Ameerika Ühendriikide tsiiviil-militaarsuhted toimivad, ning võtmeküsimustele, mida USA tsiiviil- ja sõjaväejuhid pidasid esmatahtsaks arvestada riigikaitse juhtimisel.

Kõigepealt tsiteeriksin tol ajal ametis olnud president Ronald Reaganit, kes oma kirjas Goldwater-Nicholsi seaduseelnõud menetlevalle Kongressile rõhutas: “Kõrgeima kvaliteediga sõjaline nõuanne peab olema presidendile ja kaitseministrile alaliselt kättesaadav. See peab sisaldama selget, ühest, terviklikku sõjaväelist seisukohta. Samal ajal ei tohi see välistada hästi põhjendatud alternatiive” (U.S. President 1986: 3).

Käsitledes riigi tsiviiljuhtkonna ja kõrgemate sõjaväejuhtide pädevusi, rõhutas president Reagan: “Oma jõupingutustes tugevdada [staabiülemate komitee] esimehe ja staabiülemate komitee suutlikkust vastata tsiviiljuhtide nõudmistele peame ühtlasi tagama, et sõjaväejuhtkonda ei kistaks poliitilisse võitlusse. Esimehe ja teiste staabiülemate komitee liikmete roll on oma olemuselt rangelt nõuandev /.../” (*ibid.*: 6).

Kesksele kohale asetub seega küsimus ühelt poolt sõjalise nõuande taotlemise formaalsest protseduurist, teiselt poolt aga valmisolekust seda nõuannet otsustusprotsessis arvestada.

Järgnevalt annaksin sõna kindral Maxwell Taylorile, kes oli USA maaväe ülem aastatel 1955–1959 ja staabiülemate komitee esimees aastatel 1962–1964. Kindral Taylor leidis, et seni toimunud süsteem oli olemuselt vigane ning tõsisem puudus oli väeliikide ülemate kui sõjaliste nõuandjate eiramine. “[Riigi juhtimise] kõrgeimal tasemel vajab president kui täitevvoimu pea nende nõuandeid langetamiseks otsuseid küsimustes, nagu välised sõjalised ohud, mis vastustavad või ohustavad tema eesmärke, või rollid, mida relvajõud peavad täitma nende ohtude ületamisel. /.../ kaitseminister vajab nõuannet strateegiliste ülesannete sõnastamisel, mida relvajõud peavad täitma eeldatavate ohtude vastustamisel, nende ülesannete täitmiseks vajaliku väestruktuuri loomisel ning ressursside osas, mida väeliigid vajavad täitmaks oma osa selle väestruktuuri loomisel ja tagamisel. /.../ ta vajab jooksvat nõuannet põhiülesannete osas, mida ta püstitab strateegilistele väejuhatustele neile eraldatavate ressursside osas, nõutava valmisolekuastme määramisel ja piisaval finantseerimisel. /.../ tulles staabiülemate komitee ja nende nõuandva funktsiooni juurde, siis minu hinnangul on nad harva, kui üldse, täitnud vähegi märkimisväärselt rolli riigi poliitika kujundamise kõrgeimal tasemel” (U.S. Congress, Senate 1982: 26–27).

Nagu kuulamistel selgus, polnud olukord sõjalise ekspertnõuande taotlemisel ja arvestamisel võrreldes kindral Taylori tee-

nistusajaga kõrgemate sõjaväelaste arvates oluliselt muutunud. USA mereväe ülem ja staabiülemate komitee liige aastatel 1974–1978 admiral James Holloway edastas senati komisjonile oma hinnangu: “/.../ minu arvates on põhjuseks, miks tsiviiljuhtkond pole viimase kaheksa või üheksa aasta jooksul staabiülemate komitee nõu kuulda võtnud, et staabiülemad ei andnud nõu, mida tsiviiljuhtkond oleks kuulda tahtnud. /.../ Arvan, et süüdistused, mida oleme viimased kümnekond aastat kuulnud, nagu annaksid staabiülemad halba nõu, on lihtsalt eufemism ütlemaks, et staabiülemad pole meile andnud vastuseid, mida oleme tahtnud. Sestap liikkame kõrvalle nende nõuande ja küsimise Brookingsilt” (U.S. Congress, Senate 1982: 44).

Lähedastel seisukohtadel nii sõjalise nõuande iseloomu kui ka selle praktilise arvessevõtmise tõenäosuse osas oli ka ametis olnud USA mereväe ülem admiral Thomas B. Hayward. “/.../ tsiviiljuhtkond peab taotlema staabiülemate komiteelt poliitiliselt mitte huvitatud, sõltumatut ja professionaalselt kompetentset nõuannet,” rõhutas admiral. “Juhtkond peab üles näitama usaldust väeülemate vastu ja kaasama neid juba varakult aruteludesse riigi julgeoleku üle. Sõjaline nõuanne peab põhimõtteliselt lähtuma riigi sõjaväejuhtidelt, mitte koosseisulistelt tsiviilnõunikelt, nagu see on olnud liigagi paljude aastate praktika. [Sellise praktika tulemusena] on väeülemad sageli pidanud sobitama oma mõtteid presidendi juba väljakujunenud poliitikaga, jättes kaitseministri ja presidendi seeläbi ilma poliitiliselt mitte huvitatud elukutseliste sõjaväelaste objektiivse nõuande olemuslikest eelistest” (U.S. Congress, House 1982: 99).

Eruadmiral ja staabiülemate komitee endine esimees Thomas H. Moorer tõdes: “/.../ staabiülemate komitee toetab tugevalt tsiviiljuhtimist. Ometi arvan ma, et vahel on sellega mindud äärmusse. Staabiülematele tuleb öelda, mida teha. Neile pole kindlasti vaja öelda, kuidas seda teha /.../. Igauks kujutab end feldmarssalina. Meil tuleb ikka ja jälle kokku puutuda võhikutega, kes kirjutavad meile ette, mitu pommi igale lennukile laadida /.../” (U.S. Congress, House 1982: 161–162).

Üheks põhiliseks probleemiks kehtinud tsiviil-militaarsuhete lahendi juures oli sõjaväe kõrgema juhtkonna hinnangul seega sõjaväelise nõuande ebapiisav arvestamine riigikaitse otsustusprotsessis ja sageli selle asendamine tsiviilnõuandega.

Kuid andkem sõna ka tsiviilpoolle. Sõjaväelise nõuande taotlemise osas kinnitas

abikaitseminister William H. Taft esindajatekoja relvajõudude komisjonile: “Kaitseminister ja mina oleme järjekindlat toetanud [väejuhatuste] ülemate õiguste laiendamist kaasa rääkida ressursialdusel ja teistes olulistest kaitseministeeriumi otsustes. Me oleme seda teinud /.../, vähendamata väeliigi /.../ ülemate olemasolevaid võimalusi meid nõustada” (U.S. Congress, House 1986: 7).

Puudutades küsimust tsiviilpoolle sekku misest sõjaväe juhtimisse, rõhutas abiminister Taft: “/.../ peame mitte ainult vältima, vaid aktiivselt vastustama [sõjaväe] mikrotasandi haldamist – olgu siis Kongressi või kaitseministeeriumi tippametnike poolt” (*ibid.*: 9).

Endine kaitseminister Harold Brown võttis omakorda kokku oma ametisoleku kogemuse: “Kohtusin staabiülemate komitee liikmetega iga nädal /.../ Leidsin, et need [sageli mitteformaalsed] diskussioonid olid mulle suureks abiks. /.../ Kui asi puudutas aga [staabiülemate komitee] formaalselt väljundit, pabereid, mis valmisid ühendstaabi kaudu, tema valveohvitseride, planeerijate, erinevate lauaülemate ja väeliikide ülemate endi tööga ning millele nad alla kirjutasid, siis peaaegu eranditult polnud need kas eriti kasulikud või oli asi lausa vastupidine. See tähendab, halvem kui üldse mitte midagi” (U.S. Congress, House 1982: 126–127).

Tsiviilpoolelt vaadatuna võib tsiviil-militaarsuhete problemaatikasse lisada seega pretensiooni, et sõjaväeline nõuanne, mida saadakse, ei haaku poliitikute arvates otsustusprotsessi piisava adekvaatsusega.

Osalt on probleemi taustaks otsustusprotsessi olemuse erinev mõistmine sõjaväelaste ja poliitikute poolt. “Lõppude lõpuks on otsustajad poliitilised otsustajad. Nad on tugevalt mõjutatud oma poliitilistest kohustustest ja varasematest poliitilistest vaadetest,” ütles Brown esindajatekoja relvajõudude komisjonis esinedes. “Iga president astub ametisse, kandes oma varasemate seisukohtade ja avalduste koormat, vahel väärade, vahel mitte nii väärade, vahel sügavast sisemisest veendumusest kantud seisukohtade [koormat], mida paljudel on raske muuta. Ma usun, et sellele vaatamata peab iga president olema kindel, et saab enne otsustamist küsimusest täieliku pildi nii pädevatelt sõjaväelastelt kui oma tsiviilnõunikelt” (*ibid.*: 130).

Probleemid ja lahendused

Eelmise teemaarenduse võib lühidalt kokku võtta järgnevalt: riigikaitse süsteemi

tsiviilpool leiab üldjuhul, et sõjaväelaste antav sõjaline nõuanne ei ole rakendatav; sõjaväelased vastavad üldjuhul, et nende nõuannet ignoreeritakse, kuna nad ei räägi seda, mida poliitikutud kuulda tahaksid. Rõhutan siinkohal, et eeltoodud vastuolu ei ole ühelegi kindlale riigile ainuomane, vaid esineb suuremal või vähemal määral kõigis demokraatlikes riikides ja on seega tsiviil-militaarsuhete lahutamatu osa.

Kontsentreeritud kujul taandub sõjaväelise nõuande problemaatika küsimusele, kuidas korraldada sõjaväejuhtide nõuandva funktsiooni täitmine nii, et ühelt poolt säiliks sõjaväejuhtide apoliitilisus, teiselt poolt aga tagataks neile võimalus ja kohustus panustada omapoolsed kaalutlused otsustusprotsessi.

Vaadakem nüüd, milliste lahendusteni jõudis Ameerika Ühendriikide seadusandja Pentagoni reformides.

Määratledes kaitseministri ülesandeid ja võimuvolitusi, teeb Goldwateri-Nicholsi seaduse § 113 lõike g punkt 1 ministrile ülesandeks anda igal aastal kaitseministeeriumi struktuuriüksuste juhtidele kirjalik poliitiline juhis, mis peab sisaldama juhtnõore "(A) riigi julgeolekupoliitika ja eesmärkide osas; (B) sõjaliste põhiülesannete prioriteetide osas; ning (C) eeldatavate ressursitasemetes osas juhise kehtivusajaks". Oluline on siinkohal rõhutada sama seadusesätte nõuet, et minister annab oma juhise, "kaasates staabiülemate komitee esimehe nõuannet ja abi". § 113 lõike g punkt 2 teeb ministrile ülesandeks "presidendi heakskiidul ja pärast konsulteerimist staabiülemate komitee esimehega" anda igal aastal staabiülemate komitee esimehele kirjalik poliitiline juhis ennetavate plaanide (*contingency plans*) väljatöötamiseks ja olemasolevate plaanide läbivaatamiseks. Sama säte näeb ette, et selline juhis peab sisaldama ka juhtnõore sõjaväepersonali arvukuse ja jaotuse ning eeldatavate toetusressursi tasemetes osas nende plaanide kehtivuse ajaks.

Tulles staabiülemate komitee funktsioonide juurde, sätestab Goldwateri-Nicholsi seaduse § 151 lõike b punkt 1 komitee esimehe kui "presidendi, rahvusliku julgeoleku nõukogu (RJN) ja kaitseministri pea-

mise sõjalise nõuandja". Sama paragrahvi lõike d punkt 1 reguleerib staabiülemate komitee teiste liikmete nõuandvat funktsiooni ja ütleb, et komitee liikmel on õigus esitada komitee esimehele oma nõuanne, arvamus või eriarvamus, mis täiendab esimehe presidendile, RJN-le või kaitseministrile antavat nõuannet või arvamust. Seadus paneb staabiülemate komitee esimehele sel juhul kohustuse esitada komitee liikme täiendav või eriarvamus samaaegselt oma nõuande või arvamusega.

Sõjalise nõuande tsiviilotsustajateni jõudmise seisukohalt on oluline ka § 151 lõike f, mis ütleb: "Olles eelnevalt informeerinud kaitseministrit, võib staabiülemate komitee liige anda Kongressile kaitseministeeriumi valitsemisala puudutavates küsimustes soovitusi, mida peab kohaseks".

Staabiülemate komitee esimehe funktsioone sätestav Goldwateri-Nicholsi seaduse § 153 rõhutab juba esimeses lauses esimehe ametiseisundit "(a) /.../ alludes presidendi ja kaitseministri juhatamispädevusele (*authority*), juhtimisele (*direction*) ja kontrollile /.../" ning toob järgnevalt ära poolteist lehekülge ülesandeid, mille täitmise eest staabiülemate komitee esimees vastutab. Olulisel kohal on siin taas sõjaväelise nõuandja funktsioon. Nii paneb § 153 lõike a punkt 1 esimehele kohustuse "abistada presidenti ja kaitseministrit strateegiliste suuniste andmisel relvajõududele".

Ennetavate plaanide (*contingency plans*) ja lahinguvalmiduse osas teeb § 153 lõike a punkti 3 alapunkt C esimehele ülesandeks "nõustada kaitseministrit sõjaväe võimete (*capability*) kriitiliste puudujääkide osas", mis ilmnevad ennetavate plaanide väljatöötamisel ja läbivaatamisel, ning anda omapoolne hinnang nende puudujääkide mõjule "riigi julgeoleku eesmärkide saavutamisel".

Sõjaväele eraldatavate ressursside osas peab esimees § 153 lõike a punkti 4 alapunkti A kohaselt "nõustama kaitseministrit /.../ väejuhatuste ülemate määratletud ressursinõuete prioriteetide osas" ja sama seadusepunkti alapunkt B lisab esimehele kohustuse nõustada kaitseminist-

rit kaitse-eelarve taotluse ühilduvuse osas strateegilise planeerimise kaudu määratletud prioriteetide ja väejuhatustele püstitatud võimete nõuetega.

Ning lõpuks, relvajõudude eesmärkide ja ülesannete (*roles and missions*) valdkonnas kohustab Goldwateri-Nicholsi seaduse § 153 lõike b punkt 1 staabiülemate komitee esimeest "mitte harvem kui kord kolme aasta jooksul või presidendi või kaitseministri nõudmisel" esitada kaitseministrile aruande "selliste soovitustega relvajõudude eesmärkide ja ülesannete muutmise osas, mida ta peab asjakohaseks saavutamaks relvajõudude maksimaalset mõjusust". Sama seadusesäte käsib esimehel oma soovituste väljatöötamisel muu hulgas spetsiifiliselt arvesse võtta "(A) Ühendriike ähvardavate ohtude iseloomu muutumist; (B) mittevajaliku dubleerimist relvajõudude jõupingutustes; (C) tehnoloogilisi uuendusi, mida saab sõjapidamises tõhusalt rakendada".

Nagu eeltoodust nähtub, annab Ameerika Ühendriikide seadusandja sõjaväelisele nõuandele märkimisväärse kohtu poliitilis-sõjalises otsustusprotsessis ja kirjutab ette sellise nõuande taotlemise mehhanismid, jätmata samas vähimatki kahtlust, et lõplik otsustamispädevus kuulub valitud ja ametisse nimetatud tsiviilvõimule – presidendile ja kaitseministrile.

Kokkuvõtteks

Kokkuvõtteks võib vaid nõustuda Rudolf Jooga, kes tõdeb: "/.../ tsiviiljuhtimise kehtestamine ja tagamine ei ole mingil juhul ühepoolne, erandlik käik relvajõudude *raamides hoidmiseks* (originaali kursiiv – J.M.). Tegemist on pigem mõlemapoolse kohandumise kompleksse protsessiga, mille eesmärgiks on sõjaväe lülitamine riigi institutsioonide üldisse süsteemi, määratledes nii selgelt kui võimalik tema vastutusvaldkonna" (Joo 1996: 5).

Loo lõppjärelus, millega siinkirjutaja nõustub, kõlab järgmiselt: "Tsiiviil-militaarsuhete areng on dünaamiline protsess, milles probleeme hallatakse, kuid ei lahendata selle sõna määravas tähenduses (originaali kursiiv – J.M.)" (Joo 1996:7).

Tsiviil-militaarkoostöö peab tihenema

Kalev Stoicescu
Riigi Kaitse, 09.12.2003

Tänapäeva ning ka tuleviku kriisid on märgatavalt mitmekesisemad kui eelmisel sajandil või kunagi varem. Globaliseerumine soodustab nii bioloogiliste kui ka elektrooniliste viiruste levikut.

Looduslikud või tehnoloogilised katastroofid, terrorism, etnilised ja usulised konfliktid võivad ohustada üha suuremaid piirkondi ning maailma tervikuna. Traditsioonilistele lisanduvad uued, seni tundmatud ohud.

Massihävitusrelvade levik on murettekitav, eriti kasvava terrorismiohu taustal. Eelmainitud hädaolukordadega tegelemiseks tuleb rakendada meetmeid, mille koondnimetus on kriisireguleerimine. Kriisireguleerimise meetmed sõltuvad hädaolukorra tüübist, mastaabist jm teguritest.

Riigisisese ja rahvusvahelise kriisireguleerimisega puutuvad eelkõige kokku nn jõustruktuurid ehk kaitse-, sise- ja välisministeerium koos nende valitsemisalas olevate struktuuridega: kaitsevägi ja Kaitseliit, päästeamet, politsei, kaitsepolitsei ja piirivalve. Need asutused peavad üksteist toetama laiaulatuslikumalt, sest meie riigi inim- ja materiaalsed ressursid on küllalt piiratud ning tarbetu dubleerimine tuleb vältida. Tegemist on "kahesuunalise tänavaga": tsiviilstruktuurid toetavad militaarstruktuure sõjalise tegevusega hädaolukorras ning vastupidiselt toimub toetus tsiviilhädaolukorra puhul.

Järgnevalt mõned üldistatud näited olukordadest, kus tsiviil- ja sõjalise tasandi jõud peaksid koostööd tegema ning ühiseid operatsioone läbi viima.

Riigisisene tsiviilhädaolukord

Kui tsiviilstruktuuride ressursid ei ole piisavad näiteks ulatusliku metsatulekahju kustutamiseks, rannikuala naftareostuse likvideerimiseks vm tsiviilhädaolukorra lahendamiseks, võib vajadusel kaasata Kaitseliidu ja/või kaitseväge üksusi vajaliku tehnika ja varustusega. Siinjuures tuleb siiski arvestada mitme olulise aspektiga. Eelkõige sellega, et Kaitseliit ning eriti kaitsevägi kaasatakse ainult äärmise vajaduse korral, seega kindlasti mitte kergekäeliselt.

Kaitseliidu ja kaitseväge relvastatud tegevus (objekti või piirkonna valve vms) toimub vastavalt seadusele ehk ainult siis, kui on välja kuulutatud eriolukord või erakorraline seisukord. Samas, Kaitseliidu ridades on vastavalt seadusele registreeritud abipolitseinikud ja ka vabatahtlikud päästeüksused, kes võivad abistada politseid või päästeametit ka tavaolukorras. Seejuures tegutsevad kaitseliitlastest abipolitseinikud koos politseinikega ning vajaduse korral kasutavad nad jõudu (ka relvi) samadel alustel nagu politseinikud.

Riigikaitse

Riigikaitse ei koosne ainult sõjalisest kaitsest, sest viimane ei ole mõeldav ilma tsiviilpoolse toetuseta. Samas, Eesti riik peab sõjaseisukorra ehk relvastatud konflikti korral toimima tervikuna – mitte ainult sõjaliselt.

Tsiviilstruktuurid – ministeeriumid ja nende allasutused, maakondlikud struktuurid ja omavalitsused, ettevõtted – ei pea hoolitsema mitte ainult riigivõimu ja seadusliku korra toimimise, vaid ka kogu elanikkonna kindlustamise eest hädavaljalike kaupade ja teenustega. Samas peab

tsiviilpool olema võimeline toetama ka Eesti kaitsejõude ning vajadusel samuti sõbralikke abivägesid kokku lepitud ulatuses. Toetus võib seisneda toitlustamises, meditsiiniabis, kütuse ja määrdeainete tarnimises, kommunikatsioonides jne.

Rahvusvaheline kriis

Rahvusvahelisel tasandil võib Eesti kokku puutuda humanitaar- ehk tsiviilhädaolukorraga Kongos. Seda oma ELi liikmesuse kaudu. Samas võib Eestit riivata mõni rahvusvaheline sõjaline kriis. Eesti osaleb mitmes rahvusvahelises missioonis: Kosovos, Makedoonias, Afganistanis, Iraagis ja Liibanonis. Need missioonid toimuvad NATO, ELi, OSCE vms egiidi all, kusjuures Eesti ei osale ainult kaitseväge üksuste või staabiohvitseridega, vaid ka päästeametnike, politseinike, valimiste vaatlejatega. Seega on Eesti panus rahvusvahelises kriisireguleerimises nii tsiviil- kui ka militaarpoolel, sõltuvalt olukorrast ning sellega kaasnevatest vajadustest.

Pilk tulevikku

Riigisisene kriisireguleerimine peab arvestama tänapäeva ohtudega, mis eeldab intensiivsemat koostööd asjasse puutuvate struktuuride vahel, kusjuures seadusandlik baas jm protseduurid tuleb vastavusse viia ELi ja NATO nõuete ja praktiliste vajadustega. Rahvusvahelisel areenil peab Eesti jätkuvalt ennast näitama aktiivse osalejana kriisireguleerimises. See mitte ainult ei tõsta Eesti prestiiži ja usaldatavust, vaid annab meie kaitseväelastele ja päästjatele hindamatuid kogemusi, mis on väga kasulikud riigisisese kriisireguleerimise korral. Tuleviku märksõnaks on järjest tihenev tsiviil-militaarkoostöö.

Rahvas näeb NATOs turvalisuse garantiid

Juhan Kivirähk

Riigi Kaitse, 12.05.2004

Tänavune kevad toob Eestile kahe pikaajalise välispoliitilise eesmärgi täitumise. 2. aprillist võime end lugeda NATO ja 1. maist Euroopa Liidu täieõiguslikuks liikmeks. Veel tosin aastat tagasi oleks pelgalt mõte nende organisatsioonidega liitumisest tundunud utoopilisena. Möödub ju augustis kõigest kümme aastat päevast, mil Eestist lahkusid viimased Vene okupatsiooniväed.

Kui 1992. aastal tundis 70 protsenti eestlastest hirmu idanaabri võimaliku sõjalise kallale tungi pärast Eestile, siis tänasel päeval peab Eesti ründamist tõenäoliseks vaid viiendik. Eesti on muutumas rahulikuks Põhjala riigiks, kus mälestus Tallinna sisse sõitvast Vene tankikolonnist meenub veel üksnes kui ammune hirmuunenägu.

Ometi on maailm tervikuna endiselt ebatervaline. Uudistesaadetest kuuleme igal õhtul otsekui rindeteateid: sõda Iraagis, Iisraeli ja Palestiina konflikt, massimõrv Hispaanias... Sajad ja sajad süütult hukunud. Tundub, nagu elaksime alates 2001. aasta septembrist hiiliva kolmanda maailmasõja tingimustes.

Veebruaris leidis 43 protsenti Eesti elanikest, et maailmas suureneb lähiaastatel ebastabiilsus ja sõjaliste konfliktide oht. 36 protsenti arvas, et olukord võrreldes praegusega ei muutu – kuid ega seegi rahumeelset ja turvalist maailma tähenda.

Olulisemate ohtudena, mis võivad maailma stabiilsust ja rahu ohustada, nimetas 68 protsenti küsitletutest just rahvusvahelist terrorismi ja 59 protsenti organiseeritud kuritegevust. Neli aastat tagasi, 2000. aasta jaanuaris, peeti peamiseks ohuks maailmarahule Venemaa poliitilise ebastabiilsuse kõrval (58 protsenti) samuti just rahvusvahelist terrorismi (44 protsenti). Avalik arvamus on mõnikord üllatavalt ettenägelik.

Peamise jõuna, mis on suuteline toime tulema maailma turvalisust ohustavate teguritega, nähakse NATOt ja lisaks sellele ka ÜROd.

Ehkki Eestit peetakse vähe ohustatuks, nähakse NATOs olulist rolli ka meie turvalisuse garantiina. Üha enam seostatakse Eesti turvalisust ka Euroopa Liidu liikmeks olekuga – see tegur on tõusnud elanike jaoks oluliselt teisele kohale.

Kolmandana peetakse tähtsaks häid suhteid Venemaaga.

Kõige eelnevalt öeldu taustal tundub ootuspärane, et Eesti elanike toetus NATOga liitumisele on olnud kõrge ja on viimase nelja aasta jooksul pidevalt kasvanud.

Toetus NATO-le kasvanud

Kui 2000. aasta jaanuaris toetasid NATOga liitumist veidi vähem kui pooled Eesti elanikest, siis nüüd, vahetult liitumise eel, on toetus kasvanud 69 protsendile. Eestlaste toetus NATOga liitumisele on nelja aastaga kasvanud 57 protsendilt 83-le, mitte-eestlaste seas 25 protsendilt 38-le.

Ehkki mitte-eestlaste toetus NATOga liitumisele on endiselt väike, pole enamik neist siiski NATOga liitumise vastu. Viiendikul küsitletutest puudub selles küsimuses oma seisukoht, seega jääb liitumise vastaste osakaaluks 32 protsenti.

Oluline on märkida, et nooremad mitte-eestlased toetavad liitumist rohkem: alla 20aastastest on liitumise poolt 62 protsenti, üle 60aastastest vaid 32 protsenti.

Oluliseks osutub ilmselt erinev sotsialiseerumiskeskond. Vanemate mitte-eestlaste külma sõja aegadest pärit arusaam kujutab NATOt ette kui ohtlikku ja vaenulikku organisatsiooni. Ilmselt selle tõttu kardetakse NATOga liitumisest ohtu demokraatialle ning suhete halvenemist Venemaaga.

Tegelikult võib Eesti NATO liikmeks saamine Eesti-Vene suhteid hoopis parandada. Uuringud on näidanud, et venekeelse elanikkonna hoiakuid kujundab oluliselt Venemaa massimeedia, ennekõike televisioon. On tõenäoline, et neis kanalites levitatavad hoiakud muutuvad pärast Eesti tegelikku liitumist vaoshoitumaks.

Uued väljakutsed

Kahtlemata esitab NATO liikmeks saamine Eestile uusi väljakutseid riigikaitse korralduse vallas.

Valdav osa Eesti elanikkonnast (90 protsenti) peab noormeeste üldist sõjaväeteenistust vajalikuks. Kuid mitte kõik neist vastajatest ei arva, et Eesti kaitsevõime peaks tingimata tuginema ajateenijatele. 60 protsendi üldist sõjaväekohustust pooldavate küsitletute kõrval eelistaks 34

protsenti kutselist sõjaväeteenistust. Mida noorem ja haritum on vastaja, seda enam toetab ta profiarmeed.

Kui aga asetada küsitletute ette valikud, kas Eesti vajaks väikesearvulist, hea väljaõppe ja moodsa varustusega väeüksusi või laiapõhjalist rahvaarmee, siis kaldub juba 72 protsenti vastanutest eelistama professionaalsust. Nii võibki eeldada, et üldist sõjaväekohustust seostatakse rohkem mehitudumise kooliga kui Eesti kaitsevõimega. NATOga ühinemine toob päevakorda ka aktuaalse ja valusa küsimuse – kas Eesti sõdurid peaksid osalema rahvusvahelistes sõjalistes missioonides. Veebruari keskel toimunud küsitluses pidas 54 protsenti kõigist küsitletutest sellist osalemist vajalikuks. Samas ei olnud küsitluse toimumisajaks veel saabunud traagilist sõnumit Eesti sõduri hukkumisest Iraagis. Kui siia lisada sadade inimeste surma põhjustanud terroritegu Hispaanias, mis osutab võimalikule kättemaksuohule riikidele, kes USAga koos Iraaki okupeerivad, võivad need asjaolud inimeste suhtumist välismissioonidesse ka muuta.

Siiski ei sõandaks ma esialgu prognoosida dramaatilisi muutusi avalikus arvamus. Eesti avalikkus on 2000. aastal alustatud uuringuprojekti raames tehtud kolmeteistkümmes küsitluses näidanud üles väga suurt mõistvust kaitsepoliitika küsimustes ja demonstreerinud valdavat toetust riigi välispoliitilistele eesmärkidele. Väliseksperite on ikka pannud hämmelduma, kuidas nii väikeste sissetulekutega riigis nagu Eesti pooldab enam kui kolm neljandikku elanikkonnast kaitsekulutuste tegemist vähemalt praeguses mahus. Küllap annavad meie kodanikud endale aru, et kui NATO tagab Eesti turvalisust, siis on Eestil vaja ka omalt poolt panustada.

Võib-olla polnud maailma ja Eesti kiinodes vaatajarekordid löönud linates “Sõrmuste isand” populaarne mitte ainult muinasjutulise vaatamängu, vaid ka filmis edastatud äärmiselt tänapäevase sõnumi tõttu. Täna maailmas ei saa keegi jääda kõrvaltvaatajaks. Kui vapper Frodo koos oma sõpradega oleks jäänud peitu oma õdusatesse kääbiku-urgudesse, ei oleks Sauroni kurjuse impeeriumi kunagi võidetud.

Vaidlused võtsid liiga palju energiat

Margus Kolga

Riigi Kaitse, 12.05.2004

Veel 1997. aastal anti Eesti esindajale NATO rahupartnerluse koordineerimisrühmas ülesanne uurida, ega kusa-gil raudvoodeid, sõduri- või relvakappe ripakil ei ole. Eks igauks ajas asju, mis parasjagu tähtsad tundusid. Ja tollal ei tulnud neist puudust.

Rahupartnerlusprogrammi raames algata-ti aasta-aastalt uusi projekte, mis muutusid üha sisukamaks ning osalejate kasvades neile ka arusaadavamaks. Selles osas käi-tus NATO targalt ja ettenägelikult, andes koostööd teha soovijale aega adra sead-miseks. Kõik see ei toimunud muidugi niisama, vaid lähtudes NATO strateegili-sest eesmärgist laiendada julgeolekutsooni kaugemale oma senisest territooriumist.

Riigikaitse arenguplaanid

Eestile tähendas see järjepanu inten-siivistuvat tegevust ja ka kasvavat vas-tutust. Eriti hästi väljendus see riigikait-se arenguplaanide koostamisel, mida me Membership Action Plani (MAP) protsessi raames pidime iga aasta kindlaks kuupäe-vaks NATO-le esitama. Kui enne sumbus selliste arenguplaanide koostamine süste-misestesse vaidlustesse ning eelarved val-misid lõpuks ikka ainult arvudes ja konk-reetsed plaanid alles siis, kui raha käes, siis NATOga selliseid mõõndused, et küll homseks ikka teeme, enam võimalikud polnud. Liikmesuse aastaplaan pidi sep-tembri lõpuks NATO olema ja asi ants.

Veelgi olulisem on, et ANP, nõnda seda plaani lühendatult nimetati, koostamise-ga koos kasvasime ise, saime juurde koge-musi ning teadmisi. Kui meenutada 1999. aastal kirjutatud plaani esimest mustan-dit, kuhu püüti sisse panna kõik, mida asjast teati või arvati teadvat, ning mis paisus kolmesajaleheküljeliseks telliseks,

olime 2003. aastaks jõudnud situatsiooni, kus enamikule koostajale oli selge, mida ja kuidas kirjutada, ja mis veelgi tähtsam, miks kirjutada.

Liikmekssaamise ettevalmistusprotsessis oli oluline roll Balti riikide sõjalisel koos-tööl, eriti nüüdseks manalateele saadetud Balti rahuvalvepataljonil. Kui rahupart-nerlusprogrammi kaudu saime lähemalt tuttavaks NATO olemuse, mõttemaailma, sõjapidamise filosoofia ja koostegutsemis-protseduuridega, siis BALTPATi projekt koos oma rahvusvaheliste koordineeri-misstruktuuridega andis meile väärtuslik-ke õppetunde, kuidas toimub ühe kaitse-väeüksuse loomine ning kuidas seda tuleb teha mitmerahvuselises keskkonnas.

Süsteemisised vaidlused

Loomulikult on NATO lõimingu ol-nud ka tagasilööke ja aastast aastasse kor-duvaid probleeme. Vahel oleme neid ise liigset potjomkinut tehes tekitanud ja see-läbi naerualuseks jäänud. Kuid põhilisi valupunkte on esilehel olnud kaks.

Esiteks meie kõrgendatud enesehinnang, mida mõned kutsuvad küll talupojatarku-seks. See on seisnenud eelkõige selles, et liigagi tihti on arvamusiidrite, ka sõjaväe-lastest arvamusiidrite seisukohtades ol-nud kuulda, et NATO ei suuda lahendada Eesti kaitseprobleeme. Argumendina ka-sutatakse seejuures ühe meie naaberriigi juba rohkem kui poole sajandi vanuseid positiivseid kogemusi, jättes arvestamata tõsiasja, et meie kasutuses olevad ressursid on hoopis teises kaalukategoorias ja ka aega pole meile tulemuste saavutamiseks antud 50 aastat.

Kuid veelgi olulisem on meeles pidada, et NATO territooriumi pole organisatsiooni

eksisteerimise ajal sõjaliselt rünnanud üks-ki teine riik ning et sõjanduse areng viima-sel 50 aastal on teinud samasuguse hüppe-lise arengu nagu näiteks IT või meditsiin, mistõttu Teise maailmasõja aegsed lahendid on tihti ajast ja arust. Silmi ei saa kin-ni panna ka üleilmastumise ees, see lihtsalt toimub, tahame me seda või mitte.

See kahestumine on toonud kaasa eriar-vamusi ja tõlgendamisi, mis on tekitanud süsteemiseseid vaidlusi, mida avalikkuse ees on nimetatud "kaitseministeeriumi ja kaitseväge vahelisteks vastuoludeks". Lü-hidalt öeldes on erinevus seisnenud nä-gemuses, kus üks pool on Eesti kaitseväge arengut näinud NATO lõimingu prot-sessis osana, teine aga pidanud neid küll omavahel seotud, kuid erisugusteks prot-sessideks. Tagajärjeks on olnud aga see, et vaidlused on võtnud nii palju energiat, et seda pole enam jätkunud plaanide elluvi-miseks. Seda on ka NATO ametkonnad tihti märkinud, et "plaanid on teil head, kuid tahaks neid ka reaalsuses elluviidu-na näha". Lakmustestina võib siin vaadel-da Scouts-pataljoni arengut, mis esialgsete plaanide kohaselt pidi valmima 2003, see-järel 2005 ja nüüdseks oleme sihiks sead-nud 2007. Loodetavalt jõuame ükskord ka tulemuseni.

Tegelikult on sellel lõimumisteel olnud rohkem positiivset, kui sellest on räägitud. Riigikaitse süsteem on kasvanud, muu-tunud iseseisvamaks ja targemaks. Eesti kaitsevälased on jõu ja nõuga abiks julge-oleku tagamisel maailmas. Paranenud on teenistustingimused ja väljaõppe kvaliteet, iga aastaga kogemusi ja teadmisi juurde koguvad ohvitserid kasvatavad lootust, et riigikaitse strateegiline pool saab õige pea täiendust, mida häbenema ei pea.

Elu võimalikkuse loomine kaitseväes

Hellar Lill

Riigi Kaitse, 12.05.2004

Iseseisvuse taastamise järel alustas Eesti riigikaitse ülesehitamist sisuliselt tühjalt kohalt. Puudus arvestatav infrastruktuur, okupatsiooniarmeest vabanevate objektide haldamine nõudis lisavaeva. Erakordselt piiratud olid inim- ja rahakapital.

Nii oli 1992. aasta alguses kaitseväge koosseisus 27 peastaabi ametnikku, 48 kursanti ja 10 ajateenijat. Kaitseministeeriumi loomiseni jõuti Balti riikidest viimasena alles 1992. aasta kevadel. Näiteks BNS tsiteeris vastavat valitsuse otsust kommenteerinud peaministri järgmiselt: “Seltsimees Toomas Puurale on tehtud ülesandeks asuda kohe kaitseministeeriumi loomisele.”

Puudusid nii valdkonda reguleeriv seadustik kui ka kontseptuaalne baas, rääkimata relvastusest. Esimene kaitseminister Ülo Uluots sõnastas sama aasta sügisel poliitilises testamendis Eesti kaitsekontseptsiooniks skeptiliselt “elu võimalikkuse loomise Eesti kaitseväes”.

Riigikaitse rahastamiseks eraldi fond

Viimased kogemused iseseisva riigikaitse korraldamisest pärinesid Teise maailmasõja eelsest ajast, mis kajastub ka riigikaitsepõhimõtete esmasest esitluses – põhiseaduses, mille riigikaitsepea-tükki sõnastades võeti eeskujuna 1938. aasta põhiseadusest. Pädevuskonflikti riigikaitse juhtimisel – kas kaitseväge juhataja alub presidendile või kaitseministrile – on toonud pärssiva tegurina riigikaitse arengus esile mitmed kaitseministrid ja teised asjatundjad. Hiljem on vastuolu leevendatud järk-järgult riigikaitsealastes õigusaktides.

Kaitsekontseptsiooni vastuvõtmist arutati riigikogus 1993. aasta märtsis. Kaitseminister Hain Rebase eestvõttel valminud

eelnõu “Riigikaitse alused” vastuvõtmiseni paraku ei jõutud. Omapärase, aga omas ajas mõistetava ideena võib sellest dokumendist esile tuua ettepaneku luua riigikaitse rahastamiseks riigikaitse fond. Ent juba selles projektis sisaldus omaette eesmärgina integratsioon NATOsse.

Aasta lõpus kinnitasid Balti riikide presidendid oma ühisavalduses, et julgeoleku peamise tagatisena nähakse NATOt ning soovitakse saada täisliikmeks. Esialgu olid suhted NATOga peamiselt poliitilisel tasandil. Eesti delegatsioon osales NATO parlamentaarse assamblee töös, toimus rida kõrgetasemelisi visiite. Esimeseks Eestit külastanud alliansi kõrgeks sõjaväelaseks oli kindral Gary Johnson, järgnes peasekretär Manfred Wörneri visiit. Jüri Luige sõnul oligi Eesti ja NATO esimene tõsisem kokkupuutepunkt “Lennart Meri ja Manfred Wörneri hiilgav duo”.

Reaalne koostöö NATOga algas 1994

Realse koostööni NATOga jõuti 1994. aastal, kui esimeste seas ühineti programiga “Partnerlus rahu nimel”, mis andis Eesti riigikaitsele selge arenguperspektiivi ja sai aluseks koostegutsemisvõime arendamisele liitlastega. Üha jõudsamalt süvenes arusaam, et Eesti kaitsmiseks ei piisa pelgalt omamaistest sõjalistest vahenditest ning toetuda tuleb mitmekesisematele meetmetele, eelkõige kollektiivse julgeoleku printsiibile. Samal aastal valmis Eesti kaitsejõudude arengukava aastateks 1995–1997, mida ametlikult ei kinnitatud, kuid mis oli valdkonda laiemalt kaardistav ja analüüsiv dokument. Sõjagaegses koosseisus nähti ette lahingu- ja maakaitseüksusi, mille suuruseks oleks olnud 50 000 meest, plaaniti isegi reaktiivhävitatute ostmist. Kaitseväge arendamise lähtepunktidenähteks fikseeriti NATO-liikmesusele suunatud sõjalise koostöö kõrval elementaarse relvastatud kaitse väljaarendamine ja riikliku kaitsekontseptsiooni vastuvõtmine.

Esimese ametliku kaitsekontseptsiooni na kiitis riigikogu 1996. aasta mais heaks “Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad”, mis sõnastas Eesti riigikaitse aluspõhimõtte – iseseisva kaitsevõime arendamise seotuna rahvusvahelise koostööga, mis ei välista üksteist, on tihedalt seotud ja teenivad seadusandja fikseeritud eesmärki liituda NATOga.

Alternatiivsed “doktriinid”

Ametlik poliitika kõneles üksmeelselt integratsioonist NATOsse kui heakskiidetud tõsiasjast, pakuti siiski välja ka teisi doktriine. Oli ajakirjanikke ja poliitikuid, kes soovitasid loobuda NATO liikmesstaatuse taotlemisest kui perspektiivitut projektist ja valida neutraliteet, suunates riigikaitsekulutused partisanisõja ettevalmistamiseks. Üllatusliku, nn Balti julgeoleku pakti sõlmimise ideega tulid välja kaks poliitikut ja erukindral. Kolme riigi sõjalise liidu asja olevat “kulisside taga” juba aetud. Tõenäoliselt oli see avaldus seotud lähenevate presidendivalimistega.

Kesistest oludest ja kogemuste puudumisest hoolimata loodi ja sõnastati 1991–1996 alusmüür moodsa riigikaitse korraldamiseks NATO kollektiivse kaitse põhimõtete järgi. Kümneni alguses oli ju teoreetiliselt olemas ka kaks teist alternatiivi: neutraliteedipoliitika põhjanaabrite moodi või tihedam koostöö SRÜ riikidega. Ants Laaneots on selgitanud, et kuigi võis jääda selline mulje, ei toimunud Eesti riigikaitse arendamine sihipäratult, kindla plaani ja eesmärgita. Juba alates 1992. aastast võeti tema sõnul kaitsejõudude peastaabis kasutusele NATO staapidele vastavad tööprotseduurid.

Eesti NATOs – mitte tarbija, vaid partner

Ants Laaneots

KVÜÖA toimetised, 2/2003

Läänemere idakaldal asuv Eesti on sajandite jooksul olnud lugematute sõdade tallermaaks. Erinevad riigid ja valitsejad idast ja läänest on püüdnud seda majanduslikult ja strateegiliselt tähtsat piirkonda ühel või teisel, peamiselt aga vägivaldsel viisil oma kontrolli alla saada. Ainult möödunud sajandi jooksul on meil tulnud seista vallutajatega silmitsi viiel korral ja olla neli korda okupeeritud. Seepärast on ka eesti rahva kõige suuremaks mureks iseseisvuse perioodidel olnud oma riigi julgeoleku ja sõltumatuse tagamine. Ülesanne, kuidas säilitada ootamatult kättevõidetud vabadus ja iseseisvus, kerkis meie riigijuhtide ette ka kohe pärast taasiseseisvumist 1991. aasta augustis.

Iga riigi julgeolekupoliitika eesmärk on kaitsta oma maa iseseisvust ja tegutsemisvabadust ning elanike heaolu ja eluvõimalusi neid mõjutavate julgeolekuohtude eest.

Riikide julgeoleku ja kaitsepoliitika kujundamine sõltub mitmetest erinevatest parameetritest, mis arenevad ja muutuvad koos inimkonna arenguga. Tänapäeval võivad nendeks olla:

- riigi suurus ja majanduslik seisukord. Viimane on tähtis ka võrdse suurusega riikide puhul. Seda võib illustreerida lihtsa näitega. Kahe suuruselt võrdse maa - Eesti ja Sloveenia sisemajanduse kogutoodang 2000. aastal oli vastavalt 5,6 miljardit dollarit ja 18,6 miljardit dollarit. Sellest tulenevalt olid ka 2001. aasta kaitseelarved ja nendega seotud võimalused erinevad: Sloveenial 269 miljonit dollarit, Eestil 92,4 miljonit dollarit, st kolm korda väiksemad;
- rahvuslikud huvid ja eesmärgid;
- riiki ümbritsev regionaalne ja globaalne julgeolekukeskkond;
- sõjalised ohud ja nende tõrjumise võimalused, mis omakorda sõltuvad riigi tegevusvabaduse suurusest ja selle kitsendustest (rahvusvahelised lepped, kohustused, mille riik endale on võtnud jms) oma kaitsesüsteemi ülesehitamisel ja kasutamisel, riigi kuuluvusest või mittekuuluvusest sõjalistesse ja teistesse liitudesse ning seotusest konfliktidega;
- siseriiklik olukord, sh poliitiline ja majanduslik situatsioon, ühiskonna ja sõjaliste struktuuride vahekord, ühis-

konna väärtuste prioriteetid, tema ühtsus ja tugevus;

- materiaalse, rahaliste ja inimressursside olemasolu ning ühiskonna valmidus neid ressursse eraldada;
- riigi käsutuses olev tehnoloogia.

Eesti ei ole erand, ka tema kaitsepoliitika ja -strateegia on kujunenud vaid mainitud parameetrite koosmõjul. Kaitsepoliitika kujundamisel nii esimesel kui ka teisel iseseisvusperioodil tuli arvestada tõsiasjaga, et väikese ja piiratud ressurssidega riigina pole Eesti võimeline osalema pikaajalistes sõdades.

Meie riigi tänapäevane julgeolekupoliitika ei tekkinud tühjalt kohalt. Selle väljatöötamisel pärast taasiseseisvumist 1991. a oli poliitikute käsutuses iseseisva Eesti kahe maailmasõja vaheline julgeoleku- ja kaitsepoliitika kogemus, ehkki lühiajaline, kuid väga dünaamiline, täis ohte ja traagikat.

Kohe pärast võiduka Vabadussõja lõppu 1920. a algas poliitiliste jõudude vahel laialdane diskussioon riigi julgeoleku ja kaitsepoliitika põhimõtete üle. Selle käigus töötati välja julgeolekustrateegia põhisuunad, millest juhinduti peaaegu kogu esimese iseseisvusaajajooksul. Need olid kokkuvõttes järgmised:

- toetumine Eesti püsimisest huvitatud suurriikidele (Inglismaa, Prantsusmaa, hiljem ka Saksamaa);
- sõbralike suhete hoidmine ja arendamine kõigi naabermaadega. Eriti tähtis oli Eestile mittekallaletungilepingu sõlmimine NSV Liiduga 1932. a;
- aktiivne osalemine tolleaegse Rahvasteliidu töös;
- regionaalsete kaitse liitude sõlmimine. Eesti poliitikute pikaajaliseks eesmärgiks oli kaitsetstarbelise sõjalis-poliitilise Balti Liidu loomine. Ideaalvariandina loodeti selles ühendada Soome, Eesti, Läti, Leedu ja Poola, st Esimese maailmasõja tulemusel iseseisvunud riigid. Kõige lähemale jõuti liidule aastatel 1920-1921. Vastuolud riikide poliitilises suundumuses ning sõjaline konflikt Poola ja Leedu vahel nurjasid plaani. Eestil õnnestus sõlmida vaid kaitselepe Lätiga 1923. a sügisel, kuid ka see ei käivitunud 1939. ja 1940. a traagilistel päevadel;

- sõjalise enesekaitse võime hoidmine ja arendamine;
- Eesti kuulutamine erapooletuks relvakonfliktide puhul.

Kahjuks ei osutunud see julgeolekustrateegia kahe maailmasõja vahelisel perioodil tõhusaks. NSV Liit surus 23. augustil 1939. a sõlmitud Molotov-Ribbentropi paktiga tema mõjusfääri antud Eestile sama aasta septembris peale nn baaside lepingu, mille alusel sisenesid Eestisse Nõukogude väed. Juunis 1940. a okupeeris NSV Liit riigi täielikult, tehes lõpu Eesti iseseisvusele. Kuid ilmselt on mainitud julgeolekustrateegia mõningad põhimõtted Eesti jaoks aktuaalsed ka tänapäeval.

Eesti tee – liitumine NATOga

Eesti taasiseseisvuse pikaajalisse kestvusesse uskusid selle algperioodil – aastatel 1991–1994 – vähesed, seda mitte ainult Eestis, vaid ka mujal maailmas. Riigi territooriumil asusid Nõukogude, hiljem Vene väed. End NSV Liidu õigusjärglaseks kuulutanud ettearvamatu käitumisega Venemaa Föderatsioon jätkas imperialistlikku poliitikat, püüdes iga hinna eest hoida Balti riike oma mõjusfääris. Selleks kasutati igasuguseid vahendeid alates poliitilisest survest ja ähvardustest kasutada jõudu, püüetest destabiliseerida sisepoliitiline olukord riigis ning lõpetades majanduslike sanktsioonidega.

Arvestades Teise maailmasõja eelset kurba kogemust ning mõistes hästi, et sellises julgeolekupoliitilises keskkonnas saab väike riik püsida demokraatliku ja vabana vaid integreerituna Lääne-Euroopa julgeoleku- ja majandusruumi, hakkasid Eesti poliitikud juba 1991. a otsima teid ja võimalusi ühinemiseks tulevikus NATO ja Euroopa Liiduga.

Esimesed kontaktid NATO esindajatega toimusid varsti pärast Eesti taasiseseisvumist 1991. a augustis. Juba sama aasta 17. oktoobril osales Põhja-Atlandi Assamblee istungil Eesti Vabariigi Ülemnõukogu juhataja Ülo Nugis. Eesti välisminister Lennart Meri kohtus 12. novembril 1991. a Brüsselis NATO peasekretäri Manfred Wörneriga. Eesti oli ka üks Põhja-Atlandi Koostöö-nõukogu (North-Atlantic Cooperation Council) asutajaliige 1991. a detsemb-

ris. Selle organisatsiooni oli NATO loonud Kesk- ja Ida-Euroopa riikide koostööks. Märtsis 1992. a viibis NATO peasekretär Manfred Wörner meil viisidil.

Peab märkima, et julgeolekupoliitika aluste ja kaitsekontseptsiooni väljatöötamine ning ametlik kinnitamine võttis Eestis üpris palju aega – umbes kümme aastat – ja jõudis lõpule alles veidi enam kui kaks aastat tagasi. Seepärast reaalelus eelnes tihti vastavate riiklike institutsioonide praktiline tegevus vajalike normatiivdokumentide tekkele neis valdkondades. Õnneks valitses julgeolekuküsimustes riigi poliitiliste jõudude vahel põhimõtteline koosmeel, mis võimaldas oma kaitsepoliitika ja sõjaväe loomisega edasi minna.

Kõik Eesti valitsused alates 1991. aastast on kinnitanud ja järginud järgmisi riigi julgeolekustrateegia suundi:

- loobumine neutraliteedi- ja mitteühinemise poliitikast: koostöö ja integratsioon Euroopa ning Põhja-Atlandi poliitiliste, majanduslike ja julgeolekustruktuuridega (NATO, Euroopa Liit), eesmärgiga saada riigile majanduslikud ja julgeolekugarantiid, osaleda rahvusvahelise rahu ja stabiilsuse tagamises. See põhimõte leidis esmakordse ametliku kinnituse ka 1996. a riigikogus heaks kiidetud kaitsepoliitika põhisuundades: “Eesti eesmärgiks on saada Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni (NATO) ning Lääne-Euroopa Liidu (WEU) täisliikmeks. Koostöö nende kaitseorganisatsioonidega on Eesti peamine ja praktiline võimalus Eesti julgeoleku ja riigikaitse arendamiseks ja tugevdamiseks... Eesti seab eesmärgiks teha tihedat kaitsealast koostööd Läti ja Leeduga... Eesti arendab regionaalset julgeoleku tagamiseks poliitilist ja kaitsealast koostööd Läänemere regiooni riikidega. Samal eesmärgil peab Eesti tähtsaks kahe- ja mitmepoolseid sõjalis-poliitilisi suhteid ja koostööd kõigi demokraatlike riikidega...”;
- heanaaberlike suhete ja koostöö jätkamine ning edasiarendamine kõikide riikidega Euroopas ja üleatlandilises ruumis ühiste väärtuste ja vastastikuste huvide baasil;
- rahvusliku kaitseüsteemi väljaarendamine sellisel kujul, mis tagaks selle vastavuse NATO ja Euroopa Liidu kaitseüsteemi nõuetele ja ülesannetele ning riigi vajaliku esmase enesekaitsevõime;
- demokraatliku, arenenud turumajandusega riigi ülesehitamine;

- riigi sisejulgeoleku tugevdamine, sealhulgas võitlus organiseeritud kuritegevuse, sala- ja narkokaubanduse ning illegaalse migratsiooniga;
- rahva heaolu, sealhulgas tervishoiu ja sotsiaalsüsteemi edendamine.

Need strateegilised põhimõtted kinnitati hiljem vastavates õigusaktides. Nii märgivad riigikogus 2001. a heaks kiidetud Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused: “Eesti julgeolekupoliitika aluseks on Eesti Vabariigi põhiseadusest tulenev ülesanne tagada kõigi sisemiste ja välispoliitiliste vahenditega demokraatliku Eesti riigi püsimine. Eesti riiklikud huvid ja julgeolekupoliitika eesmärgid on:

- säilitada Eesti iseseisvus ja territoriaalne terviklikkus;
- kaitsta Eesti riigi püsimist ja arengu jätkumist demokraatliku riigina;
- edendada rahva heaolu ja säilitada kultuuripärandit, tagada globaliseerivas maailmas rahvusvahelist koostööd arendades eesti keele ja kultuuri, eesti identiteedi säilimine läbi aegade.

Eesti julgeolekupoliitika lähtub julgeoleku jagamatuse ja rahvusvahelise julgeolekukoostöö põhimõttest ning ühiste väärtuste ühisest kaitsest. Eesti julgeoleku aluseks on riigi sisemise stabiilsuse tagamine ning stabiilsuse ja julgeoleku edendamine Läänemere piirkonnas ja Euro-Atlandi ruumis tervikuna.”

Eesti julgeolekukeskkonnast ja riiklikest huvidest tulenevad järgmised julgeolekupoliitilised põhisuunnad, millest on juhitud alates taasiseseisvumisest 1991. a:

- integreerumine Euroopa ja üleatlandiliste julgeoleku-, poliitiliste ja majandustruktuuridega (NATO, Euroopa Liit, Lääne-Euroopa Liit) ja koostöö nendega, eesmärgiga aidata kaasa rahvusvahelise rahu ja stabiilsuse kindlustamisele;
- niisuguse riigikaitseüsteemi arendamine, mis tagaks Eesti iseseisvuse ja territoriaalse terviklikkuse, NATO nõuetele vastava kaitsevõime ning suutlikkuse osaleda ühisel kaitse ja rahvusvahelistes rahuoperatsioonides;
- heanaaberlike suhete ja koostöö jätkamine ja edasiarendamine kõigi Euroopa ja üleatlandilise regiooni riikidega, toetudes ühistele väärtustele ja vastastikustele huvidele;
- õigusriigi ja vaba turumajanduse tugevdamine ning Eesti ühiskonna sisemise integratsiooniprotsessi eden-

damine, eesmärgiga kiirendada Eesti arengut ja toetada pikaajalist stabiilsust riigis;

- riigi sisemise julgeoleku, sealhulgas organiseeritud kuritegevuse, salakaubanduse ja illegaalse migratsiooni vastase võitluse tugevdamine; rahva füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu, sealhulgas tervishoiu edendamine.

Eesti julgeolek on otseselt seotud rahvusvahelise julgeolekuolukorraga ja moodustab selle lahutamatu osa. “Eesti lähtub üldtunnustatud põhimõtetest, et kõikide riikide julgeolek on ühtne tervik ning ühegi riigi julgeolekut ei saa luua teise riigi arvel.” Järgides neid põhimõtteid, ei käsita Eesti ühtki teist riiki või rahvast oma vaenlasena, kuid on sunnitud arvestama riiki potentsiaalselt ähvardavaid ohte.

Kõigi julgeolekupoliitiliste põhisuundade täielikuks elluviimiseks peab riik tagama kooskõlastatud ja tasakaalustatud meetmete ja vahendite rakendamise sellistes valdkondades nagu:

- välis- ja sisepoliitika,
- kaitsepoliitika,
- majanduspoliitika,
- sotsiaalpoliitika,
- keskkonnapoliitika.

Julgeolekupoliitika elluviimisel on Eesti valitsus juhitud Eesti Vabariigi põhiseadusest, Eesti Vabariigi seadustest ning rahvusvahelistest lepingutest, konventsioonidest ja normidest.

Riigi julgeolekupoliitika teostub julgeolekustrateegia kaudu. Julgeolekustrateegia on teadus ja kunst, mis õpetab, kuidas kasutada riigi ja rahva poliitilist, majanduslikku ning vaimset jõudu koos riigi relvajõududega rahu- ja sõjaajal riigi ning rahva eesmärkide saavutamiseks.

Samal ajal vajaliku kontseptuaalse ja julgeolekualase seadusandluse väljatöötamisega laienes ja tihenes Eesti koostöö NATO ja Euroopa Liiduga. Brüsseli tippkohtumisel 1994. a jaanuaris algatas NATO uue protsessi – rahupartnerlusprogrammi (PFP), tehes asjast huvitatud riikidele, sh Eestile, ettepaneku võtta sellest osa. Eesti ühines uue algatusega 3. veebruaril 1994. a. Partnerriikide laiemaks ja sügavamaks kaasamiseks relvajõudude demokraatiseerimise protsessi käivitas NATO 1995. a jaanuaris PFP egiidi all nn planeerimis- ja ülevaatusprotsessi (PARP), millega kohe liitus ka Eesti. 1996. aastal alustas Eesti NATOga formaadis 16+1 liitumise ettevalmistamiseks läbirääkimisi, mis

said nimetuseks "Intensiivne dialoog liitumisküsimustes". NATO Madridi tippkohtumisel 1997. a juulis kutsuti organisatsiooniga liituma Poola, Tšehhi ja Ungari. Tippkohtumise deklaratsioon on avaldati tunnustust "progressi- le, mida suurema stabiilsuse ja koostöö suunas on saavutanud Balti regiooni riigid, kes samuti liikmeks pürgivad". Järgmisel, Washingtoni tippkohtumisel 1999. a aprillis, kus tähistati ka NATO 50. aastapäeva, tunnustas NATO juba Eestit kui võimalikku liikmekandidaati. Üheksale kandidaatriigile, sh Eestile, esitati liikmesuse tegevusplaan – Membership Action Plan. 2002. a novembris Prahast toimunud NATO tippkohtumisel said organisatsiooniga liitumiskutse Eesti, Läti, Leedu, Bulgaaria, Rumeenia, Slovakkia ja Sloveenia. Sellele järgnesid 2003. a algul lühiajalised NATO-Eesti liitumisläbirääkimised, mis kulmineerusid liitumisprotokolli allkirjutamisega Brüsselis 26. märtsil. Väikese ja palju kannatanud rahva lootused turvalisele tulevikule on nüüd jõudmas õnneliku lõpuni.

Eesti riigikaitse kontseptsioon on määratletud kolme peamise normatiivdokumendiga: riigikogus 7. mail 1996. a heaks kiidetud "Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuundade" ja 6. märtsil 2001. a kinnitatud "Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika aluste" ning vabariigi valitsuses 2001. a 28. veebruaril kinnitatud "Eesti sõjalise kaitse strateegiaga".

Dokumendid formuleerivad riigikaitse põhimõisted ja eesmärgid. Nii märgivad kaitsepoliitika põhisuunad, et Eesti "riigikaitse on rahvusliku julgeoleku tagamise lahutamatu osa, mis näeb ette riigi sõjaliseks kaitseks vajalike jõudude ja vahendite korrastatud süsteemi loomist ja ülalpidamist rahu ajal ning rakendamist agressiooni korral Eesti Vabariigi vastu". Riigikaitse põhiülesanne on säilitada Eesti riigi sõltumatus ja vabadus, tema maa-ala, territooriumi ning õhuruumi lahutamatu ja jagamatu terviklikkus, põhiseaduslik kord ning rahva eluvõime. "Eesti riigikaitse aluseks on kogu ühiskonda haarav totaalkaitse, mis rahvusvaheliste struktuuridega integreerudes toetab ka ühist kaitset..."

Peale sõjalise julgeoleku tagamise peavad Eesti kaitsestruktuurid olema ette valmistatud ka elanike abistamiseks loodusõnnetuste, epideemiate ja suurte tehnoloogiliste avariide korral ning tsiviilasutuste ja -organisatsioonide toetamiseks katastroofide tagajärgede likvideerimisel.

Riigikaitse ehitatakse üles kahel teineteist täiendaval ja omavahel lahutamatu seotud suunal: riigi kaitsestruktuuridele tuginev iseseisev kaitse ja rahvusvaheline kaitsekoostöö, mille eesmärk on ühine kaitsetegevus Euroopa julgeolekut tagavate kaitseorganisatsioonidega.

Uus ohupilt

Viimasel ajal on Eesti poliitikuid ja riigikaitsega seotud ringkondi vaevanud küsimus, kas siiani kehtiv totaalkaitse põhimõtetele ja territoriaalkaitse sõjalisele strateegiale tuginev Eesti riigikaitse kontseptsioon pole mitte seoses Eesti peatse NATO liikmeks saamise ja muutunud rahvusvahelise julgeolekusituatsiooniga vananenud.

Iga riik, sh Eesti, ehitab kaitse süsteemi üles, lähtudes võimalikest ohtudest oma julgeolekule. Viimastel aastatel, eriti aga pärast 11. septembri 2001. a terrorirünnakuid USA-le, on julgeolekusituatsioon ja seega ka ohtude iseloom nii maailmas kui ka Balti regioonis oluliselt muutunud.

Tagaplaanile on nihkunud Venemaa ja NATO poliitiline ja sõjaline vastasseis, kuid see pole kaugeltki kadunud. Erilist muret tekitavad 2003. a oktoobris Venemaa presidendi ja kaitseministri poolt avalikustatud "Venemaa Föderatsiooni relvajõudude arendamise aktuaalsed ülesanded", mis kujutavad sisuliselt uut sõjalist doktriini. Dokumendi lugemisel ilmneb, et Venemaa peab endiselt oma peavaenlaseks NATOt. Ümbervaatamisel on Venemaa tuumastrateegia. Kui aastatel 1994–2002 peeti, eriti seoses Tšetšeenia sõdades ilmnenuid sõjalise võimekuse probleemidega, Moskvas esmatahtsaks konventsionaalsete jõudude arendamist ja selle arusaama mittetoetamise eest oli sunnitud erru minema isegi professionaalne "raketšik", kaitseminister Igor Sergejev, siis uus doktriin seab nende arendamise uuesti esiplaanile. Venemaa relvajõudude juhtkonnalaientatud nõupidamisel käesoleva aasta 2. oktoobril teatas president Vladimir Putin seni ladudes hoitud kolmekümne SS-19 Stiletto-tüüpi kontinentidevahelise ballistilise raketikompleksi lahtikonserveerimisest ja lahinguvalvesse panekust. Venemaa lähinaabrite erilise rahutuse kutsusid aga esile uue doktriini seisukohad, mida kaitseminister Sergei Ivanov väljendas dokumendi tutvustamisel järgmiselt: "Venemaa ei välista jõu kasutamist piiriäärsete riikide vastu juhul, kui seda nõuavad Venemaa julgeoleku huvid või liitlaskohused... Ta teeb seda:

- kui välisriigid püüavad sekkuda Venemaa siseasjadesse;
- kui on tarvis kaitsta venemaalaste huve välisriikides;
- kui piiriäärsetes riikides tekib nende keskvoimu nõrkusest tulenev ebastabiilsus."

Kuidagi ei vähenda Venemaa lähinaabrite muret oma julgeoleku pärast ka tuntud vene demokraadi ja poliitiku Anatoli Tšubaisi hiljutine, üpris ootamatu ettepanek luua postnõukogude territooriumile Venemaa juhitud "liberaalne impeerium". Samuti mitte Venemaa territoriaalsed pretensioonid Musta mere Kertši väinas asuva, Ukrainale kuuluva väikese (6,7×0,5 km) Tuzla saare suhtes.

Traditsiooniliste julgeolekuprobleemide kõrval on nüüdisaegne maailm silmitsi ka uue ohtude liigiga, nn asümmeetriliste ohtudega: rahvusvaheline terrorism, massihävitusrelvade kontrollimatu levik, organiseeritud kuritegevus, narkokaubandus, ebaseaduslik migratsioon jms. Üldine ohupildi muutumine mõjutab ka meie julgeolekukeskkonda. Peame andma endale aru, et asume ka tulevikus NATO ja Euroopa Liidu liikmena geograafiliselt nende organisatsioonide piirialadel, vahetus kontaktis suurriigiga, kes ei varjagi oma Lääne- ja NATO-vaenulikkust ning püsivad huvi saada Balti riigid kunagi taas oma kontrolli alla. Vaevalt Euroopas keegi tõsimeeli väidaks, et Eesti ja näiteks Taani, Hollandi, Sloveenia või isegi Tšehhi julgeolekukeskkonnad on ühesugused. Rääkimata Suurbritanniast või Kanadast, kellel puudub metropoli sõjalise kaitse vajadus üldse. Meie Peipsi-taguse naabri arengu ja käitumise ettearvamus ei võimalda Balti riikidel ka tulevikus olla kindel, et idast tulev ajalooline ja traditsiooniline oht nende iseseisvusele on lõplikult kadunud. Tihti väidetakse, et NATO "vihmavarju" all olevat Eestit ei julge keegi puutada. See on tõepoolest nii, kuni NATO säilib Lääne sõjalise kaitse organisatsioonina. Olukord võib aga kardinaalselt muutuda, kui käivitub meie jaoks halvem stsenaarium ja allianss muutub julgeolekupoliitiliseks organisatsiooniks ehk OSCE-taoliseks jututoaks. Reaalne oht selleks on olemas.

Kindlasti teevad Eestile kui keerulises geostrateegilises asukohas olevale maa- le muret NATO-sisesed arusaamatused ja pinged. Viimases Iraagi sõjas liitlaste lahkkelidest (sh viivitamine sõjalise abi osutamisega Türgile õhukaitse valdkonnas) ilmnenuid negatiivse NATO-

kogemuse põhjal tekib küsimus, kas ikka kõik liitu kuuluvad riigid julgevad langetada otsuse astuda vastu väkelikmesriigile kallaletungi plaanivale või teostavale suurele ja tugevale, pealegi veel tuumarelvi omavale agressorile. Ajaloost on teada ju mitmeid juhtumeid, mil jõus olevaid riikidevahelisi leppeid ühtedel või teistel põhjustel ei täidetud. Igal juhul tugevdavad mainitud ja muud asetleidvad negatiivsed ilmingud veendumust, et ka igal kaitsealliansi liikmel, sõltumata tema suuruselt, sh Eestil, peab olema piisav esmane enesekaitsevõime.

Totaalkaitse peab jääma

Kas Eesti peaks NATO liikmena loobuma totaalkaitse põhimõtetest oma riigikaitse ülesehitamisel? Paljud, kes seda kinnitavad, peavad totaalkaitset vananenuks ja seostavad seda külma sõja aegse vastasseisuga, mil Euroopa riikidel oli reaalne NSV Liidu agressiooni ehk suure sõja oht. Ehkki totaalkaitse eksisteerib ühel või teisel kujul enamikus NATO riikides, peetakse seda nimetust ebapopulaarseks ja mitmes riigis on see asendatud sõnadega *homeland defence* või *home defence* ehk kodumaa- või kodukaitse.

Totaalkaitse on oma efektiivsuse ja ratsionaalsuse tõttu kogu maailmas tuntud ja eelkõige väikeriikide seas levinud riigikaitseüsteem. Peab silmas pidama, et totaalkaitse valinud riigid ei kasuta seda mitte ainult sõjalise riigikaitse teostamiseks, vaid näevad temas universaalset kaitseüsteemi erinevate suurte kriisisituatsioonide lahendamisel ja nende tagajärgede likvideerimisel. Kõikvõimalike, sh ka mittesõjaliste kriiside tekkimise oht pole aga minevikuga võrreldes, seda ka Eesti seisukohalt, sugugi väiksemaks jäänud, vaid on hoopis suurenenud. Muutunud on rõhuasetused – vähenenud on suure sõja tõenäosus ning kasvanud lokaalsõdade ja asümmeetriliste ohtude hulk. Kusjuures viimaste hulka kuuluv rahvusvaheline terrorism ei arvesta oma tegude elluviimisel ei riikide asukoha, piiride ega ka nende poliitilise suundumusega.

Uued, eriti mainitud asümmeetrilised ohud nõuavad üha enam riigi erinevate kaitsekomponentide olemasolu ja kompleksset rakendamist nende tõrjumisel. Maailmapraktika näitab, et näiteks võitluse rahvusvahelise terrorismiga kaasatakse nii politsei kui ka eriteenistused ja relvajõudude üksused, kodanikukaitse, tervishoiusüsteemid ning teised riigi ressursid. Ameerika Ühendriigid ehitavad pärast 2001. aas-

ta 11. septembril toimunud terroriakte praegu põhimõtteliselt üles oma totaalkaitse süsteemi. Kõik märgid viitavad, et selle kui universaalse kaitseüsteemi efektiivsus ja vajalikkus tänapäeva oludes pigem kasvab kui kahaneb.

Totaalkaitse vajalikkuse või ebaotstarbekuse väljaselgitamiseks Eesti oludes vaatleme lühidalt tema koostisosade ülesandeid ja rolli tänapäeval mõningate näidete taustal. Vastavalt Eesti sõjalise kaitse strateegiale arendatakse totaalkaitse raames välja viis üldist komponenti: sõjaline kaitse, tsiviilkaitse, majanduslik kaitse, psühholoogiline kaitse ja tsiviilvalmidus. **Tsiviilkaitse** kujutab endast kriisi- ja sõjaolukorras rakendatavat tegevust ja abinõusid, mille eesmärkideks on riiklike ja valitsusfunktsioonide säilitamine, elanikkonna ja tema ning riigi vara kaitsmine, elanike elutähtsate teenuste ja tarbekaupadega varustamise tagamine, vaenlase rünnakute mõju vähendamine ühiskonnale ning nende tulemusena tekkinud hädaolukordade lahendamine. Tsiviilkaitse tähtsus on tänapäevases, uute ohtudega täituv maailmas kiiresti kasvamas. Näiteid kriisilolukordadest on palju: Tšernobõli tuumaelektrijaama katastroof, ususekti hullunud liikmete gaasirünnakud rahumeelsete reisijate vastu Tokio metros Jaapanis, biorelvade hulka kuuluva antraksi pisikute massiline levitamine USAs, Iraagi keemiarelva kasutamine sõjas Iraani ja omamaiste kurdide vastu, rahvusvaheliste terroriorganisatsioonide ja mõnede paariiriikide ähvardused kasutada arenenud riikide vastu bio- ja keemiarelvi jne. Ka Moskva kontserdisaalis Nord-Ost aset leidnud pantvangidraama 128 ohvrit oli eelkõige tsiviilkaitse saamatuse vili.

Süveneb olukord, milles tsiviilelanikkond on ohustatud tihti palju enam kui relvastatud võitluseks ette valmistatud ning seepärast palju paremini kaitstud ja välja õpetatud sõjaväelased. Oht võib inimesi varitseda igas maailma või riigi osas. Seepärast tegelevad paljude riikide valitsused väga tõsiselt pärast külma sõja lõppemist unustusse jäänud tsiviilkaitseüsteemide taastamisega. Riikide elanikud varustatakse elementaarse kaitsevahenditega, olgu nendeks siis gaasimaskid, kaitseülkonnad, vastumürgid või varjendid, ja õpetatakse käituma ning üksteisele abi osutama erineva ohu olukorras. Pole mingit tagatist, et ka peatselt NATOga ühinevas ja rahvusvahelistes sõjalistes operatsioonides osalevas Eestis midagi erakorralist ei või juhtuda. Iga kodanikku erutab küsimus: mida suudab meie riik

ette võtta ilma korralliku kodanikukaitse süsteemi väljaarendamiseta näiteks suurema terroriakti, tehnoloogilise õnnetuse või loodusõnnetuse puhul?

Tulevase NATO liikmena on meil ka otsene kohustus arendada tsiviilkaitset, sest vastavalt alliansi poolt Praha tippkohtumisel heaks kiidetud terrorismivastase võitluse kontseptsioonile tuleb Eestil koostöös partnerriikidega kiiresti ellu viia tsiviilkaitse planeerimise tegevuskava (Civil Emergency Planning Action Plan), et parandada riigi elanike kaitset keemiliste, bioloogiliste ja radioloogiliste rünnakute vastu.

Majandusliku kaitse eesmärk on riigi majanduse teovõime säilitamine ja ühiskonna ning kaitsejõudude toimimise materiaalne tagamine. Sellekohased meetmed peaksid olema suunatud niisugustele ettevalmistustele riigis, mis võimaldaks tal normaalselt toimida ja teostada efektiivselt kaitsetegevust mitte ainult sõja, vaid ka kõikvõimalike teiste laiaulatuslike kriisilolukordade tingimustes. Iga majandusliku kaitse ebavajalikkust kinnitav inimene peaks olema võimeline kaaskodanikele ka vastama, mis juhtub riigiga siis, kui näiteks strateegiliste varude puudumisel, nagu see on praegu, satub Eesti mõneks ajaks mingitel põhjustel täielikku majandusblokaadi või riigis kaob paariks-kolmeks nädalaks elekter.

Tsiviilvalmidus sisaldab ühiskonna elutegevuse eri valdkondades tehtavaid ettevalmistusmeetmeid ning tegevusi, mis tagavad ühiskonna ja kaitsejõudude pikaajalise toimimise kriisi- või sõjaolukorras. Tema elementide, sh tervishoiusüsteemi tähtsust tänapäeval võib lühidalt illustreerida ülemöödunud aastal Pärnus toimunud metanoolikriisi näitega. Vaatamata kannatanute suhteliselt väikesele, vaid kahesajani ulatuvale hulgale osutus massilise metanoolimürgituse tagajärgede likvideerimine Eesti meditsiinisüsteemile üpris tõsiseks ülesandeks. Mis juhtub aga siis, kui kannatanuid on 2000 või – veelgi hullem – 12 000?

NATO Praha tippkohtumise tuuma-, bio- ja keemiarelva kaitsealase algatuse raames on kõik liikmesriigid, sh Eesti, kohustatud arendama oma meditsiinisüsteemid võimeliseks efektiivselt teatud massihävitusrelvade kasutamise tagajärgede likvideerimisel.

Psühholoogilise kaitse korraldamist, mille tähtsust me tänapäeva Eestis alahindame, ei peaks käsitlema ainult riigikaitse valdkonda kuuluvate kaitsetahte, -võime ja lojaalsuse kasvatamise vahendina, vaid hoopis laiemalt – ka

normaalse psüühikaga, tervete ja tugevate riigikodanike kujundamisele suunatud tegevusena. Üks psühholoogilise kaitse tähtsamaid ülesandeid on korraldada vastutegevust riigile ja kaitsevõimele vaenuliku propagandasõja ja -kampaaniateefektiivsuse neutraliseerimiseks nii rahu- kui ka kriisi- või sõjaajal. Mitmetes riikides, näiteks Rootsis, eksisteerivad psühholoogilise kaitsega tegelevad ametkonnad juba rahuajal, aidates mainitud tähtsate ülesannete täitmise kõrval tõhusalt kaasa psühholoogilisse stressi või raskustesse sattunud inimeste abistamisele ja hoides sellega ühtlasi ühiskonna psüühilist seisundit vajalikul tasemel.

Eesti uued sõjalised ülesanded

Peatume nüüd sellel, millised sõjalised ülesanded NATO liikmesus meile paneb. Praha tippkohtumise otsus Prague Capabilities Commitment kohustab liikmesriike arendama välja konkreetsed sõjalised võimekused. Osa neist on rahvuslikud, osa täidetakse rahvusvahelises koostöös, osa puhul toimub riikide nn spetsialiseerumine. Endine kaitseminister Sven Mikser on oma artiklis "Kuidas Eestit kaitsta" jaganud Eesti sõjalised ülesanded kolme rühma:

- **sõjaline panus ühendatud relvajõudude koosseisu** üksuste ja vahendite näol (Põhja-Atlandi leppe 5. artikli järgsete ülesannete täitmiseks) ning osalemine nende kaudu NATO rahutagamisoperatsioonides rahuajal (Peace Support Operations);
- **vastuvõtjariigi toetus liitlasvägedele** (Host Nation Support);
- **riigi esmase enesekaitsevõime tagamine** (Initial Self-Defence Capability).

NATO liikmesmaade relvajõud jagunevad tavaliselt kaheks: ühendatud relvajõudude koosseisu kuuluvateks struktuurideks ja vägedeks, mis on nähtud ette oma territooriumi kaitseks. Proportsioon nende relvajõudude vahel on erinevate maade puhul erinev. See sõltub liikmesriigi suurusel, geograafilisest asukohast, NATO poolt määratud ülesannetest ja julgeolekuolukorrast riigi ümber. Näiteks Taani eraldab NATO ühendatud relvajõudude koosseisu oma laevastiku, õhujõudude lahingulennukid, Taani diviisi ja kiirreageerimisbrigaadi, pannes oma riigi territooriumi kaitse ülesanded kuuete kaitseringkonnale, mille kodukaitse ja reservväelased mobilisatsiooni korras mehitavad. Tšehhi panus ühendrelvajõududesse on tagasihoidlikum – üks

mehhaniseeritud brigaad ja keemikaitsepataljon.

Enamik alliansi riike hoiab oma relvajõude kahes koosseisus – rahuajal ja sõjaajal. Üleminekuks sõjaajale koosseisule kaasatakse aegsasti välja õpetatud ja organiseeritud reserv. Nii suurendab kriisi puhul oma rahuaja relvajõude oluliselt isegi kutselise armee USA reservväelaste mobiliseerimise ja rahvuskaardi üksuste kasutamise teel. Kui rääkida Eesti kaitseväge spetsialiseerumisest NATO raames, puudutab see eelkõige esimest ülalmainitud ülesandehüha ehk meie panust ühendrelvajõudude koosseisu ning osalust rahuvalve- ja rahutagamisoperatsioonide läbiviimisel. See on valdavalt kaitseväge rahuaja ülesanne, mille täitmisel ei tohiks pingutada üle oma võimete. Võib nõustuda meie kaitseministri seisukohaga, et Eesti panus ühendrelvajõudude koosseisu osalemiseks missioonidel võiks olla umbes tuhat kaitseväge, mis sobiks NATO keskmiste näitajatega. Spetsialiseerumine ei tohiks haarata kogu mainitud kontingenti, vaid ainult osa sellest. On tähtis, et Eestil oleks ka rahuajal vähemalt üks kohese võitlusvõimega üksus, mis teeniks ka esmase enesekaitsevõime tagamise huve.

Vastuvõtjariigi liitlasvägede toetuse kohustus (Host Nation Support) on pandud meile kui tulevasele NATO liikmele, et tagada ohu korral Eestile appi tulevate jõudude efektiivsem tegevus. See toetus ei seisne ainult mõne sadama või lennuvälja kohandamises ühendrelvajõudude koosseisust tulevate lennukite ja laevade vastuvõtuks ning teenindamiseks. Neid on kerge purustada agressori raketivägedel või lennuväljal. Liitlasvägedele on vaja mitmeid infrastruktuuri elemente viimaste kaotuse hüvitamiseks ja lisavõimekuste loomiseks, nagu maandumis- ja mahalaadimisplatse, paiknemispiirkondi, hooneid, ladusid, juurdeveoteid ja muid kommunikatsioone. Omaette probleemiks on maanteed sillad, mis on Eestis valdavalt 50–60tonnise kandevõimega. Kuidas hakkavad nendel liikuma liitlasvägede enam kui 60 tonni kaaluvad tankid, on praegu mõistatus. Sõjaolukorras vajab kogu see infrastruktuur ka pidevat valvet ja kaitset, st selleks ette valmistatud meeskondi ja üksusi. Oleks ju ka NATO väejuhatuse seisukohalt ebaotstarbekas mitte kasutada näiteks meile appi tulnud USA merejalaväe ekspeditsioonibrigaadi kõrgprofessionaalseid sõdureid põhilahingutegevuseks, vaid hoopis oma tagala ja kommunikatsioonide valveks ja kaitseks. Värske näite tagala julges-

tamise tähtsusest võib tuua viimasest Iraagi sõjast. USA vägede pealetung Bagdadi lähiste jõudes mitmekümnepäevase varustuse juurdeveo ebaõnnestumise tõttu, kuna Iraagi üksused alustasid juurdeveoteede ründamist. Et olukorda parandada, oli liitlaste väejuhatuse sunnitud kaasama nende kaitseks isegi USA 82. eliitõhudeessantdiviisi suured üksused. Tagala julgestamiseks vajalike jõudude suurus selgitab ka järgnev näide. Ühe lennubaasi kaitse korraldamiseks sõjaolukorras olenevalt operatiivolukorrast on tarvis ca 1000–1500 mehest üksust. Mainitud ülesannete täitmiseks kõlbaksid aga väga hästi meie omad, kerge ja odava relvastusega territoriaalkaitseüksused, mille loomiseks on kõik põhimõtteliselt ka olemas ja mille loomine ning ülalpidamine ei tekita riigile suuri kulutusi. Siit ka vastus nende vajalikkuse kohta tulevikus.

Esmase enesekaitse võimekus on olukorras, mil NATO väed tõenäoliselt rahuajal Eesti territooriumil poliitilistel põhjustel paiknema ei hakka, eriti oluline kõrvõimalike üllatusrünnakute tõrjumiseks ja nn laiaulatuslike asümmeetriliste kallaletungide (eelkõige rahvusvahelise terrorismi ilmingute) neutraliseerimiseks. Sellesse kuulub suur hulk nii sõjalisi kui ka mittedõimseid meetmeid. Nimetame siin mõningad neist:

- võitlus asümmeetriliste ohtudega (rahvusvaheline terrorism, vaenulik propagandasõda, eriuksuste tegevus, organiseeritud kuritegevus, illegaalne migratsioon jne);
- sõjalise üllatusrünnaku tõrjumine;
- strateegiliselt tähtsate objektide valve ja kaitse;
- õhukaitsemeetmete läbiviimine;
- vastuvõtjariigi toetussüsteemi (HNS) ettevalmistamine;
- tsiviilkaitseüsteemi ettevalmistamine ja vajadusel kas tervikuna või vajalike komponentide kaupa töökorda seadmine;
- tsiviilvõimude abistamine suuremas- ja väikemas määral; jms puhul;
- esmase organiseeritud vastupanu osutamine agressori laiaulatuslikul kallaletungil.

Esmase enesekaitse võimekus peab tagama NATO abi käivitamiseks vajaliku ajavõidu ja liitlasvägede Eestisse saabumise võimaluse neile vajalike alade enda käes hoidmise teel. Riigil on ka hulk tähtsaid strateegilisi ja sõjalisi objekte (võimu- ja valitsusasutused, side- ja infostruktuuri elemendid, elektrijaa-

mad ja rajatised, suured laod jne), mis kriisiolukorras nõuavad valvet ja kaitset. Nende ülesannete täitmiseks rakendatakse kõik riigis olemasolevad ja selleks võimelised jõud. Tähtis on, et nad oleksid olemas ja vajalikul määral ette valmistatud.

Territoriaalkaitse strateegia

Territoriaalkaitset ei valitud üheksakümnendate aastate keskel Eesti sõjalise kaitse strateegiaks mitte juhuslikult, vaid kui maailma väikeste ja vaesemate riikide seas laialt levinud, nendele kõige odavam ja efektiivsem sõjalise kaitse süsteem. Kinnitust sellele on andnud paljud viimastel aastakümnetel toimunud lokaalsõjad. Territoriaalkaitse omapära seisneb järgmises.

- Kaitsejõud jagunevad kaheks funktsionaalseks osaks: üldotstarbelisteks jõududeks ja territoriaalkaitseüksusteks. Seejuures esimene, riigi relvajõudude kõige paremini välja õpetatud ja varustatud osa on ette nähtud NATO missioonide ja kaitsetegevuse kõige tähtsamate, sh ka Põhja-Atlandi leppe 5. artikli järgsete ülesannete täitmiseks. Kaitsejõudude teisel osal, territoriaalkaitseüksustel, lasub palju ülesandeid, mille täitmine peab tagama riigi sisemise julgeoleku, maal tegutsevate oma ja liitlasvägede tagala julgestuse ning tsiviilelanike abistamise sõjaolukorras. Selline relvajõudude jaotumine on omane ka paljudele NATO riikidele. Näiteks USAs täidab territoriaalkaitse ülesandeid rahvuskaart, Taanis ja Norras kodukaitse. Kaitsejõudude kirjeldatud jaotus sobib hästi ka eespool mainitud kolme NATO poolt pandud riigikaitse ülesanderühma täitmiseks.

- Riigi territoorium ja üksused on jaotatud sõjalis-territoriaalseteks formeeringuteks: kindlate vastutus-aladega kaitseringkondadeks ja -piirkondadeks, mis võimaldavad integreerida sõjalised struktuurid tsiviilühiskonnaga üheks tervikuks, ratsionaalselt kasutada väikeriigi piiratud ressursse, rakendades vajaduse korral sõjalised vahendid rahuajal tsiviilpoolt ähvardavate kriiside likvideerimiseks ja vastupidi – sõjaajal tsiviilressursid kaitsejõudude huvides; hajutada tagala ja luua lihtne, kuid efektiivne mobilisatsiooni-süsteem.
- Sõjalis-territoriaalsete formeeringute baasil luuakse juhtimissüsteem, mis välistab riigikaitse süsteemi ja vastupanu kokkuvarisemise ka juhul, kui üllatusrünnakus on näiteks riigi poliitiline ja sõjaline keskujuhtimine häiritud või hävitatud ja NATO abi viibib. Territoriaalkaitse võimaldab viia ellu mitu tähtsat ülesannet: sisendada kodanikesse vastutustunnet oma maa kaitse eest ning realiseerida nende tahet kaitsta oma kodu.

Territoriaalkaitse vastased on tihti oma seisukohti kinnitanud väitega, et see on liiga kallis ja militariseerib ühiskonna. Sellega on raske nõustuda – keegi ei pea ju näiteks Šveitsi, Soomet, Rootsit, Taanit ja Austriat militaariikideks. Ka on nende kaitse-eelarvetesse eraldatavad SKT osad võrreldavad enamiku NATO riikide omadega või neist isegi väiksemad. Meie kaitseväge üheteistkümneaastane kogemus räägib samuti pigem vastupidist. Probleem ei ole olnud mitte niivõrd rahaliste vahendite nappuses, kui oskamatuses kasutada otstarbekalt raha ning seda relva- ja materjali abi, mida välisriigid pakuvad. Kaks protsenti SKTst moodustava kait-

se-eelarvega on asjatundlikkuse juures võimalik ehitada üles tõhus riigikaitse.

Kindlasti vajab praegu jõus olev territoriaalkaitse strateegia läbivaatamist ja kohandamist uuele julgeolekupoliitilisele olukorrale regioonis, kuid tema elemendid jäävad ka tuleviku Eesti riigikaitse, sest ilma nendeta pole mõeldav mingi esmane enesekaitsevõime.

Mis puudutab üleminekut palgasõjaväele, siis võime tõepoolest taandada oma kaitseväge paarile mõnesajamehelisele profipataljonile ning kulutada neile ja nende ülilmoodsale relvastusele 2% SKTst või isegi rohkem. Kinnitab ju kõikide kutselise sõjaväega riikide kogemus, et nende ülalpidamine on ülikallis. Mainitud profipataljonide võimekus piirdub parimal juhul aga osalemisega rahutagamisoperatsioonides ja väga piiratud ulatusega lahingutegevusega riigi kaitsmisel, seda ka esmase enesekaitse korral. Millega aga kaitsta 1–3pataljonilise kaitseväge puhul Eesti ülejäänud territooriumi, kui NATO väed ei jõua näiteks mingil põhjusel õigeaegselt appi või kui mainitud üksused juhtuvad olema kriisi ajal riigist väljas mingil missioonil? On ju ka praegu loodava NATO “tuletõrjekomando” (NATO Response Forces) saabumiseks kriisipiirkonda arvestatud viis ööpäeva.

Riigikaitse plaanitakse ja ehitatakse üles, arvestades teadlikult ka kõige mustemaid võimalikke julgeolekustenaariume. Need käivituvad küll harva, kuid nende tagajärjed on rahvaste saatuses alati sügavad ja kaugeleulatuvad. Tänapäeva maailm on veel kaugel üldisest rahuriigist. Ka NATO liikmesriigina peab Eesti jätkuvalt hoolt kandma selle eest, et meie rahva turvalisus oleks tagatud.

Avalikkuse suhtumisest elukutselisse sõjaväeteenistusse

Juhan Kivirähk
Sõdur, nr 3, 2003

Uuringukeskus Faktum viis tänava kevadel läbi uuringu, mille eesmärgiks oli välja selgitada nii kogu elanikkonna kui ka täpsemalt alla 35aastaste meeste suhtumine elukutselisse sõjaväeteenistusse.

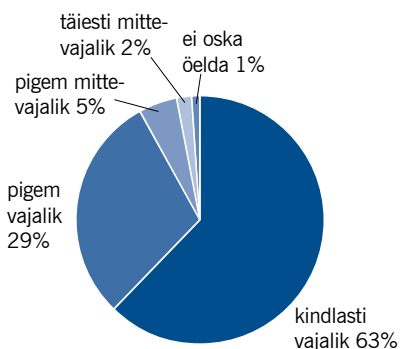
Ehkki uuring võeti ette peamiselt selleks, et hinnata Scoutspataljoni komplekteerimise võimalusi, pakuvad uuringutulemused kindlasti ka märksa laiemat huvi. Selgub ju nende põhjal peale kuni 35-aastaste meeste huvitatuse teenistusest Scoutspataljonis ka see, kuidas suhtub elanikkond sõjaväeteenistusse ja sõjaväelase elukutsesse, milliseks peetakse elukutselise sõjaväelasena töötamise tingimusi ja motiive ning millised on sõjaväelase elukutse valikut takistavad tegurid.

Uuring koosnes mitmest etapist. Märtsi lõpus viidi läbi elanikkonna küsitlus, mis selgitas välja üldise arvamuse suhtumise kohta sõjaväeteenistusse ja elukutselistesse sõjaväelastesse. 25. aprillist 9. maini viidi aga läbi küsitlus alla 35aastaste meeste hulgas – st Scoutspataljoni teenistusse asumiseks sobivas sihtrühmas –, et selgitada välja nende riigikaitsealaseid hoiakud, suhtumine elukutselise sõjaväelasena teenimisse ja elukutselisena teenistusse asumist motiveerivad tegurid.

Anname alljärgnevalt lühiülevaate uuringu huvitavamatest tulemustest. Avaliku arvamuse monitooringutest on selgunud, et Eesti elanikkond usaldab riigikaitsega tegelevaid institutsioone. Ka elanikkonna üldine suhtumine sõjaväeteenistusse on positiivne.

Avalikkuse suhtumine sõjaväeteenistuse vajalikkusse

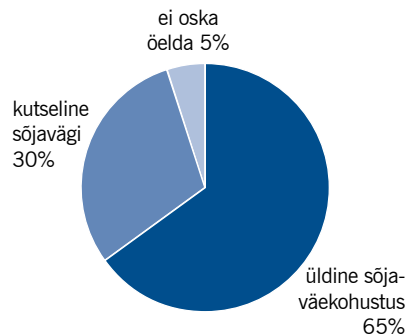
Omnibussküsitlus
N=980(märts 2003)

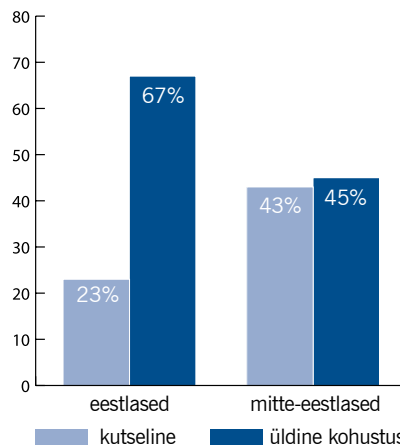
Allikas: Uuringukeskus Faktum

Kas üldine sõjaväekohustus või kutseline sõjavägi?

Omnibussküsitlus N=1002
(veebruar 2003)

Allikas: Uuringukeskus Faktum

Allikas: Uuringukeskus Faktum

Enamik Eesti elanikkonnast peab sõjaväeteenistuse läbimist noormeestele vajalikuks. Mittevajalikuks peab seda marginaalne osa – vaid 5% küsitletutest. Sõjaväeteenistust mittevajalikuks pidavaid vastajaid on rohkem meeste (9%) kui naiste seas (4%). Meestest kalduvad sõjaväeteenistust mittevajalikuks pidama rohkem need, kes ise pole sõjaväes käinud.

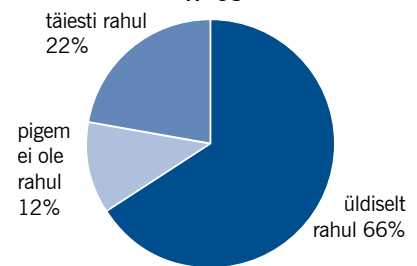
Ka kuni 35aastaste meeste sihtrühmast peab üle 90 protsendi sõjaväeteenistust noormeestele vajalikuks. Veendumus sõjaväeteenistuse vajalikkuses on tugev nii sõjaväes käinute (94%) kui ka ajateenistust mitteläbinud noormeeste hulgas (90%).

2003. aasta veebruaris läbi viidud riigikaitseemalises avaliku arvamuse uuringus leidis enamik küsitletutest (60%), et

Eestis tuleks ka tulevikus jääda üldise sõjaväekohustuse juurde. 29% küsitletute arvates võiks aga Eesti võtta suuna kutselise sõjaväe loomisele.

Rahulolu teenistusajaga Eesti kaitseväes

Eesti kaitseväes teeninud
N=98

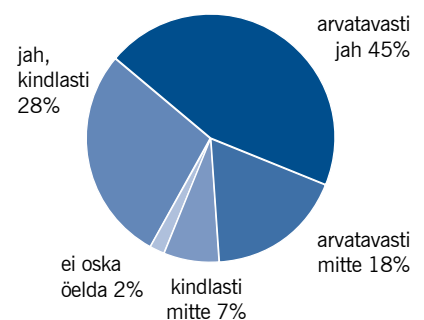
Allikas: Uuringukeskus Faktum

Kui eestlased pooldavad ülekaalukalt üldist sõjaväekohustust (67% kutselise sõjaväe vastu), siis mitte-eestlaste seas on üldise sõjaväekohustuse ja kutselise sõjaväe pooldajaid võrdselt (vastavalt 45% ja 43%).

Eestlastes seas on kutselise sõjaväe toetajad kõigis vastanute rühmades vähemuses. Keskmisest enam on neid aga meessoost vastajate ja nooremate vanuserühmade (kuni 40aastaste) hulgas. Kutselist sõjaväge toetavad keskmisest rohkem ka kõrgema hariduse ja keskmisest suurema sissetulekuga vastajad. Siiski on kõigis neis vastanute rühmades ülekaalus kohustusliku ajateenistuse pooldajad.

Kas läheksite vabatahtlikuna ajateenistusse?

ei ole Eesti kaitseväes
teeninud N=100

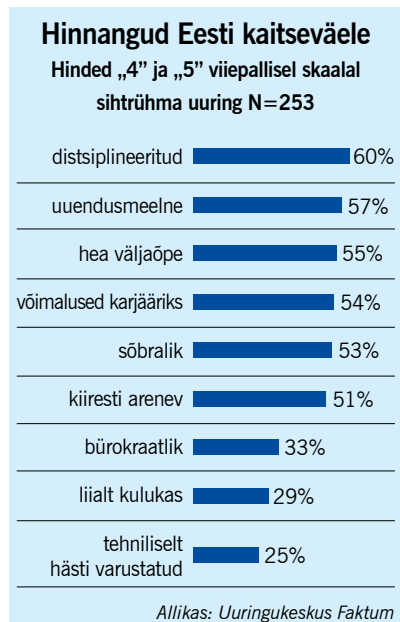
Allikas: Uuringukeskus Faktum

Seevastu mitte-eestlaste seas on kutselise sõjaväe toetajad mitmes sotsiaalses rühmas ülekaalus: meestest toetab kutselist sõjaväge 53%, alla 20aastastest 60%, 20–29aastastest 50% ja 30–39aastastest 48%. Üldise sõjaväekohustuse toetajad jäävad ülekaalu 50aastaste ja vanemate mitte-eestlaste seisukohtades.

Sõjaväeteenistuses käimist peetakse vajalikuks ka nende noormeeste hulgas, kes pole veel ajateenistust läbinud. Kui sõjaväeteenistus oleks vabatahtlik, läheks kindlasti ka sel juhul sõjaväkke 28%, arvatavasti teeks seda 45%.

Sõjaväeteenistusest jääks vabatahtlikkuse korral arvatavasti või kindlasti kõrvalle 25%.

Kõige sobivamaks peavad noormehed ajateenistusse minekut kas kohe pärast keskkooli lõpetamist (57%) või pärast kõrgkooli lõppu (24%).

Sõjaväe prestiiž ühiskonnas sõltub väga palju sellest, milliste muljetega tulevad sealt tsiviilellu tagasi ajateenistuse läbinud noormehed. Uuring näites, et need muljed on valdavalt positiivsed. Eesti kaitsevæes teeninutest on oma teenistusajaga rahule jäänud 21%, üldiselt on rahule jäänud 66%. Rahulolematuid on vaid 12%.

Peamise rahulolematuse põhjusena nimetati puudulikku või kehva tehnilise taseme väljaõpet, mis sunnib teenistusajale vaatama kui ajaraiskamisele. Seega väljendub ka kriitilistes märkustes ajateenistuse läbinute valmisolek pigem parema sõjalise väljaõppe nimel rohkem pingutada kui niisama aega surnuks lüüa.

Kuni 35aastaste meeste hulgas peetakse Eesti kaitsevæge uuendusmeelseks, dist-

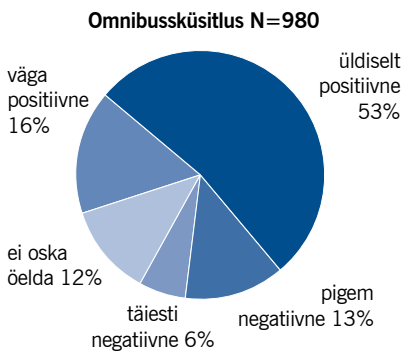
siplineerituks ja sõbralikuks. Leitakse, et kaitsevægi annab hea väljaõppe ja karjäärivõimaluse. See selgub Eesti kaitsevæele viiepallise skaala alusel antud hinnangutest (5 – nõustun täielikult; 1 – ei nõustu üldse).

Keskmisest madalamaid hinnanguid pälvis kaitsevæe tehniline tase. Eesti kaitsevæes teeninud iseloomustavad kaitsevæe tehnilist varustatust teistest vastajatest kriitilisemaltki, samuti peavad nad kaitsevæge teiste vastanutega võrreldes bürokratlikumaks.

Kõige paremaid hinnanguid annavad kaitsevæele need noormehed, kes ise veel ei ole ajateenistust läbinud.

Seega võib ühiskonna üldist arvamuskliimat pidada kaitsevæe ja kaitsevæeteenistuse suhtes üsna soodsaks. Analooone suhtumine laieneb ka suhteliselt uuele nähtusele meie kaitsepoliitikas – palgalistele sõjaväelastele.

Suhtumine elukutselistesse sõjaväelastesse

Märtsi lõpul läbi viidud avaliku arvamuse küsitlus näitas, et inimestesse, kes otustavad asuda teenima elukutselise sõjaväelasena, suhtutakse valdavalt positiivselt: väga positiivselt suhtus neisse 16% ja üldiselt positiivselt 53% küsitletutest.

Ka noorte meeste sihtrühmas peetakse Eesti inimeste suhtumist elukutselistesse sõjaväelastesse kas heaks ja väga heaks (51%) või neutraalseks (42%). Seega ei tohiks avalikkuse suhtumine olla sõjaväelase elukutse valikut piiravaks teguriks.

Vabad assotsiatsioonid sõnadele SÕJAVÄELANE ja PALGASÕDUR

Noorte meeste sihtrühma uuringus paluti igal küsitlaval nimetada kuni kolm sõna, mis neil esimesena meenub seoses sõnadega SÕJAVÄELANE ja PALGASÕDUR. Suurem osa vastustest oli positiivse alatooniga.

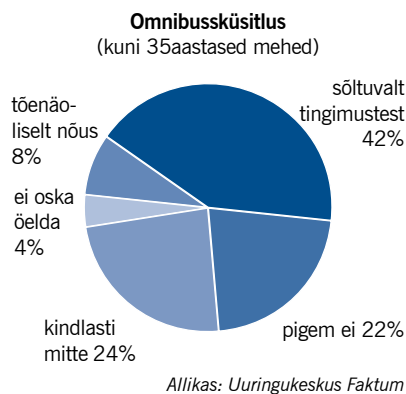
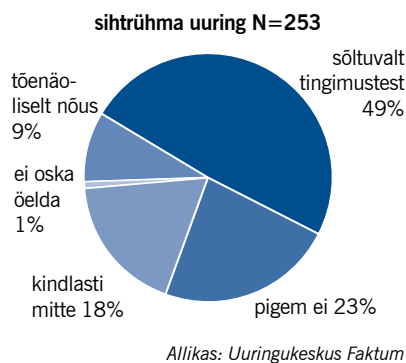
Assotsiatsioonid sõnale SÕJAVÄELANE

Mis meenub sõnaga SÕJAVÄELANE	%
Positiivsed assotsiatsioonid	
Sõjavägi, kaitsejõud, munder, sõjaväevorm	54%
Sõjatehnika (relvad, tankid jms)	32%
Kord, distsipliin	31%
Kodumaa ehk isamaa kaitse, kaitsetahe	31%
Sõjaväelised tegevused (varajane ärkamine, jooks, treening, õppused, mets)	19%
Meheks saamine, mehisus, jõud, tugevus	17%
Kohustus, kodanikukohus	9%
Positiivsed isikuomadused (ausus, julgus, abivalmidus)	9%
Negatiivsed assotsiatsioonid	
Sõda, vägivald, militarism	15%
Isiku allasurumine, karistused, mõnitamine	8%
Ajaraiskamine, mõttetus, vastumeelsus	6%
Kodust eemalolek, koduigatsus	3%
Negatiivsed isikuomadused (julmus, auahnus)	2%

Allikas: Uuringukeskus Faktum

Sõnaga SÕJAVÄELANE seoses pakkusid vastajad välja kokku 715 märksõna. Vaid 93 neist (13% kõigist vastustest) oli negatiivse tähendusega, tuues esile sõjaväeelu tumedama poole – lisaks sõjale ja vägivaldale nimetasid vastajad isiku allasurumist, erinevaid negatiivseid isikuomadusi, koduigatsust ja ajaraiskamist.

Kuidas toimite, kui tehakse ettepanek asuda teenistusse?

Kõik ülejäänud assotsiatsioonid olid positiivsed või neutraalsed. Kõige sagedamini tõi sõna “sõjaväelane” meelde sõjaväe kui sellise või seostus sõjaväemundri või relvastusega. Ligi kolmandikus vastustes toonitati korda ja distsipliini ning kodumaa kaitsmist.

Sõjaväelane seostub paljude vastajate arvates ka erinevate väljaõppevormide ning teenistuse käigus omandatava jõu ja mehisusega (vt tabel 1 ja joonis 8).

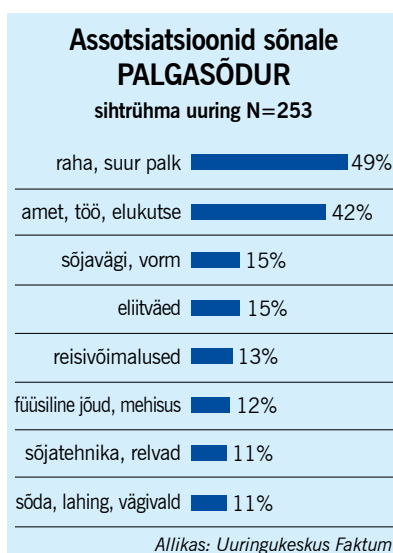
Sõnaga PALGASÖDUR seoses pakkusid vastajad välja kokku 671 märksõna. Siin oli negatiivse tähendusega 82 sõna (12%), ülejäänud olid positiivsed või neutraalsed.

Kõige enam seostub sõna “palgasödur” vastanute arvates hea palgaga – seda nimetasid pooled vastajad. Nagu näha, suhtub enam kui 40% küsitletutest palgasöduri ametisse neutraalselt kui ühte võimalikku elukutsesse. Paljud toovad selle elukutse juures esile ka mehisust, professionaalsust ja seikluslikkust.

Assotsiatsioonid sõnale PALGASÖDUR

Mis meenub sõnaga PALGASÖDUR	%
Positiivsed assotsiatsioonid	
Raha, suur palk	49%
Amet, töö, elukutse	42%
Sõjavägi üldiselt, armee, sõjaväevorm	15%
Eliitväed, kõrge professionaalsus	15%
Reisimisvõimalused, teenimine välismaal	13%
Füüsiline jõud, mehisus	12%
Kõrgetasemeline sõjatehnika, relvad	11%
USA armee, Prantsuse Võõrleegion, löögirühm, action	8%
Bosnia, Iraak, rahuvalve	8%
Kord, distsipliin	8%
Seiklus põnevus risk, huvitav elu	7%
Positiivsed isikuomadused (ausus, julgus, abivalmidus)	6%
Kutsumus	4%
Leping, vabatahtlikkus	4%
Negatiivsed assotsiatsioonid	
Sõda, lahing, vägivald, militarism	11%
Tapja, hävitaja, julmur	8%
Negatiivsed isikuomadused (müüdavus, julmus, kodumaa-armastuse puudumine)	4%
Oht elule, surm, invaliidsus	4%
Muu rakenduse puudumine	2%
Mõttetus, lollus	2%

Allikas: Uuringukeskus Faktum

Negatiivsed assotsiatsioonid keskenduvad nii nagu sõnale “sõjaväelane” antutega sõja ja vägivalda ümber, 8% vastuste puhul seostub palgasödur palgalise tapja või julmuriga (vt tabel 2 ja joonis 9).

Kui vastajal paluti end asetada hüpoteetilisse olukorda, et talle tehakse ettepanek asuda teenistusse elukutselise sõjaväelase, oleks selle ettepanekuga suure tõenäosusega nõus kümnendik küsitletuist. Lisaks oleksid veel ligi pooled küsitletutest valmis seda võimalust kaaluma sõltuvalt pakutavatest tingimustest.

Analoogne tulemus saime ka märtsi lõpus korraldatud elanikkonna küsitluses, milles osalenud kuni 35aastastele meestele esitati samasugune küsimus. Ka selles küsitluses väljendas 8% vastanutest valmisolekut ettepanek vastu võtta või seda tõsiselt kaaluda, 42% aga teeks seda sõltuvalt pakutavatest tingimustest.

Kõige altimad oleksid elukutselise sõjaväelase elu proovida 26–29aastased mehed, üle 30aastaste vastanute seas on valmisolek madalam. See on ootuspärane tulemus, kui võrd üle 30aastased on sagedasti end professionaalselt juba määratlenud ega kiirusta tungiva põhjusega eluala vahetama.

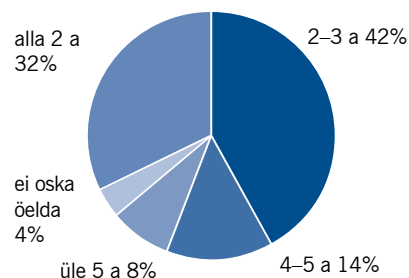
Valmisolekut sõjaväelase ametit proovida mõjutab ka sissetulek – väiksema sissetulekuga meeste hulgas on valmisolek teenistusse asumiseks suurem. Tippjuhid ja -spetsialistid enamasti tegevusala muutmist ei kavanda, küll aga ollakse selleks valmis liht- ja oskustöölise seas.

Üheks teguriks, mis samuti mõjutab valmisolekut tööks sõjaväes, on perekonna ja laste olemasolu. Vallalised, lasteta sõjaväes käinud mehed oleksid kaks korda enam valmis tõenäoliselt elukutselise-

na teenistusse asumise kui abielus ja lapsi omavastastajad.

Nende hulgas, kes oleksid valmis elukutselise sõjaväelase karjääri proovida, on ülekaalus soov teha seda lühiajaliselt – vähem kui kaheks aastaks oleks nõus lepingut sõlmima 32%, 2–3 aastaks 42%, neljaks ja enamaks aastaks 22% (joonis 12).

Kui pikaks ajaks kaaluksite teenistusse astumist?

Allikas: Uuringukeskus Faktum

Küsimus selle kohta, mis mõjutab küsitletute arvates mehi asumise tööle elukutselise sõjaväelase, sisaldas nii märtsikuises elanikkonna küsitluses kui ka seekordses sihtrühmauuringus.

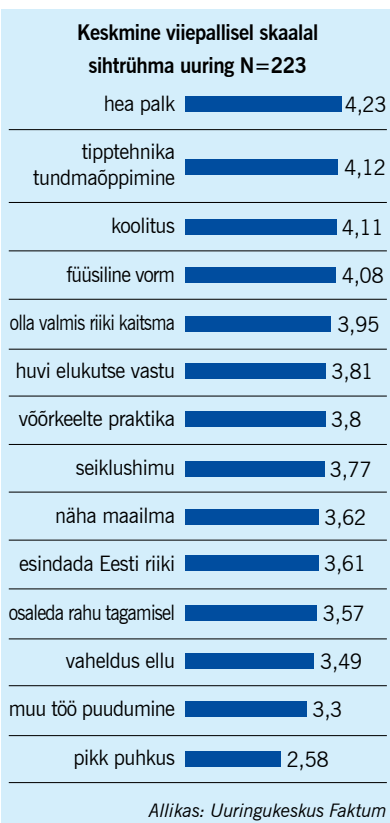
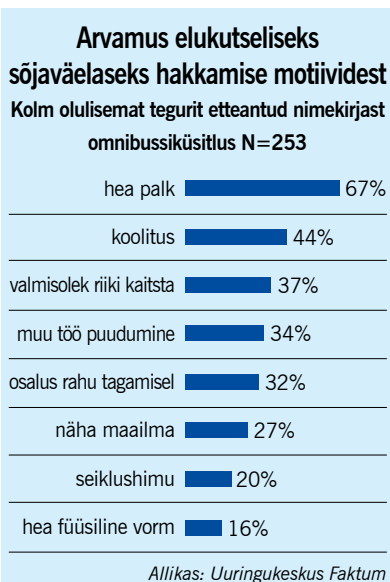
Elanikkond tervikuna peab sõjaväelase karjääri valikul peamiseks motiiviks enenevõimalik kõrget palka – nii leidis kaks kolmandikku küsitletutest.

Oluliselt järgmisi motiive tähtsustati juba võrdsemalt: võimalust saada rahvusvahelisel tasemel koolitust pidas kolme olulisema motiivi hulka kuuluvaks 44%, valmisolekut oma riiki kaitsta 37%, muu töö puudumist 34%.

Vähem peeti teenistusse asumise põhjuseks seiklushimu ja soovi hoida end heas füüsilises vormis.

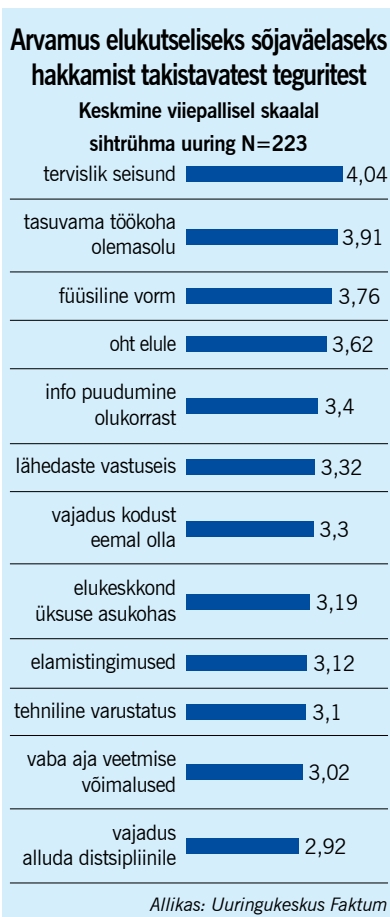
Ka sihtrühma küsitlusele vastanud pidasid peamiseks motivaatoriks head palka, kuid selle kõrval ka rida enesetäiendamise ja -arendamisega seotud tegureid. Üsna kõrgeid palle kogusid missioonitundega seotud motiivid – valmisolek oma riiki kaitsta ja esindada maailmas Eesti riiki. Seevastu muu töö puudumist ja pikka puhkust peetakse sõjaväelase kutse ka suks otsustamisel väheolulisteks.

Need mehed, kes oleksid valmis kaaluma elukutselise sõjaväelase töötamist, näevad teenistusse asumise motiive rohkem selle elukutse sisulistest väärtustest, missioonitundest ja enesearendamisvõimalustest lähtudes. Need, kes ise sõjaväelase elu proovida ei sooviks, peavad sõjaväelase elukutse valiku põhjuseks pragmaatilisi motiive (kõrge palk, muu töö puudumine, pikk puhkus).

Neilt vastajatelt, kes nõustuksid tõenäoliselt elukutselise sõjaväelasena teenistusse asuma või kaaluksid seda võimalust sõltuvalt pakutavatest tingimustest, küsiti, millised tingimused oleksid nendele olulised positiivse otsuse langetamisel. Tulemuseks saime pingerea (vt joonis 15), kus samuti tõuseb esikohale suur palk, vähem oluliseks jääb aga pikk puhkus.

Kuid peale varem mainitud tegurite osutub teenistussuhte loomisel väga oluliseks see, milliste inimeste alluvusse ja kellega koos teenima asutakse. Võimekate ja mõistlike ülemuste ning toredate teenistuskaslaste, st hea meeskonna tähtsustamine võrd-

selt hea sissetulekuga avab ühe väga olulise aspekti noorte meeste motivatsioonis, mida nii elukutselise sõjaväelasena teenimise võimalusi tutvustades kui ka tavapärasest ajateenistust organiseerides tuleks kindlasti silmas pidada.

Peamisteks teguriteks, mis võivad takistada elukutselisse sõjaväeteenistusse asumist, peetakse tervislikku seisundit, füüsiliste võimete puudumist ja tasuvama töökoha olemasolu. Nimetatakse ka selle elukutse eluohhtlikkust ning raskusi sõjaväelase ameti ja isikliku elu ühitamisel (lähedaste vastuseis, vajadus kodust eemal olla).

Ilmselt on üheks teguriks, mis seab piirid palgasõduri elukutse valikule, just elamistingimused ja olme, mis ei võimalda normaalset perekonnaelu ega sisukat vaba aja veetmist.

Kokkuvõtteks

Juba enam kui kolm aastat kestnud riigikaitseteemaline püsiv arvamusmonitooring on näidanud, et elanikkonna hoiakud riigikaitse suhtumisel on positiivsed: usaldatakse Eesti kaitsejõude ning väljendatakse kõrget kaitsetahet.

Käesolevas ülevaates tutvustatud uuring lisab varasemast tuntud hoiakutele uue tahu, näidates suhtumist sõjaväelase elu-

kutsesse ühiskonnas. Igasuguse eluala prestiiži tagab see, kui selle tegemise ainsaks ja peamiseks motiiviks ei peeta ühiskonnas üksnes suurt sissetulekut, vaid ka enesearendamist ja missioonitunnet.

Et tagada hästi motiveeritud kaadri olemasolu Eesti relvajõududes, tuleks anda avalikkusele senisest rohkem informatsiooni sõjaväeelu argipäeva kohta ja püüda ületada need sõjaväeteenistusega kaasnevad olmelised kitsaskohad, mis praegu kujutavad endast takistust sõjaväelase elukutse valikul.

